DE ARTE RHETORICA
LIBRI QUINQUE

LECTISSIMIS VETERUM
AUCTORUM ÆTATIS AUREÆ
Perpetuisque exemplis illustrati

AUCTORE
P. DOMINICO DECOLONIA
SOCIETATIS JESU PRESBYTERO.

Accessere in hac novissima Editione
INSTITUTIONES POETICÆ

AUCTORE
P. JOSEPHO JUVENCIO
EX EADEM SOCIETATE.

VENETIIS MDCCCXIX.
EX TYPOGRAPHIA BALLEONIANA.

INDEX CAPITUM.

ELEMENTA RHETORICÆ.

Cap. I. *De Fabula.* pag. 5
§. 1. *De variis Fabularum generibus.* 6
§. 2. *De Fabula Rationali, sive Parabola.* ibid.
§. 3. *De Fabula Morali, sive Apologo.* 7
§. 4. *De Fabula Mixta.* 8
§. 5. *De legibus & artificio Fabulæ.* ibid.
§. 6. *De utilitate Fabulæ.* 9
Cap. II. *De Narratione.* 11
§. 1. *De virtutibus Narrationis.* 12
§. 2. *De Schematibus, seu Figuris, quibus illuminari potest Narratio.* 15
§. 3. *Varia Narrationum genera, & selecta illarum Exempla.* 19
Cap. III. §. 1. *De Chria.* 25
§. 2. *Chria verbalis in hanc Virgilii sententiam: Breve & irreparabile tempus omnibus est vita.* 30
§. 3. *Argumenta Chriarum verbalium ex Horatio.* 33
Cap. IV. *De Amplificatione.* 34
§. 1. *De Amplificatione rerum.* 36
§. 2. *De Amplificatione per congeriem Definitionum.* ibid.

§. 3. *De Amplificatione per congeriem Adjunctorum.* 37
§. 4. *De Amplificatione per congeriem, seu enumeratione partium.* ibid.
§. 5. *De Amplificatione per congeriem causarum, & effectuum.* 39
§. 6. *De Amplificatione per congeriem consequentium.* ibid.
§. 7. *De Amplificatione per comparationes, similitudines, & exempla.* 40
§. 8. *De Amplificatione per conflictionem contrariorum.* 41
§. 9. *De Amplificatione per incrementum.* 42
§. 10. *Per verba metaphorica.* ibid
§. 11. *Per verba superlata.* 43
§. 12. *Per verba synonyma.* 44
§. 13. *Per verba graviora, & illustriora.* ibid.
§. 14. *Per periphrasim.* 45
§. 15. *De Amplificatione per repetitionem.* ibid.
§. 16. *Quid sit in Amplificatione vitandum.* 46
PROOEMIUM RHETORICÆ. 47
§. 1. *De natura, & fine Rhetoricæ.* 48
§. 2. *De materia Rhetoricæ.* 49
§. 3. *De partibus Rhetoricæ.* 50
§. 4. *De Dignitate, & utilitate Rhetoricæ.* 51
De Imitatione. 52

LIBER PRIMUS.

De Elocutione . . 57

Cap. I. *De Figuris, seu Schematibus* . 58
§. 1. *De Figuris sententiarum* . 59
§. 2. *De Figuris ad movendum idoneis*. ibid.
§. 3. *De Dubitatione* . . 60
§. 4. *De Obsecratione* . 62
§. 5. *De Imprecatione* . ibid.
§. 6. *De Interrogatione & Subjectione* . 63
§. 7. *De Præteritione & Reticentia* . ibid.
§. 8. *De Expositione* . 64
§. 9. *De Epiphonemate* . 65
Cap. II. *De Figuris ad delectandum magis idoneis* . 66
§. 1. *De Apostrophe* . ibid.
§. 2. *De Hipotiposi* . 67
§. 3. *De Prosopopœja* . 68
§. 4. *De Ethopœja* . 69
Cap. III. *De Figuris ad docendum idoneis* . . 71
§. 1. *De Antithesi* . ibid.
§. 2. *De Sustentatione* . 72
§. 3. *De Communicatione* . . ibid.
§. 4. *De Correctione* . ibid.
Cap. IV. *De Figuris verborum* . . 73
§. 1. *De Tropis* . . ibid.
§. 2. *De Metaphora* . . ibid.
§. 3. *Quid vitandum in Metaphora* . . 75
§. 4. *De Allegoria* . . 77
§. 5. *De Metonymia* . . 78
§. 6. *De Synecdoche* . . 79
§. 7. *De Ironia* . . 80
§. 8. *De Sarcasmo* . . 82

Cap. V. *De Figuris Verborum proprie dictis, seu quæ non sunt Tropi.* 83
§. 1. *Figuræ per Adjectionem.* ibid.
§. 2. *De Figuris per Detractionem.* 86
§. 3. *De Figuris per Similitudinem.* 87
§. 4. *Appendix de Transitione.* 88
Cap. VI. *De Periodo.* 91
§. 1. *De partibus Periodi.* ibid.
§. 2. *De variis Periodorum generibus.* 92
§. 3. *De legibus, ac regulis Periodi.* 93
§. 4. *De artificio Periodi amplificandæ.* 94
§. 5. *De numero, & cæteris virtutibus Periodi.* 95
§. 6. *Regulæ sex, quibus reddi potest numerosa Periodus.* ibid.
§. 7. *Quomodo parari possit facultas numerose dicendi.* 99
Cap. VII. *De Stylo oratorio.* 100
§. 1. *De Stylo sublimi.* 101
§. 2. *De Arte comparandi Styli sublimis.* 102
§. 3. *De Stylo simplici.* 103
§. 4. *De Stylo mediocri.* ibid.
§. 5. *De usu triplicis Styli, seu Characteris.* 104
§. 6. *De Stylo vitioso.* ibid.
§. 7. *De Stylo Laconico & Asiatico.* 106

LIBER SECUNDUS.

De Inventione. 114

Cap. I. *De locis intrinsecis.* 115
§. 1. *Definitio.* ibid.
§. 2. *Enumeratio partium.* 117

§. 3. *Notatio Nominis & Conjugata.* 118
§. 4. *Genus, & Species, seu Forma.* 120
§. 5. *Similitudo, & Dissimilitudo.* 121
§. 6. *Contraria, & Repugnantia.* 123
§. 7. *Adjuncta.* 125
§. 8. *Antecedentia, & Consequentia.* 126
§. 9. *Causæ.* 127
§. 10. *Effecta.* 129
§. 11. *Comparatio.* 130
Cap. II. *De Locis extrinsecis, seu remotis.* 131
Cap. III. *De secunda Inventionis parte, seu de motibus excitandis.* 135
§. 1. *De Amore, & Odio.* 136
§. 2. *De Metu, Spe, & Audacia.* 138
§. 3. *De Misericordia.* 140
§. 4. *De Ira, & indignatione.* 142
§. 5. *De Mansuetudine.* 144
§. 6. *De Æmulatione.* 146

LIBER TERTIUS.

De Dispositione. 148

Cap. I. *De Exordio.* 149
§. 1. *De variis Exordiorum generibus.* 150
§. 2. *De virtutibus, ac vitiis Exordii.* 151
§. 3. *De variis Exordiorum fontibus.* 153
§. 4. *De officio, ac munere Exordii.* 155
§. 5. *De paranda attentione.* 157
§. 6. *De Propositione.* 160
§. 7. *De Divisione.* 161
Cap. II. *De Confirmatione.* ibid.
§. 1. *De Confirmatione proprie dicta.* 162
§. 2. *De Syllogismo.* 163
§. 3. *De Enthymemate.* 165

§. 4. *De Inductione*.. 166
§. 5. *De Exemplo*. 167
§. 6. *De Dilemmate*. 168
§. 7. *De Crocodilo, & de argumento insolubili*.. 169
§. 8. *De Sorite & Epicheremate*.. 170
Cap. III. *De Confutatione*.. 171
Cap. IV. *De Peroratione*. 173
§. 1. *De Enumeratione*. ibid.
§. 2. *De Affectuum commotione*.. 174

LIBER QUARTUS.

De Diversis Orationum generibus.. 177

Cap. I. *De Orationibus, quæ pertinent ad genus demonstrativum*. ibid.
§. 1. *De Oratione Panegyrica*. ibid.
§. 2. *De Inventionibus, & fontibus Panegyrici*.. 178
§. 3. *De tempore, quod ortum antecessit*.. 179
§. 4. *De iis, quæ in vita ipsa laudari possunt*.. 182
§. 5. *De corporis, & fortunæ laudibus*. 184
§. 6. *De tempore illo, quod mortem subsequitur*.. 186
§. 7. *Animadversiones quædam circa Personarum laudationem*. 188
§. 8. *De oratione natalitia, seu Genethliaca*.. 189
§. 9. *De oratione nuptiali, sive Epithalamio*. 191
§. 10. *De laudatione Funebri*. 192
§. 11. *De oratione Eucharistica*. 195
§. 12. *De Epinicio & Gratulatione*. 197

Cap. II. *De orationibus, quæ pertinent ad genus deliberativum.* 200
§. 1. *De Suasione, & Dissuasione.* ibid.
§. 2. *De variis variarum ætatum moribus.* 203
§. 3. *De moribus Nobilium, Divitum, & Plebejorum.* 204
§. 4. *De Hortatione, Dehortatione.* 207
§. 5. *De Concitatione, & Conciliatione.* 210
§. 6. *De Commendatione.* ibid.
§. 7. *De Petitione.* 211
§. 8. *De Consolatione.* 212

LIBER QUINTUS.

De Pronuntiatione. 214

§. 1. *De Memoria.* 215
§. 2. *De Voce.* ibid.
§. 3. *De Monotonia & Cantu.* 216
§. 4. *De Gestu.* 217

INSTITUTIONUM

POETICARUM

LIBER PRIMUS.

Cap. I.	*Definitio Poeseos.*	223
Cap. II.	*De Materia Poeseos.*	224
Cap. III.	*De Forma Poeseos.*	225
Cap. IV.	*De Peripetia.*	228
Cap. V.	*De Anagnorisi.*	229
Cap. VI.	*De Episodio.*	230
Cap. VII.	*De Machina.*	231
Cap. VIII.	*De Moribus.*	232
Cap. IX.	*De Sententia.*	233
Cap. X.	*De Dictione.*	234
Cap. XI.	*De causa efficiente Poeseos.*	238
Cap. XII.	*De fine Poeseos.*	239
Cap. XIII.	*De divisione Poeseos.*	241

LIBER II.

Cap. I.	*De Definitio Epopœjæ.*	242
Cap. II.	*De Materia Epopœjæ.*	243
§. 1.	*Actio Feminæ an materia Epopœjæ.*	244
§. 2.	*Actio Epopœjæ quomodo Una.*	245
§. 3.	*Actio Epopœjæ quomodo Tota.*	246
§. 4.	*Actio Epopœjæ Vera & Verisimilis.*	247
§. 5.	*Actio Epopœjæ quomodo illustris, & felix.*	248
Cap. III.	*De forma Epopœjæ.*	249
§. 1.	*Fabulæ Epicæ Dotes.*	ibid.
§. 2.	*Fabulæ Epicæ Partes.*	251

§. 3. *Fabulæ Epicæ Dispositio.* 252
Cap. IV. *De Propositione Epopœjæ.* 253
Cap. V. *De Invocatione Epopœjæ.* 255
Cap. VI. *De Narratione Epopœjæ.* 256
Cap. VII. *De Epilogo Epopœjæ.* 258

LIBER III.

Cap. I. *Definitio Poematis Dramatici.* 260
Cap. II. *De Materia Poematis Dramatici.* 261
Cap. III. *De Forma Poematis Dramatici.* 262
§. 1. *Unitas & Simplicitas Fabulæ Dramaticæ.* ibid.
§. 2. *Magnitudo Fabulæ Dramaticæ.* 263
Cap. IV. *De Partibus Poematis Dramatici.* 265
Cap. V. *De Choro in Dramate.* 268
Cap. VI. *De Scenico Apparatu.* ibid.
Cap. VII. *Definitio Tragœdiæ.* 269
Cap. VIII. *De Materia Tragœdiæ.* 270
Cap. IX. *De Forma Tragœdiæ.* 272
Cap. X. *De Fine Tragœdiæ.* 273
§. 1. *Qui affectus concitentur in Tragœdia.* 274
§. 2. *A quibus concitentur Affectus in Tragœdia.* ibid.
§. 3. *Quomodo concitentur Affectus in Tragœdia.* 276
Cap. XI. *Præceptorum usus in scribenda Tragœdia.* 277
Cap. XII. *De Comœdia.* 278

LIBER IV.

Cap. I. *De Elegia.* 281
Cap. II. *De Epigrammate.* 282

Cap. III. *De Satyra.* 283
Cap. IV. *De Poemate Lyrico.* 284
Cap. V. *De Hymno, Parodia, & Carmine intercalari.* 285
Cap. VI. *De Eclogis, Silvis, & Diris.* 286
Cap. VII. *De Epithalamio, Genethlico, Epicedio.* 287
Cap. VIII. *De Epinicio, Eucharistico, Propemptico.* ibid.
Cap. IX. *De Carmine Soterico, Protreptico & Paranetico.* 288

LIBER V.

Cap. I. *Poetarum Latinorum præstantiorum nomina, ætas, stylus.* 290
Cap. II. *De Stylo Poetico.* 291
Cap. III. *De variis Versuum generibus.* ibid.
§. 1. *De Versibus Comicis.* ibid.
§. 2. *De Versibus Lyricis.* 297
§. 3. *De aliis quibusdam usitatiorum versuum generibus. Ex lib. IV. Prosodiæ Bonomensis P. Jo: Baptistæ Riccioli.* 302
§. 4. *De Dithirambo.* 306
§. 5. *De Symbolo Heroico.* 307
Cap. IV. *Acrostichis, Anagramma, Griphus.* 309
§. 1. *De Acrostichide.* ibid.
§. 2. *De Anagrammate.* 310
§. 3. *De Gripho, Logogripho, & Inscriptione.* 311

TYPOGRAPHUS
LECTORIBUS
S. D.

Artem Rhetoricam Dominici Decolonia sæpius multorum typis editam, atque incredibili plausu semper exceptam, dolebant nonnulli, minus facile induci in gymnasia posse, quod & mole grandior videretur, quam quæ commode posset a pueris gestari, & nihil in ea de Arte Poetica, quæ una cum Rhetorica tradi solet, nisi obiter, præciperetur. Nos, detractis minus necessariis, adjunctisque Josephi Juvencii Institutionibus Poeticis, quæ multis partibus breviores erant, quam ea quæ diversis ex locis, præsertim ex ipso fine, sustuleramus, utrique incommodo occurrimus. Nec vero veremur, ne sapientissimo Auctori, quem adhuc in vivis agere audi-

mus, consilium hoc nostrum minus probetur. Nam quum nonnisi hac ratione adolescentium studiis, quibus unice favet, satisfieri potuisse intellexerit, mallet profecto has tamquam epulas, a se structas, paulo aliter conditas apponi, quam omnino mensæ non inferri. Si quos vero sincera illa ac veluti autographa magis delectarint, eos quidem nobis molestos fore nequaquam putamus. Ita enim hæc paullulum immutata damus, ut nativa illa ac vetera non tollamus: quibus, si volent, concedentibus nobis, utantur, nosque his uti, queis volumus, sine interpellatione sinant. Valete.

AUCTOR

LECTORI.

Præceptis paucis brevibusque, exemplis vero bene multis constat hæc Ars Rhetorica. Præcepta hausimus ex vetustissimis Græcorum Latinorumque Rhetorum fontibus: Aristotelem dico, Ciceronem, Quinctilianum,

Demetrium Phalereum, Hermogenem atque Longinum. Exempla, quæ lectissima sunt perpetuaque, summo studio, singularique diligentia selegimus fere ex elegantissimis ætatis aureæ Scriptoribus. Atque hoc exquisito veterum exemplorum delectu copiaque nostrum hunc qualemcumque laborem speramus posse commendari, si cetera omnia desunt; illumque etiam politioribus & urbanis hominibus nec inutilem, nec injucundum, hoc saltem nomine, fore confidimus.

ELEMENTA RHETORICÆ.

CAPUT I.

De Fabula.

Quid est Fabula?

R. Est Oratio falsa veritatem effingens. Talis est apud Horatium (a) elegantissima illa Fabella equi, hominis opem adversus cervum implorantis.

Cervus equum, pugna melior, communibus herbis
Pellebat; donec minor in certamine longo
Imploravit opes hominis, frænumque recepit.
Sed postquam victor violens (b) discessit ab hoste,
Non equitem dorso, non frænum depulit ore.

Vide quam solerter Horatius sub illis Fabulæ involucris, & quasi integumentis, verum ac rectum nos doceat; & nos repente a levi illa in speciem narratiuncula, ad veritatem traducat, tribus illis qui sequuntur versibus:

Sic qui pauperiem veritus, potiore metallis
Libertate caret, dominum vehet improbus atque
Serviet æternum, quia parvo nesciet uti.

§. I.

(1) *Epist.* 10. *lib.* 1.
(b) Violens *pro* violentus, *vox parum usitata.*

§. I. De variis Fabularum generibus.

Quot sunt genera Fabularum?
R. Tria numerantur ab Aphthonio, & a Theob- Sophista, qui Rhetoricas exercitationes, seu progymnasmata (sic enim appellant) tyronibus admodum utilia, nobis scripto reliquere. Tria igitur statuunt genera Fabularum. Aliæ sunt Rationales, aliæ Morales, aliæ Mixtæ.

§. II. De Fabula Rationali, sive Parabola.

Quid est Fabula Rationalis, seu Parabola?
R. Fabulæ Rationales sunt illæ, quibus ad mores instruendos, fingimus ab homine dictum, vel factum quidpiam, quod tamen reipsa neque dictum fuit, neque factum; sed tamen dici, vel fieri omnino potuit. Hujusmodi sunt divinæ illæ Parabolæ de Virginibus decem, de Divite & Inope, de Filio Prodigo, aliæque, quibus Christus Dominus Apostolos, & circumfusam plebem ad omnem virtutem erudiebat. *Sine parabolis non loquebatur eis*, inquit sacra Pagina (a); tum ut se ad rudem populi captum accommodaret, tum etiam in primis ut serviret Palæstinorum moribus ac consuetudini, apud quos nimirum hujusmodi Parabolæ majorem in modum erant usitatæ, & unde in reliquas Orientis partes dimanarunt.

Rationales id genus Fabulas, seu Parabolas circiter duodecim habes in aureolo Phædri libello. Exemplum esto hæc quam hic affero.

Æsopus & petulans.

Æsopo (a) quidam petulans lapidem impegerat.
Tanto, (c) inquit, melior; assem deinde illi dedit,
Sic prosecutus: plus non habeo mehercule.
Sed unde accipere possis, monstrabo tibi.
Venit ecce dives & potens: huic similiter
Impinge lapidem, & dignum accipies præmium.
Persuasus ille fecit quod monitus fuit.
Sed spes fefellit impudentem audaciam;
Comprehensus nempe pœnas persolvit cruce.

§. III.

(a) *Matth.* 14.
(b) *Lib.* 3. *Fab.* 5.
(c) *Inquit Æsopus.*

§. III. De Fabula Morali, sive Apologo.

Quid est Fabula Moralis, seu Apologus?
R. Est illa, quæ belluarum mores & indolem exprimit ad mores hominum informandos. Morales hujusmodi Fabulæ dicuntur *Æsopicæ*; non quod Æsopum auctorem habeant, ut vulgus existimat, cum longissime ante Æsopi tempora (a) ab Homero (b) & Hesiodo fuerint usurpatæ; sed quod valde fuerint in deliciis Æsopo, qui illas admodum ingeniose tractavit. Interdum etiam non solum feræ, sed arbores quoque & plantæ, mallei, incudes, aliæque res hujusmodi, loquentes inducuntur. Exquisitissimum Fabulæ Moralis exemplum habes in hoc Phædri Apologo.

Rana rupta & Bos.

Inops potentem dum vult imitari, perit.
In prato quodam Rana conspexit bovem,
Et tacta invidia tantæ magnitudinis,
Rugosam inflavit pellem; tum natos suos
Interrogavit, an bove esset latior?
Illi negarunt: rursus intendit cutem
Majore nisu, & simili quæsivit modo,
Quis major esset? Illi dixerunt, bovem.
Novissime indignata, dum vult validius
Inflare sese, rupto jacuit corpore.

Quantoque valeat hic Apologus ad nostros mores emendandos, satis liquet ex primo versiculo,

Inops potentem dum vult imitari, perit.

Quapropter vir antiquis comparandus Julius Cæsar Scaliger ait in sua poetica, Apologum sic appellari, quasi ἀπὸ λόγυ λέγος, quasi si aliud palam & aperte dicat, aliud clam innuat doceatque, quemadmodum Allegoria.

Quid interest inter Apologum & Parabolam?
R. Hoc interest, quod Apologus sit earum rerum, quæ fieri omnino nequeunt; neque enim belluæ loqui possunt; Parabola vero est earum rerum, quæ si reipsa non sunt, esse certe quidem potuerunt.

§. IV.

(a) *Æsopus floruit anno 185. a Roma condita.*
(b) *Homerus Poetarum Græcorum princeps vixit mille circiter annis ante Christum.*

§. IV. De Fabula Mixta.

Quid est Fabula Mixta?

R. Est ea quæ ex Rationalis, & Moralis admixtione componitur, seu in qua homines cum brutis sermocinari finguntur. Eximium Fabulæ Mixtæ exemplum reperies apud Justinum, Historiarum libro XLIII. cap. IV. Hanc opportune adhibuit Regulus quidam ad concitandos veterum Gallorum animos contra Massilienses, qui ex Asia nuper in Ligurum regionem advecti, locique amœnitate capti, condendæ urbis locum ab incolis precario impetraverant.

Canis & Pastor. Fabula Mixta.

Canis aliquando partu gravida locum a Pastore precario petit, in quo pareret: quo obtento, iterato petiit, ut sibi educare eodem in loco catulos liceret. Ad extremum adultis catulis, fulta domestico præsidio, proprietatem loci sibi vindicavit. Non aliter Massilienses, qui nunc inquilini videntur, quandoque dominos regionum futuros.

Quantum porro valuerit hæc Fabula, continuo subjungit Justinus: *His*, inquit, *incitatus Rex insidias Massiliensibus extruxit.*

§. V. De legibus & artificio Fabulæ.

Quænam est prima ac præcipua Fabulæ lex?

R. Prima hæc est lex, ut Fabula quælibet adjunctam habeat suam interpretationem, qua moralis illius sensus breviter explicetur: quam interpretationem quasi Fabulæ animam ausim appellare. Hæc interpretatio, si ponatur post Fabulam, vocatur ἐπιμύθιον, sive *Affabulatio*; si vero ponatur initio, vocatur προμύθιον, quasi *Præfabulatio*, si ita loqui fas esset. Cæterum initio ne ponas, an fine, non refert maximopere.

Quænam est altera lex Fabulæ?

R. Secunda lex hæc est, ut Fabulæ narratio sit perspicua, probabilis, brevis, & jucunda. Verum de illis quatuor narrationis cum Fabulosæ, cum Historicæ virtutibus, itemque de Figuris, quibus utraque potest illuminari, capite subsequenti dicturi sumus.

Quomodonam probabilis reddi potest, veroque similis Fabula, quæ nimirum ficta semper res est & commentitia, ac persæpe etiam incredibilis, fideique prorsus absona, quales sunt Apologi, qui belluis humanum sermonem affingunt?

R.

R. Fabulæ, quantumvis fictitiæ, quandam tamen inesse probabilitatem, ac verisimilitudinem, si sua cuilibet animanti servetur indoles ac suum ingenium: si Vulpem facias versipellem & subdolam: Lupum rapacem & truculentum; Agnum mitem & simplicem, ac ceteræ demum belluæ germanis propriisque suis coloribus depingantur. Hinc sapienter monet Horatius in arte Poetica, poetæ mendacia ad veritatem accedere omnino debere:

Ficta voluptatis causa sint proxima veris.

Atque ita mentitur, si veris falsa remiscet:
Primo ne medium, medio ne discrepet imum.

§. VI. De utilitate Fabulæ.

Quænam est utilitas Fabulæ?
R. Mirabiles quosdam usus habet Fabula, si in loco ac tempore adhibeatur, ut par est. Primo enim mirum in modum valet ad exhilarandos recreandosque auditorum animos, & ad conciliandam attentionem, quæ delectationi solet esse conjuncta. Hac arte sibi paravit olim attentionem summus orator Demosthenes.

Cum enim licet de rebus gravissimis agens, fastidiose tamen & oscitanter audiretur ab Atheniensibus, hac eleganti Fabella repente illorum aures & animos ad audiendum convertit.

Asini umbra. Fabula.

Adolescens æstivo tempore Athenis Megaram profecturus; asinum conduxit; cumque effervescente jam meridie, ardor solis cœpisset esse vehementior, vitandi caloris causa, sub asini ventrem se conjecit, ut umbram inde captaret. Ast Agaso (a), *qui locaverat asinum, hinc hominem serio proturbare, asserens se nihil nisi asinum, non vero asini umbram locasse: alter contra affirmare, se cum asino pariter illius umbram conduxisse.* Cum autem vidisset Demostehnes captos hac Fabula judices risu corruere, ac pene emori, discessum repente paravit, vel parare se finxit: sed rogantibus enixe Atheniensibus, ut Fabulæ quod reliquum erat perficeret: *Itane vero*, mutata voce inquit (b), *de asini umbra audire vultis, de rebus gravibus & seriis non vultis?* Et illos hoc arti-

(a) Ital. *Mulattiere, Vetturale.*
(b) *Plutarchus in vita Demosthenis.*

fcio ab oscitantia tædioque ad summam quamdam audiendi alacritatem traduxit.

Quænam est altera utilitas Fabulæ?

R. Fabula non solum valet ad delectandum, sed, quod caput est, facit etiam in primis ad docendum, ad movendum, & ad corruptos hominum mores condemnandos. Hic etenim est, quemadmodum Philosophiæ, sic etiam Fabulæ laudabilis scopus, ut utraque Mortales ad honestatis ac virtutis studium a vitiorum fœditate traducat. Sed Philosophus & Fabulator diversis itineribus eodem contendunt. Philosophus objurgat vitia palam & aperte, sine ambagibus et integumentis: unde offensi persæpe improborum animi salutare monitum aspernantur ac respuunt, *castigatique remordent*, ut inquit Juvenalis. Ac Poeta vitium impugnat, quasi aliud agens, ac veluti (*a*) per cunicolos & monitorum austeritatem Fabularum condimento mitigat: ut nempe captus ac delinitus innoxiæ voluptatis illecebris animus salutarem medicinam libenter admittat, ut sapienter monet Lucretius lib. 3. & 4.

Ac veluti pueris absinthia tetra (*b*) medentes
Cum dare conantur, prius oras pocula circum
Contingunt mellis dulci flavoque liquore,
Ut puerorum ætas improvida ludificetur;
Labrorum tenus; interea perpotet amarum
Absinthi laticem, deceptaque non capiatur.
Sed potius tali facto recreata valescat.

Quid enim aptius, v. gr. ad inanium promissorum tumorem sine cujusquam offensione castigandum, quam hæc lepidissima Phædri de monte parturiente Fabella? (*c*)

Mons parturiens.

Mons parturibat, gemitus immanes ciens:
Eratque in terris maxima expectatio:
At ille murem peperit. Hoc scriptum est tibi,
Qui magna cum minaris, extricas nihil.

Quo etiam ingeniose alludit Horatius in arte Poetica:

Quid dignum tanto feret hic promissor hiatu?
Parturient montes; nascetur ridiculus mus.

Ad

(a) Ital. *Per via di mine.*
(b) Idest, *medici.*
(c) *Lib.* 4.

Ad hanc Fabulæ utilitatem pertinet etiam quod ait idem Horatius in Sat. 1. lib. 1.

> Tantalus a labris sitiens fugientia captat
> Flumina. Quid rides? Mutato nomine, de te
> Fabula narratur.

Quo veterum exemplo probari potest, Fabulam ad docendos animos & affectus concitandos utilem esse?

R. Exemplo Menenii Agrippæ, qui plebem Romanam, quæ graviter offensa in montem Aventinum aliquando secesserat, ad Patrum auctoritatem concordiamque revocavit narratiuncula Apologi de membris humanis adversus stomachum conspirantibus; & quod nec legum, nec magistratus auctoritas potuerat, id fictitiæ narrationis blandimento perfecit. Apologum sic narrat T. Livius Lib. 2.

Venter & reliqua humani corporis membra.
Apologus.

Tempore quo in homine, non ut nunc, omnia in unum consentiebant, sed singulis membris suum cuique consilium, suus sermo fuerat, indignatas reliquas partes, sua cura, suo labore ac ministerio ventri omnia quæri, ventrem in medio quietum nihil aliud quam datis voluptatibus frui (a) conspirasse inde, ut manus ad os cibum ferrent, nec os acciperet datum, nec dentes conficerent. Hac ira dum ventrem fame domare vellent, ipsa una membra totumque corpus ad extremam tabem venisse; inde apparuisse, ventris quoque haud segne ministerium esse; nec magis ali, quam alere eum, reddentem in omnes corporis partes hunc, quo vivimus vigemusque divisum pariter in venas, mature confecto cibo, sanguinem. Comparando hinc quam intestina Corporis seditio similis esset iræ plebis in Patres, flexit mentes hominum.

CAPUT II.

De Narratione.

Quid est Narratio?

R. Est rei gestæ, vel quasi gestæ expositio. Dicitur *rei gestæ*, *vel quasi gestæ*, ut nempe Narrationem tum Historicam, tum Fabulosam complectatur hæc nostra definitio.

§. I.

(a) *Supple* ajebat *vel* narrabat.

§. I. De virtutibus Narrationis.

Quænam sunt virtutes Narrationis?

R. Quatuor a Tullio recensentur: perspicuitas, probabilitas, brevitas & suavitas.

Quomodo perspicua fiet Narratio?

R. Fiet perspicua: 1. Si temporum servetur ordo, adeo ut quod primum gestum est, primum etiam referatur.

2. Si verbis propriis & usitatis utamur.

3. Si res interrupte narretur.

4. Denique si diligenter vitetur omnis verborum ambiguitas, qualis esset ista, v. gr. *Ajunt regem* (a) *Pyrrhum Romanos vicisse*. Quis enim inde victor, qui victus intelligi possit?

Quantum porro eniti ac contendere debeat Orator, ut perspicue narret & aperte, facile intelligere poteris ex aureo illo Fabii Quinctiliani præcepto: *Prima sit orationis virtus perspicuitas*. Quo spectat etiam quod eodem capite inculcat idem Fabius: *Dilucida & negligenter quoque audientibus aperta sit... ut in animum, tamquam sol in oculos, etiamsi non intendatur, incurrat. Quare non ut intelligere possit auditor, sed ne omnino possit non intelligere curandum*.

Quod si obscuritatis vitio laboret Narratio, jure ac merito cadet in illius auctorem, quod de obscurissimo quodam Scriptore jactatum est a nobilissimo (*b*) Poeta:

> Quid juvat obscuris involvere scripta latebris,
> Ne pateant animi sensa? Tacere potes.

Cedo ex veteribus Exemplum aliquod Narrationis perspicuæ.

R. Instar omnium esse potest laudatissimum illud Epigramma (*c*) Ausonii de Venere armata & de Pallade.

In-

(a) *Pyrrhus fuit Epirotarum Rex fortissimus, qui contra Romanos pro Tarentinis sex annos bellum gessit.*

(b) *Scævola Sammarthano.*

(c) *Ausonius egregius Rhetor & Poeta, præceptor Imperatoris Gratiani, fuit Consul anno 379.*

In Venerem armatam.

Armatam vidit Venerem (*a*) Lacedæmone Pallas,
Nunc certemus, ait, judice vel Paride.
Cui Venus: Armatam cur me, temeraria, temnis?
Quæ, quo te vici tempore, inermis eram.

Quomodo fiet probabilis narratio?
R. 1. Si is qui narrat, sit notæ probitatis & fidei.
2. Si rei gestæ seriem exponat sine fuco; qui simplicitate nimirum atque candore plus multo valebit ad persuadendum, quam alii calamistris, lenociniis & hyperbole.
3. Si nihil afferat fidei absonum, & quod abhorreat a communi hominum sensu; quia, ut recte admonet Horatius in arte Poetica.

Quodcumque ostendis mihi sic, incredulus odi.

Quod si forte rei veræ, sed incredibili fidem facere velis, usurpare poteris sapiens illud cujusdam Veteris dictum: *Multa esse vera, quæ tamen non sunt verisimilia: & probabile omnino esse, quamplurima contra probabilitatem contingere.*
4. Denique si clare aperteque exponas rerum circumstantias, & adjuncta personarum, locorum ac temporum, unde vel maxime pendet facti probabilitas. Ita Cicero in mirabili illa Narratione Miloniana, probabile reddit a circumstantiis personarum quod narrat de insidiis Miloni a Clodio paratis. *Cur igitur*, inquit, *victus est?* (Clodius) *Quia non semper viator a latrone, nonnumquam etiam latro a viatore occiditur: quia quamquam paratus in imparatos Clodius, tamen mulier inciderat in viros.*

Quid facto est opus, ut brevis sit Narratio?
R. Brevis erit, si narrandi initium altius non repetas; & *ab ovo*, ut ajunt; quemadmodum ineptus ille, quem ridet Horatius:

Qui gemino bellum Trojanum orditur ab ovo.

Sed si inde sumas exordium, unde necesse est. 2. Si non inutiles, putidasque circumstantias, quæ nihil faciant ad rem, in Narrationem tuam infarcias. Quid enim opus est dicere; v. gr. *In portum veni, navem paratam aspexi, de pretio conveni, sublatæ sunt anchoræ, e portu solvi?* Satis erat dixisse: *e portu solvi.*

Vi-

(a) *Lacedæmones Venerem armatam colebant.*

Vide tamen etiam, atque etiam, ne nimia brevitas obscuritatem afferat orationi: ut observat Fabius. *Vitanda*, inquit, *illa Sallustiana brevitas & abruptum orationis genus*: Et alio loco. *Narratio*, inquit, *præcisa non tam Narratio vocari potest, quam confusio*. Audi rursus Horatium nostrum:

-- Brevis esse laboro,
Obscurus fio.

Qua ratione suavis reddetur Narratio?

R. Suavis erit. 1. Si utamur verbis leniter & numerose sonantibus. 2. Si ita collocentur verba, ut nec hiulcus, nec asper sit illorum concursus. 3. Si, quæ narramus, sint magna, nova & inexpectata. 4. Si adhibeantur certæ quædam narrandi formulæ Tullio perfamiliares, cum, v. g. pro tempore præterito præsens usurpatur; item cum plures infinitis subaudito verbo junguntur, ut cum ait: *Rex primo nihil metuere, nihil suspicari, dies unus & alter intercedere*. Ita etiam Cæsar, lib. 1. de Bello Gallico: *Divitiatus multis cum lacrymis Cæsarem complexus obsecrare cœpit, ne quid gravius in fratrem statueret: Scire se illa esse vera, nec quemquam ex eo plus quam se doloris capere*. Supple, *dixit*. Ita Virgilius in mirificis hisce versibus Lib. VI. Æneidos.

At Danaum Proceres, Agamemnoniæque Phalanges
Ut videre virum, fulgentiaque arma per umbras,
Ingenti trepidare metu: pars vertere terga,
Ceu quondam petiere rates: pars tollere vocem
Exiguam: inceptus clamor frustratur hiantes.

5. Denique suavis erit Narratio, si diversis figuris illuminetur, & si habeat admirationes, expectationes, suspensiones, exitus inopinatos, & interpositos motus animorum, dolorem, lætitiam, metum, cupiditatem.

Harum omnium rerum admirabile quoddam exemplum habes in jucundissima illa Narratione de Dionysio Syracusarum Tyranno, & de Damocle quodam illius Parasito, in quam intueri satis non poterunt Tyrones, ut suaviter & festine narrare discant.

Dionysius Syracusarum Tyrannus & Damocles.

Jucundæ Narrationis Exemplum
ex Tusc. lib. 5.

Cum quidam ex ejus assentatoribus Damocles commemoraret in sermone copias ejus, opes, majestatem, dominatus, rerum abundantiam, magnificentiam ædium regiarum, nega-

garetque unquam beatiorem quemquam fuisse. Visne igitur, inquit, Damocle, quoniam hæc te vita delectat, ipse eamdem degustare & fortunam experiri meam? Cum se ille cupere dixisset, collocari jussit hominem in aureo lecto, strato pulcherrimo, (a) *textili stragulo, magnificis operibus picto,* (b) *abacosque complures ornavit argento auroque cælato. Tum ad mensam eximia formæ pueros delectos jussit consistere, eosque nutum ejus intuentes diligenter ministrare. Aderant unguenta, coronæ, incendebantur odores; mensæ conquisitissimis epulis extruebantur. Fortunatus sibi Damocles videbatur. In hoc medio apparatu fulgentem gladium e* (c) *lacunari, seta equina aptum demitti jussit, ut impenderet illius beati cervicibus. Itaque nec pulcros illos ministratores aspiciebat nec plenum artis argentum, nec manum porrigebat ad mensam: jam ipsæ defluebant coronæ: denique exoravit Tyrannum, ut abire liceret, quod jam beatus nollet esse. Satis ne videtur declarasse Dionysius, nihil ei esse beatum, cui semper aliquis terror impendeat?*

Ad hanc suavissimam Narrationem allusit Horatius, cum ait Odarum lib. 3.

> Districtus ensis cui super impia
> Cervice pendet, non Siculæ dapes
> Dulcem elaborabunt saporem,
> Non avium, citharæque cantus
> Somnum reducent, &c.

§. II. De Schematis, seu Figuris, quibus illuminari potest narratio.

Quid est Figura?

R. Figura, seu Schema est ornamentum quoddam orationis, seu loquendi modus illustrior, & a communi consuetudine remotus, cujusmodi sunt hæc Ciceronis verba: *O Dii immortales, ubinam gentium sumus?... O scelus, o portentum in ultimas terras amandandum!* Itemque illa Virgilii verba in Ecloga II.

> Ah Corydon, Corydon, quæ te dementia cepit?

Vel cum idem Virgilius Æneid. VI. Sibyllam ita loquentem inducit:

> Bella, horrida bella,
> Ex multo Tibrim spumantem sanguine cerno.

Quis enim non videt, hæc orationis lumina & illas di-

(a) Ital. *Con arazzi ricamati a superbissimi lavori.*
(b) *Credenza.* (c) *Soffitta.*

dicendi quasi faces in quotidiano communique sermone adhiberi nequaquam solere?

Quibus potissimum Figuris erit illuminanda narratio, ut sit suavis?

R. Præcipuæ Narrationis Figuræ sunt Hypotyposis, Suspensio, sive Sustentatio, Exclamatio, Communicatio, & Sermocinatio, sive Dialogismus.

Quid est Hypotyposis?

R. Est figura, qua aliquid tam vivis, spirantibusque ut ita loquar, coloribus pingitur atque narratur, ut non tam audiri, vel legi, quam spectari & oculis quasi subjici videatur. Ita Cicero V. in Verrem Gavii cujusdam Civis Romani supplicium narrat per Hypotyposim: *Cædebatur virgis in medio foro Messanæ* (a) *Civis Romanus: cum interea nullus gemitus, nulla alia vox istius miseri, inter dolorem, crepitumque plagarum audiebatur, nisi hæc: Civis Romanus sum.*

Sic etiam Virgilius narrator & rerum imitator planè mirificus, Didonis & Æneæ venationem describens, rem quasi sub oculos ponit his versibus egregiis:

- - - - Ostroque insignis & auro
Stat sonipes; ac fræna ferox spumantia mandit.

Idemque Poeta libro quinto, Entelli & Daretis pugnam pene sub aspectum ita subjicit:

Hæc fatus (b) duplicem ex humeris ejicit amictum,
Et magnos membrorum artus, magna ossa (c) lacertosque
Exuit, atque ingens media consistit *Arena.*
Constitit extemplo in digitos arrectus uterque,
Brachiaque ad superas interritus extulit auras
. . . .
Præcipitemque Daren ardens agit æquore toto.
Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra.
Nec mora, nec requies: quam multa grandine nimbi
Culminibus crepitant; sic densis ictibus Heros
Creber utraque manu pulsat versatque Dareta.
. . . .
Ast illum fidi æquales genua ægra trahentem,
Jactantemque utroque caput, crassumque cruorem
Ore rejectantem, mistosque in sanguine dentes,
Ducunt ad naves.

Quid

(a) *In Sicilia, vulgo* Messina.
(b) Entellus.
(c) *Versus hypormeter.*

Quid est Suspensio?

R. Suspensio, seu Sustentatio est Figura, qua Orator ad sibi conciliandam attentionem, & ad excitandos atque arrigendos auditorum animos, illos tenet aliquandiu suspensos & incertos quid dicturus sit. Ita Tullius contra Verrem: *Etiamnum mihi expectare videmini, judices, quid deinde factum sit... Expectate facinus quam vultis improbum, vincam tamen expectationem vestram.*

Quid est Exclamatio?

R. Est vocis elatio, sive contentio, qua interjectione vel adhibita, vel subaudita, vehementiorem animi motum significamus, & rei magnitudinem exprimimus. Ita Tullius, post narratum indignissimum illud Gavii, licet Civis Romani supplicium, de quo paulo supra, in has doloris & indignationis voces subito erumpit: (a) *O nomen dulce libertatis! O jus eximium nostræ civitatis! O lex Porcia, legesque Semproniæ! o graviter desiderata & aliquando reddita plebi Romanæ Tribunitia potestas! Huccine tandem omnino redierunt, ut civis Romanus in Provincia populi R. in oppido Fœderatorum, ab eo qui beneficio populi R. fasces & secures haberet, deligatus in foro virgis cæderetur? Quid cum ignes, ardentesque laminæ, ceterique cruciatus admovebantur? Si te illius acerba imploratio, & vox miserabilis non inhibebat, ne civium quidem Romanorum, qui tum aderant, fletu & gemitu maximo commovebare? In crucem tu agere ausus es quemquam, qui se civem Romanum esse diceret?*

Eodem plane modo Æneas apud Virgilium lib. 2. equi Trojani fatalem ingressum primo narrat:

Dividimus muros, & mœnia pandimus urbis.
Accingunt omnes operi, pedibusque rotarum
Subjiciunt lapsus, & stupea vincula collo
Intendunt. Scandit fatalis machina muros
Fœta armis: circum pueri innuptæque puellæ
Sacra canunt, funemque manu contingere gaudent,
Illa subit, mediæque minans illabitur urbi.

Deinde per summum dolorem repente sic exclamat:

O Patria, o divum domus Ilium, & inclyta bello
Mœnia Dardanidum! Quater ipso in limine portæ
Substitit, atque utero sonitum quater arma dedere.
Instamus tamen immemores, cæcique furore,
Et monstrum infelix sacrata sistimus arce.

Quid

(a) *Cic. in Verrem.*

Quid est Communicatio?

R. Est figura, qua Orator caussæ suæ confidens deliberat cum iis ipsis, apud quos, vel contra quos dicturus est, illos nimirum consulens quid acturus sit, vel etiam quid ipsimet in simili causa essent acturi. Ita Cicero per summam fiduciam videtur consilia sua communicare cum adversario suo Verre, illumque quasi consulere in hunc modum. *Si tu apud Persas, aut in extrema India deprehensus Verres, ad supplicium ducerere, quid aliud clamitares, nisi te civem esse Romanum* (a); *& si tibi ignoto apud ignotos, apud Barbaros, apud homines in extremis atque ultimis gentibus positos, nobile & illustre apud omnes nomen tuæ civitatis profuisset; ille, quisquis erat, quem tu in crucem rapiebas, qui tibi esset ignotus, cum Civem se Romanum esse diceret, apud te Prætorem, si non effugium, ut moram quidem mortis mentione atque usurpatione civitatis assequi potuit?*

Quid denique est Sermocinatio, seu Dialogismus?

R. Est Figura, qua duo, vel plures homines inducuntur loquentes, aut secum ipsis, aut cum aliis. Lepidum illius exemplum habes in hac perelleganti Narratione Ciceroniana libri primi Tusculanarum quæstionum.

Diogenes & amici Narratio per Dialogismum.

Cum ab amicis rogaretur Diogenes, ubi vellet inhumari, Projicite me, inquit, inhumatum. Tum amici: Volucribusne & feris? Minime vero, inquit, sed bacillum prope me, quo abigam, ponitote. Qui (b) *poteris?* Illi: *non enim senties. Quid igitur mihi ferarum laniatus oberit nihil sentienti?*

Nec minus festivum videbitur quod hic subjicio aliud exemplum ex eodem Tullio, lib. 2. de Orat.

Scipio (c) *Nasica & Ennius Poeta.*

Scipio Nasica cum ad Poetam Ennium venisset, eique ab ostio quærenti Ennium, ancilla dixisset domi non esse, Nasica sensit illam domini jussu dixisse, & illum intus esse. Paucis post diebus cum ad Nasicam venisset Ennius, & eum a janua quæreret, exclamat Nasica se domi non esse. Tum Ennius: Quid ego non cognosco vocem, inquit, tuam? Hic Nasica: Homo es impudens: ego cum te

(a) Una hac voce D. Paulus civis Romanus cruciatus & mortem vitavit. *Act.* 22.

(b) Pro *quomodo.*

(c) *Erat cognomen Scipionis illius, qui etiam* Corculum *vocabatur ob summam prudentiam.*

te quærerem, ancillæ tuæ credidi te domi non esse, tu mihi non credis ipsi?

§. III. Varia Narrationum genera, & selecta illarum exempla.

Quotuplex est Narrationis genus?
R. Triplex, alia est enim Narratio Poetica, alia Historica, alia Civilis & Oratoria. Narratio Poetica rem fictam exponit; Historica rem gestam; Civilis & Oratoria rem exponit, quæ in controversiam adducitur.

Quid differt inter hæc tria Narrationum genera?
R. Hoc potissimum interest, quod Historicus, & Orator ordinem temporis & rei gestæ seriem in narrando sequantur & servent: contra quam facit poeta, qui etiam a fine aut a medio, rem solet ordiri; quomodo Virgilius ab anno septimo excidii Trojani suam Æneidem auspicatur; ut liquet ex hisce Didonis verbis ad Æneam, ad calcem libri primi.

Nam te jam septima portat
Omnibus errantem terris & fluctibus æstas.

2. Hoc interest, quod Historicus veritatem consectetur; Orator verisimilitudinem; Poeta vero commentitiis etiam fabulis veritatem aspergat.
3. Denique hoc interest, quod Historica Narratio sit ferme simplex, brevis ac nuda; Oratoria sit ornatior, & fusior, Poetica vero ornamentis abundet, & omnibus artis coloribus picta sit atque polita.

Affer e veteribus illustre quodpiam exemplum Narrationis Poeticæ.
R. Instar omnium est Ovidiana illa Narratio de Dædalo, & de infelici Icaro, in qua omnes, quas diximus, virtutes dotesque optimo jure miraberis.

Dædalus & Icarus. Narratio Poetica.
Metamorph. l. 8.

Dædalus (a) interea Creten, longumque perosus
Exilium, tactusque (b) soli natalis amore,

Clau-

(a) *Dædalus in labyrinthum, cujus auctor fuerat, conjectus fuit a Minoe, ob Theseum ejus consilio servatum.*
(b) *Patria Athenarum.*

Clausus erat pelago. Terras licet, inquit, & undas
Obstruat, at cœlum certe patet; ibimus illac:
Omnia possideat, non possidet aera Minos.
Dixit, & ignotas animum dimittit in artes,
Naturamque novat, nam ponit in ordine pennas,
A minima cœptas, longam breviore sequente,
Ut clivo crevisse putes, sic rustica quondam
Fistula disparibus paulatim surgit avenis.
Tum lino medias, & ceris alligat imas,
Atque ita compositas parvo curvamine flectit,
Ut veras imitetur aves. Puer Icarus una
Stabat, & ignarus sua se tractare pericla,
Ora renidenti, modo quas vaga moverat aura,
Captabat plumas, flavam modo pollice ceram
Mollibat, lusuque suo mirabile patris
Impediebat opus. Postquam manus ultima cœptis
Imposita est, geminas opifex libravit in alas
Ipse suum corpus, mutaque pependit in aura.
Instruit & natum: Medioque ut limite curras,
Icare, ait, moneo; ne, si demissior ibis,
Unda gravet pennas; si celsior, ignis adurat.
Inter utrumque vola: nec te spectare (a) Booten,
Aut Helicen (b) jubeo, strictamque Orionis (c) ensem.
Me duce carpe viam. Pariter præcepta volandi
Tradit, & ignotas humeris accommodat alas.
Inter opus monitusque genæ maduere seniles,
Et patriæ tremuere manus, dedit oscula nato
Non iterum repetenda suo; pennisque levatus
Antevolat, comitique timet (velut ales, ab alto
Quæ teneram prolem produxit in aera nido)
Hortaturque sequi, damnosasque erudit artes:
Et movet ipse suas, & nati respicit alas.

. . . .

Cum puer audaci cœpit gaudere volatu,
Deseruitque Ducem, cœlique cupidine tactus
Altius egit iter. Rapidi vicinia solis
Mollit odoratas pennarum vincula ceras.
Tabuerant ceræ; nudos quatit ille lacertos,
Remigioque (d) carens non ullas percipit auras;
Oraque cærulea patrium clamantia nomen
Excipiuntur aqua, quæ nomen (e) traxit ab illo.
At pater infelix, nec jam pater, Icare, dixit,

Icare,

(a) *Signum septentrionale.*
(b) *Ursam majorem.*
(c) *Sidus quod pingitur cum ense stricto.*
(d) *Alis, quibus quasi remigabat.*
(e) *Icarium mare vocatur.*

Icare, dixit, ubi es? qua te regione requiram?
Icare, dicebat, pennas aspexit in undis;
Devovitque suas artes, corpusque sepulcro
Condidit, & tellus a nomine dicta sepulti est.

Cedo vetus quoddam exemplum Narrationis Historicæ.
R. Habes in veteribus Historiæ Romanæ scriptoribus Narrationes bene multas tam singulari opera artificioque elaboratas, ut nihil supra: in T. Livio 1. Sabinarum raptum; 2. Horatiorum & Curiatiorum pugnam; 3. Lucretiæ mortem, exactos (a) a Bruto Tarquinios, interemptosque a patre proprios filios; 4. Audax Mucii Scævolæ facinus adversus Regem Porsenam; 5. Varios Coriolani eventus; 6. Pugnam Cannensem; 7. Hannibalis cum Scipione congressum Ephesi apud Antiochum regem; 8. Supra cætera vero omnia, mirificum illud ejusdem Hannibalis iter in Italiam, per Hispaniam, per Pyrenæos, per Gallias, per Alpes & Appenninum, quod exquisitissimum quoddam artis opus existimo.

Habes præterea in Sallustio pugnam adversus Catilinam, in Q. Curtio Tyri obsidionem, singularem Abdalonymi eventum, Alexandri Magni morte exercitus consternationem, & reginæ Sisygambis dolorem ac interitum, &c.

Verum sat esto ex omnibus illis Narrationibus unam, aut alteram hoc loco commemorare. Tu ex duabus illis disce omnes.

Horatiorum pugna cum Curiatiis.

Narratio Historica ex Livii Hist. Lib. I.

Datur signum, infestique armis, velut acies, terni juvenes magnorum exercituum animos gerentes concurrunt. Nec his, nec illis periculum suum, sed publicum imperium servitiumque obversatur animo: futuraque ea deinde patriæ fortuna, quam ipsi fecissent. Ut primo statim concursu increpuere arma, micantesque fulsere gladii, horror ingens spectantes perstringit, & neutro inclinata spe, torpebat vox spiritusque.

Consertis deinde manibus, cum jam non motus tantum corporum, agitatioque anceps telorum armorumque, sed vulnera quoque & sanguis spectaculo essent, duo Romani super alium alius, vulneratis tribus Albanis, expirantes corruerunt. Ad quorum casum cum clamasset gaudio Albanus exercitus, Romanas legiones jam spes tota, nondum

(a) Ital. *Discacciati.*

dum tamen curam deseruerat, exanimes voces unius, quem tres Curiacii circumsteterant. Forte is integer fuit, ut universis solus nequaquam par, sic adversus singulos ferox. Ergo ut segregaret pugnam eorum, capessit fugam, ita ratus sequuturas, ut quemque effectum vulnere corpus sineret. Jam aliquantum spatii ex eo loco, ubi pugnatum est, aufugerat; cum respiciens videt magnis intervallis sequentes: unum haud procul ab sese abesse; in eum magno impetu rediit; & dum Albanus exercitus inclamat Curiatiis, ut opem ferant fratri, jam Horatius cæso hoste, victor secundam pugnam petebat. Tunc clamore (qualis ex insperato faventium solet) Romani adjuvant militem suum, & ille defungi prælio festinat. Prius itaque quam alter, qui nec procul aberat, consequi posset, & alterum Curiatium conficit.

Jam æquato marte singuli supererant, sed nec spe, nec viribus pares: (a) Alterum intactum ferro corpus & geminata victoria ferocem in certamen tertium dabant: Alter fessum vulnere, fessum cursu trahens corpus, victusque fratrum ante se strage, victori objicitur hosti: nec illud prælium fuit. Romanus exultans, duos, inquit, fratrum Manibus dedi, tertium causam belli hujusce, ut Romanus Albano imperet, dabo. Male sustinenti arma gladium superne jugulo defigit, jacentem spoliat. Romani ovantes ac gratulantes Horatium accipiunt, eo majore cum gaudio, quo propius metum res fuerat.

Abdalonymus (b) *ex olitore rex Sidoniorum factus ab Alexandro Magno.*

Ex Lib. IV. Q. Curtii.

Erant Hephæstioni (c) *hospites clari inter suos juvenes, qui facta ipsis potestate regnandi, negaverunt quemquam patrio more in id fastigium recipi, nisi regia stirpe ortum. Admiratus Hephæstion magnitudinem animi spernentis quod alii per ferrum ignesque peterent:* Vos quidem macti virtute, *inquit,* estote, qui primi intellexistis quanto majus esset regnum fastidire, quam accipere. Ceterum date aliquem regiæ stirpis, qui meminerit a vobis acceptum habere se regnum. *At illi cum multos imminere* tan-

---

(a) Hæc est recta syntaxis: *corpus intactum ferre, & victoria geminata dabant alterum ferocem in certamen tertium.*

(b) *Alii* Abdolominum *dicunt.*

(c) *Erat is apud Alexandrum gratiosissimus.*

tantæ spei cernerent, singulis (a) *amicos Alexandri, ob nimiam regni cupiditatem, adulantibus, statuunt neminem esse potiorem, quam Abdalonymum quemdam, longa quidem cognatione stirpi regiæ annexum, sed ob inopiam suburbanum hortum exigua colentem stipe. Causa ei paupertatis, sicut plerisque, probitas erat. Intentusque operi diurno, strepitum armorum, qui totam Asiam concusserat, non exaudiebat.*

Subito deinde, de quibus ante dictum est, cum regiæ vestis insignibus hortum intrant, quem forte steriles herbas eligens Abdalonymus repurgabat. Tunc rege eo salutato, alter ex his, Habitus, inquit, is, quem cernis in meis manibus, cum isto squalore permutandus tibi est. Ablue corpus (b) *illuvie æternisque sordibus squalidum: Cape regis animum, & in eam fortunam, qua dignus es, istam continentiam profer. Et cum in regali solio residebis vitæ necisque omnium civium dominus, cave obliviscaris hujus status, in quo accipis regnum: immo Hercule propter quem.*

Somnio similis res Abdalonymo videbatur. Interdum satisne soni essent, qui tam proterve sibi illuderent, percontabatur. Sed ut cunctanti squalor ablutus est, & injecta vestis purpura auroque distincta, & fides a jurantibus facta; serio jam rex, iisdem comitantibus in regiam pervenit. Fama, ut solet, strenue tota urbe discurrit. Aliorum studium, aliorum indignatio eminebat. Ditissimus quisque humilitatem inopiamque ejus apud amicos Alexandri criminabatur. Admitti eum rex protinus jussit, diuque contemplatus: Corporis, inquit, habitus famæ generis non repugnat: sed libet scire, inopiam qua patientia tuleris. Tum ille, Utinam, inquit, eodem animo regnum pati possim. Hæ manus suffecerunt desiderio meo: nihil habenti nihil defuit. Magnæ indolis speciem ex hoc sermone Abdalonymi cepit.

edo denique exemplum Narrationis Oratoriæ.

R. Laudatur ab omnibus & in primis a Quintiliano celebris illa Miloniana Narratio, qua Cicero suspicionem insidiarum a Milone in Clodium tam callide tamque ingeniose detorquet. Sic autem rem aggreditur.

Narratio Miloniana.

Milo autem, cum in Senatu fuisset eo die quoad Senatus dimissus est, domum venit, calceos, & vestimenta mutavit, paulisper, dum se uxor (ut fit) comparat, commoratus est. Deinde profectus est id temporis, cum jam Clo-

(a) *Ita genuina lectio.*
(b) Ital. *Bratture.*

Clodius, siquidem eo die Romam venturus erat, redire potuisset. Obviam fit ei Clodius expeditus in equo, nulla rheda, nullis impedimentis, nullis Græcis comitibus, ut solebat; sine uxore, quod numquam fere; cum (a) *hic insidiator, qui iter illud ad cædem faciendam apparasset, cum uxore veheretur in rheda,* (b) *penulatus, vulgi magno impedimento, ac muliebri & delicato ancillarum puerorumque comitatu.*

Fit obviam Clodio ante fundum ejus, hora fere undecima, aut non multo secus. Statim complures cum telis in hunc faciunt de loco superiori impetum; adversi rhedarium occidunt. Cum autem hic de rheda, rejecta penula, desiluisset, seque acri animo defenderet; illi qui erant cum Clodio, gladiis eductis, partim recurrere ad rhedam, ut a tergo Milonem adorirentur; partim, quod hunc jam interfectum putarent, cædere incipiunt ejus servos, qui post erant: ex quibus qui animo fideli in dominum erant, & præsentes fuerant, partim occisi sunt, partim, cum ad rhedam pugnari viderent, & domino succurrere prohiberentur, Milonemque occisum etiam ex ipso Clodio audirent, & ita esse putarent, fecerunt id servi Milonis (dicam enim non derivandi criminis causa, sed ut factum est) neque imperante, neque sciente, neque præsente domino, quod suos quisque servos in tali re facere voluisset.

Hæc, sicut exposuit, ita gesta sunt, judices: insidiator superatus; vi victa vis, vel potius oppressa virtute audacia est.

Miloniana illa Narratione nihilo inferiorem existimo hanc alteram Narrationem lepidissimam, qua Tullius estendit in lib. 3. de Officiis, quam sint perfidi improbique, qui aliud agunt, aliud simulant.

Malus Pythii cujusdam dolus. Narratio oratoria.

C. Canius, eques Romanus nec infacetus & satis literatus, cum se Syracusas otiandi, ut ipse dicere solebat, non negotiandi causa contulisset, dictitabat se hortulos aliquos velle emere, quo invitare amicos, & ubi se oblectare sine interpellatoribus posset. Quod cum percrebuisset, Pythius ei quidam, qui (c) *argentariam faceret Syracusis, venales se quidem hortos non habere: sed licere uti Canio, si vellet, uti suis, & simul ad cœnam hominem invitavit in hortos in posterum diem. Cum ille promisisset, Pythius, qui esset, ut argentarius, apud omnes ordines gratiosus, piscatores*

(a) Milo, ironice.
(b) *Penula, seu pallio obvolutus.*
(c) *Banchiere.*

res ad se convocavit, & ab his petivit, ut ante suos hortulos postridie piscarentur, dixitque quid eos facere vellet.

Ad Cœnam tempore venit Canius: opipare a Pythio apparatum convivium: cymbarum ante oculos multitudo: pro se quisque quod ceperat, afferebat: ante pedes Pythii pisces abjiciebantur.

Tum Canius, quæso, inquit, quid est hoc, Pythi? tantumne piscium, tantumne cymbarum? & ille, Quid mirum! inquit: hoc loco est Syracusis quidquid est piscium. Hic (a) *aquatio: hac villa isti carere non possunt.*

Incensus Canius cupiditate contendit a Pytio ut venderet. Gravate ille primo: quid multa? impetrat, emit homo cupidus, & locuples tanti quanti Pythius voluit, & emit instructos: (b) *nomina facit; negotium conficit.*

Invitat Canius postridie familiares suos. Venit ipse mature; scalmum nullum videt (c); *quærit ex proximo vicino, num feriæ quædam piscatorum essent, quod eos nullos videret. Nullæ (quod sciam) inquit ille; sed hic piscari nulli solent. Itaque heri mirabar quid accidisset. Stomachari Canius. Sed quid faceret? Nondum enim* (d) *Aquilius Collega & familiaris meus protulerat de dolo malo formulas..... Ergo & Pythius, & omnes aliud agentes, aliud simulantes, improbi, & malitiosi sunt.*

CAPUT III.

§. I. De Chria.

Q*uid est Chria?*

R. Est brevis commemoratio facti, vel dicti cujuspiam utilis, & memoria digni: unde etiam *Chria* suum nomen invenit a Græco vocabulo Χρεια (e) quod usum, utilitatem commodum significat.

Quotuplex est Chriarum genus?

R. Triplex. Aliæ versantur in verbis, aliæ in actione, aliæ in utroque consistunt. Seu, ut vulgus Rhetorum loqui solet, aliæ sunt *Verbales*, aliæ *Activæ*, aliæ *Mixtæ.*

Quid est Chria Verbalis?

R. Ea est, quæ explicat verba graviter ab aliquo & sententiose prolata; qualis est v. g. Virgilii versus: (f) Di-

(a) Ital. aut *il bagno*, aut *il luogo, dove vengono a provvedersi d'acqua*; ab aquor, aris.

(b) Ital. *far la scritta, dichiarandosi debitore.*

(c) *Non vede neppure un cavicchio, un pivolo di barca.*

(d) *Aquilius præstans jurisconsultus, prætor fuerat ante Ciceronem.*

(e) *Sunt qui scribunt* Chreja, *sed male.*

(f) *Æneid.* 6.

Dicite justitiam moniti, & non temnere Divos.
Vel hoc effatum Senecæ: *Nulla est honesta avaritia, nisi temporis*; itémque hi Horatii versus: (a)
Pallida mors æquo pulsat pede pauperum tabernas,
Regumque turres.

Aut denique sapientissima illa Juvenalis sententia:

Orandum est, ut sit mens sana in corpore sano.

Quid est Chria activa?

R. Ea est, quæ memorabile aliquod factum exponit, & verbis exornat, ut: *Sapiens Pythagoras interrogatus aliquando quam longa esset hominum vita, sese paulisper conspiciendum exhibuit: tum subito expectantium oculis evolavit: ut nimirum celeri illa fuga, caducæ, & fugacis mortalium vitæ brevitatem designaret.*

Sic etiam Cotys Thraciæ rex, cum quidam pardalim seu pantheram, ferocissimum animal, illi dono misisset, ipse vicissim leonem misit, ne verbum quidem addens: sed malam bestiam sic male pensando, re ipsa hominem prudenter admonuit, par pari, ut est veteri proverbio, esse omnino referendum.

Memorabile quoque in primis & omnibus notum quod referunt Livius & Florus de duobus Tarquiniis patre & filio. Cum enim Sextus Tarquinius Tarquinii Superbi regis ultimi Romanorum filius, acceptam a patre contumeliam & injuriam simulans, ad (b) Gabios transfugisset, breviqne ad summam apud illos, regiæque pene parem potestatem pervenisset, misit clanculum Romam unum e suis, sciscitatum a patre quidnam demum se facere vellet. Rex ad hæc nihil voce respondit, sed veluti deliberabundus in hortum ædium transit, sequente filii nuntio. Ibi inambulans tacitus eminentia papaverum capita baculo decussit, & per hasce ambages filium admonuit, primores civitatis esse interficiendos. Quod cum a filio non ita multo post variis artibus factum esset, brevi & consilio & præsidio orbata civitas fuit in Tarquinii potestatem nullo labore redacta.

Rem sic narrat Ovidius nativo quodam, ut solet, simplicique candore, libro secundo de Fastis:

Ultima Tarquinius Romanæ gentis habebat
Regna, vir injustus; fortis ad arma tamen.
Ceperat hic alias, alias everterat urbes,

Et

(a) *Odarum l. 1.*
(b) Gabii *Volscorum urbs, lxx. millia passuum ab urbe Roma distans.*

Et Gabios turpi fecerat arte suos.
Namque trium minimus proles manifesta superbi
In medios hostes nocte silente venit.
Nudarunt gladios: occidite, dixit, inermem;
Hoc capiunt fratres, Tarquiniusque pater,
Qui mea crudeli laceravit verbere terga.
(Dicere ut hoc posset, verbera passus erat).
Luna fuit, spectant juvenem, gladiosque recondunt,
Tergaque deducta veste notata vident.
Flente quoque, & ut secum tueatur bella peccantur;
Callidus ignaris annuit ille viris.
Jamque potens misso genitorem appellat amico,
Perdendi Gabios quod sibi monstret iter.
Hortus odoratis suberat cultissimus herbis,
Septus humum rivo lene sonantis aquæ:
Illic Tarquinius mandata latentia nati
Accipit, & virga lilia summa metit.
Nuntius ut rediit, decussaque lilia dixit,
Filius, agnosco jussa parentis, ait:
Nec mora, principibus cæsis ex urbe Gabina,
Traduntur ducibus mœnia nuda suis.

Quid est Chria mixta?

R. Est ea, quæ Factum aliquod sermoni conjunctum exponit. Exempla si quæris, aliquot selecta hic damus.

Exempla Chriæ mixtæ. I.

Marmoream statuam cum aliquando vidisset in foro Diogenes Philosophus, ad illam supplex accessit, & manum illi quasi ad stipem diu multumque porrexit. Mirantibus valde amicis, & interrogantibus, quid porrò faceret, respondit, Ad repulsam me experior.

II. Exemplum.

Idem Diogenes cum aliquando confertissimam populi turbam sese e theatro effundentem vidisset, adversus illam solus ingredi totis viribus cœpit, & objurgantibus respondit; Hoc in omni vita facere studeo.

III. Exemplum.

Miles Spartanus (a) *intempesta nocte tumulum prætereiens, cum horribile quoddam spectrum vidisset, stricta lancea in illud audacter irruit, ita verbis compellans:* Quo me

(a) Ital. *di notte, fuor d' ora.*

me fugis anima bis moritura? *Hoc singulari facto docemur, Faunorum terriculamenta, & inania larvarum ac lemurum ludibria a cordatis fortibusque omnino rideri.*

Quot sunt Chriæ partes, seu Capita?
R. Chria sive Verbalis, sive Activa, sive Mixta, continetur partibus octo, inquit Aphtonius in *Progymnasmatis.* Sunt autem partes illæ: *Encomium, Paraphrasis, Causa, Contrarium, Simile, Exemplum, Testimonium veterum & Epilogus.*

Sive ut trita illa, usitatáque formula potius atamur: Chria tractanda est.

1. A Laudativo.
2. A Paraphrastico.
3. A Causa.
4. A Contrario.
5. A Simili.
6. Ab Exemplo.
7. A Testimonio veterum.
8. A brevi Epilogo.

Quæ singula Capita sigillatim enucleare necesse est.

Quid sibi vult a Laudativo?
R. Significat, in ipso Chriæ initio laudandum esse dicti, vel facti autorem, ut scilicet ex auctoris laudatione major illius seu dicti, seu facti anctoritas, ac veluti pondus accedat.

Quid hoc sibi vult a Paraphrastico?
R. Idem prorsus ac si diceres, *ab expositione dicti, vel facti, de quo agitur.* Paraphrasis enim, ut vox Græca satis indicat, est liberior ac co iosior rei explanatio.

Quid illud est a Causa?
R. Indicat, diligenter investigandam esse, & afferendam causam illius seu dicti, seu facti, quod pertractandum & amplificandum suscepimus: v. g. Chriæ verbalis argumentum esto hæc sapiens sententia: *Ferenda sunt amicorum vitia*; erit in promptu hæc causa justissima, quod scilicet *sine vitiis nemo nascitur, optimus ille est qui minimis urgetur*, ut ait Horatius.

Quid est a Contrario?
R. Admonet, sententiam nostram ex contrariarum rerum conflictione esse confirmandam, v. g. postquam probaveris *dulce ac decorum esse pro patria mori,* (a) dices e con-

(a) Horat.

e contrario rem esse turpissimam ac (a) propudiosam, si miles pro patria pugnans, inhonesta mortis formidine, terga fugæ convertat. Item postquam ostenderis, otium & desidiam omnium vitiorum fontem ac fomitem esse, dices e contrario laborem & vigilias esse firmissimum morum, integritatis, innocentiæque præsidium.

Quid a Simili?

R. Monet, propositam sententiam apta quapiam similitudine exornandam ac illustrandam esse. Ita si laborem & diligentiam commendare velis, dices cum Tullio: *Ut ad cursum equus, ad arandum bos, ad indagandum canis; sic homo ad intelligendum, & agendum, ad laborandum natus est.*

Quid vocas ab Exemplo?

R. Hujusce vocis sensus est, rem, quam pertractamus; illustris cujuspiam exempli appositione confirmandam esse. Sit tibi v. gr. amplificandum illud: *Dulce & decorum est pro patriæ mori*, afferes exemplum Codri (b) Atheniensium regis, de quo cecinit Horatius Ode 14. *lib.* 3. *Codrus pro patria non timidus mori*: vel afferre poteris exemplum Decii Consulis Romani, qui se velato capite, certisque verbis pro patriæ salute ultro devovit.

Quid a Testimonio veterum?

R. Ostendit, nostram sententiam veterum auctorum verbis ac testimonio comprobandam esse. Sit hoc argumentum, v. g. *Injurias esse condonandas potius quam ulciscendas*: usurpabis aureum illud Taciti verbum: *Multa contemptu curantur*; vel hanc ejusdem sententiam homine Christiano dignissimam: *Convicia spreta (c) exolescunt.*

Quid demum sibi vult a brevi Epilogo?

R. Indicat, apta quadam & rotunda verborum conclusione comprehendenda esse quæcumque fusius dicta sunt. Est enim Epilogus brevis & artificiosa clausula, qua colligimus in pauca, quæ fusius commemorata fuere.

Sed quoniam, ut initio diximus, per præcepta longum est iter, per exempla vero expeditum & facile, idcirco operæ pretium est aliquod Chriæ exemplum hoc loco subjicere.

§. II.

(a) Ital. *infame, vergognosa.*

(b) *Codrus ultimus Atheniensium Rex seipsum neci obtulit pro patriæ salute in bello contra Dorienses.*

(c) Ital. *hanno fine, vanno a terra.*

§. II. Chria verbalis in hanc Virgilii sententiam. Æneid. 10.

Breve & irreparabile tempus
Omnibus est vitæ . . . .

A Laudativo.

Cum optimo cuique Poetæ propositum illud fuerit semper, ut misceat utile dulci, hoc est, ut delectando doceat, & docendo delectet: neminem tamen adhuc legi Poetam hac in re poetarum principi Virgilio comparandum. Ille enim non solum ceteros omnes ante se & post se Græcos Latinosque Poetas facile vincit elegantia, suavitate, judicio, splendore, numero, delectuque verborum; non solum hoc habet, ut illius versibus perfectis ingenio, elaboratis industria nihil addi possit, nihil detrahi, nihil mutari, verissimeque de illo dictum olim fuerit, Musas & Apollinem non aliter in suo choro loqui, Jovemque ipsum, si sit Poeta, non alio modo loquuturum: verum etiam, quod caput est, sententiarum gravitate, & frugiferorum, quibus abundat, præceptorum sapientia, hoc assequutus est, ut optimus vitæ virtutisque magister jure merito possit a nobis appellari.

Inter cætera vero documenta, ad vitam instituendam & ad mores informandos idonea, quibus aspersum est passim divinum illius Poema, saluberrimum in primis est atque laudabile quod ait Æneidos libro decimo de brevitate temporis, fluxaque & caduca mortalium vita:

Breve & irreparabile tempus
Omnibus est vitæ.

A Paraphrastico.

Ita est profecto: tam exiguum tamque arctum vivendi curriculum nobis a natura circumscriptum est, ut vix bene lucem ingressis sit de hujus mortalis mundi statione decedendum, & vita cum morte commutanda. Nihil nisi temporis punctum quoddam est caduca hæc, quam tantopere deperimus (*a*), vita: minimumque est ac pene nullum intervallum illud, quod ortum inter & occasum nostrum interjacet. Fugit retro levis hora, truditur dies die, præcipiti casu fugaces anni sese mutuo pellunt,

(a) Ital. *dietro a cui andiamo sì matti, e sì perduti.*

sunt, & adolescentiæ senectus, senectuti mors obrepit improvisa semper & inopinata: quodque gravius est, cum semel effluxit brevissimum hoc vitæ tempus, tam irreparabilis est illius lapsus, ut nulla deinde possit ratione revocari.

A Causa.

Neque vero est cur adeo parvam temporis usuram nobis ad vivendum concessam jure merito conqueramur. Præterquam quod enim vita, si scias uti, satis longa est, præterea ea certa stabilique lege natos nos esse scimus, ut denique moriamur. Quis enim tam vecors esse potest, qui nesciat hanc esse tristissimam peccati mercedem pœnamque justissimam: hanc esse mortalium conditionem ac sortem: humana omnia caduca esse & fluxa atque mobilia: nihil, quod ortum sit, sempiternum esse posse: definitum esse cuilibet certum quoddam breveque temporis spatium ad felicem in cœlo vitam promerendam? Cumque olim amplioribus terminis circumscripta esset nostra hæc mortalis vita, & in secula bene multa propagaretur, eam nostris flagitiis sceleribusque breviorem effecimus: *Semotique prius tarda necessitas lethi corripuit gradum.*

A Contrario.

Contra vero cum semel post miseræ hujusce vitæ decursum terreni corporis contagione solutus erit noster animus, tum demum inter felices spiritus ævo sempiterno perfruemur in cœlo. Nulla jam amplius pertimescenda nobis neque vicissitudo rerum, neque conversio temporum, nec ætatum commutatio: nullus jam erit neque horarum lapsus, nec fluxus dierum, nec annorum sibimet mutuo succedentium cursus. Sed eodem semper hærentes & felicitatis & temporis vestigio, stabili certaque beatitate, æternis sæculorum ætatibus cum Deo ipso potiemur.

A Simili.

O nos igitur male cautos! O nunquam satis deplorandam sortem nostram! si æterna hæc solidaque obliti, nihil nisi umbras imaginesque consectemur. Si enim ex veritate magis, quam ex opinione res velimus æstimare, quid demum aliud est fragilis hæc fugaxque vita, nisi levis quidam fumus, qui puncto temporis evanescit; nisi præceps torrens, qui cum vano strepitu celeriter effluit? nisi flosculus brevi marcescens, qui mane oritur,

vespere floret, & nocte cadit? nisi umbra quædam & larva inanis, quæ nostras effugit manus?
Par levibus ventis, volucrique simillima somno? (a)

Ab Exemplo.

Testes hoc loco possem appellare ab omni memoria Christianos illos Heroes virosque sapientissimos, qui mitificam fugacis vitæ brevitatem tot laboribus, tot vigiliis, tot indefessis curis redemptam compensarunt. Testes appellare possem tot virgines, tot viros principes, tot nobiles adolescentes, qui fragilem hanc rerum humanarum mobilitatem atque inconstantiam pertæsi, quæcumque apud cæcos mortales prima putantur, pro nihilo duxere, & voluptatem, illecebras, ac perniciosa rerum caducarum blandimenta generosa quadam alacritate conculcarunt.

A Testimonio veterum.

Hoc inculcare Corinthis voluit Divus Paulus, cum dixit: *tempus breve est*. Hoc ipsum nos admonet summus ille vir Jobus, dum afflatus divino Spiritu sic loquitur: *breves. dies hominis sunt.* Hæc eadem erat mens vel ipsi quoque Horatio, profano licet homini, cum amicum sapienter sic admonet:
Omnem crede diem tibi diluxisse supremum (b).
Et alio loco:
Quid brevi fortes jaculamur ævo multa?
Hoc denique sentiebat Phædrus, cum in elegantibus suis fabulis hanc verissimam protulit vocem:
Abiturus illuc, quo priores abierunt,
Quid mente cæca miserum torques spiritum?

A brevi Epilogo.

Cum igitur adeo breve tempus sit, adeoque irreparabile, relinquitur id unum, ut cogitemus etiam atque etiam nihil esse loci socordiæ, neque segnitiæ; nobis inter tantas angustias nequaquam licere esse otiosos; miseros esse, qui se per summam incuriam, re una omnium pretiosissima, defraudari patiuntur. Restat denique id unum, ut cum celeritate temporis utendi celeritate certemus,, & tamquam ex torrente quodam, qui rapide dilabitur, celeriter hauriamus.

§. III.

(a) *Æneid.* 1.
(b) *Epist.* 1. *lib.* 2.

§. III. Argumenta Chriarum verbalium ex Horatio.

1. Omnes eodem cogimur. 2. Vivitur parvo bene: 3. Levius fit patientia, quidquid corrigere est nefas. 4. Magnas inter opes inops: *De avaro.* 5. Ira furor brevis est. 6. Multa senem circumveniunt incommoda. 7. Fortes creantur fortibus, & bonis. 8. Omnem crede diem tibi diluxisse supremum. 9. Quanto quisque sibi plura negaverit, a Diis plura feret.

Ex Virgilio.

10. Quid non mortalia pectora cogis
    Auri sacra fames?
11. Facilis descensus Averni.
12. Labor omnia vincit.

Ex Ovidio.

13. Principiis obsta: sero medicina paratur.
14. Otia si tollas, periere Cupidinis arcus.
15. Dicique beatus.
    Ante obitum nemo, supremaque funera debet.
16. —— Paupertatemque ferendo
    Effecere levem.
17. Livor, iners vitium, mores non exit in altos.

Ex Juvenali.

18. Fronti nulla fides. 19. Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit. 20. Nemo repente fit turpissimus. 21. Res est sacra miser. 22. Nobilitas sola est atque unica virtus.

Ex Seneca.

23. Tota vita discendum est mori. 24. Etiam sine magistro vitia discuntur. 25. Qui genus jactat suum, aliena laudat. 26. Sequitur superbos ultor a tergo Deus.

Ex Persio.

27. O curas hominum, o quantum est in rebus inane! 28. Virtutem videant, intabescantque relicta. *De sceleratis.*

Ex-

Ex Martiali.

29. Extra fortunam est quidquid donatur (a) egenis:
Quas dederis, solas semper habebis opes.
30. Non est, crede mihi, sapientis dicere, vivam.
Sera nimis vita est crastina: vive hodie.

Ex Terentio.

31. Crescit in adversis virtus.

Hæc igitur, aut alia id genus argumenta pertractare si velis, facies sedulo quod supra dictum est.

1. Laudabis breviter auctorem Sententiæ. 2. Planius & copiosius explicabis sententiam, illamque variis verborum coloribus pictam in bono, ut aiunt, lumine collocabis. 3. Afferes causam aliquam, quamobrem res ita se habeat. 4. Ex contrariorum conflictione & quasi concursu illam confirmabis. 5. Illustrabis eam similitudine, quæ in rem aptissime quadret. 6. Probabis illam singulari quodam exemplo. 7. Veteris auctoris testimonio & auctoritate illam confirmabis. 8. Denique ex omnibus hisce capitibus rem ita se habere concludes.

Quomodonam tractanda est Chria activa?

R. Eadem prorsus ratione, qua Chria verbalis. Eadem enim est utriusque ars, eædemque plane regulæ. Itaque actum ageremus, si de Chria activa separatim ac seorsum tractaremus.

Idem plane dicito de Chria mixta.

CAPUT IV.

De Amplificatione.

Quid est Amplificatio?

R. Inepte prorsus ac ridicule facere mihi videntur, qui perperam interpretantes Isocratis (b) verba, Amplificationem cum vulgo ita definiunt; Amplificatio, inquiunt, est oratio, quæ ex parvis magna facit; seu quæ res exiguas verbis exagerat, & in majus attollit. Puerilis, inquam, & (c) præstigiatore ac Sophista potius quam Oratore, digna mihi semper visa fuit hæc vulgaris definitio, quæ res mendaeio fallacibusque pigmentis (a) supra meri-

(a) *Legitur* Amicis.
(b) *Isocrates pater eloquentiæ, dictus a Tullio, vixit annos centum.*
(c) Ital. *Giocoliere.*

situm velit augeri. Ut enim facere ajebat Spartanorum rex Agesilaus: Ego pessimum eum sutorem arbitrabor semper, qui magnos calceos pedibus parvis inducat.

Nos igitur cum Tullio sic Amplificationem commodius longe definimus. *Amplificatio est gravior quædam affirmatio, quæ motu animorum conciliat in dicendo fidem.* Quia vero subobscura cuipiam forte videri posset hæc definitio, & quia vis & facultas Oratoris potissimum in amplificando consistit; idcirco definitionem illam & totam amplificandi artem planius & apertius explicare operæ pretium existimamus.

Quid igitur sibi volunt hæc verba; gravior quædam affirmatio?

R. Gravissima illa affirmatio, de qua hic agitur, nihil aliud est, quam vehementius quoddam copiosiusque dicendi genus, quo rei vel dignitatem & amplitudinem, vel indignitatem & atrocitatem, pondere verborum & enumeratione circumstantiarum ita demonstramus, ut non animos auresque prætervolet, ut ferme fit cum res leviter ac strictim attinguntur, sed ut feriat animos, permoveat affectus, & audientium memoriæ penitus insideat.

Cedo illustre quodpiam exemplum Amplificationis hujusmodi.

R. Habes luculentissimum in atrocissima illa Didonis adversus Æneam abeuntem querela. Poterat Dido simpliciter, & nude Æneam appellare *durum*, *inhumanum*, *ferreum*, sed querimoniam illam sic amplificat mirifice Virgilius, Æneidos Lib. IV.

Talia dicentem, jamdudum aversa tuetur,
Huc illuc volvens oculos, totumque pererrat
Luminibus tacitis, & sic accensa profatur:
Nec tibi Diva (*b*) Parens, generis nec Dardanus
(*c*) auctor,
Perfide: sed duris genuit te cautibus horrens
Caucasus, Hyrcanæque admorunt ubera tigres.

Sic etiam Libro 2. poterat Æneas exiliter & jejune dicere se amissam conjugem Creusam clamoribus maximis per noctis tenebras appellasse: verum rem ita verbis exagerat:

Ausus quin etiam voces jactare per umbram,

Im-

(a) Ital. *belletti, ornamenti.*
(b) *Venus.*
(c) *Dardanus primus Rex Trojanorum, Jovis filius.*

Implevi clamore vias, mæstusque Creusam (a).
Nequidquam ingeminans iterumque iterumque vocavi.

Quotuplex est Amplificatio?

R. Duplex: alia est verborum, alia rerum; seu, quod idem est, alia fit rebus ac sententiis, alia verbis tantum. De utroque genere seorsim agendum nobis est.

§. I. De Amplificatione rerum.

Quot modis fit Amplificatio rerum?

R. Octo præcipuis. 1. Fit per congeriem definitionum, seu per definitiones conglobatas. 2. Per congeriem adjunctorum. 3. Per congeriem, seu per enumerationem partium. 4. Per congeriem causarum & effectuum. 5. Per congeriem consequentium. 6. Per congeriem similium, comparationum, & exemplorum. 7. Per contrariorum, dissimilium, & inter se pugnantium conflictionem. 8. Denique per incrementum. Singula hæc capita sigillatim persequamur.

§. II. De Amplificatione per congeriem.

Quid est Definitio?

R. Est brevis & circumscripta rei explicatio: seu, ut ajunt Philosophi, est oratio, quæ rei naturam breviter explicat.

Quid est Amplificatio per congeriem definitionum, sive a definitionibus conglobatis?

R. Est ea, in qua variæ ejusdem rei definitiones congeruntur, & quasi coacervantur, ut cum ait Cicero: *Historia est testis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, nuntia vetustatis.* Ex iisdem definitionibus conglobatis Curiæ ac Senatus Romani majestatem sic amplificat idem Orator in oratione pro Milone: *Curia templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilii publici, caput urbis, ara sociorum, portus omnium gentium, sedes ab universo populo R. concessa uni Ordini.*

Poteris tu vicissim, ad illarum definitionum conglobatarum imitationem, dicere quid sit eloquentia, quid poesis, quid amicitia, quid vita hominis, quid Deus ipse.

§. III.

(a) *Creusa Priami & Hecubæ filia, Æneæ conjux, Ascanii mater.*

§. III. De Amplificatione per congeriem.

Quid est Amplificatio per congeriem adjunctorum? R. Est ea, quæ ducitur ab omnibus seu rerum, seu personarum adjunctis ac circumstantiis simul coacervatis. Cicero 2. Agraria: *Ego qualem Kalendis Januariis acceperim Rempubl. Quirites, intelligo plenam sollicitudinis, plenam timoris, in qua nihil erat mali, nihil adversi, quod non boni metuerent, improbi expectarent: omnia turbulenta consilia contra hunc Reip. statum, & contra vestrum otium partim iniri, partim, nobis Consulibus designatis, inita esse dicebantur: sublata erat de foro fides, non ictu aliquo novæ calamitatis, sed suspicione ac perturbatione judiciorum, infirmatione rerum judicatarum, novæ dominationes, extraordinaria non imperia, sed regna quæri putabantur.*

Virgilius sub finem libri primi Georgicorum de Julii Cæsaris interitu lugubriter admodum & tragice lamentatur, coacervando tunestissima prodigia, monstraque, quæ vel antecessere, vel mox subsecuta sunt.

Ille (*a*) etiam extincto miseratus (*b*) Cæsare Romam,
Cum caput obscura nitidum ferrugine texit,
Impiaque æternam timuerunt sæcula (*c*) noctem.

Vox quoque per lucos vulgo exaudita silentes
Ingens, & simulacra modis pallentia miris
Visa sub obscurum noctis, pecudesque locutæ,
Infandum; sistunt amnes, terræque dehiscunt.
Et mœstum illacrymat templis ebur, æraque sudant.

Totum hunc locum, ut eximium amplificationis exemplar, & ad excitandum commiserationem in primis idoneum, tu consulito, si me audis.

§. IV. De amplificatione per congeriem, seu enumeratione partium.

Quid est Amplificatio ab enumeratione partium? R. Est illa, quæ fit, dum totum aliquid in suas partes distribuitur; seu dum rei alicujus partes vel omnes, vel præcipuæ certe quidem, sigillatim enumerantur. Ita Cicero funestum Pisonis Consulatum describit: *Omnes memoria consulatus tui, facta, mores, faciem denique ac nomen a Rep. detestantur. Legati, qui una fuere, alienati: Tribuni militum, inimici: Centuriones, & si qui*

ex

(a) *Sol.* (b) *Sabaudi est.*
(c) *Dictatore Julio Cæsare a conjuratis occiso Solis globum diu suppallidum apparuisse narrant Plutarchus, & Plinius.*

ex tanto exercitu reliqui milites existunt, non dimissi abs te, sed dissipati, te oderunt, tibi pestem exoptant, te exsecrantur. Achaja exhausta: Thessalia vexata: laceratæ Athenæ: Apollonia exinanita: Ambracia direpta: Bullienses illusi: Epirus excisa. Locri exusti: Athamarum gens vendita: Macedonia condonata barbaris: Ætholia amissa: Dolopes finitimique montani oppidis atque agris exterminati: Cives Rom. qui in iis locis negotiantur, te unum solum suum depopulatorem, vexatorem, prædonem, hostem venisse senserunt. Ovidius lib. 11. Metamorph. dilatat sententiam hanc.

Rex Midas omnia quæcumque tangit, in aurum convertit.

Lætus abit, gaudetque malo Berecynthius heros (a),
Pollicitique fidem tangendo singula tentat;
Vixque sibi credens, non alta fronde virentem
Illice detraxit virgam; virga aurea facta est;
Tollit humo saxum; saxum quoque palluit auro;
Contigit & glebam; contactu gleba potenti
(b) Massa fit: arentes Cereris decerpsit aristas;
Aurea messis erat. Demptum tenet arbore pomum;
(c) Hesperidas donasse putes: si postibus altis
Admovit digitos, postes radiare videntur;
Ille etiam liquidis palmas ubi laverat undis,
Unda fluens palmis (d) Danaen eludere posset.

Sic etiam Massejus Latinæ linguæ elegantia munditiaque nulli inferior, urbis Venetiarum pulchritudinem præstantiamque per partium enumerationem describit in vita S. Ignatii, omnibus picta & posita artis coloribus.

Venetiarum descriptio per enumerationem partium.

Venetiarum urbs, in recessu intimo sinus Adriatici, ea regio ac situs est, ut leniter stagnantes ex alto aquæ, illam omni ex parte circumluant. Ea inclytæ urbi & ad merces copiasque invehendas opportuna receptacula, & contra hostiles incursus munimenta firmissima sunt. Ex iis porro æstuariis (e) majores minoresque Euripi totam urbem intercursantes, variis meandris ac flexibus ita distinguunt, ut quot in partes pedibus, in totidem fere mari aditus sit, egregio sane vel artis, vel naturæ miraculo. Inde vicorum, insularum & pontium ingens numerus: ut qui diutius ibi versati non sunt,

(a) *Midas Phrygiæ rex, ubi mons Berecynthus.*
(b) *Auri moles.* (c) *In earum hortis erant aurea poma.*
(d) *Jupiter in auream pluviam mutatus, illam delusit converso in pretium Deo.* Horat.
(e) Ital. *luogo dove stagnano acque pel flusso del mare.*

sunt, viarum locorumque modo varietate, modo similitudine sæpe fallantur. Sed contra ejusmodi ambages certum paratumque remedium est maxima multitudo cymbarum, quæ usquequaque dispersæ, nominatim ad omnia & publica & privata loca quemlibet, haud ita magna mercede, trajiciant.

§. V. De Amplificatione per congeriem causarum & effectuum.

Quid est amplificatio per congeriem causarum & effectuum?

R. Est ea, in qua multæ simul unius rei causæ & effectus multi conglobantur; ut si diceres cum celebri artis magistro: *Quereris multis modis vexatam esse provinciam, sed ad causas calamitatis attende. Vigebat in ea ambitus, luxuria dominabatur, segnes erant magistratus, populus ipse molli otiosaque segnitie diffluebat. Expecta igitur damna longe graviora. Exhaurientur pecuniæ, jacebit spreta Religio, fures impune grassabuntur, &c.* Ex hoc eodem loco immanissimam Mezentii crudelitatem amplificat rex Evander apud Virgilium Æn. 8.

Quid memorem infandas cædes, quid facta Tyranni (a)
Effera? Di capiti ipsius generique reservent.
Mortua quin etiam jungebat corpora vivis,
Componens manibusque manus atque oribus ora.
(Tormenti genus) & sanie taboque fluentes,
Complexu in misero, longa sic morte necabat.

§. VI. De Amplificatione per congeriem consequentium.

Quid est Amplificatio per congeriem consequentium?

R. Est ea, in qua plura ponuntur acervatim ex eadem re consequentia. Ex hoc loco Virgilius noctem egregie describit Æneidos 4. amplificando res varias, quæ noctem ferme consequuntur.

Nox erat, & placidum carpebant fessa soporem
Corpora per terras, silvæque & sæva quierant
Æquora: cum medio volvuntur sidera lapsu,
Cum tacet omnis ager, pecudes pictæque volucres,
Quæque latus late liquidos, quæque aspera dumis
Rura tenent, somno (b) positæ, sub nocte silenti,
Lenibant curas & corda oblita laborum.

(a) *Mezentius immanissimus Thyrrhenorum, seu Hetruscorum Tyrannus, qui pro Turno contra Æneam pugnavit.*

(b) *Positæ*, idest, *jacentes*. Somno autem lenibant curas, etc.

§. VII. De Amplificatione per comparationes, similitudines, & exempla.

Quid est Amplificatio per comparationes, similitudines, & exempla?

R. Est ea, quæ fit per unam, vel per multas comparationes ac similitudines, & per unum exemplum, vel per plura. Fiet Amplificatio per plures comparationes, si dicas; v. g. cum Tullio in Pisonem: *Ego non te vecordem, non furiosum, non mente captum, non trogico illo* (a) *Oreste, aut Athamante dementiorem putem?* Vel si dicas eum Martiali, in improbum quemdam Gaurum, qui sua lutulenta vitia magnorum virorum exemplo solebat excusare.

In Gaurum.

Quod nimio gaudes noctem producere vino,
  Ignosco; vitium, Gaure, (b) Catonis habes.
Carmina quod scribis Musis & Apolline nullo,
  Laudari debes, hoc (c) Ciceronis habes.
Quod vomis, (d) Antoni, quod luxuriaris, (e) Apici:
  Quod fur es; vitium, dic mihi, cujus habes.

Fit Amplificatio per unam tantum similitudinem in hoc Virgilii loco, ubi fortissimam Amazonem Camillam de imbelli hoste nullo labore triumphantem sic exprimit Æneid. 11.

Quam facile accipiter saxo sacer ales ab alto
Consequitur pennis sublimem in nube columbam,
Comprensamque tenet, pedibusque eviscerat uncis:
Tum cruor & vulsæ labuntur ab æthere plumæ.

Itemque in Libro VII. ubi reginæ Amatæ (f) furorem ac circumcursationes depingit lepidissima turbinis verbere a pueris agitati similitudine:

Ceu quondam torto volitans sub verbere turbo,
Quem pueri magno in gyro, vacua atria circum,
Intenti ludo exercent; ille actus habena
Curvatis fertur spatiis: stupet inscia turba,
(g) Impubesque manus mirata volubile buxum.

Dant

(a) *Orestes Agamemnonis filius, furiis agitatus fuit ob Clytemnestram matrem occisam. Athamas, Thebanorum Rex, furiis etiam agitatus.*

(b) *Cato Uticensis quam sæpe mero incaluerit, testis Horatius.* (c) *Cicero non bonus poeta fuit.* (d) *Qui frustis vinolentis gremium suum & totum tribunal implevit.*

(e) *Apicius helluo celeberrimus.* (f) *Erat Latini Regis conjux.* (g) *Impuberum*, id est, *puerorum turba.*

Dant animos plagæ. Non cursu segnior illo,
Per medias urbes (*a*) agitur, populosque feroces.

Addito denique pulcherrimam istam juvenis (*b*) Pallantis a Turno occisi cum flosculo decerpto comparationem, quam Scaliger quovis nectare dulciorem non veretur appellare :

Hic juvenem agresti sublimem in stramine ponunt,
Qualem virgineo demessum pollice florem,
Seu mollis violæ, seu languentis hyacinthi,
Cui neque fulgor adhuc, necdum sua forma recessit.

§. VIII. De Amplificatione per conflictionem contrariorum.

Quid est Amplificatio per conflictionem contrariorum & inter se pugnantium?

R. Est ea, qua plura contraria per antitheses opponuntur, ut illa Ciceronis in Catilinam : *Hoc vero quis ferre possit, inertes homines fortissimis insidiari, stultissimos prudentissimis, ebriosos sobriis, dormientes vigilantibus?* Itidem est illud ejusdem Ciceronis in Pisonem & Gabinium Consules : *Qui latrones igitur, si quidem vos Consules? qui prædones? qui hostes? qui proditores? qui tyranni nominabuntur? Magnum nomen est, magna species, magna majestas Consulis. Non capiunt angustiæ pectoris tui; non recipit levitas ista, non egestas, non infirmitas ingenii sustinet, non insolentia rerum secundarum tantam personam, tam gravem, tam severam.*

Sic etiam Seneca in (*c*) Thyeste :
Quem dies vidit veniens superbum,
Hunc dies vidit fugiens jacentem.

Tale est etiam incerti auctoris, sed tamen antiqui in Alexandri magni tumulum :

Sufficit huic tumulus, cui non suffecerat orbis :
Res brevis huic ampla est, cui fuit ampla brevis.

Ex hoc eodem loco magni nominis poeta Santolius Victorinus admirabiles Sanctorum virtutes amplificat per congestas antitheses (*d*).

Il-

(*a*) *Regina Amata.*
(*b*) *Erat Evandri regis filius. Æneid.* 11.
(*c*) *Tragœdia sic inscripta. Act.* 2. *vers.* 614.
(*d*) *In hymmo de sanctis Monachis.*

Illis summa fuit gloria despici,
Illis divitiæ pauperiem pati;
Illis summa voluntas
Longo supplicio mori.

§. IX. De Amplificatione per incrementum.

Quid est Amplificatio per incrementum?
R. Est ea, qua oratio veluti per gradus videtur augeri & ascendere, donec ad summum pervenerit. Ita Tullius Verris crudelitatem eo per incrementum deducit, ut verba explanando crimini non ultra suppeditent: *Facinus est*, inquit, *vincire civem Romanum: prope parricidium necare: quid dicam, in crucem tollere? Nihil addi jam videtur ad hanc amentiam, improbitatem, crudelitatemque posse.*

Vide etiam quomodo per gradus & per incrementum assurgat oratio in hac sapientissima Senecæ sententia in Epistola ad Lucilium: *Magna vitæ pars elabitur male agentibus: maxima nihil agentibus: tota aliud agentibus.*

De Amplificatione verborum.

De hoc toto Capite tametsi sumus propediem accuratissime dictur., postulat tamen instituti nostri ratio, ut cursim illud in antecessum (a) delibemus.

Quomodo fit Amplificatio verborum?
R. Fit sex præcipue modis. 1. Per verba translata, seu metaphorica. 2. Per verba superlata. 3. Per verba synonima. 4. Per verba gravia & illustriora. 5. Per periphrasim, seu circumlocutionem. 6. Per repetitionem.

§. X.

Fit igitur primum Amplificatio verborum per verba metaphorica, quæ nempe mirum in modum valent ad excitandos animos, & ad orationem grandiorem efficiendam.

Quid est Metaphora, seu translatio?
R. Est quoddam loquendi genus, quo vox aliqua a propria sua significatione transfertur ad aliam, v. gr. si dicas: *Prata ridere, parietes gestire gaudio, aliquem esse ira incensum, inflammatum cupiditate, errore lapsum*: voces illæ omnes sunt metaphoricæ, quia tribuunt pratis & parietibus risum & gandium, quæ propria sunt homi-

nis

(a) Ital. *Anticipatamente.*

nis solius. Idem plane dicito de ceteris locutionibus, quæ tribuunt homini flammam, & incendium igni proprium, &c. Fiet igitur Amplificatio per Metaphoram, si cum Virgilio dicas de Ænea irato.

(*a*) - - - Irarumque omnes effundit habenas.
Vel si dicas de Didone.
(*b*) - - - Magnoque irarum fluctuat æstu.

Quia habenas, & æstum, quæ proprie conveniunt equis ac fluctibus, tribuit Æneæ & Didoni. Item si de homine impavido & imperterrito dicas cum Horatio in Odis: (*c*)

Illi robur & æs triplex
Circa pectus erat, qui fragilem truci
Commisit pelago ratem
Primus.

2. Fit Amplificatio per verba superlata, hoc est, quæ veritatem superant, & plus dicunt quam reapse esse possit. Ut cum ait Tullius de Julio Cæsare, in oratione pro Marcello: *Domuisti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes.* Itemque cum dicit de Pompeio in oratione pro lege Manilia: *Qui sæpius cum hoste conflixit, quam quisquam cum inimico concertavit; plura bella gessit, quam alii legerunt: plures provincias confecit, quam alii concupiverunt; cujus adolescentia ad scientiam rei militaris non alienis præceptis, sed suis imperiis; non* (d) *offensionibus belli, sed victoriis: non stipendiis, sed triumphis est erudita.*

Hanc amplificandi artem adhibuit Virgilius Æneidos lib. 12. cum de Turni equis dixit per hyperbolem:
Qui candore nives anteirent, cursibus auras.
Item cum de equo Trojano dixit:
Instar montis equum, divina Palladis arte,
Ædificant.

Sed nusquam magis indulsisse videtur huic schemati (*e*) quam cum Amazonem (*f*) Camillam laudans libro septimo dixit per verissimam hyperbolem:

Illa

(a) *Lib.* 12.
(b) *Lib.* 4.
(c) *Lib.* 1.
(d) Ital. *sinistri incontri.*
(e) Ital. *Figura.*
(f) *Camilla Volscorum regina bellicosissima, quæ Turno adversus Æneam tulit auxilium.*

Illa vel intactæ segetis per summa volaret
Gramina, nec teneras cursu læsisset aristas:
Vel mare per medium, fluctu suspensa tumenti
Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas.

§. XII.

Quomodo fit Amplificatio per verba synonyma?

R. Fit per congeriem verborum & sententiarum idem pene significantium, ut cum ait Cicero pro Ligario: *Quid enim, Tubero, tuus ille districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cujus latus mucro ille petebat? qui sensus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas?* Vide quam multa sint hic verba idem pene significantia: *gladius, mucro, arma, sensus, mens, animus, cupiebas, optabas.* Quæ sane Synonymorum coacervatio acrem in primis & illustrem reddit orationem, ut liquet ex hoc alio ejusdem Ciceronis exemplo in Catilinam: *Non feram, non patiar, non sinam*; & ex duobus hisce Virgilii versibus Æneidos Libro primo, ubi Ilioneus Æneæ sortis adhuc ignarus, sic de illo ad Didonem:

Quem si fata virum servant, si vescitur aura
Ætheria, nec adhuc crudelibus occubat umbris.

§. XIII.

Quomodo fit Amplificatio per verba graviora, & illustriora?

R. Fit cum adhibentur verba splendida, quæ rem significantius exprimant, & in quibus plenum quiddam, numerosum & sonans esse videatur; cujusmodi sunt ista: *Polluerat stupro sanctissimas religiones; Senatus gravissima decreta perfregerat*. Itemque illa in Verrem: *Non enim furem, sed raptorem; non adulterum, sed expugnatorem pudicitiæ; non sacrilegum, sed hostem sacrorum religionumque; non sicarium, sed crudelissimum carnificem civium sociorumque in vestrum judicium adducimus.*

Ejusdem etiam generis sunt magnifica illa Virgilii verba de Didone moritura.

At trepida & cæptis immanibus effera Dido,
Sanguineam volvens aciem, maculisque trementes
Interfusa genas, & pallida morte futura,
Interiora domus irrumpit limina, & altos
Conscendit furibunda rogos, ensemque recludit
Dardanium, non hos quæsitum munus in usus.

§. XIV.

§. XIV.

Quomodo fit Amplificatio per periphrasim, seu circumlocutionem?

R. Fit, cum longiori verborum ambitu circuituque dicimus quod brevius ac simplicius dici poterat. Ita Cicero pro Milone, cum gravius videretur dicere Clodium a Milone fuisse occisum, maluit illud hac verborum circuitione mollire: *In quos incensos ira, vitamque domini desperantes cum incidisset, hæsit in pœnas, quas ab eo servi fideles pro domini vita expetierunt.*

Circumlocutione Virgilius utitur Æn. 12. cum pro hac una voce *Moritur,* sic ait:

Olli dura quies oculos & ferreus urget
Somnus: in æternum clauduntur lumina noctem.

Et in ecloga 1. ubi pro hac una voce *Jam advesperascit,* longiori hac, ttitaque utitur periphrasi:

Et jam summa procul villarum culmia fumant,
Majoresque cadunt altis de montibus umbræ.

Nota Periphrasim apud Poetas esse frequentiorem, quam apud Oratores. Quod si non idonea sit, vel si nimis redundet, jam non appellabitur *Periphrasis*, sed *Perissologia* (a).

§. XV. De Amplificatione per repetitionem.

Quomodo fit amplificatio per repetitionem?

R. Fit, cum verbum idem, sive ornatus causa, sive ad motus excitandos iteratur, duplicaturque vel in principio, vel in fine, vel in medio dictionis. Ut cum ait Tullius: *vidi enim, vidi, penitusque perspexi.* Sed utitur in primis hoc Amplificationis genere in exordio Orationis pro Roscio Amerino; cum ait: *Accusant ii, qui in fortunas ejus invaserunt: Causam dicit iis, cui præter calamitatem nihil reliquerunt. Accusant ii, quibus occidi patrem Sexti Roscii bono fuit: Causam dicit is, cui non modo luctum mors patris attulit, verum etiam egestatem. Accusant ii, qui nunc ipsum jugulare summe cupierunt: Causam dicit is, qui etiam ad hoc ipsum judicium cum præsidio venit, ne hic ibidem ante oculos vestros trucidetur. Denique accusant ii, quos populus poscit:*

(a) *Id est Sermonis redundantia.*

scit: causam dicit is, qui unus relictus ex illorum nefaria cæde restat.

Quantopere vero valeat Repetitio ad addendam vim pondusque orationi, & ad affectus ciendos, discere poteris ex sequentibus exemplis. Priora tria sunt ex heroicis Ovidii epistolis, in quibus, si quid judico, præ cæteris omnibus illius operibus, elegantiæ, ingenii & eloquentiæ lumen quoddam elucet. In primo sororem Annam sic compellat infelix Dido:

Anna soror, soror Anna, meæ male conscia culpæ.

In altero Demophoontem (a) ita compellat Phyllis:

Credidimus blandis, quorum tibi copia, verbis:
Credidimus generi, numinibusque tuis.
Credidimus lacrymis: an & hæ simulare docentur?
Hæ quoque habent artes, quaque jubentur, eunt.

In tertio conjux Herculis Dejaneira, cum illi per imprudentiam mortem intulisset, in has justi doloris voces erumpit identidem:

Impia quid dubitas Dejaneira mori?
Hei mihi quid feci? quo me furor egit amantem?
Impia quid dubitas Dejaneira mori?
Illita (b) Nessejo nisi tibi texta veneno,
Impia quid dubitas Dejaneira mori?

Quibusnam potissimum figuris varianda erit & distinguenda Amplificatio?

R. Præcipua, quæ Amplificationem ornant Schemata, sunt Hypotyposis, & Exclamatio, de quibus supra dictum a nobis est. Quibus addito tria alia, nempe Prosopopœiam, Apostrophem, Interrogationem, cæterasque id genus vehementiores figuras, de quibus agendum nobis erit in libro de Elocutione.

§. XVI. Quid sit in Amplificatione vitandum?

Duo sunt in primis vitia, ac veluti scopuli quidam duo, in quos incurrere solent Tyrones, dum orationem amplificant. Primus scopulus est illorum, qui minutissima

(a) *Demophoon Thesei ex Phædra filius, a Phyllide Lycurgi regis filia hospitio & lecto susceptus, data prius futuri conjugii fide.*

(b) *Centauri Nessi veste, qua indutus Hercules in furorem versus est.*

ma quæque singulatim, exiliter, & perexigue consectantur, quod certe est in Oratore vitium vel maximum. Ut enim recte monet Cicero, in Amplificationibus nihil est nimis tenuiter enucleandum, quia hic locus grandia potius, qu[illegible]xilia, minutaque requirit.

Alter [illegible]s est illorum, qui ad explendum orationis num[illegible], nihil nisi [illegible] voces, & inanem verborum sonitum in illam [illegible]ant. Hoc vulgare vitium fugi[illegible] nihil prorsus di[illegible] quod vim &. pondus non ad[illegible]tioni, & sensum non augeat. *Quid est enim tan[illegible]osum* (inquit Tullus Libro I. de Oratore), *quam verborum vel optimorum sonitus inanis nulla subjecta sententia?* Et ut sapientissime præcipit Horatius in Arte Poetica; sint tibi provisæ, paratæque, & ad manum, ut ita dicam, sententiæ; voces ipsæ ultro sese offerent, & ad exprimenda animi sensa nullo labore succurrent.

Verbaque provisam rem non provisa sequentur.

Quamquam, ut dicam id, quod res est, si Tyroni peccandum sit in alterutram partem, malim certe, ut, instar Ovidii, peccet potius ubertate quadam copiaque verborum, quam eorumdem jejunitate, atque inopia; quia, ut optime notat Tullius, nimia hæc & redundans verborum ubertas, & quasi luxuries stylo atque exercitatione brevi depascetur.

APPARATUS

SEU PROŒMIUM

RHETORICÆ.

Rhetoricæ Proœmium, sive Apparatum appellamus ea omnia, quæ pertinent universim ad Artem Rhetoricam. Quinque autem sunt, quæ de Rethorica generatim, & universe, prolusionis more, quæri possunt.

1. Quæ sit natura & finis Rhetoricæ.
2. Quæ sit illius materia.
3. Quæ sint illius partes.
4. Quæ sit dignitas, vis & utilitas Rethoricæ.
5. Quibus rebus ac subsidiis possit facile comparari.

§. I.

§. I. De natura, & fine Rhetoricæ.

Quid est Rhetorica?
R. Est ars, seu disciplina bene dicendi; hoc est ornate, graviter & copiose loquendi: *Ita Quintilianus lib. 2.*

Unde nomen suum tra[illegible]torica?
R. A voce græca ῥέω[illegible]o, *loquor*, und[illegible]ῥήτωρ, *rhetor, orator*, & ῥητωρικὴ, *ars oratoria.*

Quare vocatur ars?
R. Quia certis quibusdam & numquam fallentibus præceptis continetur.

Quare dicitur ars bene dicendi?
R. Quia docet quomodo optimis sententiis verbisque lectissimis dici possit.

Undenam orta est ars illa bene dicendi?
R. Notatio naturæ & animadversio peperit artem. Cum enim aliqui nativa quadam facultate, sine ullo artis subsidio, bene dixissent; alii contra insulse omnino & male: extitit aliquis, qui discrimen illud observaret attentius, qui causas illius indagaret sedulo, atque ita rem sensim ad artem ac præcepta revocaret, & quasi viam traderet, quæ ad eloquentiam tuto ferret. Unde liquet, non esse eloquentiam natam ex artificio, sed potius artificium ex eloquentia natum, atque profectam.

Quid differunt inter se Rhetor & Orator?
R. Hoc differunt, quod Rhetor sit, qui bene dicendi præcepta tradit; Orator vero sit is, qui accommodate ad persuadendum dicere potest, tametsi erretur persæpe in nomine, & aliud pro alio indiscriminatim accipiatur.

Quisnam est finis ultimus artis oratoriæ?
R. Est persuadere dictione: hoc est, diserta oratione quempiam impellere ad aliquid vel credendum, vel agendum, vel omittendum.

Quodnam est officium Oratoris?
R. Est dicere apposite ad persuadendum; quod fiet docendo, delectando & movendo. Docemus argumentis & argumentatione; delectamus ornato, illustri, & apto dicendi genere; flectimus amplificatione & affectibus. Docere necessitatis est; delectare suavitatis; movere vero, seu flectere victoriæ: atque hic demum est verissimus eloquentiæ triumphus.

Un-

Unde erit ille summus & perfectus Orator, qui cum apposite dixerit ad persuadendum, hoc est ad docendum, delectandum, & movendum, re ipsa tamen, sive auditoris vitio, sive quacumque demum alia de causa, non persuaserit.

§. II. De materia Rhetoricæ.

Quænam est materia cujusque artis in genere?
R. Ea est, circa quam versatur ars: ut Medicinæ materia sunt morbi, quia in iis curandis Medicina versatur.

Quænam est speciatim materia Rhetoricæ?
R. Nihil omnino est in rerum natura, de quo ornate, eleganter, & copiose disputare non possit Orator. Ut enim observat Quintilianus: *Bene dicendi ars non habet definitam aliquam regionem, cujus terminis septa teneatur*. Unde ajo cum Aristotele, Rhetoricæ materiam esse (a) quamlibet quæstionem ad dicendum propositam.

Quotuplex est quæstio, quæ Oratori ad dicendum proponi potest?
R. Duplex. Alia est infinita, seu universalis: alia finita, seu singularis. Quæstio infinita, quæ vocatur etiam *thesis*, ea est quæ nullis alligatur temporis, loci & personæ circumstantiis: ut, si quæratur generatim atque universe, *sitne bellum gerendum, vel pax facienda*.

Quæstio finita, quæ etiam vocatur *hypothesis*, & *causa* sive *controversia*, ea est, quæ universalem quæstionem restringit, ac revocat ad certas quasdam personæ, temporis, loci, reique circumstantias: ut, si quæratur, *sitne hoc anno nobis pax facienda, iis, quæ ab hostibus feruntur, legibus ac conditionibus?*

Quæstio autem, sive infinita sit, sive finita, dividitur quadrifariam: primo in quæstionem cognitionis & actionis. Quæstio cognitionis ea est, quæ instituitur solius scientiæ gratia: ut, *Quæ sit causa defectus solis . . . sitne terra major quam luna?* Quæstio actionis ea est, cujus finis est aliquid efficere, ut, *an liceat vim vi repellere . . . an sit inimicis ignoscendum.*

Præterea quæstio vel est principalis, vel incidens. Principalis ea dicitur, quæ præcipue venit in controversiam: incidens vocatur, quæ tractatur propter aliud.

Quot

(a) Τὸ ἔκαιον.

C

Fini

Quot sunt universim genera quæstionum, sive ca rum, de quibus versari potest Orator?
R. Tria: genus judiciale, genus deliberativum, & nus exornativum, seu demonstrativum, quod a Gr vocatur Epidicticum.

Quid spectatur in genere judiciali?
R. Accusatio & defens

Quid spectatur in genere deliberativo?
R. Suasio & dissuasio.

Quid in exornativo?
R. Laus & vituperium. Unde generis judicialis f. est *æquitas*; deliberavi *utilitas*; demonstrativi *honest* Judiciale genus versatur circa tempus præteritum; D berativum circa tempus futurum; Demonstrativum v o circa præteritum simul & præsens.

§. III. De partibus Rhetoricæ.

Quæ, & quot sunt primariæ partes Rhetoricæ?
R. Quatuor: Inventio, Dispositio, Elocutio, & Pr nunciatio; quemadmodum sunt præcipuæ quatuor Or toris partes: 1. Argumenta invenire: 2. Inventa dis nere: 3. Disposita verbis exornare: 4. Exornata pronun re. Sunt qui pro quinta parte memoriam statuant; nos cum Aristotele illam ad pronunciationem revoc mus.

Quid est Inventio?
R. Est cogitatio rerum verarum, aut verisimiliu quæ valeant tum ad faciendam fidem, tum ad m excitandos.

Quid est Dispositio?
R. Est rerum inventarum in ordinem distributio.

Quid est Elocutio?
R. Est idoneorum verborum & sententiarum ad inventas accommodatio.

Quid est Pronuntiatio?
R. Est vocis ac corporis ea moderatio, quam res i ventæ ac verba requirunt.

§. IV.

§. IV. De dignitate, & utilitate Rhetoricæ.

Quænam est Rhetoricæ dignitas, vis, & utilitas?
R. Nihil addi potest ad hæc illustria Tulii verba, lib. I. de Oratore. *Quid est*, inquit, *aut tam admirabile, quam ex infinita multitudine existere unum, qui id quod omnibus natura sit datum, vel solus, vel cum paucis facere possit? aut tam jucundum cognitu atque auditu, quam sapientibus sententiis, gravibusque verbis ornata oratio, & perpolita? aut tam potens, tamque magnificum, quam populi motus, judicum religiones, Senatus gravitatem unius oratione converti?*

De subsidiis Rhetoricæ.

Quibus potissimum subsidiis omnes illæ, quas diximus, Rhetoricæ partes comparari poterunt?
R. Quatuor: natura, arte, exercitatione, & imitatione.

Quid natura confert ad eloquentiam?
R. Ex parte animi confert celeres motus ad excogitandum acutos, ad ornandum uberes, ad memoriam firmos ac diuturnos. Ex parte vero corporis confert latera firma, canoram vocem, solutam linguam, aptamque oris, & totius corporis conformationem.

Quid facit ars ad eloquentiam?
R. Excolit quæ dedit natura; supplet quæ illi desunt; quæ vero redundant luxuriantque, castigat atque coercet. Uno verbo: certissimam, veluti digito, monstrat viam, qua ad eloquentiam tuto perveniatur.

Quid affert exercitatio?
R. Conservat, & auget quæ ars expolivit, aut emendavit in natura. Multi enim naturæ vitium exercitatione sustulere, ut olim Demosthenes, aliique sexcenti.

Quid est exercitatio?
R. Est assiduus usus & consuetudo dicendi, vel scribendi, quod quidem valde facit ad eloquentiæ laudem adipiscendam. Ut enim ait Cicero: *Stylus est optimus dicendi effector & magister*. Triplex est autem exercitationis genus, nempe *Scriptionis*, *Actionis*, & *Memoriæ*.

Fine

DE IMITATIONE.

Quænam est imitationis utilitas?

R. Facit imitatio, ut optimo cuique auctori similes in dicendo evadamus, & quæ sunt in eo summa, diligenter persequamur. Et quoniam imitatio, si recte fiat, multum affert ad eloquentiam, & pauci admodum imitari sciunt, ut par est: ideo de imitandi ratione fusius aliquid & uberius disputandum nobis esse existimavimus.

Quænam igitur est vera rectaque imitandi via & ratio?

R. Multiplex.

1. Cave vulgare quoddam ac mediocre tibi proponas exemplar, *mox daturus progeniem vitiosiorem*, sed deligatur imitandus summus aliquis & excellens auctor, in quem tota mente intuearis. Is autem erit, in Poetis ferme Virgilius, qui cæteros omnes poetas longe post se relinquit, &, ut ipse loquitur de Turno, *toto vertice supra est.* In oratoria vero arte deligatur unus Cicero, de quo, quam tritum ac pervulgatum, tam verum est illud Quintiliani dictum: *ille sciat se profecisse, cui Cicero valde placere cœperit;* & in quem bellissime cadit magnifica illa Senecæ (a) de illo vox. *Ingenium, quod solum populus R. par imperio suo habuit,* & ut non minus splendide de eodem Tullio dictum fuit a Vellejo Paterculo: *Vir ingenio maximus, qui effecit, ut quorum arma viceramus, eorum ingenio vinceremur.*

2. Non optimos solum auctores imitaberis, verum etiam quæ in illis optima sunt, ac præstantissima. Si, v. g. scribenda tibi sit oratio latina, habebis præ oculis loca illa eximia, in quibus se plurimum amavit Cicero, & in quibus sese ipse videtur quodammodo vicisse, cujusmodi sunt illius pleræque perorationes. Illa inter scribendum lectitabis identidem, ut illarum assidua lectio Tulliani styli germanum tibi saporem & gustum aspergat.

Ut vero semper habeas in promptu selectissima, quæ subinde possis imitari luculentissimorum auctorum loca; copiosum, summaque cura elaboratum illorum indicem tibi ad nostræ Rhetoricæ amplioris calcem exhibemus.

3. Illustria hæc quæ dixi, loca neque pueriliter imitaberis, neque serviliter, putideque, ut solent homines illi, quos jure optimo ridet Horatius, dum ait: *O imitatores servum pecus;* & ut a multis bene fieri video, qui

(a) *Controv. lib. 2.*

qui cum picarum, aut psittacorum more easdem omnino voces reddiderint, tum demum magnos se veterum imitatores arbitrantur. Tu vero quæcumque imitaberis, sic facies tua, ut eruditis & emunctæ naris hominibus appareat imitatio; sed tamen res omnino alia, tibique propria facta jam esse videatur.

Tua autem facies hæc veterum scriptorum loca, tibique illa quasi jure tuo poteris vindicare.

Primo, si vim ac pondus sententiæ retineas: verba vero vel omnia, vel magna ex parte saltem immutes. Dixerat olim Tullius: *Virtus est una altis defixa radicibus, quæ nulla unquam vi labefactari potest*. Hanc egregiam Tullii sententiam vide quam scienter, mutatis omnino verbis, exprimat Horatius, cum dicit de homine probo & in colenda virtute constanti (a):

Si fractus illabatur orbis,
Impavidum ferient ruinæ.

Sic etiam cum dixisset idem Cicero Philippica nona: *Vellem, Dii immortales fecissent, ut vivo potius Servio Sulpitio gratias ageremus, quam mortuo honores quæreremus*; hanc eandem sententiam, mutatis omnino verbis, ingeniose admodum expressit Ovidius Lib. XIII. Metamorphoseon, ubi Ulyssem de Achillis mortui armis certantem cum Ajace, & pro se ita loquentem inducit:

Si mea cum vestris valuissent vota, (b) Pelasgi,
Non foret ambiguus tanti certaminis hæres,
Tuque tuis armis, nos te potiremur, Achille.

Secundo, si eadem ferme servando verba, transferas illa ad alium sensum, vel similem, vel contrarium: v. gr. dixit Tullius in Antonium: *O audaciam immanem! Tu ingredi illam domum ausus es? tu illud sanctissimum limen intrare? tu illarum ædium Diis Penatibus os impotuunissimum ostendere?* Poteris verba hæc paululum immutata in Judam, hortos ad Christum prodendum subeuntem, opportune transferre.

Sic etiam Catilinariæ primæ exordium ad aliud argumentum nullo labore ita convertent vel ipsi mehercule tyrunculi: Quousque tandem, homo nequam atque improbe, intemperanter abutere divina patientia; Quamdiu illam cludet vita ista tua omni scelerum genere cooperta? Quem ad finem se inveterata tua jactabit impietas? Ni-

(a) *Ode 3. lib. 3.*
(b) *Sic appellati vetustissimi Græciæ populi.*

Nihil ne te impendentia mortis pericula, nihil inferorum pœnæ, nihil in te divinæ justitiæ gladius, nihil terror conscientiæ, nihil severissimi judicis tribunal, nihil illius os vultusque movebunt? Patere tua flagitia non sentis, &c.

Tertio, recte imitaberis, si figuras, si periodos, si transitiones, si commissuras, incisaque & totum orationis ductum, ac filum potius imiteris, quam verba ipsa, vel ipsas sententias. Dixit v. gr. Cicero, Philippica II. *Non placet Antonio consulatus meus: at placuit P. Servilio, ut eum primum nominem ex illius temporis consularibus, qui primus mortuus est. Placuit Quinto Lutatio Catulo, cujus semper in hac Republica vivet auctoritas. Placuit duobus Lucullis, M. Crasso, Q. Hortensio, C. Curioni. Maxime vero Consulatum meum Gn. Pompejus probavit.* Hanc figuram transferre poteris eleganter in eos, quibus non placent humaniores litteræ, quas omnium ordinum ac ætatum viri sapientissimi in deliciis habuerunt.

Quarto, laudem habebit imitatio, si propositum exemplar vel in pauca contrahas, vel amplificando fusius uberiusque dilates. Ita cum Virgilius dixisset Lib. I. Georgicorum:

Prima Ceres ferro mortales vertere terram
Instituit.

Hunc eundem locum imitando fusius, more suo, amplificavit Ovidius V. Metamorph.

Prima Ceres unco glebam dimovit aratro:
Prima dedit fruges, alimentaque mitia terris:
Prima dedit leges: Cereris sunt omnia munus.

Contra vero cum a Tullio fusius ac uberius dictum fuisset de Cæsare, in oratione pro Marcello:

Bellicas laudes solent quidam extenuare verbis, easque detrahere ducibus, communicare cum militibus, ne propria sint Imperatorum. Et certe in armis militum virtus, locorum opportunitas, auxilia sociorum, classes, commeatus multum juvant. Maximam vero partem quasi jure suo fortuna sibi vindicat, & quidquid est prospere gestum, id plane omne ducit suum. At vero hujus gloriæ, C. Cæsar, quam es paulo ante adeptus, socium habes neminem. Totum hoc, quantumcumque est, quod certe est maximum, totum est, inquam, tuum. Nihil sibi ex ista laude centurio, nihil præfectus, nihil cohors, nihil turma decerpit. Quin etiam illa ipsa rerum domina Fortuna in istius se gloriæ societatem non offert: tibi cedit; tuam esse totam

ac propriam fatetur. Totam hanc ornatissimam laudationem in duos versiculos ita collegit Poeta egregius:

Gloria vincendi juncta est cum milite, Cæsar,
Cæsar, parcendi gloria tota tua est.

Quinto, laudabitur imitatio, si quæ ab Oratoribus scripta fuere, solerter transferas in orationem numeris adstrictam. Ita facile crediderim cum M. Antonio Mureto (a), perfectissimo talium rerum æstimatore, Virgilianum illum versum:

Quamquam animus meminisse horret, luctuque refugit,

e Cicerone imitatum fuisse. Ita enim ille Philippica 14. scripserat in Antonium: *Refugit animus P. C. eaque dicere reformidat, quæ Lucius Antonius in Parmensium liberis & conjugibus gesserit.*

Sexto, bonus imitator eris, si vel ex Græcis Latina facias, vel ex Latinis, aut etiam Græcis vernacula. Ita Tullius tam multa singulari quodam artificio expressit ex Demosthene, quem mirabatur, & quo ne Athenas quidem ipsas magis Atticas fuisse, urbano quodam & liberali joco dictitabat. Sic etiam Virgilius, acer & diligens Græcorum imitator, in Æneide Homerum est imitatus, & in Bucolicis Theocritum (b). Sic Terentius ex Menandro, & ex Aristophane tam multa invexit in Latium. Ita Horatius Pindari, Callimachique (c) vestigia persecutus est in suis Odis; & nominatim in tertia 4. lib.

Quem tu Melpomene semel
Nascentem placido lumine videris, &c.

Quam quidem tantis laudibus ornavit summus ille vir Julius Cæsar Scaliger, ut mallet a se similem scriptam fuisse, *quam esse totius Tarraconensis rex*. Sic enim (per ludum opinor) dictitare consueverat.

Atque, ut hisce elementis tandem aliquando finem imponamus, laudem maximam habitura est imitatio, si, quos imitaris, eos, non dicam adæquare, sed vincere etiam omni ope coneris, ut ait Quintilianus lib. 10. *Conandum est aliquid supra eos, quos imitaris*, &, ut etiam admonet vetus proverbium: Invenire rem admodum difficilem esse: perfacilem vero inventis addere.

Ita

(a) *Fuit orator & criticus celeberrimus, sæculo 16.*
(b) *Theocritus poeta Syracusanus scripsit græce idylia in genere bucolico laudatissima.*
(c) *Callimachus nobilis poeta Græcus vixit post Alexandri tempora.*

Ita Virgilius, cum exiliter admodum ac jejune de Hectore dictum fuisset a veteri poeta Ennio (a):

O lux Trojæ, germane Hector,
Quid ita cum tuo laccrato corpore miser?

Versus eosdem, vel potius eamdem sententiam ex plumbea fecit auream Æneid. Libro II.

O lux Dardaniæ, spes o fidissima Teucrum,
Quæ tantæ tenuere moræ? Quibus, Hector, ab oris
Expectate venis? ut te post multa tuorum
Funera, post varios hominum urbisque labores
Defessi aspicimus? quæ causa indigna serenos
Fœdavit vultus? Aut cur hæc vulnera cerno?

Hunc eumdem Ennii Virgiliique de Hectore locum apertissime imitari conatus est Seneca in (b) Troade, ubi viduam illius Andromachen ita loquentem inducit:

Cum subito nostros Hector ante oculos stetit:
Non qualis ultro bella in Argivos ferens,
Grajas petebat facibus Idæis rates:
Nec cœde vasta qualis in Danaos furens,
Vera ex Achille spolia simulato tulit.
Non ille vultus, flammeum incedens jubar;
Sed fessus, ac dejectus & fletu gravis,
Similis nostro, squallida obtectus coma.

Quæ imitatio, quamquam non infelix, tu vides tamen quantum a Virgiliana distet. Verum quanto inferior Virgilio videtur in hoc loco Seneca, tanto sane jure videbitur Ennio superior in hac altera ejusdem imitatione in eadem Troade:

Columen patriæ, mora fatorum,
Tu præsidium Phrygibus fessis.
Tu murus eras, humerisque tuis
Stetit illa decem fulta per annos:
Tecum cecidit, summusque dies
Hectoris idem patriæque fuit.

Hanc Ennianam imitationem aliquando mirantibus amicis festive admodum respondit Virgilius, *se ex Ennii stercore gemmas aurumque colligere*, Cum vero assidua hæc diligensque veterum imitatio vitio illi verteretur, ut fit, ab invidis & obtrectatoribus, cumque illi malevolentiæ livore suffusi palam jactarent in vulgus, illum pleraque ab Homero sumpsisse, hoc uno responso calumniatoribus os obstruere, illosque penitus elingues reddere consueverat Virgilius: *Cur non ipsi quoque eadem furta tentarent? Verum intellecturos facilius esse Herculi clavam detrahere,* quam

(a) *Ennius poeta antiquissimus vixit tempore secundi belli Punici, centum & amplius onte Ciceronem annis.*
(b) *Tragœdia sic inscripta.*

quam Homero vel unum eripere versum, illumque ad rem suam accommodare.

Ratio tamen quædam est tyronibus præsertim adhibenda, ne, dum propositum sibi exemplar conantur vincere, & dum ab illo paululum, sed in melius aberrare satagunt, prava quadam imitatione ab illo prorsus deficiant, & in pejus aberrent, quod Lucano præsertim contigisse videmus.

Cum enim mirifice, sed sobrie tempestatem ita descripsisset Virgilius Æneidos primo:

Incubuere mari, totumque a sedibus imis
Una Eurusque Notusque ruunt, creberque procellis
Africus, & vastos volvunt ad littora fluctus.
Eripiunt subito nubes cœlumque diemque
Teucrorum ex oculis: ponto nox incubat atra,
Intonuere poli, & crebris micat ignibus aether,
Praesentemque viris intentant omnia mortem.

Hunc Virgilii locum cum sibi vel imitandum, vel superandum proposuisset Lucanus, immodico quodam calore raptus, suoque nimium velificatus ingenio, & laxatis illi velut habenis, sic aberravit in pejus:

Ah, quoties frustra pulsatos aequore montes
Obruit illa dies! quam celsa cacumina pessum
Tellus victa dedit: non ullo littore surgunt
Tam validi fluctus, alioque ex orbe voluti,
A magno venere mari, mundumque coercens
Monstriferos agit unda sinus.

ARTIS RHETORICÆ

LIBER PRIMUS.

DE ELOCUTIONE.

Quid est Elocutio?

R. Elocutio, inquit Tullius, est idoneorum verborum, & sententiarum ad res inventas accommodatio.

Cur tandem, & quorsum ab Elocutione, contra quam fieri solet, exordimur?

R. Tametsi ex quatuor Rhetoricae partibus, ordine naturae, prima sit Inventio; quia tamen plusculum diffi-

cultatis habet, idcirco eam Elocutioni postponendam esse cum erudito Vossio, aliisque artis Rhetoricæ magistris bene multis, judicavimus.

Cum enim verborum delectus origo sit eloquentiæ, ut ait Julius Cæsar in suo de analogia, seu de ratione Latine (a) loquendi Libro, quem Ciceroni nominatim nuncupavit; & cum verborum cura, quae ad Elocutionem pertinet, sit longe facilior quam cura rerum, quæ spectat ad inventionem; liquet profecto nos Tyronum commodis utilitatique servire, dum Aristotelis ordine nonnihil immutato, ab Elocutione ducimus initium, & in primo artis oratoriæ quasi limine vestibuloque paulisper haeremus, priusquam in intima illius penetralia pedem (b) ausimus inferre.

Ut huic eidem Tyronum utilitati consulatur, nostrum hunc de Elocutione librum trifariam dividimus. Agendum nobis est primo de Figuris, in quibus nullo ferme negotio se solent exercere vel ipsi tyrunculi. Secundo dicetur de Periodo, in qua videtur plusculum esse negotii. Tertio tractabimus de Stylo; a facilioribus, ut par est, ad difficiliora sensim progrediendo.

CAPUT PRIMUM.

De Figuris, seu schematibus.

Figura, ut diximus in Elementis, est ornamentum quoddam Orationis, seu loquendi modus illustrior, & a communi consuetudine remotus: cujusmodi sunt hæc Ciceronis verba in Catilinam: *Vivis, & vivis, non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam.* Itemque illa Didonis morientis (c) verba:

—— Moriemur inultæ?
Sed moriamur, ait. Sic, sic juvat ire sub umbras. Aut hæc ejusdem Didonis:
Littora littoribus contraria, fluctibus undas
Imprecor, arma armis: pugnent ipsique nepotes.

Quot sunt genera figurarum?

R. [redacted]. Aliæ enim versantur in (d) sententiis & sensu ipso; aliæ in verbis tantum. Quia vero res prius animo menteque concipiendæ sunt, quam verbis exprimantur; ideo de Figuris sententiarum, quæ ad mentem pertinent, ante dicendum nobis est, quam de figuris verborum.

§. I.

(a) Cicero in Bruto.
(b) Penult. producta, pro audeamus.
(c) Æneid. 4.
(d) Λέξεως καὶ διανοίας.

§. I. De Figuris Sententiarum.

Inter Figuras Sententiarum aliae videntur aptiores ad movendum, aliae ad docendum, aliae ad delectandum. Initium faciamus ab his, quae ad movendum, seu ad animos flectendos praecipue valent.

§. II. De Figuris ad movendum idoneis.

De Exclamatione.

Cur ex omnibus figuris Exclamationem primam ordine collocamus?

R. Primam colloeamus, quod vehementiores animi motus exclamando soleamus exprimere.

Quid est Exclamatio?

R. Est vocis elatio, seu contentio, qua, interjectione vel adhibita, vel subaudita, vehementiorem animi affectum significamus, reique magnitudinem exprimimus. Ita Tullius oratione I. in Catilinam, per summam indignationem sic exclamat: *O tempora! O mores! Senatus hæc intelligit, Consul videt: hic tamen vivit. Vivit? Immo vero etiam in Senatum venit*. Et oratione 2. in Antonium: *O miserum me! Consumptis enim lacrymis, infixus tamen animo hæret dolor*.

Exclamatio adjunctam ferme habet aliquam ex hisce interjectionibus, *O! Heu! Ah! Vah! Proh Superi! Proh Superum, atque hominum fidem*. Persæpe tamen subauditur interjectio, ut si dicas, *Miserum me!* vel *Hoccine Sæculum*. Veteres pro interjectione, o, sæpe adhibebant voces istas (a) *Ædepol! Hercle! Mehercule! Jupiter! Mecastor! Medius filius!* Catullus:

Chartis
Doctis, Jupiter! et laboriosis.

Heu & *Eheu* triste aliquid & molestum indicant. Ita (b) Cicero: *O domus antiqua, eheu quam dispari domino dominaris!* Virgilius vero Æneidos 4.

- - - Tunc Carthaginis altæ
Fundamenta locas; pulcramque uxorius urbem.
Extruis, heu regni rerumque oblite tuarum.

Proh adhibetur sæpe ad obtestandum. Ita Terentius: *Proh Deum atque hominum fidem! quid est, si non hæc contumelia est?*

Mi-

(a) *Quasi dicas per ædem Pollucis ... ita me Hercules, me Jupiter, me Jovis filius juvet.*
(b) *De officiis.*

Mirum in modum facit Exclamatio ad significandam indignationem, doloremque ex re atroci conceptum, ut Tullius pro Cœlio: *Proh Dii immortales! Cur interdum in hominum sceleribus maximis aut* (a) *connivetis, aut præsentis fraudis pœnam in diem reservatis?*

Servit etiam misericordiæ. Ita pro Sylla, *O miserum et infelicem diem illum, quo Consul omnibus centuriis P. Sylla renunciatus est! O fatum, o volucrem fortunam! O cæcam cupiditatem! O præposteram gratulationem! Quam cito illa omnia ex lætitia & voluptate ad luctum & lacrymam redierunt!* Et pro Milone: *O terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit; hanc ingratam, si ejecerit; miseram, si amiserit!* Sic etiam perfidus ille Sinon Trojanorum misericordiam exclamando captat (*b*):

Heu! quæ nunc tellus, inquit, quæ me æquora possunt.
Accipere; aut quid jam misero mihi denique restat.

Aliquando etiam lætitiam, animique hilaritatem exprimit Exclamatio, v. gr. Cicero ad Atticum (*c*): *O suaves epistolas tuas, uno tempore mihi datas duas! Quibus evangelia quæ reddam nescio, deberi quidem plane fateor.* Evangelia vero (si quæris) erant merces allati, jucundi nuntii; vel etiam sacrificia & supplicationes quæ pro læto nuntio decerni olim a Romanis consueverant. Unde non immerito a Christianis *Evangelium* appellatum est salutiferum illud nuntium a CHRISTO veracissimo Patris Nuntio nobis allatum.

Denique Exclamatio servit interdum Ironiæ; ita (*d*) Tullius: *O præclarum custodem ovium, ut ajunt, lupum!* Et in Pisonem: *O stultos Camillos, Curios, Fabricios, Scipiones, Marcellos, Maximos! O amentem Paulum! rusticum Marium! nullius consilii patres istorum amborum Consulum, qui triumpharunt.*

Quibus potissimum in locis utendum est Exclamatione?

R. Adhibenda est præsertim in Amplificatione, in Perorationibus, & ubi res magnas auditori persuaseris. Exclamare enim in rebus minutis frigidum esset ac puerile.

§. III. De Dubitatione.

Quid est Dubitatio?

R. Dubitatio est (*e*) Schema, quo Orator fluctuans, animique pendens dubitat aliquandiu, quid sibi agendum di-

(a) Ital. *Chiudete gli occhi.*
(b) *Æneid.* 2.
(c) *Lib.* 2. Epist. 8.
(d) *Philip.* 3.
(e) *Habitus*, *figura*.

dicendumve sit. Ita Scipio apud Livium (a) milites alloquitur quasi dubitans: *Apud vos quemadmodum loquar, nec consilium, nec oratio suppeditat, quos ne quo nomine quidem appellare debeam, scio. Cives? Qui a patria vestra descivistis. An milites? Qui imperium auspiciumque abnuistis, Sacramenti religionem rupistis. Hostes? corpora, ora, vestitum, habitum civium agnosco; facta, dicta, consilia, animos hostium video.*

Illustre omnino Dubitationis exemplum suppeditat nobis Virgilius, cum Didonem ita dubitantem inducit (b):

En quid agam? Rursus ne procos irrisa priores
Experiar? Nomadumque petam connubia supplex,
Quos ego sum toties jam dedignata maritos?
Iliacas igitur classes, atque ultima Teucrum
Jussa sequar....
An Tyriis omnique manu stipata meorum
Insequar? Et quos Sidonia vix urbe revelli,
Rursus agam pelago, & ventis dare vela jubebo?

Deinde sequitur electio, quæ fit nimirum, cum is qui dubitat, subito consilium capit, quasi oborta sit nova quædam lux:

Quin morere, ut merita es, ferroque averte dolorem.

Est item apud Ciceronem egregium aliud ejusdem Schematis exemplum in Oratore: *Utrum difficilius, aut majus esset negare tibi sæpius idem roganti, an efficere id quod rogares, diu multumque, Brute, dubitavi. Nam & negare ei quem unice diligerem, cuique me charissimum esse, sentirem, præsertim, & justa petenti & præclara cupienti, durum admodum mihi videbatur: & suscipere tantam rem, quantam non modo facultate consequi difficile esse, sed etiam cogitatione complecti, vix arbitrabar esse ejus, qui vereretur reprehensionem doctorum atque prudentium.*

Habes etiam breve, sed luculentum Dubitationis exemplum in illis Tiberii verbis apud Tacitum in Annalibus: *Quid scribam, P. C. aut quomodo scribam, aut quid omnino non scribam hoc tempore? Dii me Deæque pejus perdant, quem perire quotidie sentio, si scio.*

§. IV.

(a) *Decade* 3.
(b) *Æn.* 4.

§. IV. De Obsecratione.

Quid est obsecratio?

R. Obsecratio, ut nomen ipsum per se satis indicat, fit cum alicujus, sive Dei, sive hominis opem imploramus. Hoc. Schemate mirum in modum utitur Tullius pro rege Dejotaro: *Quamobrem hoc nos primum metu, C. Cæsar, per fidem, & constantiam & clementiam tuam libera, ne residere in te ullam partem iracundiæ suspicemur. Per dexteram te istam oro, quam Regi Dejotaro hospes hospiti porrexisti: istam, inquam, dexteram, non tam in bellis, & in præliis, quam in promissis & fide firmiorem. Tu illius domum inire, tu vetus hospitium renovare voluisti: te ejus Dii penates acceperunt: te amicum & placatum Dejotari regis aræ focique viderunt.*

Vehemens est etiam, atque flexanima (a) Palinuri ad Æneam obtestatio apud Virgilium Æneid. 6.

Quod. te per cœli jucundum lumen & auras,
Per genitorem oro, per spem surgentis Juli,
Eripe me his, invicte, malis. Aut tu mihi terram
Injice, namque potes, portusque require Velinos:
Aut tu, si qua via est, si quam tibi Diva creatrix
Ostendit (neque enim credo sine numine divum
Flumina tanta paras, stygiamque innare paludem)
Da dextram misero; & tecum me tolle per undas.

Hæc figura, præ ceteris, vehemens est, & in perorationibus potissimum solet adhiberi.

§. V. De Imprecatione.

Quid est Imprecatio?

R. Est execratio quædam, qua malum imprecamur alicui, vel etiam nobismetipsis. Tale est illud Ciceronis pro Dejotaro: *Dii te perdant, fugitive, ita non modo nequam & improbus, sed etiam fatuus & amens es.* Et in Antonium: *Quin tu abi in malam rem, malumque cruciatum.* Tale est etiam illud Didonis: (b)

Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat,
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,
Pallentes umbras Erebi, noctemque profundam,
Ante, pudor, quam te violem, aut tua jura resolvam.

§. VI.

(a) *Palinurus Æneæ navis gubernator, qui somno oppressus, una cum gubernaculo in mare delapsus est.*
(b) *Æneid.* 4.

§. VI. De Interrogatione, & Subjectione.

Quid est Interrogatio?

R. Fit cum interrogamus aliquem, non tam ad rem dubiam quaerendam, quam ad ungendum instandumque, & ad vehementiorem affectum exprimendum. Ita Cicero Catilinam urget hisce verbis: *Patere tua consilia non sentis? Constrictam jam horum omnium conscientia teneri conjurationem tuam non vides? Quid proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis, quem nostrum ignorare arbitraris?*

Quibus sane interrogationibus Catilinam multo acrius pungit Cicero, quam si frigide diceret: Patent, Catilina, tua consilia, conjuratio tua omnium conscientia constricta tenetur; quid egeris, nemo ignorat. Similiter poterat dicere Virgilius:

Ipse ego te vidi Damonis, pessime, caprum
Excipere insidiis multum latrante Lycisca.

Sed plus spiritus nervorum habet haec interrogatio: (a)

Non ego te vidi, Damonis, pessime, caprum
Excipere insidiis?

Quod si interrogationi subiiciatur responsio, Subjectio vocabitur. Sic Tullius pro lege Manilia: *Quid tam novum, quam adolescentum privatum, exercitum difficili Reipublicae tempore conficere? Confecit: huic praeesse? Praefuit: rem optime ductu suo gerere? Gessit. Quid tam praeter consuetudinem, quam homini adolescenti, cujus a senatorio gradu aetas longe abesset, imperium atque exercitum dari, Siciliam permitti, atque Africam, bellumque in ea administrandum? Fuit in iis Provinciis singulari innocentia, æquitate, virtute: bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum deportavit.*

§. VII. De Praeteritione & Reticentia.

Quid est Præteritio?

R. Praeteritio, quae Ciceroni videtur in amore & in deliciis fuisse, fit cum simulamus nos vel nescire vel nolle dicere id, quod vel maxime dicimus. Ita Tullius

(a) *Ecl.* 3.

lius suum Pompejum magnifice laudat per Praeteritionem.

Itaque non sum praedicaturus, Quirites, quantas ille res domi militiaeque, terra marique, quantaque felicitate gesserit; ut ejus semper voluntatibus non modo cives assenserint, socii obtemperarint, hostes obedierint, sed etiam venti tempestatesque obsecundarint; hoc brevissime dicam . . .

Habes etiam luculentam ejusdem Tullii praeteritionem in Vatinium: *Atque illud tenebricosissimum tempus ineuntis aetatis tua patiar latere. Licet impune per me, parietes in adolescentia perfoderis, vicinos compilaris, matrem verberaris. Habet hoc praemium tua indignitas, ut adolescentiae turpitudo obscuritate, & sordibus tuis tegatur.*

Praeteritioni vicina est & affinis Reticentia, aposiopesis Graece dicta; quae fit cum orationem abrumpimus subito, & reticemus aliquid, ut majora auditoribus cogitanda relinquamus, quia nimirum quae latent, graviora putantur. Tale est illud (a) Juvenalis:

Majorum primus quisquis fuit ille tuorum,
Aut pastor fuit, aut illud quod dicere nolo.

Illustre omnino hujusce Schematis exemplum nobis suppeditat Virgilius Æneid. 1. ubi Neptunus ventos tumultuantes sic increpitat:

Jam cœlum terramque meo sine numine, venti,
Miscere, & tantas audetis tollere moles?
Quos ego ... sed motos praestat componere fluctus.
Post mihi non simili pœna commissa luetis.

Aposiopesi utimur ob pudorem, ut Virgilius in ecloga?

Novimus & qui te .....

§. VIII. De Expolitione.

Quid est Expolitio?

R. Expolitio, sive Commoratio, & Exornatio (nam tria haec vocabula unum atque idem sonant) est figura ad motus excitandos valde insignis.

Fit autem, cum eamdem sententiam variis modis versamus, ut altius in auditorum animis defigatur. Ita Cicero pro Sextio: *An mihi ipsi, ut quidam putant, fuit mors*

(a) *Sat.* 2.

mors æquo animo oppetenda? Quid? Tum mortem ne fugiebam? An erat res ulla, quam mihi magis optandam putare? Tam eram rudis? Tam ignarus rerum, tam expers consilii, aut ingenii? Nihil audieram, nihil videram, nihil ipse legendo, quærendoque cognoveram? Nesciebam vitæ brevem esse cursum, gloriæ sempiternum? Quum esset omnibus definita mors, optandum esset, ut vita, quæ necessitati deberetur, patriæ potius donata, quam reservata naturæ videretur? Nesciebam, inter sapientissimos homines hanc contentionem fuisse, ut alii dicerent, animos hominum sensusque morte extingui: alii autem tum maxime mentem sapientum ac fortium virorum, quum e corpore excessissent, sentire ac vigere? Quorum alterum etiam optandum, meliore esse sensu.

§. IX. De Epiphonemate.

Q*uid est Epiphonema?*

R. Est exclamatio sententiosa, quæ fieri solet post rem aliquam insignem vel narratam, vel probatam. Ut enim Virgilius, post narratos classis Trojanæ labores, sic exclamat sententiose: (a)

Tantæ molis erat Romanam condere gentem!

Sic etiam Lucretius lib. 1. post commemoratum exemplum Agamemnonis, filiam suam Iphigeniam immolantis, hac gravi sententia claudit narrationem.

Tantum Religio potuit suadere malorum!

Simile est illud Ciceronis in libro de Senectute: *Senectutem ut adipiscantur, omnes optant: eamdem accusant* (b) *adeptam; tanta est incostantia, stultitia atque perversitas.* Sic etiam Virgilius, postquam apum in melle conficiendo, industriam laboresque descripsit, hoc addit Epiphonema:

Tantus amor florum, & generandi gloria mellis!

Itemque hoc 2. Georgicorum:

- - - A teneris consuescere multum est.

Et alio in loco, de crudeli atque impio Polymnestore loquens (c):

Fas

(a) *Æneid.* 1.
(b) *Alii* Adepti, *qua Lectio videtur melior.*
(c) *Æneid.* 3.

Fas omne abrumpit; Polydorum obtruncat, & auro
Vi potitur. Quid non mortalia pectora cogis,
Auri sacra fames?

CAPUT II.

De Figuris ad delectandum magis idoneis.

§. I. De Apostrophe.

Quid est Apostrophe?

R. Est Schema, quo sermonem ad aliam personam, vel quasi personam convertimus, quam instituta oratio requirat. Ita Cicero pro Milone: *Vos, vos appello, fortissimi viri, qui multum pro Republica sanguinem effudistis: vos in viri & civis invicti appello periculo, Centuriones, vosque milites; vobis non modo inspectantibus, sed etiam armatis, & huic judicio præsidentibus, hæc tanta virtus ex hac urbe expelletur?*

Apostrophe fit aliquando ad Superos, ad invocandum. Ita Tullius 1. in Catilinam: *Tum tu, Jupiter, qui iisdem, quibus hæc urbs auspiciis, a Romulo es constitutus, quem statorem hujus urbis, atque Imperii vere nominamus; hunc & hujus socios suis aris, ceterisque templis, a tectis urbis, a mœnibus, a vita fortunisque omnium civium acerbis; & omnes inimicos bonorum, hostes patriæ, latrones Italiæ, scelerum fœdere inter se ac nefaria societate conjunctos, æternis suppliciis vivos mortuosque mactabis.*

Nec tantum ad personas fit Apostrophe; sed etiam ad res inanimes, sensuque carentes, aut aliquando etiam ad belluas. Ejusmodi est apud Virgilium notissima illa Mezentii Apostrophe ad equum suum, nomine Rhœbum:

Rhœbe, diu (res si qua diu mortalibus ulla est)
Viximus . . .

Ita Cicero pro Milone: *Vos enim jam, Albani tumuli atque luci, vos, inquam, imploro atque obtestor, vosque Albanorum obrutæ aræ, sacrorum Populi Romani sociæ & æquales.* Poetis porro nihil familiarius est, quam illa ad res sensu carentes Apostrophe. Ita Dido moriens Æneid. 4.

Dulces exuviæ, dum fata, deusque sinebant,
Accipite hanc animam, meque his exolvite curis.

Quænam sunt Apostrophes regulæ?

R. Tres. 1. Raro est usurpanda. Si enim crebrius adhibeatur, inepta erit, & frigidiuscula.

2. Ta-

2. Tametsi multis videatur, Apostrophem in ipso dicendi principio nequaquam adhiberi posse, interdum tamen Orationem inchoat egregie, ut docet initium primæ Catilinariæ: *Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?*

3. Fas est Poetis, solius metri causa, Apostrophem adhibere. Ita Ovidius lib. 3. Tristium:

Nunc ego jactandas optarem sumere pennas,
Sive tuas, (a) Perseu; Dedale, sive tuas.

§. II. De Hypotyposi.

Quid est Hypotyposis?

R. Est figura, qua res ita (b) graphice describitur, ut non tam audiri, vel legi, quam ante oculos versari videatur. Splendidum in primis ac illustre illius exemplum habes in septima Verrina, ubi Tullius Verris inhumanitatem oculis ita subjicit: *Ipse inflammatus scelere & furore in forum venit. Ardebant oculi, toto ex ore crudelitas eminebat. Expectabant omnes quo tandem progressurus, aut quidnam acturus esset; cum repente (c) hominem corripi, atque in foro medio nudari ac deligari, et virgas expediri jubet. Clamat ille miser se civem esse Romanum.*

Nihilo inferior est Virgiliana illa de Mezentii equo Hypotyposis, quam merito mirantur omnes: (d)

Tollit se arrectum quadrupes, & calcibus auras
Verberat, effusumque equitem super ipse secutus
Implicat, ejectoque incumbit cernuus armo.

Hypotyposim creberrime solent usurpare Poetæ, ac præsertim Virgilius, qui res adeo vivis, & spirantibus, ut ita dicam, coloribus describit, ut pene sub oculos cadant. Ita Cyclopes depingit Æneid. 8.

Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro
Brontesque, Steropesque, & nudus membra
Pyracmon.
. . . .

--- Alii

(a) *Perseus Iovis filius, talaribus a Mercurio donatus Andromedam liberavit.*
(b) Ital. *esattamente, e quasi pittorescamente, e a pennello.*
(c) *Gavium civem Romanum.*
(d) *Æneid.* 10.

- - - Alii ventosis follibus auras
Accipiunt redduntque: alii stridentia tingunt
Æra lacu, gemit impositis incudibus antrum.
Illi inter sese, multa vi, brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe massam.

§. III. De Prosopopæja.

Quid est Prosopopæja?
R. Prosopopœja est fictio personæ, seu Schema, quo personæ mortuæ, vel absenti, aut etiam rei sensu carenti sermonem tribuimus, per quamdam licentiam oratoriam; v. g. cum inducimus loquentem Urbem, Provinciam, Angelum, Beatum, parietem, aliaque id genus. Talis est apud Lucanum celebris illa Prosopopœja patriæ, quæ Julio Cæsari juxta fluvium Rubiconem apparens, illum a civili bello dehortatur. (a)

Jam gelidas Cæsar cursu superaverat Alpes,
Ingentesque animo motus, bellumque futurum
Ceperat. Ut ventum est parvi Rubiconis ad undas,
Ingens visa Duci Patriæ trepidantis imago
Clara, per obscuram, vultu mœstissima, noctem,
Turrigero canos effundens vertice crines,
Cæsarie lacera, nudisque adstare lacertis,
Et gemitu permista loqui: Quo tenditis ultra?
Quo fertis mea signa viri? Si jure venitis,
Si cives, huc usque licet.

Sic etiam Tullius in prima Catilinaria ita loquentem patriam inducit. *Quæ (patria) tecum, Catilina, sic agit, & quodammodo tacita loquitur: Nullum jam tot annos facinus extitit, nisi per te: nullum flagitium sine te. Tibi uni multorum neces, tibi vexatio direptioque sociorum impunita fuit ac libera. Tu non solum ad negligendas leges & quæstiones, verum etiam ad evertendas perfringendasque valuisti. Superiora illa, quamquam ferenda non fuerunt, tamen ut potui, tuli; nunc vero me totam esse in metu propter te unum* (b)*; quidquid increpuerit, Catilinam timeri; nullum videri contra me consilium iniri posse, quod a tuo scelere abhorreat, non est ferendum. Quamobrem discede, atque hunc mihi timorem eripe: si verus, ne opprimar; sin falsus, ut tandem aliquando timere desinam. Hæc si tecum, ut dixi, patria loquuntur, &c.*

Ve-

(a) *Lib. 1. Pharsaliæ.*
(b) Ital. *Che per ogni romor, che si senta, s'abbia a temer Catilina.*

Venustissimum est & aurea Augusti ætate dignissimum Epitaphium hoc, in quo viventem maritum per Prosopopœjam sic alloquitur uxor mortua.

Immatura perii; sed tu felicior annos
Vive tuos, conjux optime, vive meos.

§. IV. De Ethopœja.

Quid est Ethopœja?

R. Ethopœja est expressio morum, seu Schema, quo alicujus studia, mores, indolem, ingenium verbis exprimimus. Ita Sallustius (a) Catilinam omnibus artis coloribus egregie pingit in illâ Ethopœja, tantopere omnium consensione laudata.

Ethopœja Catilinae.

Lucius Catilina nobili genere natus, fuit magna vi & animi & corporis, sed ingenio malo pravoque. Huic ab adolescentia, bella intestina, caedes, rapinae, discordia civilis grata fuere, ibique juventutem suam exercuit. Corpus patiens inediae, algoris, vigiliae, supra quam cuique credibile est. Animus audax, subdolus, varius, cujuslibet rei simulator ac dissimulator, alieni appetens, sui profusus. Ardens in cupiditatibus: satis eloquentiae, sapientiae parum. Vastus animus immoderata, incredibilia, nimis alta semper cupiebat.

Sic etiam Plautus senis avari sordidique mores mirabiliter exprimit, (b) dum illum inducit, haec servo mandata dantem:

Senex Avarus.

Cave quemque alienum in aedem intromiseris,
Si quispiam ignem quærat, extingui volo,
Ne causae quid sit, quod te quisquam quaeritet.
. . . . . .
Tum aquam effugisse, dicito: si quis petet
Cultrum, securim, (c) pistillum, mortarium,
Quæ utenda vasa semper vicini rogitant;
Fures venisse, atque abstulisse dicito.

Mulierum mores graphice pingit Terentius, dum ait: *Novi ingenium mulierum: Nolunt, ubi velis: ubi nolis, cupiunt ultro.* Et alio loco (d) in *Heaut.* 2. 2. 11. *Nosti* mo-

(a) *In bello Catilinario.*
(b) *In Aulularia.*
(c) Ital. *pistello.*
(d) Alii alia; ego sic: *Maechinano.*

mores mulierum: dum (a) moliuntur, dum comuntur, annus est.

Ethopœia dividitur in Prosopographiam, & in Ethopœiam proprie dictam, de qua jam egimus.

Quid est Prosographia?

R. Est expressio vultus ac corporis totius, seu Schema, quo alicujus vultum, os, lineamenta, incessum, cultum, (b) habitumque omnem exprimimus. Ita Martialis deformem Zoilum lepide pingit:

Crine ruber, niger ore, brevis pede, lumine laesus,
Rem magnam praestas, Zoile, si bonus es.

Sic etiam Franciscus Vavassor in suo illo eximio *de ludicra dictione* libro Societatis habitum, os, figuramque depingit.

Socrates Æsopo non absimilis deformitate corporis fuit: utpote (c) simis naribus, extantibus & prominentibus oculis, recalva fronte, pilosis humeris, (d) obæso ventre, (e) repandis cruribus, quem propterea recte Alcibiades cum Sileno & Satyris etiam forma & specie contulit. Ac licuit semper animadvertere, luscos, (f) gibbosos, (g) ventriosos, claudos, similesque eorum eo fere dicatiores esse hominibus ceteris, quo sunt vitiis corporis insigniores, materiamque praebent ad jocandum majorem: sive quod saepius lacessiti propter suam fœditatem, assuescant vicissim adversarios repungere, atque ita exercitatiores in eo ipso genere fiant: sive quod priores occupent, ne feriantur, aut ut feriantur levius.

Feliciter admodum miscentur Prosopographia & Ethopœia prope dicta, & ex tali mixtura Schema gratissimum efflorescit, ut liquet in exemplo sequenti, ubi M. Calpurnium pingit (h) Tullius: *Consul ipse parvo animo & pravo: tantum (i) cavillator genere illo moroso, quod etiam sine dicacitate ridetur, facie magis quam facetiis ridiculus, a quo nihil speres boni Reipublicae, quia non vult; nihil metuas mali, quia non audet.*

CA-

(a) *E studiano la maniera di abbigliarsi.*
(b) Ital. *portamento.*
(c) Ital. *Schiacciato.*
(d) *Pieno, panciuto.*
(e) *Strambo, sbilenco, storto.*
(f) *Gobbi.*
(g) *Tripponi, panciuti.*
(h) *Ad Atticum.*
(i) Ital. *Burlone, o Faceto in quella sorta fantastica, e sdegnosa di burle, ch'è propria degli stitici.*

CAPUT III.

De Figuris ad docendum idoneis.

§. I. De Antithesi.

Quid est Antithesis?

R. Antithesis, sive oppositio, est Schema, quo verba verbis, sententiæ sententiis opponuntur: cuius rel splendidum in primis & illustre exemplum habes in 2. Catilinaria: *Ex hac parte pudor pugnat, illinc petulantia, hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus; hinc honestas, illinc turpitudo: hinc continentia, illinc libido. Denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus: postremo copia cum egestate, bona ratio cum perdita, mens sana cum amentia: bona denique spes cum omnium rerum desperatione confligit.*

Sic Martialis in amicum quemdam morosum, sibique imparem, facete ludit per Antitheses (a):

Difficilis, facilis, jucundus, acerbus es idem?
Nec tecum possum vivere, nec sine te.

Ita Ovidius (b):
Frigida pugnabant calidis, humentia siccis,
Mollia cum duris, sine pondere habentia pondus.

Sic etiam Justinus Agathoclem (c), Syracusis obsessis, bellum nihilominus in Africam transferentem, laudat per Anthitheses: *Mira prorsus audacia, ut quibus in solo urbis suæ par non erat, eorum urbi bellum inferret: & qui sua tueri non poterat, impugnaret aliena, victusque victoribus insultaret.* Ejusdem etiam generis est memorabile illud dictum Augusti, jam ætate valde provecti, ad nobiles quosdam juvenes, qui forte tumultuabantur: *Audite, juvenes, senem, quem juvenem senes oudivere.*

Hoc etiam modo Horatius in Odis: *Privatus illi census erat brevis, commune magnum;* & post illum (d) Seneca:

Curæ leves loquuntur, ingentes stupent.

§. II.

(a) *Lib.* 12.
(b) *Metam.*
(c) *Agathocles Siciliæ tyrannus, patre figulo natus, Lib.* 22. (d) *In Hyppolito.*

§. II. De Sustentatione.

Quid est Sustentatio?

R. Est figura, qua Orator, ad sibi conciliandam attentionem, & ad excitandos, arrigendosque auditorum animos, illos tenet aliquandiu suspensos, incertosque quid dicturus sit; ut cum Tullius ait contra Verrem: *Etiamnum mihi expectare videmini, judices, quid deinde factum sit . . . . . expectate facinus quam vultis improbum; vincam tamen expectationem omnium.*

Habes salsum, & facetum Sustentationis exemplum in Martialis libro 6.

In Lupercum.

Quod convivaris sine me tam sæpe, Luperce,
Inveni, noceam qua ratione tibi.
Irascar, licet usque voces, mittasque, rogesque:
Quid facies? inquis: quid faciam? veniam.

§. III. De Communicatione.

Quid est Communicatio?

R. Est figura, qua Orator, causæ suæ confidens, deliberat cum iis ipsis, apud quos, vel contra quos dicturus est, illos nimirum consulens, quid acturus sit. Egregium hujusmodi exemplum habes in Verrina 2., ubi Cicero summam causæ suæ fiduciam ita demonstrat: *Nunc ego vos consulo quid mihi faciendum putetis. Id enim consilii profecto taciti dabitis, quod ego mihi necessario capiendum intelligo.* Et pro Cæcina. *Quæro, si te hodie domum tuam redeuntem homines armati, non modo limine, tectoque ædium tuarum, sed primo aditu vestibuloque prohiberent, quid acturus sis?*

§. IV. De Correctione.

Quid est Correctio?

R. Correctio, seu Retractatio, est Schema, quo Orator sententiam, aut vocem a se prolatam retractat, ac veluti corrigit. Ita Cicero pro Cœlio: *O stultitia! Stultitiamne dicam, an impudentiam singularem?* Et prima Catilinaria: *Quamquam quid loquor! Te ut ulla res frangat? Tu ut unquam te corrigas? Tu ut ullam fugam meditere? Tu ut ullum exilium cogites? Utinam tibi istam mentem Dii immortales donarent!*

Sic etiam Terentius in comœdia, quæ inscribitur *Heauton-*

tontimorumenos (a), miserum senem Menedemum sic loquentem inducit:

Filium unicum adolescentulum
Habeo. Ah! quid dixi habere me? Immo habui, Chreme:
Nunc habeam, nec ne, incertum est.

CAPUT IV.

De Figuris Verborum.

Figuræ verborum aliæ sunt tropi, aliæ non sunt tropi. Figurae, quae sunt tropi, fiunt tantum in verbis translatis, hoc est a sensu sibi proprio in alienum sensum traducti, ut cum dicimus: *lætas segetes*; *prata rident*; *geminos duo fulmina belli Scipiadas, &c.* Figurae vero, quae non sunt tropi, fiunt etiam in verbis propriis, ut cum ait Tullius: *O tempora! o mores!* Et alio loco: *Abiit, excessit, evasit, erupit.*

§. I. De Tropis.

Quid est Tropus?

R. Tropus est verbi, vel orationis (b) e propria significatione in alienam immutatio, cum virtute ac dignitate, ut cum dicitur: *mulus* pro *stupido*; vel *laterem lavare* pro *frustra laborem suscipere*, instar laterem lavantis. Ista porro immutatio, sive conversio fit cum virtute ac dignitate, hoc est ad addendum orationi pondus, majoremque illi venustatem, & dignitatem conciliandam. Porro tropus sic appellatur a voce graeca τρέπω, *verto*: ut ad verbum *inversionem* sonet.

Haec autem Inversio fit multiplici, variaque ratione, sed quatuor potissimum modis, unde existunt primarii quatuor, nobilissimique tropi, nempe Metaphora, Metonymia, Synecdoche, & Ironia, de quibus sigillatim tractandum est.

§. II. De Metaphora.

Quid est Metaphora?

R. Metaphora, seu Translatio est tropus, quo vox aliqua a propria significatione ad alienam transfertur ob similitudinem; ut cum ait Tullius ad Caesarem: *Parietes hujus curiae tibi gratias agere gestiunt.* Vox illa, gesti-

---

(a) *Vox composita, quæ græce sonat*, se ipsum puniens, vulgo [illegible] a se stesso

(b) Ἐξαλλαξις λόγυ ἐπί τό ηρείτερον. Arist.

D

stire quae est hominis propria, transfertur ad parietem cujus non est propria; sed cum quo tamen habet hoc loco quamdam similitudinem & affinitatem.

Hunc porro usum ac modum verba transferendi necessitas genuit, cum scilicet verba propria deessent; postea vero delectatio jucunditasque celebravit. Quemadmodum enim vestis depellendi frigoris causa primum reperta, postea etiam adhiberi cœpta est ad ornatum corporis & dignitatem; sic verbi translatio, solius inopiae causa primum instituta, deinde etiam fuit ad delectationem, & ad ornatum orationis frequentata.

Undenam potissimum ducuntur Metaphoræ?

R. Ex omnibus omnino rebus duci possunt, a divinis, a cœlestibus, ab elementis, meteoris, lapidibus, metallis, plantis, bestiis, hominibus, eorumque operibus: adeo ut non minus late pateat Metaphora; quam similitudo, quae a re qualibet duci potest.

Metaphora ducitur, 1. a divinis, ut apud Ciceronem: *Deus ille noster Plato.* Itemque apud Martialem magnificentissima illa Romæ laudatio (a):

Terrarum Dea, gentiumque Roma,
Cui par est nihil, & nihil secundum.

2. Sumitur ab elementis, ut cum dicitur a Tullio: *Nullius tantum est flumen ingenii, nulla scribendi, aut dicendi tanta vis, tantaque copia, quae non dicam exornare, sed enarrare, Cæsar, res tuas gestas possit.*

3. Metaphora sumitur a stirpibus, plantis, & arboribus. Ita Cicero: *Virtus est una altissimis defixa radicibus, quae nulla unquam vi labefactari potest.*

4. Sumitur a rebus arte manuque factis. Ita Appion (b) ille; contra quem Josephus scripsit, vocabatur *Cymbalum mundi*. Longinus vero Rhetor eximius appellabatur *viva bibliotheca, & musaeum ambulans*; quod etiam de Origene dictum accepimus. Imperator autem Helvius Pertinax *Fortunæ pila* fuit vulgo nuncupatus, quod nempe variis fortunae casibus fuisset exercitus. Denique Augustus homines illos, qui solerti promptoque erant ingenio ad res ex tempore conficiendas, lepide aiebat, *Argentum habere in numerato* (c): Metaphora a pecuniis ducta.

5. Metaphora ducitur ab homine, ut cum ait apud Virgilium Palinurus:

Mene salis placidi vultum, fluctusque quietos
Ignorare jubes?

Re-

(a) *Lib. 2.*
(b) *Appion Grammaticus Alexandrinus vixit tempore Tiberii.* (c) Ital. *In contanti.*

Reliquos Metaphorarum fontes, qui innumerabiles sunt, & cuilibet obvii, persequi sigillatim, hominis esset otio intemperanter abutentis. Quatuor tamen praecipua capita Quintilianus enumerat, ad quae omnes Metaphorae commode possunt revocari.

Primo fit Metaphora, cum a re quapiam animata ad rem aliam animatam verbum transferimus: ut tum ait Titus Livius: *Scipionem a Catone solitum allatrari*; quae vox, *allatrare*, cum proprie sit solius canis, tribuitur tamen homini non inconcinne. Sic etiam CHRISTUS ipse Herodem, ob mores vulpinos, hoc est ob calliditatem, atque versutiam, vulpem appellavit, Lucae cap. 13. *Ite, & dicite vulpi illi.*

Secundo fit Metaphora, cum inanima pro aliis inanimis ponuntur, ut *habena* pro *gubernaculo*, *frœnum* pro *lege*, *vinculum* pro *communitate*; vel si dicas cum Tullio: *Hic orationis vela contrahamus.*

Tertio, cum inanima transferuntur ad animata; ut cum ipsa civitatis lumina extincta dicuntur in morte virorum praestantium, ut cum ait Catullus:

O qui flosculus es juvenculorum!

Quarto, denique praecipuam quamdam venustatem habet, cum rebus inanimis sensusque carentibus quemdam sensum, animosque, ac veluti vitam damus; ut cum ait Virgilius:

—— Fontem indignatus Araxes (a).

Sic etiam Cicero pro Ligario: *Quid enim tuus ille, Tubero, districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cujus latus mucro ille petebat? qui sensus erat armorum tuorum?*

§. III. Quid vitandum in Metaphora?

Quænam Metaphorae dicuntur vitiosae?

R. Vitiosæ dicuntur Metaphorae illae, quæ humiliores sunt, sordidaeque, & ab re quapiam abjecta deformique desumptae. Talis est ista, quam damnat Tullius, & Quintilianus: *Stercus curiæ Glaucia*; itemque ista: *Saxa mundi verrucae* (b), idest *rupes*. Horatius quoque ob eamdem causam notavit versum illum cujusdam M. Furii Bibaculi (c):

Jupiter hibernas cana nive conspuit Alpes.

Quid

(a) *Armeniæ fluvius.*
(b) Ital. *porri.*
(c) *Sat.* 5. *l*, 2.

Quid enim sordidius ac turpius quam Metaphoram a sputo mutuari? Hoc eodem humilitatis, & ut ita dicam, ignobilitatis vitio laborare videtur celebris illa (a) Tertulliani metaphora, qua diluvium appellat *naturæ generale lixivium* (b).

2. Vitiosae dicuntur Metaphorae, quae duriores sunt, vel longius accersitae; vel quae rem nimis amplificant, ut si dicas, *Syrtim patrimonii, Charybdim bonorum*; quod profecto durinsculum est, & a Tullio jure damnatum. Quod si verearis, ne durior paulo & audacior videatur Metaphora, poteris illam mollire ac mitigare illis, aut similibus vocabulis: *ut ita dicam ..... quasi ..... pene ..... si ita loqui fas est, &c.* ut si dicas: *mortuo M. Catone pupillum relictum esse Senatum;* poterit audacior videri haec translatio: si vero dixeris cum Tullio, *pupillum, ut ita dicam, relictum esse Senatum*, duriuscula Metaphora, hoc velut apposito condimento, mitescet. Nam, ut sapienter admodum monet idem Tullius, *Verecunda debet esse translatio*: ut deducta esse in alienum locum, non irruisse, atque ut precario, non vi venisse videatur.

3. Vitium est in Metaphora, si nimis poetica sit: v. gr. si Orator dicat cum Virgilio: *Volucres pennis remigare*; aut si cum Horatio dicat de Euro:

Per Siculas equitavit undas.

Neque enim quaecumque Poetis licent, ea omnia Oratoribus licere existimandum est.

4. Metaphorarum vitium est immoderata quaedam illarum coacervatio. Etsi enim nullus est florentior tropus, & qui plus luminis afferat orationi, non tamen frequentari nimium debet: nam ut modicus illius usus maximopere delectat, ita immodicus non parum affert satietatis atque fastidii, & in aenigma transit, aut in allegoriam.

5. Denique vitiosa est Metaphora, quæ sibi non constat, res nimirum omnino dissimiles inter se conjungendo. Quippe; ut docet Fabius: *Id in primis est custodiendum, ut quo ex genere cœperis translationis, hoc desinas. Multi enim cum initium a tempestate sumpserint, incendio aut ruina finiunt, quæ est inconsequentia rerum faedissima.* Quamquam, ut loquar ingenue, huic de perpetua sibique consentanea translatione Rhetorum praecepto

(a) *Tertullianus scriptor Ecclesiasticus, acris & vehementis ingenii, floruit initio tertii sæculi.*
(b) Ital. *liscia.*

pto non adeo severe a summis viris obtemperari video. Scimus enim diversas omnino Metaphoras eleganter saepe fuisse conjunctas a Virgilio, ab Horatio, a Catullo &c. Sic triplex est Metaphora in duobus hisce versibus Horatii (a):

Nemo adeo ferus est, ut non mitescere possit:
Si modo culturæ patientem commodet aurem.

Prima est de feris, quae proprie mansuescunt, & cicurantur. Altera est de fructibus, qui acerbi sunt, & proprie mitescunt. Tertia est ab agris, quorum proprie est cultura.

§. IV. De Allegoria.

Quid est Allegoria?

Allegoria est metaphorarum continuatio, seu figura, qua aliud verbis dicitur, aliud reipsa intelligitur, unde non absurde vocatur *Diversiloquium*, quod nimirum aliud dicatur, aliud sentiatur.

Huiusmodi est insignis illa Ciceronis in Pisonem Allegoria: *Neque tam fuit timidus, ut qui in maximis turbinibus, ac fluctibus, Reipublicae navem gubernassem, salvamque in portu collocassem, frontis tuæ nubeculam, aut collegæ tui contaminatum spiritum perhorrescerem. Alios ego vidi ventos, alias prospexi animo procellas, aliis impendentibus tempestatibus non cessi; sed unum me pro omnium saluto obtuli.*

Illustris est & omnibus nota illa Horatii Ode Allegorica de bello civili lib. 1.

O navis, referent in mare te novi
Fluctus. O quid agis? Fortiter occupa
Portum. Nonne vides ut
Nudum remigio latus,
Et malus celeri saucius Africo,
Antennæque, gemant, ac sine funibus
Vix durare carinae
Possint imperiosius
Æquor? Non tibi sunt integra lintea, &c.

In hac eximia Allegoria navim pro Republica; fluctus pro civili bello; portum pro pace concordiaque; remigium pro militibus; nautas pro magistratibus; malum pro praecipuis ducibus usurpat Horatius: & ab initio ad finem egregie sibi constat, quod in Allegoria praecipuum est.

§. V.

(a) *Epist.* 1. *l.* 2.

§. V. De Metonymia.

Quid est Metonymia?

R. Metonymia, quae etiam vocatur Hypallage, seu Transnominatio, est troporum omnium vastissimus atque usitatissimus. Fit autem quatuor potissimum modis: 1. cum causa, vel quasi causa ponitur pro effectu, & cum rerum inventor & auctor usurpatur pro rebus ipsis, quas invenit, ut Mars pro bello, Ceres pro frugibus, Vulcanus pro igne, Cicero aut Virgilius pro scriptis illorum, dux exercitus pro exercitu ipso. Sic dicimus: vario Marte pugnatum est, hoc est vario belli eventu; & Virgilius: *Onerantque canistris dona laboratæ Cereris*; id est *panis*. Et Georgicorum lib. 2.

Bacchus amat colles: Aquilonem & frigora taxi.

Sic etiam dicimus, ab Hannibale apud Cannas caesa fuisse sexaginta Romanorum millia; hoc est ab Hannibalis exercitu. Fit item hoc primo modo Metonymia: cum possessor usurpatur pro re possessa, ut cum ait Virgilius Æneid. 2.

Jam proximus ardet
Ucalegon.
Hoc est domus Ucalegontis.

2. Fit Metonymia, cum sumuntur effecta pro caussis, ut scelus pro scelerato ipso. Ita Comicus: *Ubi est scelus ille, qui me perdidit?* Ita Virgilius 2. Æneid.

Accipe nunc Danaum insidias, & crimine ab uno
Disce omnes.

Ubi *crimen* ponitur pro perfido Sinone criminis auctore, & hic est germanus illius loci sensus; ex uno Sinone disce Graecos omnes esse perfidos. Ita Cicero 1. in Verre: *Quas res luxuries in flagitiis, crudelitas in suppliciis, avaritia in rapinis, superbia in contumeliis efficere potuisset, eas omnes sese hoc uno Praetore per triennium pertulisse.* Fit etiam, cum id, quod proprium est effectui, tribuitur causae, & hoc poetis valde familiare est. Ita timor dicitur fugax, mors dicitur pallida, morbi dicuntur pallentes; quia fuga est effectus morborum, & mortis. Sic Horatius: *Pallida mors æquo pulsat pede pauperum tabernas regumque turres.* Sic Virgilius:

Pallentes habitant morbi, tristisque senectus.

3. Fit

3. Fit Metonymia, cum res, quæ continet, usurpatur pro re contenta, ut Roma pro Romanis, cœlum pro cœlestibus, terra pro terræ incolis. Huc pertinet illud Ciceronis pro lege Manilia: *Testis est Italia, quam ille ipse victor Sylla hujus virtute, & consilio confessus est fuisse liberatam. Testis est Sicilia, quam, multis undique cinctam periculis, non terrore belli, sed celeritate consilii explicavit. Testis est Africa, quæ magnis oppressa hostium copiis, eorum impiorum sanguine redundavit. Testis est Gallia, per quam legionibus nostris in Hispaniam iter, Gallorum internecione, patefactum est.* Ubi *Italiam* pro *Italis*, *Sicilam* pro *Siculis* &c. usurpavit.

4. Cum signum usurpatur pro re significata, ut toga pro pace, fasces pro magistratu. Ita Cicero in Pisonem:

Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ.

Huc refer, cum hæc vox *nomen* ponitur pro re ipsa: ita Livius lib. 1. *Ad singula oppida circumferendo arma nomen omne Latinum domuit.*

§. VI. De Synecdoche.

Quid est Synecdoche?

R. Synedoche est tropus apud Oratores æque ac Poetas valde usitatus & tritus. Fit autem modis quatuor:

1. Cum pars ponitur pro toto, v. g. mucro pro ense; tectum pro domo; puppis, vel carina, pro navi integra: ita Virgilius Æneid. 2.

Non anni domuere decem, non mille carinæ.

Est autem *carina* ima pars navis. Sic etiam hominis anima sæpe usurpatur pro homine ipso. Ita Tullius (a): *Vos meæ charissimæ animæ, sæpissime ad me scribite.* Eodem refer vulgares illas locutiones, quibus *unus* accipitur pro *pluribus*, ut cum dicit Virgilius: *Hostis habet muros.*

2. Fit Synecdoche, cum totum usurpatur pro parte, ut in hoc decantato Virgilii versu (b):

Aut (c) Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim (d).

Et rursum Æneid. 12.

—— Fontemque ignemque ferebant.

Ubi

(a) *Epist.* 14. *lib.* 14.
(b) *Eclog.* 1.
(c) *Arar. Ital.* Senna, *fluvius est Galliæ.*
(d) *Tigris Asiæ fluv. insignis, sic dictus a velocitate.*

Ubi fons accipitur pro parte fontis. Huc etiam pertinet, cum *plures* usurpantur pro *uno*: ut cum ait Tullius: *Nos populo imposuimus, & Oratores visi sumus;* licet de se tantum loquatur.

3. Synedoche fit, cum materia, ex qua facta res est, accipitur pro re ipsa: v. g. ferrum pro gladio, pinus pro navi, argentum pro pecunia, quæ fit ex argento.

4. Denique fit Synecdoche, cum vel species sumitur pro genere, vel genus pro specie: ut Eurus, Aquilo, pro quolibet vento; Sabellicus sus pro quolibet sue; Myrtoum, vel Carpathium mare pro mari quocumque. Sic Maro:

Dentesque Sabellicus (a) exacuit sus.

Ita Juvenalis pro quolibet homine frugi, Curium appellat:

Qui Curios (b) simulant, & Bacchanalia (c) vivunt.

Contrà vero genus usurpabitur pro specie, si dicatur cum Virgilio *ales* pro *aquila*:

—— Prædamque ex unguibus ales
Projecit fluvio.

§. VII. De Ironia.

Quid est Ironia?

R. Ironia, quæ Socrati adeo fuit in deliciis, est figura, qua aliud plane dicimus, quam verba ipsa significare videntur. Quando v. gr. quempiam simulata laudatione salse ac ingeniose perstringimus; nimirum aliud aperta dicendo, aliud vero innuendo: unde recte vocatur a Quintiliano, *diversiloquium, dissimulatio, & illusio*, ut sonat græca ipsa Ironiæ vox.

Intelligitur autem Ironia vel ex ipsa re, quæ dicitur, vel ipsa pronunciatione facete quidem; ut si dicas: *O præclarum ovium custodem lupum!* Ita Juvenalis impiam æque ac stolidam Ægyptiorum superstitionem, qui non quadrupedes solum colebant, uti canem, simiam, felem, bovemque, sed plantas etiam ipsas, uti porrum & cepe, divinis prosequebantur honoribus, salse cavillatur hac faceta & eleganti ironia Satyræ 14.

Oppida tota canem (d) venerantur, nemo Dianam:

Por-

(a) *Sabelli, seu Sabinii populi Italiæ.*
(b) *M. Curius frugalis & optimus civis.*
(c) *Bacchanalia Bacchi festa, in quibus Romani crapulæ & libidini indulgebant.*
(d) *Latrator Anubis.*

Porrum & cepe nefas violare, aut frangere morsu.
O sanctas gentes, quibus hæc nascuntur in hortis
Numina.!

Eximia est Ciceronis Ironia in Miloniana. *Sed stulti sumus*, inquit, *qui Drusum, qui Africanum, Pompejum, nosmetipsos cum Publio Clodio conferre audeamus. Tolerabilia fuerunt illa: Clodii mortem æquo animo ferre nemo potest: luget Senatus: mœret equester ordo: tota civitas confecta senio est: squallent municipia: affliсtantur coloniæ: agri denique ipsi tam beneficum, tam salutarem, tam mansuetum civem desiderant.*

Ironiæ exemplum exquisitius apud veteres nullum habemus, quod sciam, quam lepidam illam Apocolocyntosim, in qua Seneca Claudium Imperatorem, qui vulgo bardus (*a*) & imbellis habebatur, facetissime ludit. Est autem Apocolocyntosis Satyra quædam Menippæa (*b*), qua fatuum Claudii caput multo urbanitatis sale defricatur. Ἀποκολοκύντωσις porro vocatur, quasi si dicas Metamorpyhosim in cucurbitam, ad significandam hominis insulsitatem: est enim κολοκύντη graece *cucurbita*. In hac igitur eleganti Ironia poetas in funere Claudii ita jocose cantantes inducit Seneca philosophus:

Fundite fletus,
Fingite luctus:
Clamore forum:
Cordatus homo,
Fuit in toto
Quo non (*c*) alius
Dicere causas,
Parte audita,
Quis nunc judex
Audiet anno?
Sede relicta,
Jura silenti,
Oppida centum.
Pectora palmis,
Venale genus,
Lugete novi,
Qui concusso
Lucra (*e*) fritillo.

Edite planctus,
Resonet tristi
Cecidit pulchre
Quo non alius
Fortior orbe . . . .
Potuit citius
Una tantum
Saepe & neutra.
Toto lites
Tibi jam cedet,
Qui (*d*) dat populo
Cretea tenens
Cædite mœstis
O Causidici,
Vosque Poetae
Vosque in primis
Magna parastis

De

(a) *Bardus* idem ferme ac *stultus*. (b) *Menippus Cynicus philosophus, mordacibus Satyris notus, unde Satyræ Menippaeae. Claudius erat homo infamissimus.*
(d) *Minos rex olim Cretæ, magnus erat aleator, & de alea librum scripsit* (e) Fritillus, *vulgo* bossolo, *in cui si agitano i dadi nel giuoco dello Sbaraglino.*

De Regulis Ironiae.

Quaenam sunt Ironiae regulae?
R. Duae: 1. enim, quae ambigua voce continentur Ironiae, praecipuum quemdam leporem ac venustatem habent. Acuta quippe, jocosaque videri solent, quae dicuntur ex ambiguo. Ita Neronem matricidam, qui sese ab Ænea oriundum gloriabatur, non infacete lusit Poeta Romanus, teste Suetonio:

Quis negat Æneae magna de stirpe Neronem?
Sustulit hic matrem (a), sustulit ille patrem.

Ita Plagiarium (b) ridet Martialis libro secundo:

Carmina Paulus emit, recitat sua carmina Paulus:
Nam quod emas, possis dicere jure tuum.

Sic etiam in virum & uxorem eidem patibulo suspensos eximie lusit Poeta (c) recens:
Ecce jugo nexi pendent vir & uxor eodem,
Hoc merito possis dicere conjugium.

2. Ironia fieri solet adhibendo voces illas, *scilicet, nimirum, si Superis placet, nempe*; illas, inquam, adhibendo cum amara quadam & salsa vocis inflexione. Ita Terentius: *Id populus curat scilicet*, & apud Virgilium Dido Æn. 4.

Scilicet is Superum labor est; ea cura quietos
Sollicitat.

§. VIII. De Sarcasmo.

Quid est Sarcasmus, seu Subsannatio?
R. Sarcasmus, qui ad Ironiam pertinet, est amarulenta quaedam irrisio, & truculentum genus Ironiae, quae fit cum magna quadam acerbitate & contumelia, qua quispiam hosti crudeliter insultat, ut apud Virgilium Trojano a se interfecto per sarcasmum insultat victor Turnus:

En, agros, & quam bello, Trojane, petisti
Hesperiam metire jacens. Haec praemia, qui me
Ferro ausi tentare, ferunt; sic moenia condunt.

Pe-

(a) *Matrem Agrippinam interfecit Nero.*
(b) Plagiarius *est qui aliena scripta pro suis vindicat.*
(c) *Joannes Comnitius e S. J.*

Potestne Ironia inter Sententiarum figuras numerari, ut quibusdam placet?

R. Nequaquam. Liquet enim perspicue Ironiam semper esse Tropum, cum semper voces a propria significatione traducat ad alienam.

Falsamne & mendacem orationem efficit Ironia?

R. Nequaquam, quia neque fallendi est animus Oratori, dum utitur Ironia; neque est justa causa, cur fallatur auditor, si paulum modo intelligat quod dicitur, quemadmodum falli non solet, cum homo callidus, & versipellis per Metaphoram *Vulpes* appellatur.

Suntne alii Tropi præter istos, de quibus egimus?

R. Sunt aliqui alii, sed qui ad superiores hosce quatuor omnino revocantur: ut Metalepsis ad Metonymiam; Antonomasia, & Syllepsis ad Synecdochem.

CAPUT V.

De Figuris verborum proprie dictis, seu quae non sunt Tropi.

Quid sunt Figuræ verborum proprie dictæ?

R. Eæ sunt, quae sic in verbis continentur, ut, mutatis illis, figura tollatur: v. gr. haec sententia, *Amantes sunt amentes*, est figura verborum, quia periret figura, si pro *Amentes* dicas *Stulti*, aut aliud simile; sed est figura sententiae, si quis patriam inducat loquentem, aut si utaris similitudine, quia quaecumque demum hic usurpes verba, aut quocumque ea colloces ordine, manet Schema.

Quot modis fiunt figuræ verborum?

R. Fiunt tribus potissimum modis: 1. Per adjectionem, 2. Per detractionem. 3. Per similitudinem.

§. I. Figurae per Adjectionem.

Quænam verborum Figuræ fiunt per Adjectionem?

R. Octo praecipuae; nimirum Repetitio, Conversio, Complexio, Conduplicatio, Gradatio, Synonymia, Traductio, Polysyntheton.

Quid est Repetitio?

R. Est figura, in qua ab eodem vocabulo saepius inchoatur oratio, ut 1. Catilinaria: *Nihil ne te nocturnum praesidium palatii, nihil urbis vigiliae, nihil timor populi, nihil consensus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi Senatus locus, nihil horum ora vultusque moverunt?*

Quid in Repetitione cavendum est?

R. Valet mirum in modum in exagerandis virtutibus ac vitiis, estque Schema plane venustum. Sed quia statim incurrit in oculos, propterea non est diutius continuandum; sed satius est, ut aliorum Schematum admixtione temperetur.

Quid est Conversio?

R. Est Figura Repetitioni prorsus contraria, in qua saepius eodem vocabulo clauditur oratio, ut in Antonium Cicero: *Doletis tres exercitus P. C. interfectos? Interfecit Antonius. Desideratis clarissimos cives? Eos quoque vobis eripuit Antonius. Auctoritas hujus ordinis afflicta est? Afflixit Antonius.*

Quid est Complexio?

R. Est figura, quae Repetitionem simul & Conversionem complectitur, cum nimirum ab eodem verbo, vel ab iisdem verbis incipiat, atque claudatur. Ita (a) Tullius: *Quis legem tulit? Rullus. Quis majorem partem populi suffragiis privavit? Rullus. Quis comitiis praefuit? Rullus.* Sic etiam Martialis invidum quemdam per complexionem insectatur, lib. 9.

Rumpitur invidia quidam, charissime Juli,
 Quod me Roma legit; rumpitur invidia.
Rumpitur invidia, quod turba semper in omni
 Monstramur digito; rumpitur invidia.
Rumpitur invidia, tribuit quod Caesar uterque
 Jus (b) mihi natorum; rumpitur invidia.
Rumpitur invidia, quod rus mihi dulce sub urbe est,
 Parvaque in urbe domus; rumpitur invidia.
Rumpitur invidia, quod sum jucundus amicis,
 Quod conviva frequens; rumpitur invidia.
Rumpitur invidia, quod amamur, quodque probamur:
 Rumpatur quisquis rumpitur invidia.

Verum figura haec, quæ maxime ferit oculos, uti praecedentes, idcirco parce admodum, & in loco est adhibenda.

Quid

(a) *Pro lege Agraria.*

(b) *Magna illis præmia erant constituta, qui tres aut plures habebant liberos, v. g. in spectaculis honoratior locus, &c. Hoc jus Martiali concessum fuit, tametsi nullos haberet liberos.*

Quid est Conduplicatio?
R. Est ejusdem vocabuli, vel plurium iteratio, sive initio orationis, sive in fine, sive alibi. Ut cum ait Maro.

Nunc, nunc insurgite remis;
Hectorei socii:

Et Libro nono, cum ait Nisus:
(a) Me me, adsum qui feci, in me convertite ferrum,
O Rutuli. Mea fraus omnis.

Quid est Gradatio?
R. Gradatio, sive Κλίμαξ, est figura, qua per quosdam quasi gradus vel ascenditur ad summum, vel descenditur ad infimum. Quale est illud Ciceronis in Catilinam: *Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modo non audiam, sed etiam non videam, planeque sentiam.* Magnum est enim, quidquid agat Catilina, scire Ciceronem: maius, quidquid moliatur: longe maximum, quidquid etiam cogitet. Lepidum est illud ejusdem Ciceronis ad Atticum: *Si dormis, expergiscere; sistas, ingredere: si ingrederis, curre; si curris, advola.* Ejusmodi est etiam ille Virgilii locus in eclogis:

Torva leæna lupum sequitur: lupus ipse capellam:
Florentem cithysum sequitur lasciva capella.

Quid est Synonymia?
R. Est verborum idem ferme significantium coacervatio, ad rei magnitudinem demonstrandam, ut in Miloniana: *An vero vos soli ignoratis? vos hospites in hac urbe versamini? Vestræ peregrinantur aures? neque in hoc pervagato civitatis sermone versantur?* Hoc Schema Poetis est valde usitatum. Ita Plautus:

Quicumque ubique sunt, qui fuere, quique futuri sunt
Stulti; stolidi, fatui, (b) fungi, (c) blenni, (d) buccones,
Solus ego omnes longe anteeo stultitia & moribus indoctis.

Quid est Traductio?
R. Traductio, seu Polyptoton, ut ajunt Graeci, est variata casibus, aut generibus, aut modis, aut temporibus,

---

(a) Subaudi: *Occidite*.
(b) *Fungus*, Sciocco.
(c) *Blennus*, Pazzo.
(d) *Buccones*. Baggiani, quei che si lodano da se.

bus, ejusdem vocabuli repetitio; ut cum ait Tullius pro Archia: *Pleni sunt omnes libri, plenae sapientum voces, plena exemplorum vetustas.* — Vel cum ait Ovidius:

Spectatum ornatæ veniunt, spectentur ut ipsæ.

Quid est Polysyntheton?

R. Polysyntheton, seu, ut alii malunt, Polysyndeton, est Schema conjunctionibus abundans, ut, *& justitia, & liberalitate, & fortitudine caeteros omnes Imperatores superavit.* — Itemque apud Virgilium: (a)

Ascaniumque, patremque meum, juxtaque Creusam;
Alterum in alterius mactatum sanguine cernam.

§. II. De Figuris per Detractionem.

Quot sunt Figuræ, quæ fiunt per Detractionem?

R. Tres: Reticentia, Adjunctio, & Disjunctio.

Quid est Reticentia?

R. Est figura, quæ fit, quando verbum aliquod subauditur, ut cum ait Tullius in Verinis: *Hunccine hominem? hanccine impudentiam? hanccine audaciam?* Supple *feremus.* — Et apud Virgilium. (b)

At vero Rutulis impar ea pugna videri
Jamdudum, & varia misceri pectora motu.

Ubi profecto vides intelligi *cæpit & caeperunt.* Itemque lib. 1. *Sed vos qui tandem?* Subanditur *estis.* Eodem pertinet illud Maffei: *Ex eo tempore tyro vanis agitari terroribus, dies noctesque fletibus jungere, nullam capere partem quietis;* supple *cæpit.*

Quomodo fit Adjunctio?

R. Fit Adjunctio, quando uni verbo plurima nomina substantiva respondent. Ita Cic. *Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia.* — Sic etiam Virgilium Æneid. 3.

(c) Trojugena interpres Divum, qui numina Phœbi,
Qui tripodas (d) Clarii lauros, qui sidera sentis,
Et volucrum linguas, & praepetis omina pennae.

Quo-

(a) *Lib.* 12.

(c) *Helenus, Priami filius, rex idem & Phœbi sacerdos.*

(d) *Apollo dictus Clarius ab urbe Claro Apollinis oraculo nobili.*

Quomodo fit Disjunctio?
R. Disjunctio, seu dissolutio fit, quando conjunctiones, & particulæ tolluntur, ut incitatior feratur oratio; ita Tullius: *Hæc studia literarum adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium ac solatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.*

§. III. De Figuris per Similitudinem.

Quot sunt Figuræ per Similitudinem?
R. Tres in primis numerantur, nempe Paronomasia, similiter cadens, & similiter desinens.

Quid est Paronomasia?
R. Paronomasia, seu Annominatio, est Figura, qua voces pene similes (a) colludentes usurpantur in sensu dissimili. Ut cum ait Tullius ad Atticum: *Consul ipse parvo animo & pravo: facie magis quam facetiis ridiculus.* Et alibi: *Ex oratore factus orator.* Ita Martialis, qui in hoc genere frequens est:

Litigat, & podagra Diodorus, Flacce, laborat:
Sed nihil patrono porrigit: hæc (b) chiragra est.

Sic etiam ludit Ausonius in illo celebri Epigrammate de Venere:

Orta (c) salo, suscepta solo, patre edita cœlo,
Æneadum genitrix, hic habito alma Venus.

Græcis quoque admodum usitata est Paronomasia, ut apud Herodotum lib. I. Παθήματα, μαθήματα, *quæ nocent docent.* Ejusdem generis erat illud, quod Apollodorus pictor præclarus inscripserat operi suo:

Μωμήσεταί τις μᾶλλον ἢ μιμήσεται, Id est:
Facilius erit ridere, quam imitari.

Delectat in primis, & ferit hoc Schema, si parce, ac in loco adhibeatur, & sententiarum gravitate sustentetur. Si vero frigidas allusiones, ut non raro fit, venetur orator; ineptus nimirum erit & putidus.

Quid est similiter cadens?
R. Est vocabulorum per eosdem casus, & per eadem tem-

(a) Ital. *Corrispondentisi.*
(b) *Qua nimirum manus ipsi constringit, ne quid patrono largiatur.*
(c) *Venerem a maris spuma fabulantur Poetæ.*

tempora expressorum consensus quidam, & quasi concentus: ut, cum ait Cicero: *Quid tam commune, quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus ejectis?* Ubi vides quatuor nomina in dativo plurali posita. Ejusdem generis sunt triti illi Imperatoris Hadriani versiculi, quos moriens (a) fecit:

Animula vagula, blandula
Hospes comesque corporis,
Quæ nunc abibis in loca
Pallidula, rigida, nudula:
Nec, ut soles, dabis jocos.

Quid est similiter desinens?
R. Fit, cum orationis vel membra, vel articuli eodem modo terminantur; ut apud Quintilianum: *Ejusdem non est & facere fortiter, & vivere turpiter.* Ita Cicero Pompejum laudans: *Bellum extrema hyeme apparavit, ineunte vere suscepit, media æstate confecit.* (b)

§. IV. Appendix de Transitione.

Quid est Transitio?
R. Transitio, quam alii Figuram esse volunt, alii cum Fabio negant, est orationis quidam nexus, quo fit ut aptę copulata inter se illius membra concione cohæreant, & unum quasi corpus efficiant.

Quot sunt Transitionis genera?
R. Duo. Transitio enim vel est perfecta, vel imperfecta. Transitio perfecta est, qua breviter monemur quid dictum sit, & quid dicendum restet: cujusmodi est ista pro lege Manilia. *Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam.*

Transitio Imperfecta ea est, qua alterum tantum eorum exprimitur; ut in hoc Ciceronis pro Roscio: *Age nunc illa, videamus, judices, quæ consecuta sunt.* Utriusque indiscriminatim generis selecta ex Tullio præsertim afferemus exempla, quoniam videmus in inveniendis hujusmodi Transitionibus solere Tyrones non mediocriter laborare.

Transitionum Ciceronianarum exempla selecta.

1. *Satis mihi multa verba fecisse videor, quare hoc bellum esse genere ipso necessarium, magnitudine periculosum*

(a) *Apud. Ælium Spartanum in vita Hadriani.*
(b) *Pro lege Manilia.*

sum. Restat ut de Imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus præficiendo dicendum esse videatur. 2. *Satis multa de turpitudine: dicam deinceps, quod proposui, de periculo.* 3. *Uni epistolæ respondi: venio ad alteram...* 4. *Sed nimis multa de nugis: ad majora veniamus...* 5. *Verum ubi rerum testimonia adsunt, nihil opus est verbis.* 6. *Sed hæc vetera: illud recens, Cæsarem meo consilio interfectum.* 7. *Sed ne forte ex multis rebus gestis M. Antonii, rem unam pulcherrimam transiliat oratio, ad* (a) *Lupercalia veniamus. Non dissimulat, Patres conscripti, apparet esse commotum, sudat, pallet.* 8. *Sed arrogantiam hominis, insolentiamque cognoscite.* 9. *At etiam ausus es (Quid autem est, quod tu non audeas?)* 10. *Sed jam satis multa de causa: extra causam etiam nimis fortasse multa. Quid restat, nisi ut orem, obtesterque vos, judices, ut misericordiam tribuatis fortissimo viro.* 11. *Quæstura illius demonstrata, reliqua attendite.* 12. *Atque ut inde oratio mea proficiscatur, unde hæc omnis causa dicitur.* 13. *Atque ut facilius intelligere possitis, Judices, quæ facta sunt, indigniora esse quam hæc sunt, quæ diximus; ab initio res quemadmodum gesta sit, vobis exponam.* 14. *Sed hæc robustioris improbitatis scelera omittamus, loquamur potius de iniquissimo genere levitatis.* 15. *Id quo facilius facere possitis, dabo operam ut a principio res quemadmodum gesta sit, cognoscatis.* 16. *Sed finis sit: neque enim præ lacrymis jam loqui possum; & hic se lacrymis defendi negat.* 17. *Sed quoniam emersisse jam e vadis, & scopulo prætervecta videtur oratio mea, perfacilis mihi reliquus cursus ostenditur.* 18. *Accipite nunc aliud ejus facinus nobile, et multis locis sæpe commemoratum, & ejusmodi, ut in uno omnia maleficia inesse videantur. Invenietis id facinus natum a cupiditate, auctum per stuprum, crudelitate perfectum & conclusum.* 19. *Plura de illo Archipirata dixi quam volui, & tamen ea, quæ certissima sunt, hujus criminis argumenta prætermisi.* 20. *Age vero, ne semper forum, subsellia, rostra, curiamque meditemur.* 21. *Ad ejus Tribunatum, qui ad sese jamdudum vocat, & quodammodo absorbet orationem meam, contento studio, cursuque veniamus.* 22. *Atque hæc oblectationis, illa necessitatis.* 23. *Hæc mihi fere in mentem veniebant, quæ dicenda putarem de natura Deorum.* 24. *Quibus rebus expositis, satis docuisse videor, homines natura quanto omnes anteirent animantes.* 25. *Longa est oratio, mul-*

(a) Lupercalia Festa solemnia in Panos honorem mense Februarii celebrari solita a Lupercis illius Sacerdotibus, qui nudi per urbem cursitabant. Luperci sic vocabantur, quod Pan lupos arceret ab ovibus.

multæque rationes, quibus doceri potest. 26. Sed quid ego longinqua commemoro? 27. Intelligo quem scopuloso, difficilique loco verser. 28. Sed quid ego his argumentis utor, quasi res dubia aut obscura sit? 29. Magna sunt hæc, vel potius maxima. Jam vero quanto majus videbitur? 30. Multa hujusmodi proferre possem: sed genus ipsum videtis. 31. Nolo in hac re multus videri. 32. Sed quid ego hæc aut tam levia, aut tam minima recordor? 33. Itaque fateamur necesse est, nihil difficilius esse. 34. Quid loquar, quanta ratio in bestiis appareat? 35. Jam vero ista etiam notiora, quanto se opere custodiant bestiæ. 36. Multa prætereunda sunt, & tamen multa dicuntur. 37. Vereor ut hoc quod dicam, perinde intelligi auditu possit, atque ego ipse cogitans sentio. 38. Sinite me illa minora ac quotidiana prætermittere. 39. Illud tamen, quamquam ad exitum festinet oratio, prætermittere nullo modo possum. 40. Verum hæc missa facio; illud quæro. 41. (a) De exordio satis dictum est; deinceps ad narrationem transeamus. 42. Quod ad definitiones hactenus; reliqua videamus. 43. Nunc reliquorum Oratorum ætates persequamur. 44. Tempus est ad cæteras partes orationis proficisci. Deinceps igitur de dispositione dicemus. 45. De (b) statutis diebus dixi: nunc de Annalibus dicam. 46. Hæc de hero: quod sequitur de pecore. 47. De multitudine quondam quod satis est, admonui; de obscuritate pauca dicam. 48. Sed (c) ut omisso principio, rem ipsam aggrediamur. 48. (d) Hactenus de principe: quod sequitur demonstro. 50. Jam quantum illud est, quod in occupationibus summis numquam intermitti studia doctrinæ? 51. Utinam vero mihi satis esset ad dicendum vel facultatis, vel temporis. 52. Hic hic, Auditores, animos ad insignis facti memoriam sempiternam erigite. 53. Sed hæc utcumque ferenda: hoc vero quis ferat? 54. Audistis gravissima: audite nunc graviora. 55. Sed hæc privatim: nunc quæ publice gesta sunt, videamus. 56. Verum hæc missa facio: illud quam... 57. Nihil jam dico de isto scelere. 58. Postularet hic locus ut dicerem de...

Variis hisce, quas attuli, Transitionibus addito breviores hasce formulas, particulasque connectentes.

His adde; accedit his; huc accedit quod; huc pertinet, eodem pertinet; jam vero quid dicam? Age vero explicemus nunc; his simillimum est: postularet hic locus ut dicerem; restat ut dicam; nunc vero superest; ex quo debet

(a) Ex Cicerone ad Herennium, vel potius ex Cornificio.

(b) Ex Varrone.

(c) Ex Seneca.

(d) Svetonius de Caligula, & aliis.

bet intelligi. Quid quod ausus est etiam? Omitto domesticas tuas sordes: Nam illud quid attinet commemorare? Ita est quemadmodum dixi.

CAPUT VI.

De Periodo.

Quid est Periodus?

R. Periodus est sententia brevis & absoluta, quæ certis partibus, sive membris a se invicem pendentibus, & quodam veluti vinculo connexis numerose comprehenditur. Nomen traxit a voce Græca, περίοδος, quæ significat ambitum atque circuitum.

Quid sibi vult celebris illa Aristotelis definitio lib. 3. Rhetoricæ. ubi ait, (a) *Periodum esse orationem, quæ habeat principium, & finem, & magnitudinem, quæ une quasi aspectu perlustrari facile possit?*

R. Hanc Definitionem in nostram perbelle quadrare. Principium enim illud, de quo loquitur Aristoteles, nibil aliud est, nisi primum Periodi membrum, quod ita suspensum ferri debet, ut aliud quidpiam subsequi omnino debeat; unde etiam vocatur principium. Medium vero ac finis sunt reliqua periodi membra, quæ brevi quodam contractoque verborum ambitu debent illa circumscribere. Unde vere dicitur, illam uno conspectu facile cerni debere, unoque spiritu pronuntiari.

§. I. De partibus Periodi.

Quænam sunt Periodi Partes?

R. Periodus constat certis quibusdam partibus, quarum majores appellantur *Membra* (b) Græce *Cola*: minores vero appellantur *Incisa*, Grece *Commata*.

Quid est membrum Periodi?

R. Membrum, sive Colon, est pars Periodi continens sensum aliquem, sed suspensum ac imperfectum: v. g. (c) *Antequam de republica, Patres conscripti, dicam ea, quæ dicenda hoc tempore arbitror:* ecce tibi Periodi membrum: neque enim hic sensus orationis conquiescit. Habebis Perio-

---

(a) Λέγω δ' περίοδον λέξιν, ἔχουσαν ἀρχὴν καὶ τελευτὴν καθ' αὐτήν, καὶ μέγεθος εὐσύνοπτον.

(b) Κῶλα, κόμματα.

(c) *Philip.* 1.

riodum absolutam, si ad primum illud membrum accedat hoc alterum: *Exponam vobis breviter consilium & perfectionis & reversionis meæ.*

Quid est Incisum?

R. Incisum, sive Comma, est pars membri: quemadmodum enim in Periodo membrum, sic in membro continetur incisum; v. g. (a) *Nihil est, mihi crede, virtute formosius, nihil pulchrius, nihil amabilius*; ex tribus hisce incisis membrum unum efficitur. Itaque dicere incisim est crebris id genus incisis, & articulis suam orationem distinguere.

Quandonam potissimum usurpanda sunt crebra illa Incisa?

R. Incisa mirum in modum valere, cum adversario vehementius & acrius instat orator. Ita Cicero per Incisa Pisonem increpat, illumque (b) cæsim, ac punctim, ut ita loquar, obiurgat & ferit; *Non enim nos color iste servilis, non pilosæ genæ, non dentes putridi deceperunt: oculi, supercilia, frons, vultus denique totus, qui sermo quidam tacitus mentis est, hic in fraudem homines impulit; hic eos, quibus erat ignotus, decepit, fefellit, in fraudem induxit. Pauci tua ista lutulenta vitia noveramus: pauci tarditatem ingenii, stuporem, debilitatemque linguæ.*

§. II. De variis Periodorum generibus.

Quot sunt genera Periodorum?

R. Tria. Alia est Periodus bimembris, sive dicolos; alia trimembris, sive tricolos; alia quadrimembris, sive tetracolos. Plura enim, vel pauciora membra, aut vix, aut nullo modo patitur germana sinceraque Periodus. Singula porro hæc membra, si vel paria sint, vel non valde disparia, multo gratior & venustior erit oratio.

Periodus bimembris.

Ergo & mihi meæ pristinæ vitæ consuetudinem, C. Cæsar, interclusam aperuisti (c), *& his omnibus ad bene de republica sperandum, quasi signum aliquod sustulisti.*

Trimembris exemplum eximium esse potest illa Ciceronis Periodus, numeris, ut mihi videtur, omnibus absoluta, in exordio Manilianæ.

Nam

(a) *Cic.*
(b) Ital. *Di punta, e di taglio.*
(c) *Pro Marcello.*

Nam cum antea per ætatem hujus auctoritatem loci contingere non auderem: statueremque nihil huc nisi perfectum ingenio, elaboratum industria afferri oportere: Omne meum tempus amicorum temporibus transmittendum putavi.

Periodi quadrimembris, quæ & quadrata dici solet, absolutissimum exemplum habes in orat. pro A. Cæcinna: *Si quantum in agro locisque desertis audacia potest, tantum in foro atque judiciis impudentia valeret,* * *non minus in causa cederet A. Cæcinna Sex. Æbutii impudentiæ,* * *quam tum in vi facienda cessit audaciæ.*

§. III. De legibus ac regulis Periodi.

Quænam sunt Periodi leges?

R. Tres præcipuæ. Prima est, ut illius membra nexibus quibusdam inter se quam aptissime cohæreant: alioqui enim jam non esset Periodus, sed oratio dissipata dissolutaque, & ut ajunt, *Arena sine calce*. 2. Regula hæc est, ut sensus non sit nisi in omnium membrorum fine perfectus. 3. Ut pleniore verborum ambitu & circulo Periodus concludatur.

Possetne fieri Periodus, quæ contineret membra vel minus quam duo, vel plura quam quatuor?

R. Posse fieri Periodum unius membri: atque hæc est illa, quæ vocatur ab Aristotele Periodus * *simplex*, sive (a) *monocolos*. Posset etiam omnino usque ad quinque, aut sex, vel plura etiam membra produci. Verum perfecta, de qua hic tantum sermo est, Periodus nec ultra quatuor membra procurrit, nec infra duo contrahitur. Atque hæc est unanimis sententia Demetrii Phalcræi, (b) Hermogenis, ac Terentiani quoque Mauri, cum ait:

Quatuor e membris plenum formare videbis
Rhetora circuitum, sive ambitus ille vocetur.

Atque in primis nobiscum ita sentit ipse Tullius, cum ait in Oratore: *Constat ille ambitus, & plena comprehensione quatuor fere partibus, quæ membra dicuntur, ut & aures impleat, & ne brevior sit, quam satis sit, nec longior.*

Quod si, ut aliquando contingit, ultra quatuor procedatur, ac nihilo tamen minus orbe quodam, circuituque conclusa feratur oratio, vocabitur *Ambitus*, sive

(a) Κῶλα, κόμματα.

(b) *Hermogenes Tarsensis anno ætatis 15. Rhetor nobilissimus, rerum omnium obliviscitur ante annum 24. & in extrema inscitia consenescit.*

sive *Oratio periodica*. Ita Cicero pro (a) Archia Poeta:

Si quid est in me ingenii, judices, quod sentio quam sit exiguum; aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter esse versatum; aut si hujusce rei ratio aliqua ab optimarum artium studiis & disciplina profecta, a qua ego confiteor nullum ætatis meæ tempus abhorruisse; earum rerum omnium vel in primis hic (b) *A. Licinius fructum a me repetere prope suo jure debet.*

§. IV. De artificio Periodi amplificandæ.

Quænam est prima ratio amplificandæ Periodi?

R. Tyrones nullo negotio Periodos fundent, si habeant ad manum, & in promptu particulas vel locutiones quasdam conficiendis Periodis mirum in modum idoneas: cujusmodi sunt voces illæ omnes, quæ necessariam quamdam habent cum aliis subsequentibus affinitatem, v. gr. *Etsi, quamvis, quamquam, quemadmodum, sicut, cum, quoties, quantum, qualis, quo, non minus:* quibus respondent, *tamen, veruntamen, nihilominus, ita, tum, toties, tantum, talis, eo, quam.*

In quavis enim Periodo partes duæ sunt, Protasis nimirum & Apodosis. Est autem Protasis prima Periodi pars, ex qua secunda pendet, & in qua oratio crescit quodammodo & attollitur. Apodosis vero est altera periodi pars, in qua oratio perfecta conquiescit. Illæ porro, de quibus loquimur, particulæ, suspensæque locutiones mirum in modum idoneæ sunt ad Protasim cum Apodosi connectendam, ut videre est in allatis exemplis, illo præsertim pro Cæcinna supra §. II.

Quænam est secunda & tertia ratio amplificandæ Periodi?

R. Periodus pulcherrime dilatatus, cum brevis quædam sententia in suas quasi partes distribuitur. Ita Tullius paucula hæc verba (*omnes lugent Clodium*) amplificat per enumerationem partium, cum ait, ironice nimirum, Clodium defleri a Senatu, ab Equestri ordine, a (c) Municipiis, a (d) Coloniis, ab Agris denique ipsis.

3. Fa-

(a) *Archia Poeta Antiochenus, Ciceronis olim præceptor, ob ingenium & eloquentiam civitate donatus a Romanis.*

(b) *Aulus.*

(c) *Municipia erant civitates, quæ muneribus & honoribus populi Romani fungebantur.*

(d) *Coloniæ oppida, quæ populus ex urbe Roma deducebatur ad incolendum. Coloniæ fiebant etiam privilegio, sine soli mutatione.*

3. Facile dilatatur Periodus per definitiones, quas vocant conglobatas, per circumlocutionem & per interpretationem, quæ fit cum res eadem aliis atque aliis elegantioribus verbis exprimitur. Vide quæ supra in Elementis diximus de Amplificatione.

§. V. De numero & cæteris virtutibus Periodi.

Quid est numerus Periodicus?

R. Numerus Periodi, de quo hic agitur, non est numerus arithmeticus, sed est numerus ille in harmonia & concentu positus, de quo Virgilius in Ecloga 4.

—— Numeros memini, si verba tenerem.

Et rursum in Ecloga 6.

Tum vero in numerum Faunosque ferasque videres
Ludere . . . . .

Numerus autem Oratorius est harmonia quædam non exquisita, neque canora, qualis est in poematibus & canticis; sed ita dissimulata latensque, ut tamen sentiatur, & aures mirifica quadam voluptate permulceat.

Atque ut exemplo res illustretur, suavis admodum est auribusque pergratus verborum numerus in hac Tullii sententia pro Marcello: *Nulla est tanta vis, tantaque copia, quæ non ferro ac viribus debilitari frangique possit*. Peribit funditus omnis venustas, si inverso numero dicas: *Nulla est vis tanta, & copia tanta, quæ non possit debilitari frangique viribus ac ferro*. Quid item suavius hac altera Ciceronis sententia in Philippica 2. *Te miror, Antoni, quorum facta imitere, eorum exitus non perhorrescere*. Quæ quidem verba tam apte mihi videntur constructa, ut præclari cujusdam numeri absolutissimum exemplar esse possint. Abibit vero decor omnis, si sublato tam eleganti numero, dixeris: *Te miror, Antoni, non perhorrescere exitus eorum, quorum imiteris facta*. Tanti nimirum est certa quadam moderatione numerorum explere sententias; ideoque ut optime notat Quintilianus: *Neque Demosthenes fulmina vibrasse diceretur, nisi numeris vibrata fuissent*.

§. VI. Regulæ sex, quibus reddi potest numerosa Periodus.

Quæ de varia collatione pedum ac mensurarum, & de optima ratione miscendi inter sese Dactilos, Spondeos, Anapæstos, Jambos, Creticos, Molossos, Cho-

ræos & Dichoræos tradunt Aristoteles, Tullius, Quintilianus, cæterique artis magistri, sunt egregia illa quidem, & Oratori perfecto nunquam satis commendanda. Verumtamen, ut aperte & ingenue loquar, animadverti jamdudum difficilioribus hisce & salebrosis, ut ita dicam, præceptionibus valde defatigari tyronum animos, & illorum industriam retardari solere potius quam adjuvari.

Quapropter, ut animorum satietati fastidioque occurratur, operæ pretium me facturum existimavi, si ex laboriosis illis præceptionibus quemdam quasi succum exprimerem, & faciliores aliquot, brevesque regulas ad omnium captum, & quotidianum usum accommodatas hoc loco proponerem.

Quænam est prima regula Periodi numerosæ reddendæ?

R. Numerosa fet Periodus, si syllabæ breves ac longæ sic temperentur alternenturque quodammodo, ut neque copia brevium incitatior ac celerior feratur oratio, neque longarum multitudine retardata languescat. Concinnam hanc brevium & longarum syllabarum temperationem vides in illis Tullii verbis ad Cæsarem: *Domuisti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinites, omni copiarum genere abundantes, &c.*

Aliquando tamen, ex arte & industria, *syllabæ* breves vel longæ, sine illa, quam dixi, mixtura coacervantur, ad rei, de qua agitur, vel celeritatem, vel tarditatem exprimendam, & oculis quodammodo subjiciendam. Ita Virgilius Æneid. V. remigantium nautarum impetum, naviumque velocitatem, Dactylorum crebritate depingit:

Inde ubi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes
Haud mora prosiluere suis: ferit æthera clamor
Nauticus . . . . .

Itemque celeritatem equorum in hoc versu etiam pueris noto:

—— It clamor, & agmine facto:
Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum (a).

Tarditatem contra egregie imitatur hic versus lib. 1.

Luctantes ventos, tempestatesque sonoras.

Quæ-

(a) *Æneid.* 8.

Quænam est secunda regula numerosam efficiendi periodum ?

R. Voces unius, duarum, aut plurium syllabarum si commisceantur, nascetur inde oratio valde numerosa : v. g. *Vivis, & vivis, non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam.* Contra vero crebriore monosyllabarum iteratione quasi exilit atque subsultat oratio : v. g. *Hac in re nos hic non ferret.*

Quænam est tertia regula ?

R. Cadet numerose Periodus, si magnificis, & bene sonantibus verbis terminetur, ut in hisce exemplis ex Cicerone desumptis : *Quos amisimus cives, eos non Martis vis perculit, sed ira victoriæ. Nam qui locus quietis ac tranquillitatis plenissimus fore videbatur, in eo maxima moles molestiarum, & turbulentissimæ tempestates extiterunt.*

Quænam est quarta regula ?

R. Nulla res magis facit ad numerum oratorium, quam verborum splendor, non solum in periodi clausula, sed etiam in toto illius quasi contextu. Ita Tullius in Pisonem : *Obrepsisti ad honores errore hominum, commendatione fumosarum imaginum, quarum simile habes nihil præter colorem*. Et in eloquentissima illa peroratione pro Fontejo : *Nolite pati, judices, aras Deorum* (a) *Immortalium, Vestæque matris, quotidianis virginis lamentationibus, de vestro judicio commoveri*. Et in 4. Catil. *Id est initum consilium, ut interfectis omnibus, nemo ne ad deplorandum quidem populi Rom. nomen, & ad lamentandam tanti imperii calamitatem relinquatur.*

Cedo quintam regulam.

R. Ut leniter, æquabiliterque fluat Periodus, fugiendus est asperior litterarum, & vocabulorum concursus, quod est in oratione vitium vel maximum. Incurritur autem in illud vitium multis modis.

1. Cum durius ac crebrius concurrunt inter se consonantes, quæ stridorem efficiunt, ut *ars studiorum .... rex Xerxes.* eodem modo evertendus [illegible].

2. Cum verbi prioris ultimæ syllabæ fiunt primæ sequentis, ut vel ipsi Ciceroni aliquando excidit, cum ait : *Res mihi invisæ visæ sunt*. Itemque cum dixit in carmine :

O for-

(a) Fonteji soror una ex Virginibus Vestalibus, quæ sempiternum Vestæ ignem custodiebant.

O fortunatam, natam me Consule, Romam!

3. Cum eadem littera, vel etiam, quod pejus est, eadem syllaba crebrius iteratur; quale est illud Ennii Poetæ:

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Itemque illud adeo tritum:

O Tite tute Tati (*a*) tibi tanta tyranne tulisti!

4. Cum similiter cadentibus ac desinentibus frequenter utimur, ut *amatrices, adjutrices, præstigiatrices fuerunt.* Tria [redacted] sunt, quæ tyrones etiam atque etiam cavere debent: primum, ne, dum numerose loqui volunt, inferciant, ut persæpe fit, inania quædam complementa, & ramenta (*b*) numerorum, quasi si rimas explere vellent. Alterum est, ne, dum oratorium numerum quærunt, incidant in metricum, & periodi finis sit finis alicujus versus, præsertim heroici, vel elegiaci: quod non semel Ciceroni ipsi excidisse Hieronymus Lagomarsinus e Societ. Jesu in opusculo, quod sic inscribitur: *Risposta di Golmario Pepugies Marsigliano;* allatis locis ipsis præclare docet n. 19. p. 45.

Tertium est, ne, dum numero serviunt diligentius, & aurium voluptati morigerantur, omnis interea retardetur impetus, visque orationis, & animus ab iis, quæ potiora sunt, penitus avertatur. Quapropter hæc aliaque hujusmodi in numero vitia, non ut ingens crimen expavescenda sunt: ac nescio hac in re negligentiane, an nimia sollicitudo sit pejor.

Quænam est ultima numerosæ Periodi regula?

R. Caput illud est, non in periodo solum, sed etiam in omni oratione, ut Latina constructio quam maxime distet a vernacula: hoc est, ut verba per inversam, quam vocant, constructionem ita trajiciantur, ut quod reipsa prius est, fiat artificiosa quadam verborum collocatione posterius.

Et quoniam traiecta illa constructio ita est propria Latinæ Linguæ, ut omnis illius vis atque elegantia, ac quasi natura & indoles in eo potissimum sita esse videatur; visum est aliquot illustria illius exempla hoc loco ad imitandum proponere.

Exem-

(a) *Tati* est vocativus a *Tatius*, *ti*.
(b) Ital. *riempiture, rasure, rastiature*.

Exempla selecta constructionis trajectæ.

1. Quos amisimus cives, eos Martis vis perculit, non ira victoriæ. *Cic.*
2. Habet magnum dolorem, unde cum honore discesseris, eodem cum ignominia reverti. *Cic.*
3. Frater tuus quanti me faciat, semperque facit, esse hominem qui ignoret, arbitror neminem. *Cic.*
4. Quod cuique temporis datum est ad vivendum, eo bene utatur.
5. Mea lenitas si cui solutior visa est, hoc expectabat, ut id, quod latebat, erumperet. *Cic.*
6. Quam quisque novit artem, in hac se exerceat.
7. Fac quæso, qui ego sum, esse te.
8. Quæ res in civitate duæ plurimum possunt, hæ contra nos ambæ faciunt in hoc tempore, summa gratia & eloquentia. *Cic.*
9. Fere quem quisque locum pugnando ceperat, eum, amissa anima, corpore tegebat. *Sallust.*
10. Id sibi negotii credidit solum dari, populo ut placerent quas fecisset fabulas. *Terent.*
11. Quas credis esse has, non sunt veræ nuptiæ. *Terent.*
12. Quam rem vitio dent, quæso, animum advertite.

§. VII. Quomodo parari possit facultas numerose dicendi.

Quæ de Periodis numerisque, post Aristotelem, Ciceronem, & Fabium, accur te præcepimus hactenus, non eo dicta sunt a nobis, quo tyro in dinumerandis pedibus syllabisque dimetiendis consenescat: quod sane nec magni, nec felicis foret ingenii. Verum hæc apte numerose dicendi facultas non est profecto tanti laboris, quanti prima fronte videtur esse. Nihil est enim tam flexibile, & quod tam facile sequatur quocumque ducas, quam oratio; atque ut mollissimam ceram ad nostrum arbitrium formamus ac fingimus, sic plane dictionis genus ad omnem rationem, & ad aurium voluptatem motumque animorum facile mutatur ac vertitur.

Qua ratione viaque numerose scribendi facultas parabitur?

2. Duplici potissimum. Si tyro numerosas aliquot & volubiles Tullii sententias non legere modo, sed elata etiam voce pronunciare assuescat: cujusmodi sunt illæ, quas supra attulimus, vel illæ, quas affert Quintilianus: *Omnes prope civitates virtute, gloria, dignitate superabat.* Itemque ista: *Patris dictum sapiens temeritas*

 filii

filii comprobavit ; qui numerus ita placuit populo, inquit idem Tullius, ut hac audita periodi clausula, clamorem ingentem sustulerit.

2. Parabitur numerose dicendi facultas, si numerum illum & quasi concentum imitatione ac stylo coneris exprimere: quod quidem exercitatione atque usu, qui est optimus dicendi magister, non ita difficulter consequeris. *Ut enim qui in sole ambulat, sensim coloratur*, inquit Tullius, *ita cum istos libros lego, sentio orationem meam illorum quasi cantu colorari.* Sed de Periodo satis hactenus dictum. Nunc ad majora veniamus.

CAPUT VII.

De Stylo oratorio.

Omnem hanc de Stylo doctrinam hausimus in primis ex aureolo illo libello Demetrii (*a*), cui vulgo Phalerœi cognomen tribuitur; & ex egregia Longini (*b*) commentatione de Stylo magnifico: quod utrumque opusculum tyrones, si me audiant, nocturna, ut cum Horatio loquar, diurnaque manu versabunt. Verum quæ illi præcepta, quamvis egregia, confuse tamen, ac permixte tradunt; ea nos faciliori ac commodiori ordine digesta sic disposuimus, ut ad omnium captum, & communem intelligentiam sint accommodata.

Quid est Stylus?

R. Stylus, si primam vocis vim & originem spectes, est acus, seu instrumentum, quo in ceratis tabulis scribebatur antiquitus. Hinc factum est, ut Stylus pro ipsa scriptione, seu dictione & sermonis conformatione usurparetur.

Quot sunt Stylorum genera?

R. Stylus, seu orationis character triplex est: 1. Magnificus, sive sublimis. 2. Humilis, sive tenuis, qui etiam infimus dicitur. 3. Mediocris, sive æquabilis.

§. I.

(*a*) Demetrius Phaleræus facundia nobilis, annos decem præfuit Athenis, & statuis 360. æreis fuit honoratus; postea vero ejectus fuit in Ægyptum ad Ptolomæum Lagum.

(*b*) Longinus Zenobiæ Palmyrenorum reginæ magister, & consiliarius, ab Imperatore Aureliano necatus, quod audaces Zenobiæ ad ipsum Aurelianum literas scripsisset.

§. I. De Stylo sublimi.

Quid est Stylus sublimis?

R. Stylus sublimis ille est, qui constat verbis splendidis, magnificisque sententiis, quique sua nobilitate rapit quodammodo extra se audientium animos, & admirationem extorquet etiam ab invitis: quale est illud morientis Didonis (*a*):

Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor,
Qui face Dardanios, ferroque sequare colonos.

Id genus sunt etiam verba illa ejusdem Didonis in Æneam (*b*):

Nec tibi Diva parens, generis nec Dardanus auctor,
Perfide: sed duris genuit te cautibus horrens
Caucasus, Hyrcanæque admorunt ubera tigres.

Vel, ut ait Ovidius in eamdem sententiam:

Te lapis & montes, innataque rupibus altis
Robora; te sævæ progenuere feræ.

Laudatur plurimum in hoc genere celebris illa Alexandri magni responsio, cum suam illi filiam, cum decem talentorum millibus, & Asiæ media parte, Persarum rex Darius obtulisset. *Ego vero*, inquit Parmenio (*c*), *acciperem, si Alexander essem. Et ego*, inquit Alexander, *si Parmenio essem*.

Tale illud ejusdem Alexandri ad Darii legatos: Nunciate Dario gratiarum actionem apud hostem supervacaneam esse: me, quæ fecerim clementer & liberaliter, non amicitiæ ejus tribuisse, sed naturæ meæ. Bellum cum captivis & fæminis gerere non soleo. Armatus sit oportet quem oderim.

Eodem pertinent egregia illa ejusdem Alexandri verba ad suos milites: Nondum fæminam (*d*) æquavimus gloria; & jam nos laudis satietas tenet.

Magnificæ locutionis exempla passim apud Tullium reperies, ut cum ait: *Fasces lictorios januæ Possidonii submisit Pompejus, cui se Oriens, Occidensque submiserat.* Ha-

(a) *Lib.* 4. (b) Dido Æneæ. (c) Parmenio unus e fortissimis Alexandri ducibus & amicis, postea ab illo occisos. (d) Semiramis Nini Assyriorum regis uxor Ægyptum, Æthiopiam, Indiam, &c. subegit.

Habes etiam in pauculis hisce Ovidii verbis, aliisque similibus non paucis:

Jam seges est, ubi Troja fuit . . . .

§. II. De Arte comparandi Styli sublimis.

Quonam pacto conciliari poterit Stylus sublimis?

R. Duobus potissimum modis: 1. Si nobilissimæ quæque rei, de qua loqueris, adjuncta, seu circumstantias consideres, illamque inspicias, qua parte illustrior est atque speciosior, cetera vero sileas, atque dissimules, ut olim Apelles, teste Plinio, imaginem amici sui Antigoni latere tantum altero (a) ostendit, ut amissi oculi deformitas lateret. Sic etiam Homerus tempestatem admodum magnifice pingit, illustrissima illius adjuncta mira quadam arte seligendo. Eadem arte Neptunum curru invectum, perambulantem maria, soloque nutu fluctus iratos pacantem, describit Virgilius Æneid. 1.

Sic ait, & dicto citius tumida æquora placat;
Collectasque fugat nubes, solemque reducit:
. . . .
Atque rotis summas levibus perlabitur undas.

2. Metaphoræ, præsertim ex rebus illustribus desumptæ, mirum in modum faciunt ad styli granditatem atque magnificentiam; ut cum Virgilius (b) ait de Augusto Cæsare:

—— Cæsar dum magnus ad altum
Fulminat Euphratem bello.

Et cum ait Cicero pro Marcello: *Nullum est tantum flumen ingenii, nulla dicendi, aut scribendi tanta vis, tantaque copia, quæ, non dicam exornare, sed enarrare, Cæsar, res tuas gestas possit*, Aut cum ait Horatius: *Curas laqueata circum tecta volantes*.

3. Styli magnificentiam facile consequeris, si legas assidue auctores eos, qui grandiloqui, ut ita dicam, fuere, cum ampla sententiarum gravitate, & majestate verborum, cujusmodi sunt Cicero Catilinaria, secunda Philippica, in Verrem, in Pisonem, pro Milone, præcipue sub finem: Virgilius præsertim Æneid. lib. 2. 4. & 6., Lucanus, Cornelius noster in Gallicis Tragediis, &c.

§. III.

(a) Ital. *in profilo*.
(b) *Georg.* 4.

§. III. De Stylo simplici.

Quid est Stylus simplex?
R. Stylus simplex, qui etiam nuncupatur tenuis, & infimus, ille est, qui in rebus tenuioribus, & exilibus, cujusmodi sunt epistolæ, dialogi, præceptiones, & sermo familiaris, solet usurpari.

Quænam sunt dotes Styli simplicis?
R. Præcipue illius dotes sunt perspicuitas, nitor atque munditia. Verecundus ac parcus in illo debet esse troporum ac Schematum usus: vehementiores vero figuras, cujusmodi sunt Apostrophe, Prosopopœja, aliæque id genus, omnino repudiat. Selectissima Styli simplicis exempla passim invenies in Phædri fabellis, & in Virgilii Bucolicis, ut cum ait Ecloga 1.

Urbem, quam dicunt Romam, Melibœe, putavi
Stultus ego huic nostræ similem, quo sæpe solemus
Pastores ovium teneros depellere fœtus.
Sic canibus catulos similes, sic matribus hædos
Noram, sic parvis componere magna solebam.

§. IV. De Stylo mediocri.

Quid est Stylus mediocris?
R. Hic est, qui medium quendam locum obtinet sublimem inter & infimum. Hoc dicendi genus neque majestatem verborum habet, aut gravitatem illam sententiarum, quæ in sublimi est; neque est subtili ac pressa oratione limatum, quemadmodum genus infimum ac simplex; sed, ut ait Tullius, *est stylus quidam interjectus, intermedius, & quasi temperatus, nec acumine inferioris, nec fulmine utens superioris, vicinus amborum, in neutro excellens, utriusque particeps.*

Vocatur autem ab eodem Tullio, *Stylus floridus atque politus*, quod nimirum in hunc præcipue mediocrem Stylum omnes verborum veneres ac venustates, omnes sermonis deliciæ soleant illigari. Absolutum hujusce Styli mediocris exemplum habes in Virgilii Georgicis: v. gr. cum ait Lib. 1.

Sæpe etiam steriles incendere profuit agros,
Atque levem stipulam crepitantibus urere flammis;
Sive inde occultas vires & pabula terræ
Pinguia concipiunt, sive illis omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exudat inutilis humor,
Seu plures calor ille vias, & cæca relaxat
Spiramenta, novas venit qua succus in herbas,

Seu durat magis, & venas adstringit hiantes
Ne tenues pluviæ rapidive potentia solis
Acrior, aut Boreæ penetrabile frigus adurat.

§. V. De usu triplicis Styli, seu Characteris.

Quandonam utendum Stylo simplici, aut mediocri, aut sublimi?

R. Cum tria sint Oratoris officia, docere, delectare, & movere, Stylo simplici utetur ad docendum, mediocri ad delectandum, magnifico vero ad movendum, & ad affectus concitandos.

Præterea Stylus simplex, seu infimus convenit comœdiis: magnificus aptus est tragœdiis: mediocris vero in historia est adhibendus: quamquam Cœsar simplicem potius, quam mediocrem Stylum usurpavit; quod nempe Commentarios potius scripserit quam historiam, ut notat Tullius in Libro de Claris Oratoribus.

Item Bucolicis, & Eclogis accommodatur Stylus simplex: Georgicis convenit Stylus mediocris; Epico vero poemati, cujusmodi est Maronis Æneis, aptus est Stylus magnificus: quod triplex discrimen in Virgilio licet animadvertere. Quamquam hæc omnia genera non raro miscet in ipsa Æneide, & simplicem Stylum adhibet in libro quinto, ubi de ludis agit, & mediocrem in libro primo. Idem plane dicito de comœdiis, *quæ altius* assurgunt aliquando, ut monet Horatius in Arte Poetica:

Interdum tamen & vocem Comœdia tollit,
Iratusque Chremes tumido delitigat ore.

Quinam Stylus ceteris duobus est anteponendus?

R. Stylum illum esse ceteris anteponendum, non qui sublimis sit, aut cujuslibet alterius generis; sed qui ad rem, de qua agitur, maxime sit aptus: ita ut, quemadmodum loquitur Tullius, *Magna graviter, mediocria temperate, humilia subtiliter efferat.*

§. VI. De Stylo vitioso.

Quænam sunt præcipua vitia in Stylo vitanda?

R. Vitiosum esse Stylum: 1. tumidum, & inflatum; 2. puerilem ac frigidum; 3. fluctuantem, & dissolutum; 4. denique siccum, & exanguem.

Quid est Stylus tumidus, & inflatus?

R. Ille est, qui verbis ac sententiis supra modum intu-

tumescit. Id genus sunt illi Imperatoris Neronis (a) inepri versiculi, quorum tumorem jure ridet Persius (b) Satyra I.

Torva Mimalloneis (c) implerunt cornua bombis,
Et raptum vitulo caput ablatura superbo
Bassaris, & lyncem Mænas flexura corymbis
Evion (d) ingeminat, reparabilis adsonat echo.

Quid est Stylus frigidus?

R. Stylus frigidus, ac puerilis (sunt enim valde affinia hæc duo vitia) ille est, qui puerilia quædam ornamenta, frigidos lepores, ineptas allusiones, affectatas ac luxuriantes descriptiones, frivolaque hujusmodi crepundia putidius aucupatur; cujusmodi sunt istæ sententiæ, quæ merito repudiantur a magistris artis: *Centaurus se ipsum equitans*, . . *Auro magis aurea, &c.*

Potest autem vitium illud esse vel in verbis, vel in sententiis. Erit in verbis, si sint vel molliora, quale est illud Mœcenatis (e): *Femina cirro crispat, & labris columbatur, incipitque suspirans, ut cervice laxa feratur*; vel si sint indecora translata, qualia sunt ista, quæ damnat Cornificius (f): *Montes belli fabricatus est*, *Campos sustulit pacis*; vel si juncta fuerint more dithyramborum, ut in illo Publii Syri (g) de ciconia:

Pietatis cultrix, gracilipes, crotalistria (h),
Avis exul hiemis.

Erit vitium in sententiis, si nimis tumidæ sint & hyperbolicæ, qualis est ista lippis ac tonsoribus nota, quam referunt Plutarchus, & Cassius: *Minime mirandum est, si Dianæ Ephesiæ templum conflagraverit, qua nocte natus est Alexander: quippe Dea in ipso Olympiæ matris Ale-*

(a) Nero malus poeta, Bacchas scripsit & saltavit.

(b) Consule ipsum Persium.

(c) Bacchæ mulieres dicebantur Mimalloneæ, vel Bassarides, vel Mænades, hoc est *insanæ*.

(d) Evohe, evion: Bacchantium furentium voces.

(e) Femen, inis, *coscia*.

(f) Auctor libri ad Herennium.

(g) Publius Syrus mimorum scriptor elegantissimus, vixit ante Virgilium tempore Julii Cæsaris.

(h) Quasi crotalum voce imitans. Crotalus autem est Italis *naccara*.

Alexandri partu; obstetricandi laboribus & curis districta, ignem non valuit exstinguere.

Sic etiam nimis frigide ac pueriliter dictum fuit a Plauto de sene avaro, in Aulularia:

Suam rem perisse, seque eradicarier:
Quin Divum atque hominum clamat continuo fidem,
De suo tigillo fumus si qua exit foras.

Quid est Stylus fluctuans ac dissolutus?

R. Ille est, qui sine articulis, sine numero, sine arte fluctuat huc illuc, neque sibi ullo pacto cohæret; quod sane vitium tyronibus est valde familiare. Hujusmodi autem affert Cornificius: *Socii nostri cum belligerare nobiscum vellent, profecto rationati essent etiam atque etiam quod possent facere, siquidem sua sponte facerent, & non haberent hinc adjutores multos & malos homines & audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia volunt gerere.*

Quid est Stylus siccus, & exanguis, sive aridus?

R. Ille est, qui nihil ferme habet neque ornamenti, neque succi. Hoc styli genus vulgo Frontoni (a) tribuitur.

§. VII. De Stylo Laconico & Asiatico.

Quid est Stylus Laconicus?

R. Est Stylus argutus, perbrevis, & acutus, quo multa paucis dicuntur. Nomen porro traxit a Laconibus, qui etiam Spartani dicebantur, ac Lacædemonii, quibus Stylus ille erat in deliciis, & quibus prolixa loquacitate nihil erat odiosius.

Profer selecta aliquot exempla Styli Laconici.

R. 1. Hosti aliquando per atroces ac longiores literas ferrum flammamque minitanti, hac una syllaba græca responderunt Spartani, *ει*; hoc est, *si potes, si per nos tibi licet.*

2. Philippo regi Macedonum injustum nescio quid flagitanti responderunt hac unica litera, *ȣ'*, *non.*

3. Ejusdem generis est responsum Cleomenis Spartanorum ducis ad Samios: *Eorum quæ dixistis, prima non memini, media non intelligo, ultima non probo.*

His adde Laconicam illam epistolam Archidami ad Eleos

(a) Fronto Marco Aurelii magister, qui illi statuam a Senatu decerni curavit.

Eleos bellum parantes: *Archidamus Eleis: Bonum est quiescere.*

Itemque illam (a) Philostrati literam ad amicum: *Mitto ad te ficus hibernas. Mirare in illis vel quod jam sunt, vel quod adhuc sunt.*

Laconicam illam breviloquentiam mirifice expressit Cæsar in laureatis suis ad Senatum literis, victo Pharnace Ponti rege, Mitridatis filio: VENI, VIDI, VICI.

Porro brevitas illa loquendi imperiosum quiddam habet, ideoque aptissima est minantibus, mirificeque prodest ad animos perterrefaciendos. Nam ut in tenebris magis timentur omnia, quam in luce; sic illæ orationis quasi tenebræ terribiliora reddunt ea, quæ proponuntur, inquit Muretus in variis lectionibus. Idque, ut opinor, secuti sunt Lacedæmonii, cum ad Philippum, interposita nescio qua offensione, bellum minaciter intentantem ita scripserunt: *Lacedæmonii Philippo: Dionysius Corinthi.* Multo enim fortior, &, ut Lucretii verbo utar, penetrabilior illa brevitas fuit, quam si ita dixissent: Memento Dionysium tyrannum tui prorsus similem, regno fuisse pulsum ob ambitionem ac turbulentum ingenium, & nunc privatam vitam agere Corinthi. Videto ne tibi quoque contingat idem, dum aliorum libertatem studes opprimere.

Neque dissimile illud Demetrii ad Locrenses: *Faxo, cicadæ apud vos humi canant;* cum significare vellet totam illorum regionem a se devastatum iri.

Quid est Stylus Asiaticus?

R. Ille est, qui fusiori quodam orationis ambitu circumscribitur, multisque verbis pauca dicit. Asiatici nomen traxit ab Asiæ populis, qui diffusiorem illum Stylum habebant in deliciis. Illius exemplum quotidie vides in verbosis illis hominibus, qui tam multis tam pauca dicunt. Hunc porro stylum Asiaticum tu fugies, si sapis. Quid enim tam insulsum est, quam verborum vel optimorum sonitus inanis, nulla subjecta sententia?

De ratione Styli comparandi.

Stylus, qui aliud nihil est, quam certa quædam scribendi ratio cujusque propria, ex duabus maxime rebus coa-

(a) *Philostratus Philosophus, qui Apollonii Thyanæi vitam Græce scripsit, sed elegantius quam verius.*

coalescit: 1. Ex sententia: 2. Ex sententiæ conformatione, seu quod idem est, ex verbis, quibus ornatur & quodammodo vestitur sententia.

De sententia id generatim & universe dici potest, in ea spectandum esse primum, ut sit vera, deinde ut sit perspicua; postremo ut sit argumento idonea, & ad rem de qua agitur accommodata. In conformatione vero sententiæ, qua una maxime Stylus continetur, quatuor sunt observanda: 1. Verborum proprietas: 2. Eorumdem elegantia: 3. Nexus: 4. Collocatio.

Quomodo cognosci & comparari poterit verborum proprietas, & elegantia?

Ad verborum proprietatem & elegantiam penitus cognoscendam, adjumenti multum afferent, 1. Aureus (a) Hadriani Cardinalis Liber *De sermone Latino, & modis latine loquendi.* 2. Libellus a Scoto editus de verbis Ciceronianis. 3. Alius a Manutio scriptus, quem *Elegantias latinæ locutionis* appellat. 4. Liber a Laurentio Valla elaboratus, *De latini sermonis elegantia*, 5. *Delectus Latinitatis* Mureti, & *Flos Latinitatis* Pomey. 6. Non omittendus Liber ab Henrico Stephano editus *De latinitate falso suspecta*: nec non opus posthumum Vavassoris *vi & usu quorumdam verborum.*

Præcipue vero & supra cetera omnia adhibendus erit laudatissimus Nizolii Apparatus in Ciceronem, cum Francisci Sylvii Progymnasmatis ad illius calcem editis.

Sunt autem Sylvii Progymnasmata trecentæ observationes eximiæ de incorrupta Latini sermonis integritate, quas ego Tyronibus pernecessarias semper existimavi.

Quo pacto intelligi poterit & edisci verborum nexus, & apta eorumdem collocatio?

R. Verborum nexus, & Ciceroniana collocatio continetur partieulis quibusdam, seu commissuris, quæ vim habent hujusmodi, ut nihil sit abruptum in Stylo, nihil hians, & absonum, nihil dissolutum & fluctuans, hoc est, quod sine nervis, articulisque fluctuet huc illuc: sed ut omnes sententiæ, singulæque earum partes certo inter se modo numeroque cohæreant.

Valde profuerit in eam rem legere aureum Horatii Tursellini libellum *De Particulis Latinæ locutionis.* Habebit etiam utilitatem aliquam *Flos latinitatis* in tertia parte, quæ est *de Particulis*; sed Tursellino longe multumque inferior.

De-

(a) *Hadrianus Cardinalis floruit initio Sec. 16.*

Denique ad verborum collocationem. Ciceronianam facilius noscendam, consulenda erunt Sylvii Progymnasmata, de quibus supra dictum. Vide etiam quæ paulo ante diximus de regulis, quibus reddi poterit numerosa periodus.

Quibus rebus comparari facile poterit Stylus optimus?

R. Duabus maxime rebus: primo, diligenti bonorum librorum lectione: 2. assidua eorumdem imitatione. Diximus in Elementis de Imitatione: nunc vero superest, ut de Lectione & de Librorum delectu videamus.

De Scriptorem latinorum delectu.

Quæcumque diximus hactenus, & posthac dicturi sumus, vel nullam, vel perexiguam habebunt utilitatem, nisi exquisitissimum quemdam delectum in Latinis auctoribus legendis, & imitandis adhibeamus.

Sunt autem Scriptorum Latinorum ætates quatuor, nempe uti hominum apud Poetas. Sed Poetis, ut verbis ipsorum utar,

> Aurea prima sata est ætas . . .
> —— Subitque argentea proles,
> Auro deterior, fulvo pretiosior ære,
> Tertia post illam successit ahenea proles.
> —— De duro est ultima ferro.

Latinæ vero linguæ ætates ordine contrario procedunt. Nam a ferrea, deinde ab ænea ad argenteam, & mox ad auream ventum est.

Quænam nuncupanda est ferrea Linguæ Latinæ ætas?

R. Ad ferream ætatem refer Leges duodecim tabularum, & Columnam rostratam C. Duilli, quæ hodie visitur Romæ; itemque Saliares hymnos Numæ Pompilii, vix tandem a sacerdotibus suis intellectos, cujusmodi est v. gr. rancidulum illud fragmentum, quod a Varrone citatur: *Omnia dapatilia comisse Jani cusiones . . . Duonus Ceruses Deivos Janos venet.* (a) Porro *dapatilia comisse* significat, si quæris, opipara comedisse; *Jani* vero *cusiones sunt* curiones seu sacerdotes Ja-

(a) *Lautissima erat Saliorum cœna, unde Horatius*: Nunc saliaribus ornare pulvinar deorum Tempus erit dapibus, sodales.

Jani; *Duonus Ceruses* est bonus creator: *Deivos* adhibetur pro Divus, ut nemo non videt, & *Venet* pro venit.

Eodem refer vetustissimum illum versum de Saliorum exultationibus:

Præsul ut amptruat, & volgu redamptruat olli.

Hoc est, cum Saliorum antistes & magister saltans, atque tripudians motum aliquem edidit, eumdem omnino motum de compacto referat Saliorum chorus omnis:

Et volgu redamptruat olli.

Amptruat enim erat olim motum aliquem saltando edere. Porro ferream illam Latinæ Linguæ ætatem jure poteris illius quasi pueritiam appellare.

Quænam est ænea Linguæ Latinæ ætas?
R. Ænea ætas incipit a Livio Andronico, qui omnium primus Latinos versus scripsit. Ad eamdem ætatem pertinet:

Ennius ingenio maximus, arte rudis:

Ut de illo scribit Naso; itemque Cæcilius, *Malus Latinitatis auctor*, inquit Tullius. Totum porro tempus illud, quo floruere Andronicus, Ennius, Nævius, Cæcilius, Pacavius, &c. quasi crescentem Latinæ Linguæ ætatem poteris nuncupare.

Quænam est ætas argentea?
R. Ad ætatem argenteam pertinent Plautus in suis Comœdiis, & Cato de re rustica. Terentium vero ad auream ætatem omnino referendum esse judicamus: quamquam nonnullis, ob illius *Archaismos* secus visum fuerit, sed immerito. Hanc vero argenteam ætatem quasi adolescentiam Latinæ Linguæ possumus appellare.

Quænam demum est aurea Latinæ Linguæ ætas?
R. Auream ætatem appello tempus illud annorum ferme centum, quod vulgo Augusti ætas dicitur, estque magni Ciceronis ortum inter & ejusdem Imperatoris Augusti mortem interjectum. Hac aurea ætate floruerunt inter Oratores ac Rhetores, Cicero & Cornificius, auctor, ut verisimillimum est, quatuor librorum ad Herennium, qui vulgo adscribuntur Ciceroni; inter Historicos Julius Cæsar; A. Hirtius, qui scripsit Commentarios de bello Alexandrino, de bello Africano, & de bello Hispa-

spaniensi; Sallustius, Livius, (a) Vellejus vulgo dictus Paterculus, Cornelius Nepos, & Quintus Curtius. Inter Poetas Virgilius, Horatius, Catullus, Tibullus, Propertius, Phædrus, Ovidius, Lucretius & Publius Syrus, quorum postremi duo ceteros ætatis aureæ Poetas aliquantum ætate antecessere. Inter Medicos, Philosophos, reique rusticæ, aut architectonicæ Scriptores, Varro, Columella, Cornelius Celsus, & Vitruvius. Aureum vero illud tempus quasi virilem latinæ linguæ ætatem vocare jure poterimus.

Eos igitur maxime legere & imitari oportet, qui hac aurea ætate vixerunt, ac ante omnes Tullium, *cælestem in dicendo virum*, ut eum Fabius appellat, *quique*, ut ait idem Fabius, *apud posteros id consecutus est, ut Cicero jam non hominis nomen; sed eloquentiæ habeatur. Hunc igitur spectemus; hoc propositum sit exemplum. Ille se profecisse sciat, cui Cicero valde placuerit.*

Quanta vero cura ac religione sermonis proprietatem observaverit Cicero, satis magno argumento erit quod dicam. Fuit cum existimaret *inhibere remos*, idem esse ac retinere, & ut auriga equos inhibet, ut cursum sistat, sic etiam remos inhiberi, dum sustinentur. Postea vero ex nautis didicit inhiberi remos, cum remiges alio navigantes modo, navim ad puppim convertunt. Quod edoctus minime cessandum putavit, donec Atticus & Varro monerentur, ut in primo de Oratore libro, quem jam transmiserat, locus ille emendaretur, quod ita esse indicant hæc Tullii verba ad Atticum (b): *Inhibere illud tuum, quod mihi arriserat, vehementer displicet: est enim verbum totum nauticum: quamquam id quidem sciebam; sed arbitrabar sustineri remos, cum inhibere essent remiges jussi. Id non esse ejusmodi didici heri, cum ad villam nostram navis appelleretur: non enim sustinent, sed alio modo remigant.. Id ab* (c) *ἐποχῆς remotissimum est. Quare facies, ut ita sit in libro, quemadmodum fuit. Dices idem Varroni, nisi forte mutavit.*

Quod si de vocula una ita laboravit Tullius, nihil mirum si viro, ut omnium eloquentissimo, ita etiam proprietatis adeo amanti, omnium doctissimus Varro mitteret libros suos de Lingua Latina: si item omnium fortissimus Julius Cæsar, nec vel eloquentia, vel doctrina illi minor futurus, si totum his se studiis tradidisset, eidem dicaret libros suos de Analogia. Qua de re-

(a) *Vellejus Paterculus fuit Prætor in Africa. Hinc errore Librariorum dictus* Paterculus pro Paterculus.

(b) *Epist. 21. lib. 13.*

(c) *Retentione.*

re sic Tullius in Bruto: *In maximis occupationibus ad me ipsum de ratione Latine loquendi accuratissime scripsit Cæsar.*

Quisnam Ciceroni proximus est incorrupta Latini sermonis integritate & elegantia?

R. Primum post Ciceronem damus locum Cæsari, atque Terentio. Sane quam præclare de utroque senserit Tullius, liquet ex his quæ de utroque scripsit. Ac de Terentio quidem sic loquitur ad Atticum: *Secutus sum, non dico Cæcilium (malus enim auctor Latinitatis est) sed Terentium, cujus fabellæ propter elegantiam putabantur a C. Lælio scribi.*

De Cæsare vero sic idem in Bruto: *Etiam Commentarios quosdam scripsit rerum suarum valde quidem probandos: nudi enim sunt, recti & venusti, omni ornatu orationis, tamquam veste detracta: sed dum voluit alios habere, parata unde sumerent, qui vellent scribere historiam; ineptis gratum fortasse fecit, qui volunt illa* (a) *calamistris inurere, sanos quidem homines a scribendo deterruit.*

Quinam latinitatis auctores, post tres hos, legendi sunt?

R. Cum Fabio. *Ut quisque erit Ciceroni simillimus*: quales sunt Phœdrus, Cornelius Nepos, Livius, Curtius, & alii quos recensuimus, qui vel Ciceronis ævo vixere, vel non ita magno distant intervallo.

Degustari etiam poterunt, sed parce & sero, recentiores nonnulli, qui Ciceronem diligenter sunt imitati, & quo modo sit imitandus, ipsi exemplo esse poterunt. Quales sunt Muretus, Manutius in epistolis illis, quas ante senium scripsit, nam cæteræ frigidam sapiunt ætatem, Sadoletus, Bembus, Maffeus pictus atque politus, Bunellus, Turselinus, Longolius, Perpinianus, Vavassor, Petavius.

Post obitum Augusti, incorrupta illa, quam dixi, latini sermonis integritas sensim adulterari cœpta est, & quasi ex auro in argentum iterum commutari, ut ex Senecæ, Fabiique & aliorum querimoniis liquet. In decrescente illa ætate sunt inter Oratores, ac Rhetores, Fabius Quintilianus, Plinius Junior, &c. Inter Historicos Svetonius, Tacitus, Justinus, & inter Poetas, Lucanus, Persius, Silius, Juvenalis, Statius, Martialis, Seneca; inter Philosophos vero Seneca, Plinius Veronen-

(a) *Calamistrum* est ferrum illud teres, quo candente capilli intorquentur, in circinnosque crispantur. *Inurere* vero *calamistris* metaphorice dicitur pro *vanum atque immodicum ornatum adhibere.* Ital. *Infrascare, imbellettare*, ec.

nensis; & inter Grammaticos denique Asconius, Agellius, &c.

Denique a temporibus Severi auspicari licet æneam ætatem, quæ tandem in ferream desiit, postquam variarum gentium irruptione ipsi Romani facti sunt barbari, & in hac ætate decrepita sunt Symmachus, Capella, Sidonius Apollinaris, quos omnes tu vitabis summopere, si sapis.

Finis Libri Primi.

ARTIS RHETORICÆ

LIBER SECUNDUS.

DE INVENTIONE.

Egimus hactenus de Figuris ac Tropis, de Periodo & de Stylo. Postulat nunc instituti nostri ratio, ut agamus de Inventione, sine qua, teste Tullio, frivola erit & puerilis omnis locutio.

Quid est Inventio?
R. Est excogitatio argumentorum, quæ valeant tum ad fidem faciendam, tum ad motus excitandos. Primum igitur agendum nobis erit de argumentis, deinde de motibus, seu affectibus excitandis.

De Argumentis & locis oratoriis.

Quid est Argumentum?
R. Est probabile Inventum ad faciendam fidem; ut, si probare velis expetendam esse Rhetoricam, invenies, quod sit ars bene dicendi.

Undenam sumuntur Argumenta, sive rationes ad aliquid probandum?
R. Sumuntur ex locis oratoriis, quos Tullius appellat *Argumentorum sedes, in quibus latent, & ex quibus sunt depromenda*. Quapropter, si vis orator esse, in promptu tibi esse debent loci illi, &, ut ita loquar, ad manum; ut in illis uberrimam Argumentorum segetem facile possis invenire.

Quot sunt genera locorum?
R. Duo. Alii enim petuntur ab ipsa re, & idcirco, vocantur *intrinseci*, seu *insiti:* alii sunt extra ipsam rem, de qua quæstio est; unde etiam vocantur *extrinseci*, seu *remoti*. De utroque illo genere, ac de primo præsertim, quod majus quoddam momentum habet ad eloquentiam, accuratissime nobis est hoc loco tractandum.

CA-

CAPUT PRIMUM.

De Locis intrinsecis.

Quot sunt Loci oratorii intrinseci?
R. Sexdecim: Definitio, Enumeratio partium, Notatio, Conjugata, Genus, Forma, Similitudo, Dissimilitudo, Comparatio, Repugnantia, Adjuncta, Antecedentia, Consequentia, Causæ, Effecta, Comparatio.

§. I. Definitio.

Quid est Definitio?
R. Est brevis & circumscripta rei explicatio, inquit Tullius; vel, ut Philosophi malunt, Definitio est oratio, quæ rei naturam explicat.

Quomodo fit recta Definitio?
R. I. Accipito aliquid rei quæ definitur, commune cum aliis: deinde addito aliquid illi unice proprium ac peculiare; & tum demum habebis optimam definitionem: v. gr. *Rhetorica est ars bene dicendi*: quod sit ars, hoc illi commune est cum aliis artibus; quod vero sit ars bene dicendi, hoc est illi omnino proprium. Quod si manca sit & mutila tua definitio, illud ac merito poterit tibi contingere quod olim Platoni contigit. Definierat aliquando Plato hominem, *Animal bipes & implume*. Diogenes Cinicus, homo dicax & Academicorum irrisor, gallum implumem ac nudum in mediam Platonis scholam projiciens, *En*, inquit, ***hominem Platonis.***

Estne eadem definiendi ratio Logicis & Oratoribus?
R. Longe diversa. Logici enim jejune, breviter, ac sicce rem definiunt per genus & differentiam: v. gr. *Homo est animal rationale*; Orator vero liberius & ornatius hominem ita definiet per locos Rhetoricos: *Homo est eximium opus a Deo efformatum, rationis particeps, ad Dei imaginem conditum, atque ad immortalitatem natum*. Hoc autem Oratorium definiendi genus, si recte appellare velimus, *Descriptio* potius appellari debet, quam *accurata Definitio.*

Quot modis fieri solet Descriptio, seu oratoria Definitio?
R. Sex potissimum modis fieri solet. 1. Per partes, ex quibus res ipsa constat; ut si dicas. *Ars oratoria est ars, quæ constat inventione, dispositione, elocutione, & pronunciatione.*
2. Fit per effectus, ut cum dicitur: *Peccatum est pestis ani-*

anima, conscientiæ labes, vitæ pernicies, naturæ dedecus, orbis ruina, odium Dei, &c.

3. Definitio fit per negationem & affirmationem; cum nempe primum dicimus quid non sit res, ut deinde melius intelligatur quid sit: & hæc definiendi ratio Ciceroni perfamiliaris fuit. Ita Pisonem probat, non fuisse Consulem. *Tu in litoribus, in toga & prætexta esse consulatum putas? Quæ ornamenta etiam in Sex. Clodio, te consule, esse voluisti. Hujus te Clodiani canis insignibus consulatum declarari putas? Animo consulem esse oportet, ut consilio, fide, gravitate, vigilantia, toto denique munere consulatus.* Et pro domo sua: *An tu Populum Rom. esse illum putas, constat qui ex iis, qui mercede conducuntur, qui compelluntur, ut vim afferant magistratibus? ut obsideant senatum? optent quotidie cædem, incendia, rapinas?.. O speciem dignitatemque populi Rom. quam nationes exteræ, quam gentes ultimæ pertimescant! Multitudinem hominum ex servis conductis, ex facinorosis, ex egentibus congregatam. Illa fuit pulcritudo Populi Rom. illa forma, quam in campo vidisti, tum cum etiam tibi; contra Senatus, totiusque Italiæ auctoritatem & studium dicendi potestas fuit.*

4. Definitio fit ab adjunctis. Ita Chymicam artem non minus vere, quam lepide definies. *Chymica est ars sine arte, cujus principium est mentiri; medium laborare; finis mendicare.* Ita Virgilius famam describit ab adjunctis (a).

Fama malum, quo non aliud velocius ullum;
Mobilitate viget, viresque acquirit eundo.
Parva metu primo, mox se se attollit in auras,
Ingrediturque solo, & caput inter nubila condit.
. . . .
Monstrum horrendum, ingens, cui quot sunt corpore plumæ,
Tot vigiles oculi, subter (mirabile dictu)
Tot linguæ, totidem ora sonant, tot subrigit aures,
. . . .
Tam ficti pravique tenax, quam nuntia veri.

5. Definitio fit venuste per similitudinem atque Metaphoras, ut si dicas cum (b) Petrarcha, *Pulchritudinem esse blandum hostem, dulcem raptorem, tortorem fraudulentum,*

(a) *Æneid.* 4.
(b) *De remediis utriusque fortunæ, Petrarcha patria Florentinus, Aretii natus, ingenio, eloquentia, & poetica facultate sui sæculi facile princeps, floruit sæculo* 14.

tum, laqueum pedibus, oculis velum, &c. Observa tamen, Metaphoricis id genus definitionibus caute admodum utendum esse & cum mica salis, ut ait Catullus.

§. II. Enumeratio partium.

Quid est Enumeratio partium?
R. Est oratio, qua totum in suas partes distribuitur; unde locus ille vocatur etiam *Distributio*: ut si distribuas, ac dividas vitam humanam in pueritiam, adolescentiam, virilem ætatem, & senectutem.

Quæ sunt regulæ, ac leges Enumerationis partium?
R. Tres præcipuæ: 1. Regula hæc est; affirmatis omnibus partibus, affirmatur totum. Ita Tullius probat Pompejum esse summum Imperatorem, omnes & singulas optimi Imperatoris virtutes sic enumerando: *Ego enim existimo in summo Imperatore quatuor has res inesse oportere: scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem.* Pergit deinde, & quatuor hæc in suo Pompejo summa esse sic probat: *Quis igitur hoc homine scientior unquam aut fuit, aut esse debuit, qui e ludo atque pueritiæ disciplina, bello maximo atque acerrimis hostibus, ad patris exercitum, atque in militiæ disciplinam perfectus est?* Deinde de ejus justitia: *Cujus legiones sic in Asiam pervenerunt, ut modo manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur.* Et de temperantia sic loquitur: *Non avaritia ab instituto cursu ad prædam revocavit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem, &c.*

Ita etiam (a) Lactantius Dominicæ mortis acerbitatem, singularum partium cruciatu, pie æque ac eleganter probat:

Compressos speculare oculos, & lune carentes,
Afflictasque genas, arentem suspice linguam
Felle venenatam, & pallentes funere vultus;
Cerne manus clavis fixas tractosque lacertos,
Atque ingens lateri vulnus: cerne inde cruorem
Purpureum, fossosque pedes, artusque cruentos,
Flecte genu, lignumque Crucis venerabile adora.

Sic Juvenalis Sat. 3. per partium enumerationem ridet quemdam, qui se omnia scire profitebatur:
Grammaticus, Rhetor, Geometres, Pictor (b) Aliptes, Au-

(a) *Lactantius Firmianus, eloquentia, & eruditione clarus, Crispi, Constantini magni filii, præceptor.*
(b) *Aliptes, qui Athletas unguit.*

Augur, (a) Schœnobates, Medicus, Magus; omnia novit. Græculus esuriens; in cœlum, jusseris, ibit.

Quænam est secunda regula?
R. 2. Regula hæc est, ut negatis omnibus & singulis partibus negetur totum. Sic probat Tullius Antonium non esse Consulem: *Negat hoc* (b) *D. Brutus Imperator: negat Gallia; negat cuncta Italia, negat Senatus, negatis vos. Qui igitur illum consulem, nisi latrones, putant?*

Cedo ultimam regulam Enumerationis partium?
R. Ut negatis partibus recte negetur totum, nulla tibi erit prætermittenda pars, quoad ejus fieri poterit. Ita Martialis vetulam quamdam probat esse edentulam:

Si memini, fuerant tibi quatuor, Ælia, dentes,
Expuit una duos tussis, & una duos.
Jam secura potes totis tussire diebus:
Nil istic, quod agat, tertia tussis habet.

§. III. Notatio Nominis & Conjugata.

Ad unum & idem caput duos hosce locos propter affinitatem revocamus. Quamvis porro uterque ille locus, propter levitatem, non adeo valere videatur ad persuadendum; quia tamen non parum valet ad delectandum & ad orationem lepore aliquo ac sale condiendam, idcirco ab oratoribus interdum summis adhibetur.

Quid est Notatio?
R. Notatio, seu Etymologia, est locus, qui verborum originem, & significationem inquirit, ut *Senatus* nomen traxit a *Senibus*: *Consul* vocatur is, qui *consulit patriæ*: ergo Piso nihil minus quam consul est: & Ovidius in Fastis *Victimam* sic appellari dicit *a vincendo, & hostiam ab hoste.*

Victima, quæ dextra cecidit victrice, vocatur.
Hostibus a domitis hostia nomen habet.

Quandonam potissimum utendum est Notatione nominis?
R. Quando in nomine aliquo laudem, vel dedecus, aut jocum aliquem, non scurrilem ac mimicum, sed liberalem, & urbanum invenit Orator. Sic in nomine

(a) *Schœnobates, funambulus*, Ballatore sulla corda.
(b) *Decius Brutus.*

mine (a) *Verris* jocose lusit Cicero, quasi ita dictus fuisset, quod omnia verreret; hoc est, omnia raperet homo furacissimus: *Quam tu*, inquit, *domum*, *quod fanum adisti, quod non eversum, atque extersum reliqueris?* Sic etiam Chrysogonum in avaritiæ suspicionem vocavit ab ipsius nomine, quod *aureum* significat, aut quasi *auro genitum*.

Ad notationem nominis pertinent Anagrammata, cujusmodi sunt ista: *Amor*, Roma, Maro, *Logica*, Caligo. *Ursula*, Laurus. *Prudentia*, tarde puni. *Maria Virgo*, mira Virago. *Divus Alexius*, diu exul a suis. *Quid est veritas*, est vir qui adest. *Maria Magdalena*, grandia mala mea. *Sacramentum Eucharistiæ*, Chara Ceres mutata in Jesum, &c.

Quamquam, ut ingenue dicam quod sentio, perpusilli ingenii est, frivolis hujusmodi nugis immorari, quæ scilicet laborantis magis sunt, quam elegantis ingenii partus. Et, si me audis, vana hæc crepundia relinques Judæis, qui multi sunt in observandis exilibus literulis, & apud quos nata opinor Anagrammata, & ab illis ad nos usque, infelici contagione, derivata.

Quid sunt Conjugata?

R. Sunt ea, quæ ab uno orta vocabulo varie conjunguntur, seu commutantur, ut *sapiens*, *sapientia*, *sapienter*; *imperium*, *imperator*, *imperare*. Ex hoc Conjugatorum loco Cæsarem ingeniose admodum ita laudat (b) Tullius: *Ceteros quidem omnes victores bellorum civilium, jam ante æquitate & misericordia viceras: hodierno vero die teipsum vicisti.... Nam cum ipsius victoriæ conditione jure omnes victi occidissemus, clementiæ tuæ judicio conservati sumus. Recte igitur unus invictus es, a quo ipsius etiam victoriæ conditio, visque devicta est.*

Ex hac verborum Conjugatione sic etiam argumentatur Ovidius.

Aurea nunc vere sunt sæcula. Plurimus auro
Venit honos: auro conciliatur amor.

In hoc idem genus facete elusit Martialis Epigr. lib. 2.

Ho-

(a) Verres homo libidinosus & avarus, cum in Sicilia triennium prætor fuisset, repetundarum accusatus fuit a Siculis.

(b) Pro Marcello.

Hostem cum fugeret, se Fannius (a) ipse peremit.
Hic (rogo) non furor est, ne moriare, mori.

Ad eumdem locum pertinet illud in Pisonem: *Cum enim esset omnis causa illa mea consularis, & senatoria, auxilio mihi opus erat & Consulis, & Senatus.*

Est & illud Terentianum (b) elegans in primis in hoc eodem genere: *Homo sum, humani nihil a me alienum puto.*

Eodem quoque pertinet venustissimum illud Epigramma inscriptum Ludovici M. statuæ in hortulo Simplicium Collegii Parisiensis S. J.

Vitales inter succos, herbasque *salubres*
Quam bene stat populi *vita salusque* sui!

§. IV. Genus, & species, seu Forma.

Quid est Genus?

R. Genus apud Rhetores dicitur illud, quod est commune multis; & quod multa sub se complectitur, ut virtus sub se continet Justitiam, temperantiam, fortitudinem, prudentiam.

Facito, sodes, argumentum a genere.

R. Præsto est: *Temperantia est virtus, ergo est amanda.*

Qua potissimum ratione tractatur ille locus?

R. Tractatur in primis cum a specie fit transitus ad genus, seu, ut vulgo loquuntur, cum hypothesis revocatur ad thesim. Hujusce loci luculentum habes exemplum in oratione pro Archia poeta, ubi Cicero cum laudandum Archiam magistrum suscepisset (quod est hypothesis) rem ad thesim revocavit, hoc est, poesim & studia humanitatis generatim & universe laudavit, ut latiorem orationi suæ campum aperiret. Adverte igitur quo artificio ab hypothesi transit ad thesim.

Laus Archiæ poetæ a Genere.

Si igitur sanctum apud vos humanissimos homines hoc poetæ nomen, quod nulla unquam barbaries violavit, saxa & solitudines voci respondent: bestiæ sæpe immanes cantu fle-

(a) Fannius Cœpio proscriptus, quod in Augustum conjurasset, cum fugeret percussores, se ipse interemit. *Sic mori vinci est*, inquit de illo Seneca.

(b) In Heautontimorumeno.

flectuntur, atque consistunt: nos instituti rebus optimis non poetarum voce moveamur? Homerum (a) *Colophonii civem esse dicunt suum, Chii suum vindicant, Salaminii repetunt, Smyrnæi vero suum esse confirmant. Itaque etiam delubrum ejus in oppido dedicaverunt. Permulti alii præterea pugnant inter se atque contendunt. Ergo illi alienum, quia poeta fuit, post mortem etiam expetunt. Nos hunc vivum, qui & voluntate & legibus noster est, repudiabimus?*

Quodnam vitium in Genere tractando vitandum est?
R. Hoc loco solent intemperantius abuti tyrones, dum thesim longius trahunt, quod nempe res sit communior faciliorque, & multorum trita vestigiis: v. g. si de justitia, vel de charitate sermo sit, illi se in virtutis laudes universe, ac generatim effundunt, & miseram crambem, ut ajunt, tædium affectis auribus ad fastidium usque ac satietatem ingerunt. Tu igitur, si sapis, hoc vulgare vitium fugies:

Nec circa vilem, patulumque moraberis orbem (b),
ne in te jure cadat lepidum illud Martialis dictum:
Jam dic, Posthume (c), de tribus capellis.

Ubinam præcipue locum habet argumentum a Genere?
R. Locum habet præcipuum in orationis exordio, ubi præmitti solet aliquod universale principium, a quo ad hypothesim, hoc est ad singularem propositionem, descenditur.

Quid est Species, seu Forma?
R. Ex his, quæ dicta sunt de Genere, facile intelliges Speciem esse id, quod minus late patet; seu esse rem particularem, quæ sub universali continetur. Vocatur autem apud Rhetores *hypothesis*: v. g. *Virtus est amanda*, est Genus sive Thesis. *Temperantia hic & nunc est convivio servanda;* en Species, sive Hypothesis.

§. V. Similitudo, & Dissimilitudo.

Quid est Similitudo?
R. Similitudo est rerum ceteroqui disparium collatio, atque conniventia in aliqua re: v. gr. est similitudo in-

(a) Homerus poetarum Græcorum princeps, quem suum esse civem septem oppida certatim asserunt.
(b) In Arte Poetica.
(c) Ineptus causidicus, qui ad alia omnia abibat, quin causa postularet.

inter avarum & hydropem; quia licet avarus & hydrops sint duæ res longe diversissimæ, in eo tamen conveniunt, quod neuter satiari possit. Item homo iratus dicitur esse similis leoni rugienti; quia homo iratus & leo rugiens sunt duæ res valde inter se se dispares, quæ tamen in aliqua re conveniunt, nempe in furore. Sic etiam umbra, & gloria sunt res diversissimæ, in hoc tamen conveniunt, quod umbra corpus, gloria virtutem comitetur. Unde ait Cicero: *Gloria est umbra virtutis*.

Quomodo fit argumentum a similitudine?
R. Facies in hunc fere modum cum Tullio: *Quidam morbo, aut sensus stupore, cibi suavitatem non sentiunt; sic libidinosi, avari, facinorosi, veræ laudis gustum non habent*. Sic etiam argumentari poteris a simili cum Ovidio (a):

Scilicet ut fulvum spectatur in ignibus aurum,
Tempore sic duro est inspicienda fides.

Quid est discriminis inter similitudinem & comparationem?
R. Similitudinem proprie pertinere ad id, quod *qualitatem* vocant; comparationem vero pertinere ad *quantitatem*. Fit enim comparatio vel a pari, vel a majori ad minus, vel a minori ad majus, ut dicetur postea; in similitudine vero nulla fit mentio neque paris, neque majoris, neque minoris.

Quomodo facile poterit inveniri argumentum a simili?
R. Quæres statim quænam res sit similis cujusdam naturæ cum ea, quam explicandam sumis. Ita si agatur de constantia, quæres quid vel maxime resistat, & occurret tibi *rupes, adamas,* dicesque cum Virgilio de rege Latino (b):

Ille, velut pelagi rupes immota, resistit.

Vel ut idem Virgilius de Didone lib. 6.

Illa solo fixos oculos aversa tenebat;
Nec magis incepto vultus sermone movetur,
Quam si dura silex, aut stet Marpesia cautes.

Quid est Dissimilitudo?
R. Est oratio, quæ ex re dissimili dissimile colligit, ut cum ait Tullius: *Si barbarorum est in diem vivere,* no-

(a) *Trist. lib.* 1.
(b) *Lib.* 7.

nostra consilia sempiternum tempus spectare debent. Et lib. 2. de Oratore: *Artes reliquæ ab eloquentia differunt, quod hæc non habeat definitam aliquam regionem, cujus terminis septa teneatur: ceteræ vero artes suis se certis quibusdam finibus contineant.* Hunc locum a dissimili lepidissime tractat Catullus, cum ait Carmine 5.

Soles occidere & redire possunt.

Nobis, cum semel occidit brevis lux,
Nox est perpetua una dormienda.

Ad hunc eumdem locum pertinet hæc Horatiana sententia:

Damna tamen celeres reparant cœlestia lunæ;
Nos ubi decidimus,
Quo pius Æneas, quo Tullus (a) dives, & Ancus,
Pulvis, & umbra sumus.

§. VI. Contraria, & Repugnantia.

Quid sunt Contraria, seu Opposita?
R. Sunt ea, quæ in eodem subjecto esse non possunt, vel si fuerint in eodem, necessario inter se pugnant.

Quot sunt Contrariorum genera?
R. Quatuor omnino numerantur, nimirum Adversa, Relata, Privantia, & Contradicentia.

Quid sunt Adversa?
R. Sunt ea, quæ in eodem plurimum inter se differunt, ut *virtus & vitium; bellum & pax, sapientia & stultitia.* Cicero Philip. 2. *Attende paulisper, cogitationemque sobrii hominis punctum temporis suscipe . . . Nego quidquam esse medium. Confiteor, eos, nisi liberatores Populi Rom. conservatoresque Reip. sint, plus quam sicarios, plus quam homicidas, plus etiam quam parricidas esse: siquidem est atrocius patriæ parentem, quam suum occidere. Tu, homo sapiens & considerate, quid dicis? Si parricidæ, cur honoris causa a te sunt & in hoc ordine, & apud Populum Rom. semper appellati? cur M. Brutus, te referente, legibus est solutus, si ab urbe plus quam decem dies abfuisset? cur pro-*vin-

(a) Tullus, cognomento Hostilius, tertius Romanorum rex; illi successit Ancus Martius.

vinciæ Cassio, & Bruto datæ &c. Non igitur homicida. Sequitur, ut liberatores tuo judicio sint.

Quid sunt Relata?
R. Sunt ea, quæ se invicem ita respectant, ut alterum sine altero esse non possit, ut *pater & filius*, *dux & miles*, *magister & discipulus*, *dominus & servus*, *qui dat & qui accipit*. Ita Martialis *lib.* 1. ex hoc Relatorum loco facete locatur in Sosibianum quemdam, qui suum patrem *dominum* inepte omnino vocitabat:

E servo (a) scis te genitum, blandeque fateris,
Dum dicis dominum, Sosibiane, patrem.

Ex hoc eodem loco Cæsarem ita laudat Cicero in oratione pro Marcello: *Ex quo profecto intelligi debet, quanta in dato beneficio sit laus, cum in accepto tanta sit gloria*. Huc denique pertinent hæc verba Veneris, arma pro filio suo Ænea poscentis a Vulcano.

Arma rogo genitrix nato.

Quid sunt Privantia?
R. Sunt habitus, & ejus privatio: ut *vita & mors*, *lux & tenebræ*, *scientia & inscitia*, *paupe ries & divitiæ*. Ex privantibus ingeniose argumentatur Martialis in quemdam:

Ebrius es: nec enim faceres id sobrius unquam.

Hinc etiam ingeniosum illud ejusdem Poetæ lib. 5.

Semper eris pauper, si pauper es, Æmiliane:
Dantur opes nulli nunc, nisi divitibus.

Quid sunt Contradicentia?
R. Sunt ea, quorum alterum negat, alterum affirmat idem de eodem: ut *Milo insidiatus est Clodio*, *Milo non est insidiatus Clodio*,

§. VII.

(a) Sosibianus ex adulterio nobilis matronæ cum servo natus, illius matronæ virum, cujus filius putabatur, dominum blandiendo vocitabat.

§. VII. Adjuncta.

Quid sunt Adjuncta?
R. Sunt ea, quæ cum re, de qua agitur, non necessario, sed probabiliter conjuncta sunt.

Quot sunt Adjunctorum genera?
R. Tria vulgo numerantur. 1. Adjuncta rei, ut *locus, tempus*, &c. 2. Adjuncta corporis, ut *pulchritudo, deformitas, robur, vestis, habitus.* Uno verbo omnia, quæ rem quoquo modo circumstant, sive præcedant, sive comitentur, sive consequantur, appellantur Adjuncta, seu res circumstantes. Unde liquet quam longe lateque pateat locus ille, & quam uberem dicendi segetem Oratori suppeditet.

Quomodo sumi potest argumentum ab Adjunctis?
R. Cum ex loco, tempore, facultate, aliisque id genus, quæ rem circumstant, persuadendi occasionem idoneam captat Orator. Sic Hannibal (a) Italiam ingressus, militibus suis eloquenter admodum facit animos ex loco, unde fugere non liceat.

Oratio Hannibalis milites suos ad pugnam adhortantis. *Liv. lib.* 21.

Dextera lævaque duo maria claudunt. Nullam ne ad effugium quidem navem habemus. Circa Padus amnis major ac violentior Rhodano: a tergo Alpes urgent, vix integris vobis ac viventibus transitæ. Hic vobis vincendum, aut moriendum, milites, est ... Nihil usquam nobis relictum est, nisi quod armis vindicaverimus. Illis timidis & ignavis licet esse, qui receptum habent; quos ager suus, quos sua terra, per tuta ac pacata itinera fugientes, accipient. Vobis necesse est fortibus viris esse, & omnibus inter victoriam mortemque certa desperatione abruptis, aut vincere, aut si fortuna dubitabit, in prælio potius, quam in fuga mortem oppetere. Si hoc bene fixum omnibus destinatumque in animo est, iterum dicam, vicistis. Nullum incitamentum ad vincendum homini a Diis immortalibus acrius datum est.

Cicero autem ab Adjunctis Antonii levitatem ac turpitudinem exagitat: *Sed hæc, quæ robustioris improbitatis sunt, omittamus: loquamur potius de iniquissimo genere levitatis. Tu istis facibus, istis lateribus, ista gladiatoria to-*

(a) Hannibal Amilcaris filius, Chartaginensium dux, qui sæpius Romanos vicit.

totius corporis firmitate, tantum vini in Hippiæ nuptiis exhauserat, ut tibi necesse esset in Populi Romani conspectu vomere postridie. O rem non modo visu fœdam, sed etiam auditu! Si inter cœnam, in tuis immanibus illis poculis, hoc tibi accidisset, quis non turpe diceret? In cœtu vero Populi Rom negotium publicum gerens, Magister equitum, cui ructare turpe esset: is vomens, frustis esculentis vinum redolentibus, gremium suum & totum tribunal implevit.

Porro memoriæ juvandæ causa, præcipua octo Adjunctorum genera hoc vulgari versiculo fuere comprehensa:

Quis, quid, ubi, per quos (a), quoties, cur, quomodo, quando.

Quis significat personam, & quæ ad illam pertinent, cujusmodi sunt genus, educatio, indoles, ætas, sexus, patria, cognatio, fama, virtus, ingenium, &c.

Quid negotium designat, sive rem, de qua agitur. *Ubi* locum demonstrat. *Per quos* indicat adjutores & socios, quorum opera facta res est. *Quoties* docet quam sæpe res facta fuerit. *Cur* causam & finem designat. *Quomodo* modum ac seriem ostendit rei gestæ. Denique *Quando* denotat tempus, quo gesta res est.

§. VIII. Antecedentia, & Consequentia.

Quid sunt Antecedentia?

R. Sunt ea, quibus positis, necesse est alia consequi; ut, Ortus est sol: ergo dies est. Tu natus es homo: ergo dubio procul morieris. Ille gravissimi sceleris reus est: ergo gravissime plectetur a justo judice.

Quid sunt Consequentia?

R. Sunt ea, quæ rem necessario consequuntur. Sic autem argumentum duces a consequentibus: *Est copia fructuum: ergo & florum fuit. Cicatricem gerit: ergo plagam accepit.* Cicatrix enim & fructus plagam & flores consequuntur. Quia vero locus ab Antecedentibus & Consequentibus non maximopere differt ab Adjunctis, ideo diutius in illo immorari non est operæ pretium.

§. IX.

(a) Alii dicunt, *quibus auxiliis*, sed minus commode.

§. IX. Causæ.

Quid est Causa?
R. Est id, unde aliquid est, vel id, vi cujus aliquid fit, ut vulnus est causa mortis, cruditas est causa morbi, &c.

Quotuplex est Causa?
R. Quadruplex enumeratur a Philosophis, efficiens, materialis, formalis, & finalis.

Quid est causa Materialis?
R. Ea est, ex qua aliquid fit, aut componitur; ut marmor est materia, seu causa materialis statuae; lapides sunt materia domus; corpus est hominis quasi materia.

Quid est causa Formalis?
R. Est ratio rei, ac nota, per quam res est id, quod est, & a rebus aliis distinguitur; unde anima est forma hominis, quia per animam fit rationalis, & a cæteris animantibus distinguitur.

Quid est causa Finalis?
R. Est id, cujus gratia aliquid fit; ut finis belli est victoria, & pax: cum propter victoriam & pacem bellum suscipiatur. Beata in cœlo vita est causa finalis hominis, quandoquidem homo agit omnia, vel agere debet certe quidem, ut beatam in cœlo vitam tandem aliquando consequatur.

Quomodo argumentari debemus a causa Efficienti?
R. Sic argumentaberis cum Tullio: *Intemperantia effectum corpus tradit senectuti: ergo diligenter vitanda est.* Ab hoc loco senectutem contra vituperatores ita defendit idem Tullius: *Caret epulis, ajunt, extructisque mentis & frequentibus poculis: caret ergo vinolentia, cruditate & insomniis.* Ita Ovidius Ægysthi adulterium culpat a causa efficiente, nempe ab otio:

> Quaeritur Ægysthus (a) quare sit factus adulter?
> In promptu causa est: desidiosus erat.

Sic

(a) Ægysthus Thiestis filius, stuprata Clytemnestra, ejus maritum Agamemnonem interfecit, & ipse ab Oreste illius filio fuit occisus.

Sic etiam & felicem inter mortales vitam eleganter commendat Martialis lib. 10. a causis praecipuis, quae illam efficiunt:

Vitam quae faciunt beatiorem,
Jucundissime Martialis, haec sunt:
Res non parta labore, sed relicta;
Non ingratus ager; focus perennis;
Lis nunquam; toga rara (a); mens quieta;
Vires ingenuae; salubre corpus;
Prudens simplicitas; pares amici;
Convictus facilis; sine arte mensa;
Nox non ebria, sed soluta curis;
Non tristis thorus attamen pudicus:
Somnus qui faciat breves tenebras:
Quod sis, esse velis, nihilque malis;
Summum nec metuas diem, nec optes.

Quomodo argumentamur a Materia?
R. Ita ferme dices: corpus hominis est mortale; ergo aequum est, ut illi dominetur animus immortalis. Ita Ovidius Solis regiam commendat a materia, Metamorphos. lib. 2.

Regia solis erat sublimibus alta columnis,
Clara micante auro, flammasque imitante pyropo (b):
Cujus ebur nitidum fastigia summa tegebat:
Argenti bifores radiabant lumine valvae.
Materiam superabat opus.

Quomodo sumitur argumentum a causa formali?
R. Sic dices: animus hominis est immortalis, ergo mors non est timenda. Excellens est animi natura; ergo voluptatibus servire non debet. Ita Cicero. *Si considerare velimus, quæ sit in hominis natura excellentia, & dignitas, intelligemus quam sit turpe diffluere luxuria, & delicate ac molliter vivere; quamque honestum sit parce, continenter, severe, sobrie.*

Quomodo denique argumentandum est a causa finali?
R. Ita probabis cum Tullio, insidias Miloni struxisse Clo-

(a) *Rara urbana officia, salutationes, obsequia, ad quæ obeunda togis utebantur.*

(b) *Pyropus non est gemma, aut carbunculus, ut vulgo male creditur, sed genus æris ductilis, cui admixta est quarta pars auri.*

Clodium, quod nempe multas ex illius interitu sibi pollicgretur utilitates: *Quonam igitur pacto probari potest, insidias Miloni fecisse Clodium? Satis est quidem in illa tam audaci, tam nefaria bellua, docere magnam ei causam, magnam spem in Milonis morte positam, magnas utilitates fuisse. Itaque illud Cassianum*: Cui bono fuerit, *in his personis valeat: & si boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi sæpe parvo. Atqui Milone interfecto Clodius hoc assequebatur, non modo ut prætor esset, non eo Consule, quo sceleris nihil facere posset; sed etiam ut his Consulibus prætor esset, quibus, si non adjuvantibus, at conniventibus, certe sperasset se posse rempublicam eludere in illis suis cogitatis funeribus, &c.*

Denique ex quatuor illis causis simul junctis commendare poteris celeberrimum templum Jerosolymitanum. Causa efficiens erit Salomon, sapientissimum idem atque ditissimus, & alii peritissimi artifices, qui in illo elaborarunt. Causa materialis erunt pretiosi lapides, ligna cedrina, aureæ laminæ, &c. Causa formalis erit ipsa structura, & pulcritudo templi. Finalis erit summi Dei cultus, in cujus honorem fuit extructum.

S. X. Effecta.

Quid sunt Effecta?

R. Effecta, seu effectus sunt ea, quæ oriuntur ex causis. Hunc locum mirifice tractat Tullius libro de senectute, ubi funestos voluptatis effectus ita describit.

Voluptatis incommoda ab effectis.

Accipite, optimi adolescentes, veterem orationem (a) *Architæ Tarentini, magni in primis & præclari viri, quæ mihi tradita est, cum essem adolescens* (b) *Tarenti cum Quinto Maximo. Nullam capitaliorem pestem, quam voluptatem corporis hominibus dicebat a natura datam: cujus voluptatis avida libidines temere & effrænate ad potiundum incitarentur.*

Hinc patriæ proditiones, hinc rerum publicarum eversiones, hinc cum hostibus clandestina colloquia nasci dicebat; nul-

(a) *Archita, philosophus Pythagoricus, vixit tempore Platonis.*

(b) *Tarentum urbs magnæ Græciæ, a Tarante Neptuni filio condita.*

nullum denique scelus, nullum magnum facinus esse, ad quod suscipiendum non libido voluptatis impelleret. Stupra vero & adulteria & omne late flagitium, nullis aliis illecebris excitari, nisi voluptate. Cumque homini sive natura, sive quis Deus, nihil mente præstabilius dedisset, huic divino muneri ac dono nihil tam esse inimicum, quam voluptatem. Nec enim libidine dominante, temperantiæ locum esse omnino, nec in voluptatis regno virtutem posse consistere . . . Quocirca nihil esse tam detestabile, tamque pestiferum, quam voluptatem.

§. XI. Comparatio.

Quid est Comparatio?
R. Est (a) oratio, qua duo, vel plura in tertio aliquo conferuntur, quod illis commune est, ut: *Catoni licuit sequi bellum civile; igitur & Ciceroni licebit.* Commune est enim ambobus sequi bellum civile.

Quot sunt Comparationum genera?
R. Tria. Primum est a majori ad minus. Secundum est a minori ad majus. Tertium est a pari.

Quomodo argumentamur a Comparatione majoris ad minus?
R. Cum contendimus, ut id, quod valet in majori, valeat etiam in minori; ut cum ait Cicero in Antonium: *Quid faceres domi tuæ, cum alienæ tam sis insolens?* Sic etiam Terentius: *Quem feret, si parentem non fert suum?*

Ex hoc eodem loco probat Ovidius leniri posse Augustum, quod vel ipsi Dii leniantur.

Cur ergo posse negem leniri Cæsaris iras,
Cum videam mites hostibus esse Deos?

Quomodo sit argumentum a Comparatione minoris ad majus?
R. Quando contendimus, ut quod valet in minori, valeat etiam in majori; ut Cicero pro Lege Manilia: *Majores nostri sæpe, mercatoribus ac naviculatoribus injuriosius tractatis, bella gesserunt; vos tot Civium Romanorum millibus uno nuntio, atque uno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis?* Huc pertinet etiam Horatianum illud Epist. 2.

Ut

(a) *Cic. in Topic.*

Ut jugulent homines, surgunt de nocte latrones:
Ut te ipsum serves, non expergisceris?

Quomodo fit argumentum a Comparatione parium?
R. Fit enim contendimus id, quod valet in una re, valere etiam debere in alia pari: ut, lex est, qui occiderit patrem, insutus in (a) culeum dejiciatur in profluentem: ergo & qui matrem occiderit, eodem supplicio dignus est. Ita Cicero licere sibi Syllam defendere, qui fuerat ante ab Hortensio defensus, probat orat. pro L. Syll. *Si conjuratio patefacta per me est, tum patet Hortensio, quam mihi. Quem quum videas honore hoc, auctoritate, virtute, consilio præditum, non dubitasse, quin innocentem Syllam defenderet: quæro, cur, qui aditus ad causam Hortensio patuerit, mihi interclusus esse debuerit? Quæro illud etiam, si me, qui defendo, reprehendendum putas esse, qui tandem existimes de his summis viris, & clarissimis civibus, quorum studio & dignitate celebrari hoc judicium & ornari, causamque defendi hujus innocentis vides?*

CAPUT II.

De Locis extrinsecis, seu remotis.

Quinam sunt Loci extrinseci?
R. Loci extrinseci, qui etiam vocantur *remoti & assumpti*, sunt ii, qui nullo modo pendent ab arte ingenioque Oratoris, ut excogitentur, quique extra rem ipsam positi sunt, quapropter ab Aristotele recte vocantur (b) *Argumenta inartificialia, seu arte carentia*, non quod artis omnino sint expertia, cum potius illorum tractatio summum requirat artificium, sed quod non eruantur ex rebus ipsis & ex causæ visceribus; quippe quæ foris eruuntur, & auctoritate sola nituntur: itaque sunt inartificiosa, quod attinet ad Inventionem; non vero quod spectat ad usum atque tractationem.

Quot sunt Loci extrinseci?
R. Sex assignantur a Quintiliano: Leges, seu Præjudicia, Fama, Tabulæ, Jusjurandum, Tormenta, Testes.

Quomodo argumentandum est a Legibus ac Præjudiciis?
R. 1. Dices, præjudicia ac leges esse vincula reipublicæ, regnorum fundamenta, justitiæ nervos, omnis

(a) Ital. *Otro, sacco di cuojo.*
(b) *Τῶν δὲ πίστεων, καὶ μὲν ἄτεχνοί εἰσιν.* Rhet. l. 1. c. 2.

nis æquitatis fontem, libertatis asylum, sapientiorum virorum oracula. 2. Commendabis eos, a quibus latæ sunt leges. 3. Recensebis damna, quæ consequentur, si leges impune violentur: juvabit interdum afferre ipsa legis verba, conceptamque ac solemnem formulam, v. gr. *Si quis hominem, dolo malo, morti ducit, parricida esto.*

Si lex tibi adversetur, illam ita refutabis, & infringes. Dices 1. Vel antiquatam fuisse legem, & amplius non valere. Ita Cicero pro Rabirio: *Tunc mihi etiam legis* (a) *Porciæ mentionem facies?* 2. Vel legem legi oppones. 3. Vel dices standum esse non legis litteræ, quæ nimirum occidit, sed ipsius legislatoris menti. 4. Dices majoris cujuspiam utilitatis gratia, licere interdum a legibus discedere. Sic olim cum Virgilius moriens, testamento jussisset suum poema comburi, supremæ huic illius voluntati (quamquam id leges juberent) noluit tamen obtemperare Imperator Augustus, ut ipsemet testatur hisce versiculis:

Frangatur potius legum veneranda potestas,
Quam tot congestos noctesque diesque labores
Hauserit una dies.

Quid est Fama seu Rumor?

R. Fama, ut hic accipitur, est sermo vulgi, sine ullo auctore ac capite dispersus: seu, ut ait Quintilianus, est *sermo multitudinis, qui habet auctoritatem, nisi irrepserit malitia, vel nimia quædam, ut fit, credulitas.*

Quomodo tractandus est locus a Fama?

R. Si tibi causæque tuæ faveat fama, dices, magnam esse vim atque auctoritatem Famæ, cui optimus quisque tam impense studet. Dices populi vocem esse quoddam quasi oraculum, quod vix unquam fallere possit. Usurpabis in primis aureum illud Plinii dictum ad Trajanum: *Singuli decipere ac decipi possunt: nemo omnes, neminem omnes fefellerunt.*

Contra vero, si tibi, causæque tuæ rumor adversetur, erit amplificanda verbis Famæ levitas atque inconstantia, quæ sæpe viris integerrimis maculas amet aspergere. Dices, ex opinione magis, quam ex veritate res æstimari solere. Usurpabis autem Senecæ, opinor, sententiam: *Pessimi argumentum turba est.* Dices cum Juvenali Sat. 1.

Dat

(a) *Lex Porcia a M. Porcio lata contra eos, qui civem Romanum necabant, aut virgis cædebant.*

Dat veniam corvis, vexat censura columbas.

Addere denique poteris de fama cum Virgilio Æneid. 4. & cum Tertulliano etiam, in Apologetico, quod nimirum sit:

Tam ficti pravique tenax, quam nuntia veri.

Ita Tullius pro Planco judices obsecrat, ne disseminatis rumusculis fidem habeant: *Illud unum vos magnopere oro atque obsecro, cum hujus, quem defendo, tum communis periculi causa, ne fictis auditionibus, ne disseminato dispersoque sermoni fortunas innocentium subjiciendas putetis . . . Nihil est tam volucre, quam maledictum; nihil facilius emittitur; nihil citius excipitur; nihil latius dissipatur.*

Quid sunt Tabulæ?
R. Nomine Tabularum intelliguntur omnia Testimonia scripto exarata, quibus pacta conventa, contractus, codicilli, stipulationes, testamenta, & alia id genus continentur.

Quid est Jusjurandum?
R. Est affirmatio, vel negatio rei alicujus, ritu religioso facta, & Deo Optimo Maximo in testem appellato. Sic olim Scipio apud Livium, lib. 23. *Si sciens fallo, tu me Jupiter Opt. Max. domum, familiam, remque meam pessimo* (a) *loco afficias.* Quod si forte juramenti fidem velis infirmare, dices cum eloquentissimo illo (b) Massiliæ sacerdote Salviano: *Plures invenias qui sæpius pejerent, quam qui omnino non jurent.* Et rursus idem Salvianus lib. 4. *Si pejeret Francus, quid novi facit? Qui perjurium ipsum sermonis genus putat esse, non criminis.*

Quid sunt tormenta, sive quæstio?
R. Sunt cruciatus, vi quorum veritas extorquetur a reis. Valet autem plurimum locus ille ad faciendam fidem, si post quæstionem reus in facti confessione perseverat. Facit item maximopere ad probandam ejus, qui accusatur, innocentiam, si tormentis adduci non potuit, ut crimen fateretur.

Quomodo infirmari poterit locus ille?
R. Dices periculosam esse fallacemque confessionem, quæ

(a) Letho: *ita lapides antiqui.*
(b) *Salvianus scriptor eloquentissimus, Treviris natus floruit Massiliæ sæculo quarto.*

quæ tormentorum vi exprimitur; quandoquidem compertum est, bene multos innocentes vi tormentorum ac metu doloris, ad falsa dicenda persæpe fuisse adactos; poterisque hoc loco usurpare sapientissimam illam viri clarissimi Hugonis (a) Grotii sententiam: MENTIETUR, *qui ferre poterit*; MENTIETUR, *qui ferre non poterit.* Ita etiam Cicero pro Sylla: *Quæstiones,* inquit, *servorum, ac tormenta nobis accusator minitatur, in quibus quamquam nihil periculi suspicamur, tamen illa tormenta gubernat dolor, moderatur natura cujusque cum animi tum corporis, regit quæsitor, flectit libido, corrumpit spes, infirmat metus, ut in tantis rerum angustiis nihil veritati loci relinquatur.*

Quid sunt Testes?

R. Sunt, qui de re, quæ vocatur in controversiam, voce, vel scripto testimonium ferunt. Accedit huic testificationi majus pondus atque auctoritas: 1. Si testes sint oculati: 2. Si sint jurati: 3. Si sint viri probi atque integerrimi: 4. Si sint viri illustres ac primarii: 5. Si nulla nec spe, nec cupiditate impulsi testimonium dicant.

Porro Testimonium potest esse vel humanum, vel divinum. Humanum est illud, de quo supra dictum est. Ad divinum referebantur olim Oracula, seu voces Dei ipsius: Auspicia, seu Auguria, quæ erant testimonia ex avium volatu, cantu, pastuque duci solita; Vaticinationes, quæ erant responsa Vatum; responsa denique Sacerdotum & Haruspicum, qui vel interpretabantur somnia, vel ex extorum inspectione, futura conjiciebant; unde vocabantur *Conjectores.* Ad divinum humanumque Testimonium spectat vulgaris illa, sed egregia Lucani sententia de Cæsare ac Pompejo:

. . . Quis justius induit arma,
Scire nefas. Magno se judice quisque tuetur.
Victrix causa Diis placuit, sed victa Catoni.

Quomodo infirmatur locus a Testibus?

R. Infirmabitur locus ille, si dicas, Testes esse homines vel infames, vel leves ac futiles, vel servos, domesticos, amicos, aut quomodocumque suspectos. 2. Si ostendas, illos non secum ipsis cohærere, sed pugnantia loqui. 3. Si graviores Testes illis opponas. 4. Si conjecturis & argumentis, illorum testimonii futilitatem de-

(a) *Hugo Grotius Batavus, vir summæ & exquisitissimæ litteraturæ, obiit anno 1645.*

Demonstres. 5. Denique si dicas, Testes illos esse homines infimæ sortis, atque egentissimos, qui facile subornari potuerint.

CAPUT III.

Oratoris munus ac partes sunt primum ut persuadeat, doceatque audientium animos: deinde ut eosdem moveat, inflammet ac flectat. Diximus in prima hujusce libri parte de argumentis ad docendum, & ad fidem faciendam idoneis. Postulat nunc instituti nostri ratio, ut motuum, sive affectuum concitandorum fontes aperiamus; dicamusque qua ratione faces ac stimuli sint auditorum animis subjiciendi, quod est in Oratore præcipuum. Siquidem homines affectu magis, quam ratione ducuntur, & quod approbant bonum, non semper amplectuntur, exemplo Medeæ illius Ovidianæ (a):

. . . . Video meliora, proboque;
Deteriora sequor . . . .

Sed antequam affectus omnes singillatim persequamur, pauca quædam, ut fit, de illorum natura numeroque præmittamus.

Quid est Affectus?

R. *Est animi sentientis, ex opinione boni, vel mali nata commotio.* Vel, ut clarius dicam, *est quidam animi impetus, quo impellimur vehementius ad aliquid vel appetendum, vel aversandum.*

Quot sunt Affectus?

R. Sunt qui cum Stoicis quatuor tantum statuunt affectus: duos circa bonum, nempe *spem & gaudium*, & duos circa malum, scilicet *tristitiam & metum.* Quatuor hosce motus eleganter expressit Virgilius Æneid. 6. cum ait: *Hinc metuunt, cupiuntque, dolent, gaudentque:* Eosdem (b) Boetius hisce quatuor versiculis est complexus:

Gaudia pelle,
Pelle timorem;
Spemque fugato:
Nec dolor adsit.

Phi-

(a) *Metamor.* lib. 7.

(b) *Severinus Boetius ingenio, eruditione, & poesi nobilis, capite truncatus, a rege Theodorico anno 626.*

Philosophi vero longe plures statuunt affectus, de quibus ita dicemus, ut primo illorum definitionem afferamus, deinde, quomodo sint excitandi, quam accuratissime præcipiamus.

§. 1. De Amore, & Odio.

Quid est Amor?

R. Est affectus, quo alicui bene volumus, eique benefacimus, non nostra, sed illius causa. Ubi vides tres omnino esse germani amoris conditiones ac dotes. 1. Est ut ei, quem amamus, optemus bona, vel saltem quæ bona esse arbitramur. 2. Conditio est, ut quæ bona judicamus, non optemus illi duntaxat, sed etiam pro virili parte procuremus. Ut enim ait Julius Scaliger:

Tu si ex animo forte velis (a) cui benefactum,
Addas operam: sola cadaver est voluntas.

3. Conditio est, ut ita simus animati non propter propriam utilitatem, sed illius causa, quem diligimus. Nam, ut ait (b) Cicero, *si ad fructum nostrum referemus, non ad illius commoda, quem diligimus, non erit ista amicitia, sed mercatura quædam utilitatum suarum.*

Quid differt Amor ab Amicitia?

R. Differt, quod sit verus amor, etsi qui amat non redametur; in amicitia vero riquiriritur amor mutuus. Unde Aristoteles rogatus quid esset amicus, pulcre respondit: (c) *Anima una in duobus habitans corporibus.*

Quo pacto conciliandus est Amor?

R. Amoris conciliandi causæ ac viæ præcipuæ sunt: 1. Excellens quædam & rara virtus. Ita Ilionæus Trojanorum orator præclaram Æneæ virtutem collaudando, Didonem illi conciliare conatur, Æneid. 1.

Rex erat Æneas nobis, quo justior alter
Nec pietate fuit, nec bello major, & armis.

2. Utilitas, & collata beneficia. Ita Cicero Miloni benevolos mirifice facit judices ab ejus in patriam beneficentia: *Hiccine vir patriæ natus, usquam nisi in patria morietur? &c.* Sic etiam ventorum res Æolus, commemo-

(a) Cui pro alicui.
(b) 1. *De Natura Deorum.*
(c) Μιὰ ψυχὴν δύο σώμασιν ἐνοικῦσα.

moratis Junonis erga se beneficiis, suum erga illam gratum ac memorem animum testatur. (a)

Tu mihi quodcumque hoc regni, tu sceptra, Jovemque
Concilias, tu das epulis accumbere Divum,
Nimborumque facis, tempestatumque potentem.

3. Nulla re magis comparatur amor, quam amore mutuo, ut monet pervulgata illa Senecæ vox. *Si vis amari, ama.* 4. Denique conciliatur amor, oris ac corporis dignitate, si sit cum virtute conjuncta; unde rex Evander apud Virg. lib. 8.

. . . Sed cunctis altior ibat
Anchises. Mihi mens juvenili ardebat amore
Compellare virum, & dextræ conjungere dextram.

Quid est odium?
R. Est affectus animi aversantis id, quod malum esse putatur.

Quanam arte concitandum erit odium?
R. Ex iis, quæ de amore diximus, facile cuivis patebunt Odii fontes, quod erit a contrariis capitibus excitandum, nimirum ab insignibus vitiis, ab improbitate superbiaque, ab illatis injuriis. Cujus rei mirificum habes exemplum apud Cornelium Tacitum in Agricolæ vita, ubi magnanimus ille Galgacus suorum Britannorum animos adversus Romanos hac eximia oratione irritare conatur.

Galgaci oratio contra Romanos apud Tacitum.

Raptores orbis, postquam cuncta vastantibus defuere terræ, & mare scrutantur. Si locuples hostis est, avari; si pauper, ambitiosi: quos non Oriens, non Occidens satiaverit. Soli omnium opes atque inopiam pari affectu concupiscunt. Auferre, trucidare, rapere falsis nominibus Imperium; atque ubi solitudinem faciunt, Pacem appellant. Liberos cuique ac propinquos suos natura charissimos esse voluit: Hi per delectum, alii servituri auferuntur. Conjuges sororesque, etsi hostilem libidinem effugiant, nomine amicorum atque hospitum polluuntur. Bona

---

(a) *Æneid.* 1.

na fortunaque in tributum egerunt, in annonam frumentum: Corpora ipsa ac manus silvis ac paludibus emuniendis, verbera inter ac contumelias conterunt. Nata servituti muncipia semel veneunt, atque ultro a dominis aluntur. Britannia servitutem suam quotidie emit, quotidie pascit, &c.

§. II. De Metu, Spe, & Audacia.

Quis est Metus, sive Timor?
R. Est perturbatio nata ex opinione mali impendentis.

Quænam sunt artes & industriæ concitandi metus?
R. Tres sunt potissimum. Prima est, si denuncietur malum aliquod magnum ac grave, ut bellum, pestilentia, pauperies, infamia, infelix æternitas. 2. Si ostendatur mali vicinitas, imminensque periculum: neque enim solent homines metuere vel ipsam mortem, si longe remotam arbitrentur: at illius horrore concutiuntur, ubi urget morbus, pestilentia, vel naufragium. (a)

Præsentemque viris intentant omnia mortem.

Hac arte mirabiliter, suo more, utitur Tullius in 2. Catilin. ubi funesta Catilinæ consilia & impendentes urbi calamitates ita describit: *Videor mihi hanc urbem videre, lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium, subito uno incendio concidentem. Cerno enim sepultam patriam, miseros atque insepultos acervos civium. Versatur mihi ante oculos aspectus* (b) *Cethegi in vestra cæde bacchantis. Quapropter de summa salute vestra, Populique R. de vestris conjugibus ac liberis, de fanis ac templis, de libertate ac salute Italiæ, deque universa republica decernite diligenter, ut instituistis, ac fortiter.*
Eadem arte Æneas Anchisem patrem humeris gestans, apud Virgilium lib. 2. timorem suum sic exponit ab imminentis calamitatis magnitudine:

Succedoque oneri: dextræ se parvus Julus
Implicuit, sequiturque patrem non passibus æquis;
Pone subit conjux. Ferimur per opaca locorum;
Et me, quem dudum non ulla injecta movebant
Tela, neque averso glomerati ex agmine Graji,
Nunc omnes terrent auræ, sonus excitat omnis
Suspensum; & pariter comitique onerique timentem.

3. Con-

(a) *Æneid.* 1.
(b) *Cethegus unus e principibus conjurationis Catilinariæ.*

3. Concitandi metus industria, & ars hæc est, si proponatur malum, non publicum duntaxat & commune, sed privatum & proprium. Solent enim nos privata multo magis tangere, & acrioris doloris sensu ferire, quam publica; etsi homines vulgo videri malint publico potius dolore moveri, quam suo.

Hoc probe intellexerat olim nobilis ille Græcus histrio, nomine Polus, qui Athenis acturus fabulam Sophoclis, cum repræsentandus esset dolor Electræ gestantis cineres Orestis, clanculum eruit e sepulcro cineres, ossaque filii, quem amaverat unice, urnamque detulit in scenam, & cum lugere videretur aliena mala, deflebat sua. Ita A. Gellius lib. 7.

Quid est Spes?
R. Est gaudium ex opinione imminentis boni.

Quænam sunt incitamenta, animum ad Spem erigentia?
R. Hæc duo numerantur: 1. Honestas, & magnitudo boni: 2. præsidia certa ad illud comparandum, qualia sunt opes, vires, industria, prudentia, amici, adversariorum imbecillitas & favor divinus. Hinc Tullius Romanos ad certam victoriæ spem excitat sane luculenter; 2. Catil. *Instruite nunc, Quirites, contra has tam præclaras Catilinæ copias, vestra præsidia, vestrosque exercitus; & primum gladiatori illi confecto & saucio, Consules, Imperatoresque vestros opponite; deinde contra illam naufragorum ejectam ac debilitatam manum, florem totius Italiæ, & robur educite.* Hinc etiam Æneas suorum animos mirum in modum erigit, & bene sperare jubet, Æneid. 1.

O passi graviora, dabit Deus his quoque finem.
Vos & (a) Scyllæam rabiem, penitusque sonantes
(b) Accestis scopulos, vos & Cyclopea saxa
Experti; revocate animos, mœstumque timorem
Mittite; forsan & hæc olim meminisse juvabit.
Per varios casus, per tot discrimina rerum
Tendimus in Latium; sedes ubi fata quietas
Ostendunt: illic fas regna resurgere Trojæ.
Durate, & vosmet rebus servate secundis.

Ad spem pertinet Audacia, seu confidentia, quæ est affectus quidam animi adversus futurum malum, quamvis arduum, ac difficile, quod tamen vinci possit, consurgentis.

Quo-

(a) *Siciliam, aut Æthnam.*
(b) Accestis pro accessistis *per syncopen.*

Quomodo concitatur audacia?

R. Iisdem ferme artibus, quibus Spes. Ita magnanimus Hannibal, trajecto Rhodano, Italiam recta petens, suos milites hortatur, apud Livium Decade 3. ut obstructarum nivibus Alpium difficultates superent, Romanorumque vires contemnant: *Quid aliud Alpes esse creditis, quam montium altitudines? Fingite altiores Pirenæis. An terras aliquas cœlum contingere, & inexpugnabiles humano genere esse creditis?* Et alio loco: *Cum eo nimirum hoste res est nobis, qui nec bonam, nec malam ferre fortunam potest; seu vicit, ferociter instat victis: seu victus est, instaurat cum victis certamen.*

Hac eadem ratione audax Turnus suorum Latinorum animos ad pugnam accendit. Æneid. 10.

In manibus Mars ipse, viri; nunc conjugis esto
Quisque suæ tectique memor: nunc magna referto
Facta patrum, laudesque; ultro occurramus ad undam,
Dum trepidis egressisque labant vestigia prima.
AUDENTES fortuna juvat.

Multum etiam addit fiduciæ persuasio de favore divino. Hinc illa Tolumnii Auguris audacia, Æneid. 12.

Tum vero augurium Rutuli clamore salutant,
Expediuntque manus, primus Tolumnius augur,
Hoc erat, hoc votis, inquit, quod sæpe petivi
Accipio, agnoscoque Deos: me me duce, ferrum
Corripite, o Rutuli.

§. III. Misericordia.

Quid est Misericordia?

R. Est dolor animi & ægritudo quædam ex malo alterius, præsertim immerito laborantis. In hoc excitando commiserationis affectu triumphare solet magni Oratoris industria. Siquidem, ut vulgo dicitur, *Lacrymæ auditorum sunt laus Oratoris vel maxima.*

Quænam sunt artes ad misericordiam concitandam idoneæ?

R. Variæ ac multiplices sunt artes. Prima est, si qui malum patitur, eo plane indignus esse dicatur. Unde ad ciendam misericordiam valet hoc Virgilii (a):

Nec te tua plurima, Panthu,
Labentem pietas, nec Apollinis infula texit.

1. Est,

(a) *Æneid.* 1.

2. Est, si de patria, vel de nobis privatim bene meritus fuisse ostendatur. Hoc artificio mire usus est senior Horatius apud Livium, ut filium, ob interfectam sororem, parricidii reum ab imminenti morte liberaret.

Oratio P. Horatii ad populum pro Filio parricidii reo.
Livius lib. I.

Hunccine, quem modo decoratum, ovantemque victoria, incedentem vidistis, Quirites, eum sub furca vinctum, inter verbera & cruciatus videre potestis? Quod vix Albanorum oculi tam deforme spectaculum ferre possent. I, lictor, colliga manus, quæ paulo ante armatæ Imperium populo Rom. pepererunt. I, caput obtrunca liberatoris hujus urbis: Arbori infelici suspende: Verbera, vel intra (a) *pomærium, modo inter pila, & spolia hostium: vel extra pomærium, modo inter sepulcra Curiatiorum. Quo enim ducere hunc juvenem potestis, ubi non sua decora eum a tanta fœditate supplicii vindicent?*

3. Ars est, si calamitatis magnitudo, vel diuturnitas, ceteræque hujusmodi circumstantiæ luculenter exponantur.

4. Ars est, si tristia quædam recentis miseriæ signa, monimentaque ob oculos auditorum ponantur, ut cruentæ vestes, vel ipsum mortui cadaver, aut imago. Nam, ut monet Horatius ad Pisones:

Segnius irritant animos demissa per aures,
Quam quæ sunt oculis subjecta fidelibus....

Sic M. Antonius, qui postea Triumvir fuit, prolata Julii Cæsaris veste pugionibus ac gladiis perforata, sanguineque cruentata, Romanam plebem ita accendit, ut ad conjuratorum ædes inflammandas e vestigio provolaverit. Sic Clotildis Clodovæi filia, dure & inclementer habita a marito Almarico Visigothorum rege, eum sudarium suo imbutum sanguine ad fratres suos Francorum reges misisset, (b) immane illud bellum excitavit, quo res Visigothorum penitus attritæ, deletæque fuerunt. Sic olim summus ille orator Antonius, cum defenderet Aquilium, in causa peroranda, tunicam ejus diloricavit, ac discidit e pectore, & adversas senis cicatrices judicibus ostendit.

Sic etiam Æneam flectere Dido conatur apud Ovidium in Heroide, hac lamentabili sui imagine ac pictura.

Aspi-

(a) Ital. *Spazio tra le mura, e l' abitato, &c.*
(b) *Gregorius Turonensis, lib. 3. cap. 10.*

Aspicias utinam quæ sit scribentis imago!
Scribimus, & gremio Troicus ensis adest.
Perque genas lacrymæ strictum labuntur in ensem,
Qui jam, pro lacrymis, sanguine tinctus erit.

§. IV. De Ira & Indignatione.

Quid est ira?

R. Dicere possem cum Horatio: *Ira brevis furor est.* Sed malo cum Aristotele sic illam definire: *Ira est sui, propter contemptum, ulciscendi cupiditas, cum dolore conjuncta.* Unde non maximopere differt ab odio, quod est *Ira quædam inveterata.*

Quomodo excitatur & incenditur Ira?

R. Accenditur commemoratione illatæ injuriæ, si præsertim injuria sit cum contemptu, conjuncta. Hinc nimirum apud Virgilium Æneidos I. tantopere effervescit Junonis ita contra Trojanos, ob spretam a Paride Trojano formam suam, & Hebem filiam Ganymedi Trojano postpositam:

--- Manet alta mente repostum
Judicium Paridis, spretæque injuria formæ,
Et genus invisum, & rapti Ganymedis honores.

Et rursum in eodem libro suam iram sic suscitat eadem Juno.

Ast ego, quæ Divum incedo Regina, Jovisque
Et soror, & conjux, una cum gente tot annos
Bella gero, & quisquam numen Junonis adoret
Præterea, aut supplex aris imponat honorem?

Quo quis vero est gloriæ appetentior, vel dignitate illustrior, hoc ob sui contemptum vehementius solet irasci. Cujus rei memorabile in primis est exemplum Narsetis eunuchi, rei militaris gloria præstantissimi. Is enim post res fortiter gestas adversus Totilam Gothorum regem, cum invidia quorumdam, a Justino Imperatore Italiæ præfectura fuisset exutus, atque etiam ab Imperatrice Sophia, impotentis animi femina, virulento hujusmodi fuisset impetitus convicio: *Narsetem eunuchum ad pensa lanasque cum feminis esse relegandum;* illud adeo acerbe tulit, *ut se telam brevi orsurum dixerit, quam Imperator & Conjux, dum viverent, nulla vi industriaque retexere possent.* Ac paulo post, evocatis in Italiam Longobardis, Imperatori magnam Italiæ partem ademit.

Quid est Indignatio?

R. Est dolor perceptus ob secundas res, bonaque alte-

terius, qui hac felicitate judicatur indignus: ut apud Maronem Eclog. 1.

Impius hæc tam culta novalia miles habebit?
Barbarus has segetes?

Ejusmodi est etiam illud Eclogæ 8.

Mopso Nisa datur: quid non speremus amantes?
Jungentur jam (a) gryphes equis, ævoque sequenti
Cum canibus timidae venient ad pocula damae.

Quomodo ab invidia differt indignatio?
R. Hoc differt, quod indignatio sit tantum in indignos eo, quo fruuntur bono, ut vel ex ipso nomine liquet. Unde indignatio praesertim suscipitur ab his, qui sunt viri probi, & honoris cupidi, quia boni ferunt indigne malos florere: & honoris studiosi indignantur immerentes anteferri sibi. Invidia vero est erga bonos, & sua felicitate dignos.

Quomodo concitatur indignatio?
R. Excitatur duplici modo. 1. Si vitæ prioris sordes, & vilitas cum praesentis temporis opibus, potentia, & arrogantia praesertim conferantur. 2. Si homini, in quem indignamur, vita cum viri, cui anteferetur, virtutibus comparentur. Ex primo capite Tullius indignationem ita movet in Vatinium: *Atque illud tenebricosissimum tempus ineuntis ætatis patior latere . . . .* Deinde commemorat, ut homo vilis & obscurus paulatim ad honores accesserit, tandemque illa subjungit; *Te cognati respuunt, (b) tribules execrantur, vicini metuunt, affines erubescunt, (c) strumæ denique ab ore improbo demigrarunt, & aliis jam se locis collocarunt.* Quasi nempe adeo sit impurus, ut vel ipsae strumae fœdum hominem aversentur.
Similiter Horatius indignationem concitat adversus Menam, Pompeji magni libertum, in hac Oda cedro linenda.

Li-

(a) *Griphus genus ferarum omnino fabulosum, cum alis, & capite aquilæ, & reliquo corpore leonino, vulgo* grifo.
(b) Ex eadem tribu.
(c) Ital. *Scrofole.*

Licet superbus (a) ambules pecunia,
Fortuna non mutat genus.
Videsne, sacram (b) metiente te viam
Cum bis ter ulnarum toga,
Ut ora vertat hic & huc euntium
Liberrima indignatio?
Sectus flagellis hic (c) triumviralibus,
Praeconis ad fastidium,
Arat Falerni mille fundi jugera,
Et (d) Appiam (e) mannis terit:
Sedilibusque magnus in primis eques,
Othone contempto, sedet.

Ex secundo capite vehementer indignatur Ajax apud Ovidium, quod Ulysses secum ausit de Achillis armis contendere.

. . . Agimus, proh Jupiter, inquit,
Ante rates causam, & mecum confertur Ulysses!
Praemia magna peti fateor: sed demit honorem
Æmulus Ajaci. Non est tenuisse superbum,
(Sit licet hoc ingens) quidquid speravit Ulysses.

§. V. De Mansuetudine.

Quid est Mansuetudo?
R. Mansuetudo, seu lenitas, ac clementia, est motus oppositus iræ; neque aliter definitur quam *iræ remissio atque mitigatio.*

Quænam est ars conciliandæ clementiæ?
R. Mitigabitur ira, & conciliabitur mansuetudo, primo ingenua quadam culpæ confessione ac dolore. Ita Cicero Cæsarem, iratissimum licet, tamen Ligario placavit: *Ad judicem sic agi solet; sed ego ad patrem loquor: erravi, temere feci, pœnitet, ad clementiam tuam confugio; delicti veniam peto: ut ignoscas, oro; si nemo impetravit, arroganter; si plurimi, in idem fer opem, qui spem dedisti.*

2.

(a) *Menas, cum ab hero Pompejo defecisset ad Augustum, ab illo Tribunus militum fuit creatus.*
(b) *Via sacra sic dicta, quod ad Jovis templum & Capitolium recta duceret.*
(c) *Judicia de servis, ac furibus exercebant tres judices, qui triumviri capitales dicebantur.*
(d) *Via Appia Roma Brundusium usque pertingebat, nomen traxerat a Claudio Appio Cæco, qui eam muniverat.*
(e) Ital. *Barberetti.*

2. Facit ad placandam iram humilitas, & supplicis animi demissio, præsertim apud hostem magnanimum. Ut enim pulcre ait Ovidius lib. 3. Tristium:

Corpora magnanimo satis est prostrasse Leoni;
Pugna suum finem, dum jacet hostis, habet:

Addere poteris cum Virgilio tritum illud libri 6.

. . . Romane, memento
Parcere subjectis & debellare superbos.

3. Ad deliniendam iram maxime sunt adhibendi, qui minus habent roboris, & quos de vi inferenda cogitare nulla est suspicio, cujusmodi sunt pueri, feminæ, senes, sacrorum antistites. Ita legimus in sacris paginis, Davidis iram ab Abigail, iram (a) Artaxerxis ab Esthere fuisse repente mitigatam. Romana quoque historia testatur, Sabinarum interventu, Romulum inter & Tatium fœdus ictum fuisse. Item Volumnia & Veturia Marium Coriolanum, patriæ funestum bellum inferentem, a noxio proposito dimoverunt.

4. Facit plurimum ad iram molliendam, si scias, & captes molles aditus, & commoda fandi tempora; quale est tempus convivii, ludi, fausti alicujus successus, victoriæ, festivitatis ac lætitiæ publicæ, quo tempore solent homines ad mansuetudinem esse propensiores.

5. Si prudenter ostendas, quantum præstet mansuetudo cupiditati vindictæ; ut recte monet Juvenalis hisce versibus aureis Satyræ 13.

. . . . Quippe minuti
Semper & infirmi est animi, exiguique voluptas,
Ultio; continuo sic collige quod vindicta
NEMO magis gaudet, quam femina.

6. Denique valet plurimum ad clementiam, si dicas, qui peccavit, non dedita opera, non dolo malo peccasse, nec id egisse, ut eum contemneret, quem habet iratum: sed vel incautum, vel errore humano deceptum, vel necessitate adactum peccavisse. Vide qua dexteritate locum hunc tractet Tullius ad Cæsarem M. Marcello placandum: *Atque hoc C. Cæsaris judicium, P. C. quam late pateat, attendite. Omnes enim qui ad illa arma fato fuimus, nescio quo, reipublicæ misero funestoque compulsi, etsi aliqua culpa tenemur erroris humani, scelere certe liberati sumus. Nam cum M. Marcellum,*

(a) *Artaxerxes, in sacris codicibus dictus Assuerus.*

lum, deprecantibus vobis, reipublicæ conservavit, memet mihi, & item reipublicæ, nullo deprecante, reliquos amplissimos viros & sibi ipsis & patriæ reddidit: quorum & frequentiam & dignitatem hoc ipso in consessu videtis. Non ille hostes induxit in curiam, sed judicavit a plerisque ignoratione potius, & falso atque inani metu, quam cupiditate aut crudelitate civile bellum esse susceptum.

§. VI. De Æmulatione.

Quid est Æmulatio?
R. Est dolor ex aliena felicitate susceptus, non quod illi contigerit, sed quod nos illa careamus. Hinc liquet, Æmulationem esse in laude ponendam, & ad perdiscendum bonas artes plurimum valere. Sunt enim Æmulationi obnoxia, quæ maxime præclara, ut virtus, honores, opes, doctrina, gloria, &c.

Quid interest Æmulationem inter & invidiam?
R. Æmulationem bonam esse, laudabilem, & honestam, quia nos excitat, ut ipsi quoque bona consequamur. Contra vero Invidia vitiosa est turpisque, quia id agit, ne alter bonis potiatur, ut ait Horatius.

Invidus alterius rebus macrescit opimis.

Quomodo excitari potest Æmulatio?
R. Excitatur majorum exemplo, nominis gloria, & propositis illustrium virorum egregiis facinoribus. Ita Andromache Æneidos 3.

Quid puer Ascanius? Superatne, & vescitur aura?

Ecquid in antiquam virtutem, animosque viriles,
Et pater Æneas, & avunculus excitat Hector?

Ita magnus ille Alexander cum ad Achillis tumulum adstitisset, ejus gloriam & felicitatem æmulatus, *O fortunate*, inquit, *adolescens*, *qui tuæ virtutis Homerum præconem inveneris!* Et ille historicorum princeps Thucydides, adhuc adolescentulus, cum forte suam historiam Herodotus legeret, ita gloriæ stimulis agebatur, ut lacrymas tenere non posset. Quo animadverso, Herodotus ejus patri dixit: *Næ tu sane beatus es, qui filium habeas sic avidum gloriæ, & laudis appetentem.*

Con-

Concluduntur doctrinæ de Affectibus generali præcepto.

Hactenus de Affectibus dictum est, in quibus illud generatim est observandum, quod apud Ciceronem (a) monet Antonius: *Ut omnes motus, quos orator adhibere volet judici, in ipso oratore impressi, atque inusti esse videantur. Neque enim facile est perficere, ut irascatur, cui tu velis, judex, si tu ipse id lente ferre videare: neque ut oderit eum, quem tu velis, nisi teipsum flagrantem odio ante viderit; neque ad misericordiam adducitur nisi ei tu signa doloris tui, verbis, sententiis, voce, vultu, collacrymatione denique ostenderis. Ut enim nulla materies tam facilis ad exardescendum est, quæ, nisi admoto igne, ignem concipere possit; sic nulla est mens tam ad comprehendendam vim oratoris parata, quæ possit incendi, nisi inflammatus ipse ad eam, & ardens accesseris.*

Optime igitur monet Horatius in arte poetica:

. . . Si vis me flere, dolendum est
Primum ipsi tibi: tunc tua me infortunia lædent.

Finis Libri Secundi.

AR-

(a) *Lib. 2. Orat.*

ARTIS

RHETORICÆ

LIBER TERTIUS.

DE DISPOSITIONE.

Quid est Dispositio?
R. Dispositio definitur a Cicerone, *rerum inventarum in ordinem distributio.*

Quænam est Dispositionis utilitas?
R. Non minus necessaria est dispositio ad fidem faciendam & ad motus excitandos, quam instructio exercitus ad pugnam ac victoriam; quam in humano corpore conformatio membrorum, ad gratiam & venustatem; quam in ædificio lapidum cæmentique apta compositio, ad ædium opportunitatem, & elegantiam. Unde merito præcipit Horatius in arte poetica:

Singula quæque locum teneant sortita decenter.

Sane ordo ubi adest, res audiuntur libentius, audita intelliguntur facilius, & intellecta diutius inhærent. Si vero negligatur dispositio, fit nimirum monstrum illud ex variis animantibus conflatum, quod Artis initio scite pingit idem Horatius. Fit quod eodem loco reprehenditur:

Velut ægri somnia, vanæ
Fingentur species, ut nec pes, nec caput uni
Reddatur formæ...

Quin nullum mihi videtur certius argumentum inscitiæ, hebetisque ac pinguis ingenii, quam cum ita incondita est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primum, nihil secundum. Contra vero nullum majus indicium artis & industriæ, quam ordo. Quamobrem cum hactenus actum sit de Elocutione, & de Inventione, in quibus opus est in primis lepore atque ingenio; deinceps videndum de Dispositione, in qua una magis elucet Oratoris judicium atque prudentia.

Qui-

Quisnam ordo servandus est in orationis dispositione, seu quænam sunt orationis partes?

R. Orationis partes vulgo quatuor assignantur: Exordium, Narratio, Confirmatio, seu Contentio, & Peroratio.

Hæc artificiosa dispositio videtur omnino naturæ consentanea. Satis enim novimus, vel ipsa duce natura, ubi quidpiam volumus impetrare, 1. Conciliandos esse animos eorum quibuscum agimus, & hoc est Exordii munus: deinde exponendum esse illud quod petimus, & hoc est Narrationis; 3. afferendas esse rationes, quibus ostendatur illud concedendum nobis esse, & hoc efficit Confirmatio: denique preces addendas, aut alios motus adhibendos, quibus impelli vehementius auditorum animi possint, & hoc Peroratione consequimur.

Sunt qui non quatuor duntaxat, sed sex omnino velint esse partes orationis; nempe Exordium, Divisionem, Narrationem, Confirmationem, Confutationem, & Perorationem, quas etiam ajunt indicari pervagatissimo hoc versiculo:

Exorsus, narro, seco, firmo, refuto, peroro.

Verum, si recte res æstimare velimus, Partitio cum Propositione revocatur ad Exordium; Confirmatio vero redit ad Confirmationem. Unde liquet, quatuor tantum esse statuendas orationis partes, quarum duæ valent ad faciendam fidem, scilicet Narratio, & Confirmatio, reliquæ vero faciunt ad motus excitandos, videlicet Exordium & Peroratio. Nunc vero de partibus orationis singulatim videamus.

CAPUT I.

De Exordio.

Quid est Exordium?

R. Exordium definitur a Tullio: *Pars orationis, auditorum animos idonee comparans ad reliquam dictionem.* Unde quod in humano corpore caput est, quod in ædibus vestibulum, hoc est Exordium in oratione. Atque adeo præcipua quadam cura diligentiaque, præ ceteris orationis partibus, est elaborandum, naturæ ipsius instar, quæ in fingendo, atque ornando capite potissimum desudare consuevit. Unde etiam Exordium *difficillima pars orationis* vocatur a Tullio.

Undenam sumpta est Exordii vox?

R. Est Metaphora a textoribus sumpta, qui proprie telam ordiri dicuntur, cum certa quadam lege fila collocant, & ordine illa componunt.

§. I. De variis Exordiorum generibus.

Quotuplex est Exordium?
R. Duplex. Aliud est justum ac legitimum, quod etiam temperatum appellatur: aliud est vehemens & abruptum, sive ex abrupto.

Quid est Exordium justum ac legitimum?
R. Illud est, quo auditorum animi artificiosa quadam verborum conciliatione præparantur.

Quis est Exordium ex abrupto?
R. Illud est, quo orator, quasi quodam abreptus impetu, auditores repentino & inopinato motu percellit. Tale est celebrarissimum illud Ciceronis Exordium in Catilinam: *Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra? &c.*

Quomodo fit Exordium ex abrupto?
R. Fit primo per licentiam, seu per liberiorem quemdam loquendi modum. Sic apud Livium lib. 2. Mutius Scævola deprehensus in Porsenæ castris, ita illum alloquitur ex abrupto: *Romanus sum civis: C. Mutium vocant. Hostis hostem occidere volui; nec ad mortem minus animi est, quam ad necem fuit. Et facere & pati fortia Romanum est. Nec unus ego in te hos animos gessi. Longus post me ordo est idem petentium decus. Proinde in hoc discrimen, si juvat, accingere, ut in singulas horas capite dimices tuo. Ferrum hostemque in vestibulo habeas regiæ. Hoc tibi juventus Romana bellum indicimus. Nullam aciem, nullum prælium timueris: uni tibi & cum singulis res erit.*

2. Fit per indignationem & increpationem, ut cum apud Livium lib. 2. cap. 40. Veturia filium (a) Cariolanum sic alloquitur: *Sine, priusquam complexum accipio, sciam, ad hostem, an ad filium venerim: captiva, materne in castris tuis sim. In hoc me longa vita, & infelix senecta traxit, ut exulem te, deinde hostem viderem! Potuisti populari hanc terram, quæ te genuit atque aluit! Non tibi, quamvis infesto animo, & minaci perveneras, ingredienti fines ira cecidit? Non cum in conspectu Roma fuit, succurrit: Intra ista mœnia domus ac penates mei sunt, mater, conjux, liberique?* Ego, *nisi peperissem, Roma non oppugnaretur! Nisi filium haberem, libera in libera patria mortua essem!*

Quan-

(a) *Martius Coriolanus plebis odio in exilium actus, patriæ bellum intulit.*

Quandonam usurpandum est Exordium ex abrupto?
R. Usurpatur potissimum vel in summa aliqua gratulatione & lætitia; vel in summa quapiam offensione, aut indignatione: quibus scilicet omnibus orator extra se rapi videtur quodammodo.

§. II. De Virtutibus ac vitiis Exordii.

Quæ sunt Exordii dotes ac virtutes?
R. Quatuor vulgo recensentur: *Proprietas, cura, verecundia, brevitas.*

In quo posita est proprietas Exordii?
R. In eo posita est, ut Exordium sit cum reliqua oratione conjunctum, tamquam caput cum corpore. 1. Ut sit ex re quasi natum, & ex ipsis causæ visceribus ita depromptum, ut ex illius natura quodammodo videatur efflorescere. Contra vero vitiosum erit, si sit vulgare ac commune, hoc est, si causis aliis, & fortasse etiam contrariis, possit accommodari: cujusmodi Exordia lepide comparantur (a) ephippio, quod equis bene multis accomodaretur, vel gladio Delphico, qui ad hunc modum factus fuit, ut eodem & sacras mactaret victimas, & supplicio nocentes afficeret.
2. Vitiosum erit Exordium, si sit commutabile, hoc est, si leviter mutatum, ab adversario possit usurpari. 3. Si sit procul accersitum, longiusque petitum, vel si nihil ad rem pertineat. Quæ Exordia similiter se habent ac

Humano capiti cervicem pictor equinam
Jungere si velit.

Quale etiam fuit Exordium inepti illius causidici, qui de lite inter duos vicinos acturus, Exordium petivit ab Adamo, vixque ad diluvii tempora tandem pervenit.

In quo posita est Exordii cura?
R. In eo posita est, ut Exordium sit plenum dignitatis, sit accuratum & acutum, sit aptum verbis & instructum sententiis, & quod periti solent Architecti, *vestibula aditusque ad causam facias illustres*, inquit Tullius. Prima quippe oratoris commendatio proficiscitur ab Exordio: quod si negligentius tractatum fuerit, reliqua omnia fastidiet & nanseabit auditor. Ut enim optime monet Fabius, pessimus sane videtur gubernator ille, qui

(a) Ital. *sella.*

qui e portu solvens, statim ad scopulos navem appellit. Caveat tamen orator, ne, quod sæpe contingit, Exordii nimis picti & nimis artificiosi splendore ac concinnitate, (a) præstigiarum ac fraudis suspicionem auditoribus præbeat.

In quo consistit exordi verecundia?

R. In eo consistit, quod Orator dicere incipiens, præ se ferat ingenuum illum pudorem, quem in Oratore summo L. Crasso tantopere laudavit Cicero: *Fuit enim*, inquit, *in L. Crasso pudor quidam, qui non modo non obesset ejus orationi, sed etiam probitatis commendatione prodesset.* Et ipse etiam L. Crassus de se sic confitetur lib. 1. de Oratore. *In principiis dicendi, tota mente, atque omnibus artubus contremisco.* Sciebat enim summus ille dicendi artifex & doctor, offendi solere auditorum animos, si orator velut exultans sibique præfidens, ad dicendum accedat.

In quo posita est brevitas Exordii?

R. In eo posita est, ut Exordium reliquæ orationis magnitudini sit accommodatum, & ut inani verborum circuitione non producatur longius quam par sit. Neque enim profecto cubitali Pygmæi corpori caput giganteum, aut humili tugurio valvæ prægrandes ingensque vestibulum affigi debent. Quod si fiat, bellissime sane quadrabit in enormia id genus procemia facetum illud Diogenis dictum ad (b) Myndios, qui suo oppidulo grandes & magnificas fores affixerant: *Viri Myndii, portas claudite, ne urbs exeat.*

Nolim tamen orationi nullum jungatur Exordium, ut olim in Areopago fieri solitum accepimus, ubi dicebant oratores (c) *sine Exordio, sine affectibus, sine epilogo*, inquit Julius Pollux, & ut etiam a Xenophonte factitatum legimus, qui sic exorditur: *Darius, & Parisatis duos habuere filios.*

Nolim etiam orationi, ceteroqui longulæ, brevissimum, ut nonnulli solent, affigatur Exordium: neque enim ingentem Basilicam decent exiguæ fores; aut giganteo corpori Pygmæi caput, vel ingenti colosso globulus imponitur.

§. III.

(a) Ital. *traveggole, gabbamenti.*
(b) *Myndus oppidulum Cariæ, in Asia minori.*
(c) Ἄνευ προοιμίου, καὶ παθῶν καὶ ἐπιλόγου.

§. III. De variis Exordiorum fontibus.

Varii sunt fontes, unde derivari solet Exordium justum ac legitimum. Nos hic præcipuos indicabimus.

1. Exordium recte ducitur ab adjunctis personæ, rei, loci, ac temporis: atque hic erat fons notus ac familiaris Tullio, qui hinc ferme solebat exordiri. In oratione pro M. Cœlio exorditur a temporis insolentia: quippe die festo, contra quam fieri soleret, causam dicere cogebatur. Exordium Milonianæ ducitur 1. a persona adversariorum, qui armati forum obsidebant: 2. a persona Pompeji judicis: 3. ab insolita judicii forma. Pro Rege (a) Dejotaro, ducit exordium ab angustiis loci, in quibus habita fuit hæc oratio: *Moveor etiam ipsius loci insolentia* (inquit Tullius) *quod tantam causam, quanta nulla unquam in disceptatione versata est,* (b) *dico intra domesticos parietes, dico extra conventum & eam frequentiam, in qua oratorum studia niti solent; in tuis oculis, in tui ore vultuque requiesco . . . Hanc enim, C. Cæsar, causam si in foro dicerem, eodem audiente & disceptante te, quantam mihi alacritatem populi Rom. concursus afferret? Quis enim civis ei regi non faveret, cujus omnem ætatem in populi Rom. bellis consumptam esse meminisset? Spectarem curiam, intuerer forum, cœlum denique testater ipsum ... Quæ quoniam angustiora faciunt parietes, actioque causæ maxime debilitatur loco, tuum est, Cæsar, qui pro multis sæpe dixisti, quid nunc mihi animi sit, ad te ipsum referre; quo facilius tum æquitas tua, tum audiendi diligentia minuat hanc perturbationem meam.*

2. Ducitur Exordium a rotunda simplicique rei expositione, sine fuco & calamistris, & sine ullo in speciem artificio. Ita Cicero pro Ligario: *Novum crimen, C. Cæsar, & ante hunc diem, inauditum, propinquus meus ad te, Q. Tubero detulit, Q. Ligarium in Africa fuisse.*

3. Dicitur Exordium a contrario, cum prima fronte ea videmur dicere, quæ causæ nostræ sint omnino contraria, & adversariis favent, ut scilicet eos sensim in nostram sententiam nihil minus cogitantes pertrahamus; in quo sane est artis & industriæ plurimum. Ita Alexander apud

(a) *Hæc oratio privatim habita in ædibus Cæsaris.*

(b) *Dejotarus Gallogræciæ rex in bello civili Pompeii partes secutus, victorem Cæsarem cum excepisset hospitio, fuit accusatus, quod ei struxisset insidias.*

apud Curtium milites suos cohortaturus, ut secum audacter pergant ad extremas Indiæ partes, primo videtur probare illorum studia, qui reditum in patriam cogitabant: *Magnitudinem rerum,* inquit, *quas gessistis, milites, intuentibus vobis, minime mirum est & desiderium quietis & satietatem gloriæ occurrere, &c.* Deinde mutata sensim velificatione, in contrariam sententiam callidissime descendit.

4. Ducitur Exordium ab insigni quopiam effato, & dicto, vel illustri exemplo. Ita Catilina suos conjuratos ad impium bellum adhortatur apud Sallustium hoc effato: *Compertum habeo, milites, verba virtutem non addere, neque ex ignavo strenuum, neque fortem ex timido exercitum imperatoris oratione fieri.* Ita etiam Cæsar, dum in Senatu pro Catilina loquitur, apud eumdem Sallustium, ab insigni effato sic exorditur: *Omnes homines (P. C.) qui de rebus dubiis consultant, ab odio, amentia, ira, atque misericordia, vacuos esse decet.*

5. Duci potest Exordium ab insigni aliqua quæstione. Ita Tullius suum de Inventione Rhetorica librum auspicatur: *Saepe & multum hoc mecum cogitavi, boni ne an mali plus attulerit hominibus & civitatibus copia dicendi, ac summum eloquentiae studium.*

Eodem ex fonte suum in (a) Rufinum carmen ducit Claudianus:

Sæpe mihi dubiam traxit sententia mentem,
Curarent Superi terras, an nullus inesset
Rector, & incerto fluerent mortalia casu.
. . . .
Abstulit hunc nobis Rufini pœna tumultum,
Absolvitque Deos. Jam non ad culmina rerum
Injustos crevisse queror. Tolluntur in altum
Ut lapsu graviore ruant.

6. Præclare admodum trahitur Exordium a suspensione, quæ mirifice præparat auditorum animos, magnæ alicujus rei expectatione; & illos acuit vehementi cupiditate sciendi quid demum sit illud, quod polliceatur orator. Ita Cicero Verrina 1. *Quod erat optandum maxime, judices, & quod unum ad invidiam vestri ordinis, infamiamque judiciorum sedandam maxime pertinebat; id non humano consilio, sed prope divinitus datum atque oblatum vobis summo reip. tempore videtur. Inveteravit enim jam opinio perniciosa reip. vobisque periculosa:* quae

(a) *Rufinus Arcadii tutor affectat imperium, & a militibus occiditur.*

quae non modo Romæ, sed & apud exteras nationes omnium sermone percrebuit, his judiciis quae nunc sint, PECUNIOSUM hominem, quamvis sit nocens, nullum posse damnari.

Denique Exordium ab ipsis causæ visceribus, hoc est ab intimis causæ principiis trahendum est, & in illo solerter jacienda argumentorum & affectuum omnia semina, quæ deinde retractata, fusius explicentur. Id vero non difficulter efficies, si ex Fabii Quintiliani præcepto diligenter intuearis, apud quos, pro quibus, contra quos, quo loco, quo tempore, quo rerum statu dicendum sit tibi; quid auditores ac judices sentire credibile sit; quis sit orationis tuæ scopus; quid petas, quid consequi velis. Hæc omnia ubi perspecta mature fuerint tibi, ipsa te magistra natura facile docebit, unde sit tibi capiendum orationis Exordium.

§. IV. De Officio ac munere Exordii.

Quodnam est officium ac munus Exordii?

R. Triplex: ut nempe reddat auditorem benevolum, attentum, & docilem.

Unde reddet auditorem benevolum?

R. Ex quadruplici capite: 1. a persona oratoris ipsius; 2. a persona adversariorum; 3. a persona auditorum, vel judicum; 4. ab illius, pro quo dicitur, persona.

Quomodo reddet auditorem benevolum a persona oratoris ipsius?

R. Si orator modestiam, pudorem, probitatem, & ingenuum quemdam candorem ore potius & reipsa præ se ferat, quam verbis ostentet. Poterit tamen interdum sua merita, suum officium, suas virtutes, sed parce omnino ac sine arrogantia commendare; quod mirifice facit Tullius in oratione pro Archia, suo quondam magistro: ***Si quid est in me ingenii, judices, quod sentio quam sit exiguum; aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter esse versatum; aut si hujusce rei ratio aliqua ab optimarum artium studiis ac disciplina profecta, a qua ego nullum confiteor aetatis meae tempus abhorruisse, earum omnium rerum vel in primis hic A. Licinius fructum a me repetere prope suo jure debet. Nam quoad longissime potest mens mea respicere spatium praeteriti temporis, & pueritiae memoriam recordari ultimam, inde usque repetens, hunc video mihi principem & ad suscipiendam, & ad ingrediendam rationem horum studiorum extitisse. Quod si haec vox, hujus hortatu praeceptisque conformata, nonnullis aliquando saluti fuit: a quo id accepimus, quo ce-***

te-

teris cpitulari, & alios servare possemus, huic profecto ipsi, quantum est situm in nobis, & opem & salutem ferre debemus.

Quomodo colligetur benevolentia ab adversariorum persona?

R. 1. Si dicamus, nos nimiam illorum eloquentiam, aut gratiam revereri, unde illa reddatur suspecta judicibus: quod pulcre admodum facit Cicero pro Quintio: *Quae res in civitate duae plurimum possunt, hae contra nos ambae faciunt in hoc tempore, summa gratia & eloquentia, quarum alteram, C. Aquili, vereor, alteram metuo.*

2. Si illos in odium & in invidiam adducere, vitiorum, quibus laborant, commemoratione, conemur, ut pro Dejotaro. *Crudelem Castorem* (a), *ne dicam sceleratum & impium: qui nepos avum in discrimen capitis adduxerit, adolescentiaeque suae terrorem intulerit ei, cujus senectutem tueri & regere debebat.*

Quod si adversarius sit vir bonus, notæque probitatis ac fidei, Tullium imitaberis, qui cum pro Muræna diceret, Catonemque virum antiquæ virtutis haberet adversarium, non quidem in ejus vita moribusque quidquam culpavit; sed tamen, ut illi quomodocumque fidem detraheret, sectam Stoicorum, cui se Cato totum addiderat, irridere cœpit; idque tam salse, tamque facete, ut judicium risu dissolveretur, & Cato ipse dixerit: *Quam ridiculum habemus Consulem!* (b)

Quomodo captabitur benevolentia a persona vel auditorum, vel judicum?

R. 1. Si eis confidere videatur Orator, ut pro Roscio Amerino. 2. Si suam causam cum eorum utilitate conjungat, ut passim in Philippicis. 3. Si eorum justitiam, fidem, auctoritatem & dotes ceteras modeste commendet, ut in Exordio Milonianæ, ubi Tullius Pompejum laudat a sapientia justitiaque, cum ait: *Sed me recreat & reficit Cn. Pompeji sapientissimi & justissimi viri consilium, qui profecto nec justitiae suae putaret esse, quem reum sententiis judicum tradidisset, eum telis militum dedere: nec sapientiae, temeritatem concitatae multitudinis auctoritate publica armare.*

Immo ne ipse quidem Paulus Apostolus hoc sibi negligendum putavit, cum pro se ipse diceret apud regem Agrippam, Actorum capite 25. *De his omnibus, quibus accusor a Judæis, rex Agrippa, æstimo me beatum, apud te*

(a) Castor Dejotari nepos ex filia.

(b) Plutarchus in vita Catonis.

(c) Agrippa ultimus Judæorum rex, filius illius Herodis Agrippæ, qui ab Angelo percussus fuit.

te cum sim defensurus me hodie; maxime te sciente omnia, & quæ apud Judæos sunt consuetudines & quæstiones. Propter quod obsecro patienter me audias.

Quomodo paratur benevolentia a persona clientis, sive illius, cujus causa agitur?

R. Si illius innocentiam virtutemque commendes: si illius calamitatem, auditorum inopiam & solitudinem conqueraris; ut Cicero pro Roscio Amerino.

Semperne laborandum est in exordio, ut captetur auditorum benevolentia?

R. De captanda benevolentia non valde laborandum esse in causis illis, quæ per se sunt honestæ, sed tantum in iis, quæ sunt vel paradoxæ, vel dubiæ, vel humiles. Quatuor enim causarum genera distinguit Divus Augustinus in eximio suo libro de Rhetoricæ principiis: *Honestas, incredibiles, dubias, & humiles*; quæ ab illo vocantur: ἔνδοξας, παράδοξα, ἀμφίδοξαι, ἄδοξαι.

In humili quippe argumento se se maxima nonnumquam exercuerunt & ostentarunt ingenia; ut olim Polycrates, qui murium panegyricum celebravit, & Lucjanus, qui muscam laudavit. Inter juniores vero Majoragius scripsit encomium luti; Calcagninus, post Psellum, pulicem prædicavit; Scaliger anserem; Passeratius ipsum *nihil* laudandum suscepit; umbram Janus Donza præconio celebravit; & nostra ætate vir cl. Daniel Helusius asinum pediculumque laudavit.

In his vero, aliisque id genus humilibus causis, itemque in illis, quæ minus gratæ sunt auditoribus, opus est insinuatione, seu exquisitiore quadam arte, qua Orator subdole & latenter in auditorum animos irrepat.

§. V. De paranda attentione.

Undenam conciliatur attentio?

R. Conciliatur partim promissione, partim petitione: promissione quidem, si polliceamur nos esse dicturos de rebus vel novis, vel magnis, vel utilibus, vel jucundis. Ita Horatius, Od. 1. lib. 3.

> Carmina non prius
> Audita, Musarum Sacerdos,
> Virginibus puerisque canto.

Sic etiam in primis Cicero pro Rabirio: *Sic enim existimare debetis, Quirites, post hominum memoriam, rem nullam magis periculosam, magis ab omnibus vobis providendam, nec a Tribuno plebis susceptam, neque a* Con-

Consule defensam, neque ad populum Rom. esse delatam. Hoc etiam egregie præstitit Maro, quando de apibus dicturus, ita cecinit 4. Georg.

Protinus aerii mellis cœlestia dona
Exequar. Hanc etiam, Mæcenas (a), aspice partem.
Admiranda tibi levium spectacula rerum,
Magnanimosque duces, totiusque ordine gentis
Mores, & studia, & populos, & prœlia dicam.
In tenui labor, at tenuis non gloria . . . .

Nolim tamen montes, ut ajunt, aureos in ipso dicendi initio semper polliceatur orator: nec sic incipiet ut Mævius (b) ille, quem ridet Horatius:

Fortunam Priami cantabo, & nobile bellum.

Multoque sane cautius mihi videtur facere, qui cum Homero simpliciter & verecunde sic exorditur:

Dic mihi, Musa, virum captæ post tempora Trojæ,
Qui mores hominum multorum vidit & urbes;

quam si magnificentius sic incipias cum Lucano:

Bella per Emathios plusquam civilia campos . . .,

Aut si tumidum illud turgidumque imiteris Claudiani proœmium *de raptu Proserpinæ*:

Inferni raptoris equo, afflataque curru
Sidera Tænario, caligantesque profundæ
Junonis thalamos audaci promere cantu,
Mens congesta jubet.

Quod si satis appareat rem, de qua agitur, esse abjectam & exilem, plus efficiet orator, si rotunde statim & ingenue profiteatur sese in re omnino tenui laborare, quam si grandia nequidquam polliceatur: sed causæ tenuitatem æquitate, vel necessitate, vel aliunde compensare conabitur, ut Cicero Philippica 7. *Parvis de rebus, sed fortasse necessariis consulimus, P. C. de Appia via & de moneta* (c).

2. Con-

(a) Mæcenas apud Augustum gratiosissimus, poetarum patronus munificus. (b) Hic est ille Mævius, quem carpit Virg. *Qui Bavium, non odit, amet tua carmina, Mævi.* (c) Vel de templo Junonis Monetæ reficiendo, vel de pecunia cudenda.

2. Conciliandae attentionis ratio est *petitio;* cum scilicet auditores rogamus, ut studiose ac diligenter velint attendere, ut Cicero pro Sexto Roscio: *Quapropter vos oro atque obsecro, judices, attente bonaque cum venia verba mea audiatis.*

Quamvis autem sub ipsum Exordium postulari soleat attentio, satius tamen erit interdum illam in ipso orationis decursu postulare, cum scilicet auditoris animus, initio arrectus & alacer, languescere incipit, & defatigatæ illius aures incipiunt peregrinari, ut solet. Hoc egregie præstitit Tullius pro Cluentio, dum sic ait: *Vos, quæso, ut adhuc me attente audistis, item quæ reliqua sunt audiatis. Profecto nihil a me dicetur, quod non dignum hoc conventu & silentio, dignum vestris studiis atque auribus esse videatur.*

Quomodo comparabitur docilitas?

R. Tribus maxime rebus: 1. Si brevem te fore promittas, stesque promissis. Ut enim eleganter & ingeniose monet Tullius, multo satius est, ut orator desinat, quam si deficiat; & auditor cum desiderio, quam si cum fastidio ac satietate recedat. Atque in oratores nimis longos belle omnino quadrant ultima hæc Artis Poeticæ verba:

> Indoctum doctumque fugat recitator acerbus.
> Quem vero arripuit, tenet occiditque legendo,
> Non missura cutem, nisi plena cruoris hirudo (a).

2. Comparabitur docilitas, si breviter, dilucide, simpliciterque proponas, qua de re dicturus sis.

3. Fiet docilis auditor, si tuam orationem in duo, vel tria ad summum capita perspicue partiaris: ut cum ait Tullius Philippica 7. *Cur pacem nolo? quia turpis est, quia periculosa, quia esse non potest: quæ tria dum explico, peto a vobis, P. C., ut eadem benignitate, qua soletis, verba mea audiatis.* Sed quoniam permagni interest ad eloquentiam quemadmodum proponat, & orationem suam partiatur orator, & quia hic locus est in tota Rhetorica longe difficillimus, tyronibus præsertim; de utroque illo capite accuratius nobis esse disputandum arbitramur.

§. VI.

(a) Hirudo. Ital. *sanguisuga*, est pisciculus instar exigui serpentis, qui ad sugendum vitiosum sanguinem, cuti solet applicare, nec avelli, nisi sanguine oppletus, potest.

§. VI. De Propositione.

Quænam sunt Propositionis virtutes ac dotes?

R. Quinque vulgo assignantur propositionis dotes. 1. est, ut simplex sit unaque, non vero multiplex: ex illius enim unitate omnino pendet orationis unitas; semperque meminisse debet orator eximii illius, nunquamque satis inculcandi Horatiani præcepti:

Denique sit quodvis simplex dumtaxat & unum.

Quid est porro una simplexque propositio?

R. Una simplexque dicitur illa propositio, quæ constat una simplicique sententia: v. g. *Pax est conficienda*: *Injuriæ sunt condonandæ, &c.*

2. Propositionis dos est, ut sit ita clara, ut non modo nullo labore intelligatur, sed etiam ut non possit non intelligi, quemadmodum ista: *otium est fugiendum*. 3. Dos est, ut omnia totius orationis argumenta, partesque omnes in illam velut in scopum metamque collimant. 4. Dos est, ut tractari copiose & ornari facile possit, & amplam dicendi segetem suppeditet. Recte enim monet Horatius, ne jejunum dicendi sumas argumentum, *& quæ desperas tractata nitescere posse, relinquas*. 5. Dos est, ut propositio vel ipsa novitate percellat, vel insigni aliqua utilitate placeat: quæ duo vel maxime conciliare solent attentionem atque benevolentiam,

Quomodo novitatem habebit propositio?

R. Si argumentum ita proponatur, ut ex trito vulgarique fiat inusitatum, & auditorum animos statim erigat feriatque: v. g. trita est vulgarisque hæc propositio: *Homo multorum sibi malorum auctor est*, nihilque admodum dignum habet attentione. Fiet vero nova & admirabilis, si dicas cum Chrysostomo: *Nemo læditur, nisi a seipso*, vel *Nemo miser, nisi qui velit*. Item vulgaris est hæc propositio: *Mali aliquando sunt utiles virtuti*; itemque ista: *Mors minus dura accidit miseris, quam felicibus*. Fiet autem illico utraque nova mirificaque, si dicas: *Virtutem plus interdum improbis debere, quam probis, & felicitatis genus esse infelicem mori*.

Quomodo utilitatem habebit propositio?

R. Utilitatem habere solent propositiones illæ, quæ contemplativæ non sunt, sed activæ (si duobus illis Senecæ vocibus nobis uti fas est). Contemplativæ porro dicuntur illæ, quæ in sola cognitione versantur, quemad-

admodum ista: *Stultorum infinitus est numerus.* Activæ contra dicuntur propositiones illæ, quarum finis est aliquid efficere : ut, *ferenda sunt amicorum vitia.*

§. VII. De Divisione.

Cur adhiberi solet in oratione Divisio, sive Partitio?
R. Tribus potissimum de causis. 1. Quia lumen affert orationi. 2. Quia juvat memoriam Oratoris, & auditorum. 3. Quia levat audiendi fastidium; recreatur enim animus admonitione singularum partium orationis : quemadmodum viatorem reficiunt spatia certis lapidibus & intervallis distincta, ut ait (*a*) Rutilius in Itinerario :

Intervalla viæ fessis præstare videtur,
Qui notat inscriptus millia multa lapis.

Quænam sunt leges Divisionis?
R. Quatuor. 1. Est, ut Divisio sit plena; hoc est, ut partes illius sive membra omnino complectantur, & adæquent propositionem, quæ dividitur. 2. Est, ut membra illa sint opposita, neque unum in altero contineatur. 3. Est, ut Divisio habeat partes duas, tresve ad summum, vix plures. Si enim nimium concisa sit, & ut loquitur Fabius, nimium articulosa, offundet orationi tenebras, parietque obscuritatem illam, contra quam fuit inducta. 4. Dos est, ut sit plana, simplex & quasi obvia; non vero ad artis & ingenii ostentationem longius accersita.
De Narratione, quæ est secunda orationis pars, fusius & uberius dictum est in secundo capite Elementorum Rhetoricæ.

CAPUT II.

De Confirmatione.

Quid est Confirmatio?
R. Est pars orationis, in qua firmamenta, seu robora causæ afferuntur.

Quot sunt partes Confirmationis?
R. Duæ. 1. Est Confirmatio proprie dicta, in qua ea, quæ pro nobis sunt, firmamus ac stabilimus. 2. Est Confutatio, in qua contrarias adversariorum rationes refel-

(*a*) *Rutilius, natione Gallus, floruit sæculo quarto. Scripsit Itinerarium versu supra hanc ætatem eleganti.*

refellimus. Hinc liquet, Confirmationem esse præcipuam ac potissimam orationis partem, quæ quasi viscera, vitamque illius contineat, totamque persuadendi spem in ea maxime parte sitam esse. Unde πίςω, seu *fides* jure nuncupatur ab Aristotele.

§. I. De Confirmatione proprie dicta.

Quomodo tractanda est Confirmatio proprie dicta?
R. Per Argumenta, & per Argumentationes.

Quid est Argumentum?
R. Est probabile inventum ad faciendam fidem.

Quid est Argumentatio?
R. Est argumenti fusior & artificiosa dilatatio.

Quid differt inter Argumentum, & Argumentationem?
R. Hoc interest, quod Argumentatio sit modus, sive ratio, qua argumentum tractatur: Argumentum vero sit ipsa argumentationis materia. Unde argumenta ex se jejuna sunt & imbecilla, nisi accedat artificiosa illorum explicatio.

Unde petuntur argumenta ad confirmandum idonea?
R. Petuntur a locis tum intrinsecis, tum extrinsecis, de quibus accurate dictum est a nobis lib. 2.

Quo ordine collocanda sunt argumenta in Confirmatione?
R. Firmiora partim in principio collocanda sunt, quia tunc vel maxime attendit auditor: partim in fine, quia quæ postremo dicuntur, altius inhærent; imbecilliora vero collocanda sunt in medio, ubi magis latebit eorum infirmitas; quemadmodum imbecilliores milites, qui fugam, audita buccina, circumspiciunt, in medium agmen cogi solent, ut qui per se parum possunt, turba valeant. At si causa duobus tantum argumentis nitatur, quorum alterum validius sit, alterum infirmius, tunc imbecillius subjicietur quidem validiori, sed mox ad validius recurretur.

Quot sunt argumentationum species, seu quot modis tractari possunt argumenta?
R. Quatuor sunt præcipuæ species argumentationis: *Syllogismus*, seu *ratiocinatio*, *Enthymema*, *Inductio*, & *Exemplum*. His adde *Soritem*, & *Epicherema*.

§. II.

§. II. De Syllogismo.

Quid est Syllogismus?

R. Duplex distinguitur Syllogismus, seu ratiocinatio. Alius est philosophicus, alius oratorius. Syllogismus philosophicus est argumentatio constans tribus propositionibus distinctis, & explicitis, quæ sic inter se connectuntur, ut concessis duabus primis, quarum altera *major*, altera *minor*, quia minus late patet, appellatur; necessario concedenda sit tertia, quæ *consequentia* dicitur, v. g.

> *Omnis ars honesta est amplectenda:*
> *Rhetorica est ars honesta:*
> *Ergo Rhetorica est amplectenda.*

Syllogismus oratorius est ratiocinatio constans quinque partibus, certo inter se ordine connexis; unde etiam vocatur *Syllogismus perfectissimus.*

Quænam sunt partes Syllogismi oratorii?

R. Quinque numerantur. 1. est *Propositio*. 2. *Propositionis probatio*. 3. *Assumptio*. 4. *Assumptionis probatio*. 5. *Conclusio*. Habes insigne quoddam Syllogismi oratorii exemplum in libro 1. de Inventione, ubi luculenter demonstrat Cicero divina providentia mundum gubernari. Sed quod exiliter & jejune dixisset Philosophus in huncferme modum: *Illud divina providentia administratur, quod optime administratur: sed mundus optime administratur: igitur mundus divina providentia administratur*: id ipsum Tullius oratorio more ita pertractat.

Melius accurantur quæ consilio geruntur, quam quæ sine consilio administrantur. Et hæc est Propositio.

Domus ea, quæ ratione regitur, omnibus instructior est rebus, & apparatior, quam ea quæ temere, & nullo consilio administratur. Exercitus is, cui præpositus est sapiens & callidus Imperator, omnibus partibus commodius regitur quam is, qui stultitia & temeritate alicujus administratur. Eadem navigii ratio est: Nam navis optime cursum conficit ea, quæ scientissimo gubernatore utitur. Et hæc est propositionis probatio.

Nihil autem omnium rerum melius quam mundus administratur. Et hæc est assumptio.

Nam & signorum ortus & obitus definitum quemdam ordinem servant; & annuæ commutationes non modo quadam ex necessitate semper eodem modo fiunt, verum ad utilitates quoque rerum omnium sunt accommodatæ, & diurnæ nocturnæque vicissitudines nulla in re unquam mutatæ quidquam nocuerunt. Et hæc est Assumptionis probatio.

Quæ

Quæ signa sunt omnia non mediocri quodam consilio naturam mundi administrari. Quæ est Complexio, sive Conclusio.

Semperne constat quinque illis partibus Syllogismus oratorius?

R. Nequaquam. Si enim perspicua sit vel Propositio, vel Assumptio, tunc omittitur illius Probatio; & ita fit Syllogismus quadripartitus. Quod si etiam perspicua videatur utraque, tunc probatione nihil opus erit: & ita tripartitus fiet Syllogismus.

Quid vero intererit inter Rhetorem, & Philosophum, si uterque tripartitum Syllogismum adhibeat?

R. Hoc intererit, primo quod Philosophus ea maxime quærat argumenta, quæ possint scientiam, aut certam opinionem efficere: Rhetori vero sufficiant, ut plurimum, probabilia. Alterum discrimen est in argumenti tractandi ratione positum. Philosophus enim tres propositiones ordine collocat, quem ordinem *formam* appellant. Rhetoris vero industria in eo posita est, ut propositiones illas invertat, amplificet, verbis ornet, figuris illuminet, artem denique totam diligentet tegat. Hinc acute admodum aiebat (a) Zeno Philosophus, *Logicam, seu dialecticam similem esse pugno, seu manui complicatæ: Rhetoricam vero palmae seu manui explicatae, atque exporrectae similem esse.*

Nunquamne logicus & naturalis servatur ordo in Syllogismis oratoriis?

R. Servatur aliquando non solum ab Oratoribus, verum etiam, quod mirum sane videatur, ab ipsis Poetis, ut in illo Persii exemplo, Satyra 5.

An quisquam est (b) alius liber, nisi ducere vitam
Cui licet, ut voluit? Licet, ut volo, vivere; non sim
Liberior Bruto?

Qui profecto integer est Syllogismus, & ordinem eum plane servat, qui tradi solet a Logicis. Sic enim hoc loco dialecticum prorsus in morem argumentatur Persius:

Nemo magis liber est quam is, cui licet ducere vitam ut vult:
Atqui mihi licet ducere vitam ut volo:
Ergo liber sum, & ipso etiam Bruto liberior.

§. III.

(a) *Zeno Stoicorum inventor & princeps, floruit post Alexandri M. mortem.*
(b) *Perfectus in Poeta Syllogismus.*

§. III. De Enthymemate.

Quid est Enthymema?
R. Est pars Syllogismi, seu Syllogismus imperfectus.

Quot partes habet Enthymema?
R. Duas; quarum prima vocatur a Logicis *Antecedens*, alia *Consequens*, v. gr. *Omnes artes sunt expetendæ. Ergo eloquentia est expetenda*. Hinc est quod Enthymema jure optimo *curtum* vocatur a Juvenali Sat. 6. in mulieres:

Non habeat matrona, tibi quæ juncta recumbit,
(a) Dicendi genus, aut curtum sermone rotato
Torqueat enthymema, nec historias sciat omnes.

Vocatur, inquam, curtum; quod sit argumentatio quasi mutila, & una propositione veluti truncata; quæ si addatur, fiet integer Syllogismus.

Quomodo fit Enthymema?
Fit omittendo vel propositionem, vel assumptionem, seu ut Logici loquuntur omittendo *majorem*, vel *minorem*: v. gr. *Clodius insidias struxit Miloni: ergo Clodius jure fuit occisus*; vel *Quicumque alteri struit insidias, jure ab illo occiditur: ergo Clodius jure fuit occisus a Milone.*

Unde nomen suum traxit Enthymema?
R. Ἀπὸ τοῦ ἐνθυμεῖσθαι, quod est *mente concipere*, *cogitare*; quod scilicet tertia propositio, quæ verbis non affertur, mente retineatur.

Quodnam est optimum Enthymematis genus?
R. Illud est, quod fit a contrariis, cujusmodi est apud Sallustium illud (b) Micipsæ ad (c) Jugurtham: *Quem alienum fidum invenies, si tuis hostis fueris?* Erit etiam acutius ac validius Enthymema, si fiat per interrogationem. Tale est illud Medeæ apud Senecam.

Servare potui: Perdere num possim rogas.

Cur

(a) *Non loquatur ex arte & secundum præcepta Rhetoricæ.*
(b) *Micipsa patruus Jugurthæ, & Massinissæ filius.*
(c) *Jugurtha Numidarum rex a Pompejo victus.*

Cur Enthymemate magis gaudere vulgo dicitur orator, quam Syllogismo?

R. Tribus de caussis. 1. Ut occultet artificium, quod scilicet agnitum, causæ magis obest, quam prodest. Hinc etiam cum utitur Syllogismo, partes ejus fere transponit. 2. Ne videatur auditorum ingeniis diffidere, quasi necesse sit omnes Syllogismi partes sigillatim exprimi. 3. Quia Enthymema validius percellit adversarios, illosque punctim (a), ut ajunt, cæsimque ferit. Unde *jaculum ac telum oratoris* vocari solet. Vide quo modo Tullius Enthymemate feriat Antonium: *Pacem vult Antonius? arma ponat;* quasi si diceret: *Non arma ponit Antonius? ergo non vult pacem.*

§. IV. De Inductione.

Quid est Inductio?

R. Est argumentatio, qua ex multis singularibus enumeratis aliquod concluditur. Ita Seneca variarum rerum enumeratione magnifica, concludit solam in homine virtutem esse laudandam: *Navis bona dicitur, non quæ pretiosis coloribus picta est, nec cui argenteum, aut aureum rostrum est; sed quæ stabilis est, firma velo, & consentiens vento. Gladium bonum dices, non cui deauratus est baltheus (b), nec cui vagina gemmis distinguitur, sed cui ad secandum subtilis est acies. Regula (c) non quam formosa, sed quam recta sit, quæritur. Ergo in homine quoque nihil ad rem pertinet quantum aret, aut quam multis salutetur, sed quam bonus sit.*

Inductio non solum oratoribus perfamiliaris est, sed etiam poetis, & in primis Ovidio, qui illa majorem in modum delectabatur. Unum hic eximium exemplum afferemus, quo infelix ille poeta, cum exularet in Scythia, uxoris suæ dolorem consolatur, Tristium lib. 4., probando per inductionem, asperas res gloriæ segetem & materiam esse:

Materiamque tuis tristem virtutibus imple:
  Ardua per præceps gloria vadit iter.
Hectora quis posset, felix si Troja fuisset?
  Publica virtutis per mala facta via est.
Ars tua, Tiphy (d), jacet, si non sit in æquore fluctus:
  Si valeant homines, ars tua, Phœbe (e), jacet.

Sic

(a) Ital. *Di punta e di taglio.*
(b) Ital. *Cingolo pendente.* (c) Ital. *Riga.*
(d) *Tiphys Argonautarum navis in expeditione Colchica gubernator.* (e) *Apollo medicinæ inventor.*

Sic etiam apud Virgilium, Æneas probat per inductionem, viventi sibi iter ad inferos nequaquam interclusum esse debere:

Si potuit manes arcessere conjugis Orpheus,
Threicia fretus cythara, fidibusque canoris,
Si fratrem Pollux alterna morte redemit,
Itque reditque viam toties. Quid Thesea magnum,
Quid memorem Alciden? & mi genus ab Jove summo.

Quid observandum est in inductione?

R. Duo diligenter cavenda sunt: 1. Ut quæ sumuntur, certissima sint. 2. Ut id, cujus confirmandi causa fit inductio, iis quæ sumuntur, simile sit.

§. V. De Exemplo.

Quid est Exemplum?

R. Est inductio imperfecta, qua ab uno simili argumentamur ad aliud. Cujusmodi exemplum habes in Miloniana, ubi probat Tullius, non esse condemnandum Milonem, quod Clodium occiderit, cum nec Horatius ob sororem necatam fuerit condemnatus. Sed vide quomodo exemplum illud illustret Cicero: *Negant intueri lucem esse fas ei, qui a se hominem esse occisum fateatur. In qua tandem urbe hoc homines stultissimi disputant? Nempe in ea, quæ primum judicium de capite vidit M. Horatii fortissimi viri, qui nondum libera civitate, tamen populi Rom. comitiis liberata est, cum sua manu sororem esse interfectam fateretur.* Similiter apud Virgilium Æn. 1. Juno furore percita concludit ab exemplo, licere sibi omnino in Æneam & Trojanos, quod Palladi licuit in Ajacem & Argivos:

Pallas ne exurere classem
Argivum, atque ipsos potuit submergere ponto,
Unius ob noxam & furias Ajacis Oilei (a)
. . . .
Ast ego, quæ Divum incedo regina, Jovisque
Et soror & conjux, una cum gente tot annos
Bella gero.

§. VI.

(a) *Ob violatam Cassandram in Palladis templo ab Ajace Oilei filio. Alter erat Ajax filius Telamonis. Uterque fortis & furens.*

§. VI. De Dilemmate.

Quid est Dilemma?

R. Est argumentum constans duabus partibus contrariis, quæ utrinque adversarium capiunt. Unde etiam Syllogismus cornutus appellatur, quod nempe illius cornua sint ita disposita, ut qui unum effugerit, in alterum incurrat. Sic belle omnino probabis Dilemmate, quemvis dolorem æquo animo esse tolerandum: *Nam omnis dolor aut est vehemens, aut levis: si levis, facile feretur: si vehemens, certe brevis futurus est.* Ita Cic. Philip. 5. probat hoc Dilemmate non esse mittendos legatos ad Antonium: *Legatos decernitis. Si ut deprecentur, contemnet; si ut imperetis, non audiet.*

Hoc eodem argumentandi modo recte damnatur Lucretia illa, quæ a Sexto Tarquinio vi oppressa, sibi mortem intulit.

(a) Si fuit ille tibi, Lucretia, gratus adulter;
Immerita ex merita præmia morte capis.
Sin potius casto vis est allata pudori,
Quis furor est, hostis crimine velle mori?
Frustra igitur laudem captas, Lucretia: namque
Vel furiosa ruis, vel scelerata cadis.

Unde nomen suum traxit Dilemma?

R. Ad adverbio græco δὶς, *bis*, & a voce λῆμμα (b), *sumptio, captio*, quod nimirum utrinque capiat adversarium.

Qua ratione solvi potest Dilemma?

R. Duplici: 1. Si universum Dilemma torqueas in ipsum auctorem: cujusmodi exemplum affert Aristoteles lib. 2. Rhetoricorum: *Sacerdos quædam maximopere dissuadebat filio, ne ad populum verba faceret: nam si injusta suaseris, inquiebat, habebis Deos iratos; sin vero justa, iratos habebis homines.* Hoc dilemma sic in matrem ipsam torsit ingeniosus adolescens: *Immo*, inquit, *expedit ad populum verba facere. Nam si justa dixero, Dii me amabunt; si injusta, homines.*

Ejusmodi fuit etiam celeberrimum illud Dilemma, unde se expedire nunquam potuerunt (c) Areopagitæ,

---

(a) *Renatus Laurentius in Comm. Tertull.*

(b) A verbo λα βάνω, capio.

(c) *Areopagitæ judices austeri & incorrupti, qui Athenis in templo Martis judices erant causarum capitalium.*

tæ, qui licet mortalium sapientissimi vulgo haberentur, ortam tamen ex illo Dilemmate litem prorsus judicatam reliquerunt. Cum enim in Protagoræ Rhetoris disciplinam se quidam adolescens tradidisset, grandemque pecuniæ summam illi ex pactione fuisset pollicitus, ea lege ut primum omnium, quam esset habiturus litem obtineret; jam plene ac perfecte præceptis intimæ artis eruditus, mercedem omnino negat. Litem intentat illi magister: *Et debes*, inquit, *omnino mercedem, quo res cumque vertant. Si enim vicero, debes ut condemnatus: si viceris, debes ex pacto. Immo*, inquit versipellis discipulus, *quo res cumque vertent, nihil habebiis. Si enim causam vicero, ex judicum sententia nihil debeo; si vero causa cado, jam tibi ex pactis debeo nihil.*

2. Solvitur dilemma, si alterutram illius partem infirmare possis, vel si ostendas, aliquid medium inter duas propositiones intercedere. Sic cum servus ab hero forte percussus, illum hoc repentino dilemmate petiisset: *Si sum improbus, cur mea uteris opera? Si probus, cur aut quorsum tandem me percutis?* Hoc dilemma sic in servum acute retorsit herus: *Non te percutio, quia probus es; sed ut ex improbo fias aliquando probus.*

§. VII. De crocodilo, & de argumento insolubili.

Huc referri potest Crocodilus, de quo pauca sunt hoc loco delibanda.

Quid est Crocodilus?

R. Est argumentationis species captiosa & fallax, quæ incautos, quibusdam quasi vinculis irretitos, inducit in fraudem. Vocatur autem *Crocodilus*, ob hanc, quam poetæ finxere, causam.

Crocodilus oranti mulierculæ, ut filium, dum forte juxta flumen ambularet, abreptum sibi redderet, respondit redditurum utique, si ad propositam quæstionem verum diceret. Hæc autem fuit quæstio: *Filium reddam tibi, necne?* Ad hæc mulier anxia, fraudemque suspicata, respondit: *Non reddes; & ob eam causam reddi debere, quo nempe verum dixisset. Mentiris*, inquit vafer Crocodilus: *si enim reddidero, verum non eris locuta. Reddere ergo non possum, quin falsa dixeris.*

Huc etiam revocantur propositiones, quas vocant *mentientes*, sive *insolubiles*, quæ se omnino destruunt; cujusmodi est hæc Cretensis cujusdam Poetæ: *Omnes ad unum Cretenses semper mentiuntur*. Ergo non mentitur certe quidem Poeta Cretensis, dum illos semper mentiri asseverat: unde non sunt omnes semper mendaces.

§. III.

§. VIII. De Sorite, & Epicheremate.

Quid est Sorites?
R. Est argumentatio, qua ex multis propositionibus gradatim, minutatim, & velut acervatim congestis aliquid infertur. Unde *Syllogismus acervalis* vocatur a Tullio. Hoc acervali captiosoque argumentandi genere utebatur olim Themistocles, dum per risum jocumque dictitabat, filium suum, licet nondum triennem, toti tamen terrarum orbi imperare. Sic enim lepide ajebat: *Meus filius imperat matri, illa mihi, ego Atheniensibus, Athenienses Græciæ, Græcia Europæ, Europa toti orbi; ergo filiolus meus imperat toti terrarum orbi.*

In hoc disputandi genere frequentes erant Stoici (a), & illorum princeps Zeno. Sed maxime omnium illo delectatus dicitur Chysippus (b), ut Socrates inductione, & ironia. Sed hoc genus argumenti sæpe solet esse captiosum & fallax. Cum enim sensim & minutatim multa coacervantur, facile est injicere respondenti laqueos, & periculosam illi telam texere. Retexere igitur oportebit & seorsim singula considerare, sicque facilius universa frangentur.

Cedo denique etymon illius vocis Sorites.
R. Habes germanissimum etymon in hac voce græca *σωρὸς*, *cumulus, acervus*, unde *σωρείτης*, *sorites, argumentum acervale.*

Quid est Epicherema?
R. Est Enthymema contractum, cujus duæ propositiones in unam conferuntur; ut, *sine causa dominum servus accusat.* In hac enim una propositione continentur hæ duæ: *non debet servus temere & sine causa dominum incusare; ergo servus & medicus regis Dejotari non debet illum temere apud Cæsarem incusare.*

De his omnibus argumentationum generibus splendidam habes atque uberem tractationem in Acroasibus cl. viri Jacobi Facciolati.

CA-

(a) *Stoici philosophi, qui summum bonum in virtute ponebant, sic dicti a στοᾶς, id est,* porticus, *in quam convenire solebant.*
(b) *Chrysippus Stoicus philosophus, Zenonis auditor.*

CAPUT II.

De Confutatione.

Quid est Confutatio?
R. Est pars orationis, in qua rationes contra nos pugnantes refellimus.

Quomodo fit Confutatio?
R. Fit primo negatione mera, cum scilicet rem allatam ab adversario, falsam omnino esse dicimus; aut illam absurdam, incredibilem, repugnantem esse demonstramus. Ita Cic. pro Quinctio, rem negat aperte: *Negamus te bona Quinctii, Sexte Nævi, possedisse edicto prætoris.* Sic etiam pro Roscio, perspicue demonstrat, parricidii crimen, cujus insimulatur Roscius, ab illius vita moribusque prorsus alienum esse: quem locum, quia longior est, omitto.

2. Fit Confutatio, cum factum non negamus, sed excusamus, & jure factum fuisse contendimus. Sic Tullius pro Rabirio, Saturnii (a) mortem, quæ illi objiciebatur, adeo non expavescit ut scelus, ut potius illius auctorem excipiet Rabirium: *Arguis occisum esse a C. Rabirio L. Saturnium, & id C. Rabirius multorum testimoniis, Q. Hortensio copiosissime defendente, antea falsum esse docuit. Ego autem* (b) *si mihi esset integrum, susciperem hoc crimen, agnoscere, confiterer. Utinam hanc mihi facultatem causa concederet, ut possem hoc prædicare, C. Rabirii manu L. Saturnium hostem populi Rom. interfectum.*

3. Fit Confutatio, cum adversarios, pari, vel etiam majori re objecta, vicissim lacessimus, ut periti duces solent, qui hostium vires distrahunt, alio avertunt. Talis est apud Virgilium disputatio pastorum, in qua sic prior incipit Damœtas:

(c) Dic quibus in terris (& eris mihi magnus Apollo)
Tres pateat cœli spatium non amplius ulnas.

Mo-

(a) *Saturnius Tribunus plebis seditiosus, qui cum res novas moliretur, a servo occisus fuit in ipso Capitolio.*
(b) Ital. *Se fossi più a tempo, se stesse in mia mano.*
(c) *Vide interpretes: quorum nonnulli hæc ad Cœlii cujusdam sepulcrum referunt.*

Mopsus impar respondendo, nova quæstione conatur irretire Damœtam (a):

> Dic quibus in terris inscripti nomina regum
> Nascantur flores, & Phyllida solus habeto.

4. Confutatio fit per indignationem atque contemptum, cum nempe generosa quadam fiducia, quæ nobis objiciuntur, spernere, ac dedignari videmur. Hujusmodi singulare omnino, nobileque in primis habes exemplum in 37. Livii libro, ubi magnus ille Scipio Africanus, post tot res præclare gestas, invidorum, ut fiat, calumniis appetitus, & in jus ad causam dicendam vocatus, silentio facto: *Hoc*, inquit, *die* (b), *Tribuni plebis, vosque Quirites, cum Hannibale, & Carthaginensibus, signis collatis in Africa, bene ac feliciter pugnavi. Itaque cum hodie litibus, & jurgiis supersederi æquum sit, ego hinc extemplo in Capitolium, ad Jovem optimum maximum, Junonemque & Minervam, cæterosque Deos, qui Capitolio, atque Arci præsident, salutandos ibo: iisque gratias agam, quod mihi & hoc ipso die, & sæpe alias egregie reipublicæ gerendæ mentem facultatemque dederunt. Vestrum quoque, quibus commodum est, ite mecum, Quirites, & orate Deos, ut mei similes principes habeatis.*

Aliquando etiam valde utile erit in confutatione jocos, sales, & facetias, etiam in rebus seriis adhibere, quæ si nec in mimicam scurrilitatem degenerant, nec in atrocius maledictum, nec in nimiam dicacitatem, mirum quantum causæ prosint, & animos auditorum exhilarent.

Postremus denique refutandi modus fit per compensationem: cum scilicet neque factum negamus, neque jure factum contendimus: sed alio quodam præclaro facto abunde compensari ostendimus. Sic Horatius, qui sororem interfecerat, judicio populi Rom. fuit absolutus, *magis admiratione virtutis, quam jure causæ*, inquit Livius.

CA-

(a) *Nummi Augusti, in quorum aversa parte erant flores cum hac inscriptione*: L. Aquilius Florus III. vir. *Sunt qui de flore hyacinthi interpretantur cum vulgo.*

(b) *Tribuni plebis erant magistratus, populi defensores & custodes.*

CAPUT IV.

De Peroratione.

Quid est Peroratio?
R. Peroratio, sive Epilogus, est ultima orationis pars, in qua id, quod tota oratione expetebat Orator, majori vehementia evincere, & obtinere contendit. *Ita Quintilianus.*

Quot partibus constat Peroratio?
R. Duabus: Enumeratione, & Motu, seu Affectuum commotione.

§. I. De Enumeratione.

Quomodo fit Enumeratio in Peroratione?
R. Fit, cum ea, quæ per totam orationem varie sparsa sunt, summatim colligimus, & sub uno veluti aspectu ponimus, per Anacephalæosim, seu recapitulationem, quæ est rerum fuse dictarum brevis & artificiosa repetitio.

Cedo illustre aliquod exemplum Enumerationis per anacephalæosim.
R. Exemplo esse poterit epilogus ille in Maniliana, qui tamen partis tantum est, non vero totius orationis: *Quare videte, num dubitandum vobis sit omni studio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis vestri, salus sociorum, vectigalia maxima, fortuna plurimorum civium cum republica defenduntur.* Et cursus in eadem orat. *Quare cum bellum ita necessarium sit, ut negligi non possit; ita magnum, ut accuratissime sit administrandum; & cum ei Imperatorem præficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna: dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod a Diis immortalibus oblatum, & datum est, in rempublicam conservandam, atque amplificandam conferatis?*
Quid observandum est in Enumeratione, seu Anacephalæosi?
R. Duo maximopere sunt observanda: 1. Ut cursim & raptim repetas ea dumtaxar, in quibus causa potissimum consistit, & quæ maxime velis auditorem animis inhærere. Si enim omnia minutatim repetas, *non erit peroratio, sed nova quædam oratio*, inquit Fabius.
2. Quæ disperse diffuseque dicta sunt, ita summatim enumerabis, ut ea cum novo aliquo pondere dicantur,

cantur, figurisque illuminentur, & ornentur sententiis; ne scilicet videatur *crambe* (a) *repetita*, inquit Satyricus, si nimis jejuna sit, nudaque repetitio. Vide quam sententiosa sit, quam referta rebus & verbis Anacephalæosis illa, qua Ajax apud Ovidium, suam contra Ulyssem & pro se orationem ita concludit:

Nec Clypeus vasti (b) cælatus imagine mundi
Conveniet timidæ, natæque ad furta sinistræ.
Debilitaturum quid te petis, improbe, munus?
Quod tibi si populi donaverit error Achivi,
Cur spolieris, erit, non cur metuaris ab hoste,
Et fuga qua sola cunctos, tardissime, vincis,
Tarda futura tibi est, gestamina tanta trahenti.
Adde quod iste tuus, tam raro prælia passus,
Integer est clypeus; nostro, qui tela ferendo
Mille patet plagis, novus est successor habendus.
Denique quid verbis opus est? Spectemur agendo;
Arma viri fortis medios mittantur in hostes;
Inde jubete peti, & referentem ornate relatis.

§. II. De Affectuum commotione.

Altera perorationis pars, munusque alterum est affectuum concitatio: quod quidem ita proprium est illius, ut propterea peroratio *sedes affectuum* a magistris artis appelletur; quod nempe in eo potissimum loco debeat orator omnia orationis vela pandere, omnes eloquentiæ fontes aperire, & auditorum animis quasi faces, stimulosque subjicere.

Quomodo concitari possunt Affectus in peroratione?

R. Concitantur per amplificationem, quæ est gravior quædam ac vehementior affirmatio, ad permovendum valde idonea. Vide quæ supra fuse præcepimus de Amplificatione.

Quinam præcipue motus ciendi sunt in peroratione?

R. Varii, pro variis dicendi generibus. In panegyrico ciendi sunt motus amoris, admirationis, æmulationis, lætitiæ. In vituperatione excitandum est odium, invidia, contemptus. In deliberationibus spem, confidentiam, timorem commovebis. In judiciis vero omnia concurrunt, amor, odium, indignatio, misericordia.

In hac potissimum parte incredibilem quamdam admirationem habuit eloquentia Ciceronis, qui dum peroraret, non

(a) *Spezie di cavolo.*

(b) *Orbem terrarum in Achillis clypeo fuisse cælatum narrat Homerus.*

non incendebat modo judices, & auditores, sed ardere ipse quodammodo videbatur, ac præsertim quando concitanda erat erga reos commiseratio: ita ut non raro, quemadmodum ipse de se loquitur, *plangore, & lamentatione forum perorando compleverit.* Quaproter si forte aliquando plures oratores pro eodem homine dicerent, Ciceroni Peroratio relinqui solebat, ut ipse ita testatur libro de Oratore: *Quid ego de miserationibus loquar? Quibus eo sum usus pluribus, quod, etiamsi plures dicebamus, perorationem tamen mihi omnes relinquebant, in qua ut viderer excellere, non ingenio, sed dolore assequebar.*

Satis hoc indicat Peroratio Milonianæ,ubi sic ait: *Sed finis sit, neque enim præ lacrymis jam loqui possum, & hic se lacrymis defendi vetat....* Et in eadem oratione: *Me quidem, judices, exanimant & interimunt hæ voces Milonis, quas audio assidue, & quibus intersum quotidie.* Itemque pro Rabirio (a) Postumo: *Sed jam, quoniam ut spero, fidem quam potui, tibi præstiti, Postume; reddam etiam lacrymas quas debeo ... Jam indicat tot hominum fletus quam sis charus tuis, & me dolor debilitat, includitque vocem.*

Eadem concitandæ commiserationis arte perfidus ille Sinon Æneidos 2. suam ad Priamum & Trojanos veteratoriam orationem ita concludit:

Quod te per superos, & conscia numina veri,
Per, si qua est, quæ restat adhuc mortalibus usquam,
Intemerata fides, oro: miserere laborum
Tantorum, miserere animi non digna ferentis.

Vide etiam quam plena sit affectuum, quamque, ut ita loquar flexanima apud Ovidium Ulyssis peroratio, qua Achillis arma tandem impetravit, & Ajacem, doloris ac repulsae impatientem, ad mortem adegit:

At vos, o proceres, vigili date praemia vestro,
Proque tot annorum curis, quas anxius egi,
Hunc titulum meritis pensandum reddite nostris.
Jam labor in fine est, (a) obstantia fata removi.
Altaque posse capi (b) faciendo, Pergama cepi,
Per spes nunc socias, casuraque mœnia Troum,

Per-

(a) *Postumus sine aspiratione contra etymologiam; ita Aldus & lapides antiqui.*
(b) *Palladium, hoc est Palladis simulacrum, in arce Trojana capiendo.*
(c) *Dum feci ut Troja capi posset, eam censendus sum cepisse.*

Perque Deos oro, quos hosti nuper ademi ;
Per si quid superest quod sit sapienter agendum,
. . . .
Este mei memores, aut si mihi non datis arma,
Huic date ; & ostendit signum fatale Minervæ.

Quænam sunt præcipuæ virtutes Perorationis?
R. Duæ: 1. Ut sit vehemens ad promovendos animos. 2. Ut sit brevis: quia, ut observat Tullius, *lacrymæ cito arescunt, & animorum incendia celeriter restinguuntur.*

Finis Libri Tertii.

ARTIS
RHETORICÆ
LIBER QUARTUS.

DE DIVERSIS ORATIONUM GENERIBUS.

Tametsi quæ de Inventione, Dispositione, & Elocutione fusius disputata sunt a nobis hactenus, ad quodlibet argumenti genus facile possint accommodari; tamen quo res sit expeditior & cuilibet magis in promtu, de variis Orationum generibus particulatim tradenda nobis esse præcepta judicavimus. Neque vero satis esse censuimus, generatim atque universe indicare fontes, unde manat omnis oratio; nisi etiam singula itinera, singulasque vias indicare sigillatim aggrederemur.

Omnes itaque quæ haberi possunt orationes, ad tria dicendi genera revocantur: nempe ad demonstrativum, deliberativum, & judiciale. Ad genus demonstrativum pertinent: 1. Oratio Panegyrica; 2. Oratio natalitia, seu Genethliacon; 3. Epithalamium, seu Oratio nuptialis; 4. Oratio funebris; 5. Gratiarum actio; 6. Epinicium, & Oratio gratulatoria. Ad genus deliberativum revocatur suasio, dissuasio, hortatio, commendatio. Ad judiciale spectat defensio, & accusatio. De duobus hisce orationum generibus enucleate videamus; nam judiciale minus est nostra ætate usitatum.

CAPUT I.

De Orationibus, quæ pertinent ad genus demonstrativum.

§. I. De Oratione Panegyrica.

Undenam nomen suum traxit Panegyricus?

R. Panegyricæ orationes proprie dicebantur illæ, quæ magno apparatu habebantur olim in panegyri (a), hoc est, in publico solemnique Græcorum undique convolantium

(a) ἄγυρις, cœtus, πανήγυρις, cœtus, universalis.

tium cœtu, sive ad ludos faciendos, sive ad sacra, nundinasve (a) in aliquo emporio celebrandas. Harum porro orationum initium quo splendidius esset, sumi solebat a laude Numinis illius; quod ludis præesse credebatur, ut Olimpii Jovis in ludis Olympicis, Apollinis in certamine Pythico. Deinde sequebatur laus gentis, vel urbis, ubi ludi celebrabantur. Denique Principes, vel magistratus, qui certamini præerant, pugiles, qui decertaverant, ac præsertim victores, qui præmia tulerant, plena manu laudabantur.

Hæc erat ratio veterum illarum orationum, quæ habebantur in panegyri. Sed posterioribus temporibus non illæ solum vocatæ sunt panegyricæ, quæ solemnibus in ludis dicerentur; sed illæ etiam, quæ in nobili quopiam consessu, qualis est Senatus, in Principum laudem habebantur.

§. II. De Inventione, & fontibus Panegyrici.

Quænam series servari solet in Panegyrico?

R. Duplex: artificialis nempe, & naturalis. Servatur series artificialis, cum indiscriminatim confuso temporis ordine, omnia ad certa quædam capita ex arte revocantur; v. g. si quis veteris, seu majoris Catonis laudes ad tria hæc referat capita, quod fuerit optimus Senator, optimus Orator, optimus Imperator. Simili ratione Tullius in Maniliana, Pompeji laudes refert ad scientiam rei militaris, ad virtutem, ad auctoritatem, & ad felicitatem. Sic etiam Q. Curtius Alexandrum Magnum laudat ex hoc duplici capite, virtute scilicet & fortuna. *Fatendum est*, inquit, *cum plurimum virtuti debuerit, plus debuisse fortunæ, quam solus omnium mortalium in potestate habuit*. Hic porro artificialis ordo longe plus habet artis & ingenii, quam ordo naturalis.

Quænam est series naturalis?

R. Series naturalis ea dicitur, in qua historiæ ac temporis ordo servatur. Haec autem series dividitur in tria tempora: illud quod vitam antecessit; illud quo quis vixit; & si naturae concesserit, illud quod mortem est consecutum.

Hunc persaepe adhibuerunt Isocrates, & Tullius: hunc ferme usurpavit Plinius in nobili illo Trajani panegyrico. Nam illius laudationem orditur ab adoptione, tem-

(a) Ital. *Fiere, mercati.*

temporis ordinem fere servans, & ad tertium usque consulatum perducit. Utinam vero serius habita fuisset pulcherrima illa laudatio, ut reliquam etiam optimi Imperatoris vitam haberemus! Cum enim in tertio, ut diximus, Trajani Consulatu sistat Plinius, nihil prorsus in illo legas de (a) Decebalo victo, unde Dacici nomen retulit Trajanus, quod quarto Consulatu contigit; nihil de tot aliis rebus præclare ab eo gestis. Quæ vero Plinius refert, etiamsi non magnum belli ducem ostendant Trajanum, quia nondum ejus ductu bellum fuerat gestum; tamen signa sunt, ex quibus magnum olim belli ducem fore liquido conjici poterat. Verum qua parte nos destituit Plinius, alii panegyristæ, sed aliis in Imperatoribus, exemplo esse poterunt: ut e Latinis Mamertinus, aliique qui cum eo pariter solent excudi. Nec plane aspernandus Ennodii (b) Ticinensis Episcopi panegyricus dictus Theodorico Gothorum regi.

E Græcis adeundus Julianus, orationibus duabus in laudem Constantii Imp. Juvabunt quoque plurimum Latinorum Poetarum panegyrici, ut ille Tibulli ad Messallam libro 4. item, seu Ovidii, seu Lucani ad Calpurnium Pisonem. Quibus adde panegyricos Claudiani, Sidonii & aliorum.

Hinc naturalis ordo perfacilis est, sed vulgaris, ac plerumque languidus, nisi verborum sententiarumque floribus aspergatur, & acutis excitetur sententiis; uti factum 4. Plinio in suo illo eximio panegyrico, in quem, tamquam in eximium exemplar, intueri poterimus.

§. III. De tempore, quod ortum antecessit.

Quid laudare poterit Orator in illo primo tempore?

R. Tria, nempe genus, patriam, & auguria, si qua forte pueri natalem horam præcesserint.

Quomodo laudari quis poterit a genere?

R. Si genus sit illustre, laudabis a splendore natalium, majorumque rebus gestis, quæ sunt quædam virtutis quasi semina, in nobilium animis insita. Dices, majorum virtutem in eum, quem laudas, cum sanguine pariter fuisse transmissam, juxta decantatum illud Horatii verbum: *Fortes creantur fortibus.* Dices, filios impressis majorum vestigiis insistere solere. Hinc illud Claudiani:

. . . Nò-

(a) *Decebalus fortis & industrius Dacorum rex, qui diu fuit Romanorum terror.*

(b) *Di Pavia.*

. . . Nobilitas cunctis exordia pandit,
Laudibus, atque omnes redeunt in semina causæ.

Hinc Maro magnifice laudat Camertem Æn. 12.

Cui genus a proavis ingens, clarumque paternæ
Nomen erat virtutis, & ipse acerrimus armis.

Quid facto est opus, si is, qui laudatur, obscuro genere natus sit?

R. Locum habere poterit illud Minutii Felicis in Octavio: *Omnes pari sorte nascimur, sola virtute distinguimur.* Vel illud Velleji Paterculi: *Optimus quisque nobilissimus.* Dices quoque cum Seneca: *Non facit nobilem, Atrium plenum fumosis imaginibus. Nemo in nostram gloriam vixit: nec quod ante nos fuit, nostrum est. Animus facit nobilem, cui ex quacumque conditione supra conditionem licet surgere.* Usurpabis tritum illud alterius Senecæ: *Qui genus laudat suum, aliena laudat.* Nihil etiam magis pervulgatum quam effatum illud Ulyssis, in certamine cum Ajace (a):

Et genus, & proavos, & quæ non fecimus ipsi,
Vix ea nostra voco.

Cui plane simillimum est quod ait Juvenalis Sat. 8.

Malo pater tibi sit (b) Thersites, dummodo tu sis
(c) Æacidæ similis, Vulcanique arma capessas;
Quam te Thersitæ similem producat Achilles.
. . . .
Majorum primus quisque fuit ille tuorum,
Aut pastor fuit, aut illud, quod dicere nolo.

Denique ne generis humilitas quidquam de laudibus deterat, erunt in promptu communia hæc exempla, 1. Augustum patre avoque (d) argentario natum esse, ut nonnulli voluere: proavum vero habuisse libertinum: avum autem maternum fuisse pistorem Ariciæ, quod illi non semel exprobravit Antonius, teste Suetonio. 2. Agathoclem Siciliæ regem patre figulo natum, teste Justino. 3.

(a) *Metam.* 13.
(b) *Thersites, omnium, qui ad obsidionem Trojæ navigaverant, animo, & corpore deformissimus.*
(c) *Achilles, qui fuit Æaci nepos, & qui armis a Vulcano fabricatis mira edidit facinora.*
(d) Ital. *Banchiere.*

3. Ptolemæum primum Ægypti regem, a quo successores omnes dicti sunt *Ptolomæi*, (a) e gregario milite, nomine *Lago* fuisse prognatum.

4. Magnum illum Arsacem, primum Parthorum regem, unde item *Arsacidæ* dicti sunt, obscuris omnino natalibus ortum fuisse.

5. Demosthenis patrem gladiorum fabrum fuisse. Quo alludit Juvenalis, cum ait Satyra 10.

Dis ille (b) adversis genitus, fatoque sinistro,
Quem pater, ardentis massæ fuligine lippus,
A carbone & forcipibus, gladiosque parante
Incude, & (c) luteo Vulcano ad rhetora misit.

Erit etiam in promptu magnifica illa Tullii vox, cum contemptim *novus Arpinas* appellaretur, *Ego*, inquit, *meis majoribus virtute mea prœluxi.* Denique poterit usurpari quoque ingeniosum illud dictum Iphicratis, qui ex sutoris filio, ob summam rei militaris peritiam, factus Atheniensium exercitus Imperator, invido cuidam generis ignobilitatem exprobranti, false respondit: *Meum genus a me incipit: tuum in te desinit. Meorum primum ego sum; tu tuorum ultimus.*

Quomodo ducitur Laus a patria?

R. Si ea illustris fuerit, virisque insignibus nobilitate, hoc ipsum in laude poni solet. Hunc laudationis fontem non ignoravit Virgilius, cum ait de Didone:

Multa (d) viri virtus animo, multusque recursat
Gentis honos.

Quid facto est opus, si patria sit ignobilis, & obscura, vel etiam infamis?

R. 1. Usurpabis memorabile illud Anacharsis verbum, qui cum natus esset in Scythia, & a Græco nescio quo, *Barbarus a Scytha* contemptim appellaretur, perquam ingeniose respondit: *Mihi quidem patria probro est, tu vero patriæ.*

2. Dices cum Juvenali, tametsi adeo pervulgata esset Abderitarum stupiditas, ut etiam in communi proverbio versaretur; unde Martialis: *Abderitanæ pectora plebis habes:* tamen Abderitam fuisse Democritum, Physicum illum subtilissimum, naturæque venatorem acerrimum: ...

(a) *Fantaccino.*
(b) *Demosthenes, qui sibi veneno mortem inferre coactus est, ne in hostium manus incideret.*
(c) *A lutosa & fuliginosa fabri officina.* (d) *Æneæ.*

. . . Cajus prudentia monstrat
Summos posse viros, & magna exempla daturos,
Vervecum (a) in patria, crassoque sub aere nasci.

3. Juvabit enim illud Claudiani, de laudibus Stiliconis: (b)
(c) Lectos ex omnibus oris
Evehis, & meritum, nunquam cunabula quæris,
Et qualis, non unde satus.

4. Faciet quoque mirum in modum illa Ausonii sententia de Severo Imperatore, qui natus erat in Africa:

Punica origo illi; sed qui virtute probaret
Non obstare locum, dum valet ingenium.

Quomodo laudari quis poterit ab auguriis & signis, quæ illius ortum antecesserunt?
R. Si quid forte singulare contigerit, quo pueri futura claritas & amplitudo quomodocumque portendi videatur, id solerter in laude ponendum erit. Hujusmodi est fax illa, quam Hecuba prægnans utero gestare se somniavit. Ejusmodi est etiam vitis illa, quam in somnio vidit Astyages, quæ palmitibus Asiam obumbraret; unde Cyri magnitudinem præsagiri ab (d) ariolis responsum est. Id genus est etiam illud (e) examen apum, quod in nascentis vel vagientis Ambrosii labris consedisse dicitur. His adde quod de mirabili S. Joannis Baptistæ ortu narrant sacræ paginæ. Nec omittenda est orbicularis illa flamma, quæ nascente Joanne Pico Mirandulano, qui postea eruditionis quoddam portentum fuit, supra caput matris parientis visa est, & mox evanuit.

§. IV. De iis, quæ in vita ipsa laudari possunt.

Quænam in hominis vita laudem præcipuam merentur?
R. Tria hæc in primis, virtutes, scientiæ, & artes.

Quaenam virtutes sunt vel maxime celebrandæ?
R. Primum, ut par est, locum obtinet religio, pietasque in Deum, in Parentes & Patriam. Ex hoc capite suam ipsius commendationem exorditur Æneas, 1. Æn.

Sum pius Æneas, raptos qui ex hoste Penates
Classe veho mecum.

Se-

(a) *Vervex* Ital. *Becco.* (b) *Lib.* 2.
(c) Ital. *Persone scelte da ogni paese.*
(d) *Indovini.* (e) *Sciame.*

Secundum locum sibi jure vindicant clementia, moderatio atque justitia. Ex primo capite Cæsarem mirifice commendat Tullius pro Marcello: *Animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, adversarium nobilitate, ingenio, virtute præstantem, non modo extollere jacentem, sed etiam amplificare ejus pristinam dignitatem; hæc qui faciat, non ego cum summis viris comparo, sed simillimum Deo judico.* De hac eadem clementia sic Antoninus Imperator ad Faustinam conjugem: *Non enim quidquam est, quod Imperatorem Romanum melius commendet gentibus, quam clementia. Hæc Caesarem Deum fecit: haec consecravit Augustum.*

3. Laudabitur liberalitas atque beneficentia, qua nimirum una reges ac principes propius ad Deum possunt accedere. Commendabitur aurea illa Scytharum legati ad Alexandrum vox: (a) *Si Deus es, tribuere hominibus beneficia debes, non sua eripere.* Celebrari quoque poterit facilitas ac liberalitas Imperatoris Titi, qui nihil cuiquam, quod concedi fas esset, abnuebat; *negans*, inquit Suetonius, *oportere quemquam a Principe tristem discedere.* Cum vero aliquando, inter cœnandum, diem illum beneficio vacuum abiisse meminisset, conversus ad amicos: *Amici*, inquit, *diem perdidi.* Adeo scilicet principibus vitam ad benemerendum de mortalibus datam existimabat: proindeque summis æque, ac infimis charus adeo fuit, ut *humani generis deliciae* merito diceretur.

Usurpari etiam poterit aurea illa Virgilii sententia, Æneid. 6. sepositum quemdam apud Elysios esse locum iis omnibus, qui erga alios fuere benefici:

Quique sui memores alios fecere merendo.

Denique celebrabitur fortitudo in adeundis periculis & in laboribus sufferendis; magnitudo animi excelsi & invicti nihil extimescentis. constantia fidesque in promissis, prudentia in consiliis capiendis, celeritas in exequendis, in adversis vero æquanimitas & robur mentis semper imperterritæ.

Quomodo laudari quis potest a scientiis, & artibus?
R. Ex duplici capite. 1. Si liberalium artium disciplinis sit instructus is, qui laudatur 2. Si saltem literis & artibus faveat & patrocinetur. Ex hoc posteriori capite Imperatorem Trajanum magnifice celebrat Juvenalis Satyra 7.

Et

(a) *Curtius Lib. 7.*

Et Spes & ratio studiorum in Cæsare tantum.
Solus enim tristes hac tempestate Camœnas
Respexit.

§. V. De corporis & fortunæ laudibus.

Quaenam res laudantur in corpore?

R. Laudantur in corpore pulcritudo, robur, & sanitas, & his similia. Qui hæc habuerit, laudabitur, quod bene sit illis usus: Qui non habuerit, quod sapienter caruerit: Qui amiserit, quod tulerit moderate.

Cur caduca haec, & plerumque etiam noxia corpori bona laudantur in homine?

Laudantur 1. Quia, licet in se veram laudem non habeant, quæ debetur uni virtuti; tamen virtus in eorum usu atque moderatione vel maxime cernitur. 2. Quia formæ dignitas est optimæ mentis indicium, & simulacrum quoddam, ac flos quodammodo virtutis. Unde non inscite dictum est ab Eumenio in Panegyrico Constantini M. *Naturam ipsam magnis mentibus domicilia magna metari, & ex vultu hominis decoreque membrorum colligi posse, quantus cœlestis spiritus intrarit habitator*. 3. Quia corporis decor est muta quædam commendatio, &, ut eleganter ajebat Carneades, *Regnum* (a) *absque satellitio.*

> Gratior, & pulcro veniens in corpore virtus
> Adjuvat . . .

Inquit Maro. Hinc est, quod olim populi bene multi, & in primis Æthiopes, indique, in dandis imperiis, proceritatem ac pulcritudinem spectare solebant, ut narrat Aristoteles, graviterque mulctatus fuit olim a Lacedæmoniis Archidamus rex, quod exiguam duxisset uxorem. Querebantur enim non (b) *reges, sed regulos* ex hoc conjugio procreatum iri. 4. Quia pulcritudo est veritatis non solum indicium, sed etiam adjumentum. 5. Denique cum vel in ipsis sacris literis prædicetur David, ut *pulcher aspectu, & facie decorus*, quid sane mirum, si a Cornelio Nepote laudetur Alcibiades, ut *ætatis suae formosissimus*? Si ex hoc eodem capite commendetur a Plutarcho Scipio Africanus, etsi de Theodosio M. dixerit Pacatus: *Virtus tua meruit Imperium: sed virtuti addixit forma suffragium. Illa praestitit, ut oporteret, te Principem fieri: hæc ut deceret.*

Quod

(a) Ἀδορυφόρητος βασιλεία.
(b) Οὐ βασιλέας ἀλλὰ βασιλίσκους.

Quod si subturpiculus forte fuerit vel deformis is, qui laudatur, tunc sane corporis vitium egregiis animi dotibus solerter compensabis. Confugies ad illud Ovidianum:

(a) Si mihi difficilis formam natura negavit:
Ingenio formæ damna rependo meæ.

Dices deformem fuisse Socratem, cæcum Homerum, coclitem seu altero oculo, captum Philippum Alexandri magni patrem, itemque Hannibalem: Unde Juvenalis:

(b) Cum Getula ducem portaret bellua luscum.

Fluxam & caducam formæ fragilitatem, quæ propediem deflorescit, verbis exaggerabis, unde Socrates ingeniose ajebat, illam esse *brevem tyrannidem*. Neque fragilem modo dices, sed etiam rem esse plerumque perniciosam, præcipitem, lubricam & periculosæ aleæ plenam docebis. Unde festive Petrarcha vocat illum *velum oculis, pedibus laqueum, viscum alis*. Postremb addere poteris cum Petronio: *Raram facit mixturam cum sapientia forma*; & cum Ovidio, primo Fastorum:

Fastus inest pulcris, sequiturque superbia formam.

Cum Martiali, lasciviam esse persæpe illius comitem;

Insignis forma nequitiaque puer.

Cum vanissimo illo milite apud Plautum: *Nimia est miseria pulcrum esse hominem nimis.* Sed in primis dices cum Juvenali Sat. 16.

Sed vetat optari faciem Lucretia, qualem
Ipsa habuit: cuperet Rutilæ (c) Virginia gibbum
Accipere, atque suam Rutilæ dare. Filius autem
Corporis egregii miseros trepidosque parentes.
Semper habet: rara est adeo concordia formæ
Atque pudicitiæ.

Quænam sunt Fortunæ bona?
R. Honores & divitiæ.

Quo-

(a) *Sapho ad Phaonem.*
(b) *Elephas e Getulia Libyæ parte.*
(c) *Virginia virgo formosissima, ne in potestatem veniret Appii Claudii Decemviri, a patre fuit interempta.*

Quomodo commendari quis poterit ab honoribus?

R. Bifariam, si nempe illos promeritus fuerit, beneque illis fuerit usus. Hinc acute omnino suum Trajanum laudat Plinius, quod meruit honores, antequam fuisset illos adeptus: *Soli*, inquit, *contigit tibi, ut pater patriæ esses, antequam fieres.* 2. Si meruerit simul & spreverit, quemadmodum magnanimus ille Frontinus, quem cum Rufo ita comparat Plinius in Epistolis: *Uterque*, inquit, *ad gloriam pari cupiditate, diverso itinere contendit. Alter* (Rufus) *cum expetit debitos titulos: alter* (Frontinus) *cum mavult videri contempsisse.*

Quomodo commendari quis potest a divitiis?

R. 1. Si possideat, non possideatur. 2. Si sint honestis laboribus partæ. 3. Si iis utatur, non ad perfruendas voluptates, sed vel ad usus vitæ honestos, vel ad juvandos amicos, vel ad egenorum inopiam sublevandam, ut Trajanus, de quo ita Plinius: *Nihil magis tuum credis, quam quod per amicos habes.* Non vero quemadmodum aut luxuriosi perditique (a) nepotes, aut avari.

Aut qui divitiis soli incubuere repertis,
Nec partem posuere suis: quæ maxima turba est. (b)

Quod si fortunæ bonis caruerit is, quem laudas, confugies ad tritos illos communesque locos, blandientis fortunæ munera potius esse in malis, quam in bonis numeranda; caduca semper hæc esse, non virtutis & ingenii, sed incertæ sortis & temporum munera: infelicitatis genus esse, semper esse felicem. Usurpabis aureum illud verbum: *Nescio quomodo bonæ mentis soror est paupertas.* (c) Amplificabis Horatianum illud: *Aurum irrepertum & melius situm cum terra celat.* Dices denique cum Juvenali:

Si fortuna volet, fies de Rhetore Consul;
Si volet hæc eadem, fies de Consule Rhetor.

§. 6. V. De tempore illo, quod mortem subsequitur.

Superest nunc tempus ultimum, cujus in primis habenda est ratio. Ut enim docet D. Ambrosius: *Ante mortem nulla est perfecta laudatio; neque quisquam in hac vita potest definito præconio prædicari, cum posteriora ejus incerta sint.*

Quæ-

(a) Ital. *Scialacquatori.*
(b) *Æn. 6.*
(c) *Petron.*

Quænam res in ultimo tempore laudari possunt?
R. Duæ. 1. Quæ in ipsa morte; 2. Quæ sub ipsum mortis tempus contingere possunt.

Quid in ipsa morte considerare potissimum debet Orator?
R. Duo: genus nimirum, & causam mortis: Genus, si quis pie ac fortiter obierit, ut sapientem ac probum decet: Causa vero laudabitur, si nempe vel pro patria pugnans occubuerit: *Dulce enim ac decorum est pro patria mori,* inquit Horatius; vel si pro tuenda religione mortem occubuerit, ut Christi martyres sanctissimi: vel denique si honestis animi corporisve laboribus & curis sibi ipse mortem acceleraverit.

Quænam post mortem consideranda sunt?
R. Tria hæc spectari solent. 1. Pompa funebris & honores habiti mortuo; ut quod Aristoteli statua fuerit erecta cum inscriptione hujusmodi: *Aristoteles Philosophorum optimus*; vel quod uni Demetrio Phalereo statuæ trecentæ & sexaginta fuerint Athenis positæ; vel quod Gorgiæ Leontino, non aurata, ut ceteris, sed aurea statua fuerit erecta. 2. Spectatur bonorum mœror & luctus. Quo refer illa Mopsi apud Maronem Ecl. 5.

Non ulli pastos illi egere diebus.
Frigida, Daphni, boves ad flumina; nulla neque amnem
Libavit quadrupes, neque graminis attigit herbam.
Daphni, tuum Pœnos etiam ingemuisse leones
Interitum, montesque feri, (a) silvæque loquuntur.

Sed nihil in hoc genere comparandum cum incredibili insolitoque omnium ordinum luctu & acerbissima militum comploratione post Alexandri mortem; quod eloquentissime ita describit Curtius lib. 10. *Suprema hæc vox regis fuit, & paulo post extinguitur. Ac primo ploratu lamentisque, & planctibus tota regio personabat; mox velut in vasta solitudine omnia tristi silentio muta torpebant, ad cogitationes quid deinde futurum esset, dolore converso. Nobiles pueri custodiæ corporis ejus assueti, nec doloris magnitudinem capere, nec se ipsos intra vestibulum regiæ retinere potuerunt; vagique ac furentibus similes totam urbem luctu ac mœrore compleverant, nullis questibus omissis, quos in tali casu dolor suggerit . . . . Nec poterant victi a victoribus in communi dolore discerni. Persæ justissimum* ac

(a) *Silva cum I, non cum Y, ita veteres omnes lapides & libri.*

ac mitissimum dominum; Macedones optimum ac fortissimum regem invocantes, certamen quoddam mœroris edebant. Nec mœstorum solum, sed etiam indignantium voces exaudiebantur; tam viridem & in flore ætatis (a) *fortunæque, invidia Deorum ereptum esse rebus humanis. Vigor ejus & vultus educentis in prœlium milites, obsidentis urbes, evadentis in muros, fortes viros pro concione donantis, occurrebant oculis.*

Persæ, comis more suo detonsis, in lugubri veste cum conjugibus ac liberis, non ut victorem & modo hostem, sed ut gentis suæ justissimum regem, vero desiderio lugebant ... Ad Darii quoque (b) *matrem celeriter fama perlata est. Abscissa ergo veste, qua induta erat, lugubrem sumpsit; laceratisque crinibus, humi corpus abjecit .... Ad ultimum dolori succumbit obvolutoque capite, accedentes genibus suis neptem nepotemque aversata, cibo pariter abstinuit & luce; quinto, postquam mori statuerat, die extincta.*

3. Denique spectantur filii superstites relicti, unde levari mortis mæror, damnumque alio pacto sarciri possit. Ita D. Ambrosius in funere (c) Theodosii Magni, *Ergo,* inquit, *tantus Imperator recessit a nobis; sed non totus recessit. Reliquit enim liberos, in quibus eum debemus agnoscere, & in quibus eum cernimus & tenemus.* Intelligit autem Honorium, & Arcadium, qui patri in Imperio successere.

§. VII. Animadversiones quædam circa personarum laudationem.

Quænam observanda sunt in personarum laudatione?

R. Tria hæc. 1. Ne ad ementitas fictitiasque laudes recurramus, quæ scilicet non splendorem afferunt orationi, sed in veris etiam fidem omnino derogare solent; ut olim contingit imprudentibus hisce Poetis, qui versibus celebrare veriti non sunt hyacinthinas (*d*) Stratonices comas, quam non deformem modo, sed calvam prorsus esse nemo nesciebat. Hoc etiam illustrare poteris exemplo Lysippi, qui Alexandrum sapienter effinxit hastam manu tenentem, Apellem reprehendens, quod eumdem fulminantem depinxisset; & ita spoliasset veris ac propriis insignibus, ut ornaret falsis, quæ nullam apud posteros fidem essent habitura.

2.

(a) *Anno ætatis* 33.
(b) *Sisygambim.*
(c) *Obiit anno Christi* 395.
(d) *Stratonice Seleuci Syriæ regis uxor.*

2. Cavendum est, ne, in meliorum copia, res consectemur viles, & facta leviora. Ut enim scite ajebat (a) Phavorinus, turpius est exigue frigideque laudari, quam graviter vituperari. In magnis tamen viris aliquando etiam res minusculas commendare operæ pretium est. Fecit hoc olim Damis in Apollonio suo Tyanæo, coque nomine reprehensus, argute respondit: *De mensis Deorum* (c) *analecta quoque colligi sedulo debere, ne de illorum ambrosia quidquam depereat.*

3. Denique erit hoc observandum diligenter, ut non communes ac pervagatas, sed proprias cujusque vel saltem cum paucis communes laudes precipue consectemur. Quapropter plane ac perfecte perspecta tibi esse debent quæ propria sunt illius, de quo agitur.

De personarum laudatione satis superque dictum a nobis hactenus. Unde intelligi facile potest, quomodo debeat institui vituperatio, quippe ubi omnia prorsus debent inverti.

§. III. De oratione natalitia, seu Genethliaca.

Quid est oratio Genethliaca?

R. Oratio Genethliaca, quæ etiam Genethliacum, vel Genethliacus appellatur, est oratio, qua alicujus dies natalis celebratur.

Quas partes, seu capita continet oratio Genethliaca?

R. Quatuor. 1. Continet laudes parentum, atque majorum, quæ jure quodam hæreditatio pertinere videntur ad prolem. 2. Spem quam præbet puer vitæ aliquando cum laude peragendæ. 3. Lætitiam & congratulationem de prole feliciter parentibus nata. 4. Vota & preces ad Deum O. M. ut infanti fauste, feliciter, prospereque eveniant omnia, utpote in patriæ decus, & ornamentum adolescar. Hujusmodi vota pro Domitiani filio, licet nondum nato, facit Martialis lib. 6.

Nascere Dardanio promissum nomen Julo,
 Vera Deum soboles, nascere magne puer,
Cui pater æternas, post sæcula, tradat habenas,
 Quique regas orbem cum seniore senex.

Undenam excitari potest spes illa, atque expectatio de futura prolis virtute ac gloria?

R.

(a) *Phavorinus insignis Philosophus, Areiate in Gallia natus tempore Hadriani, cui fuit infensissimus.*

(b) *Analecta, Cœnarum quisquiliæ sub mensam cadentes.*

R. Ex variis circumstantiis: 1. ex genere; 2. ex facie; 3. ex futura educatione; 4. ex signis, ex portentis, ex victoriis, prosperisque aliis eventibus; si qua forte id genus pueri ortum vel antecesserint, vel comitata fuerint, aut subsecuta, qualia de Augusto narrantur, itemque de Pyrrho rege, qui maternis uberibus appensus dixit: Βούλομαι, volo, quæ vox transiit in omen futuræ audaciæ. Si quis parentum enixe efflagitantium precibus, ac votis concessus a Deo fuerit, habebis uberem bene augurandi campum, ut de Scipione memorat A. Gellius, & ut Ludovico Magno contigisse vidit ætas nostra.

Quænam est dispositio Genethliaci?

R. Exordium erit lætitia & gratulationis plenum, & ductum ab aliqua temporis, loci, vel personæ circumstantia. Ita Maro eximium illud (a) Salonini, seu alterius Genethliacum exorditur ab apostrophe, quæ gestientem quamdam lætitiam exprimit:

Sicelides Musæ, paulo majora canamus.

Confirmatio continebit parentum laudes, & varias causas, quæ læta omnia de infante sperare jubeant. Vide quam magnifice locum hunc tractet Virgilius, quantaque non vereatur augurati de puero, ex patris virtute notissima.

Ille Deum vitam accipiet, Divisque videbit
Permistos heroas: & ipse videbitur illis:
Pacatumque reget patriis virtutibus orbem.
. . . .
At simul heroum laudes & facta parentis
Jam legere, & quæ sit, poteris cognoscere, virtus;
Molli paulatim flavescet campus arista.

Peroratio denique vota precesque pro filii & parentum incolumitate continebit. Ita Statius Silvarum lib. 4.

Magnus te manet ordo sæculorum,
Natis longior, abnepotibusque
Annos perpetua geres juventa,
Quos fertur, placidos obisse Nestor,
Quos (b) Tithonia computat senectus.
Et quantos ego Delium poposci.

Quid

(a) *Saloninus sic vocatus quod natus fuerit quo anno prætor Asinius Pollio Salonam Dalmatiæ civitatem expugnavit.*

(b) *Tithonus Laomedontis filius, Memnonis pater, post longissimam vitam, ab Aurora conjuge versus in cicadam.*

Quid est oratio Lustrica?
R. Ea est, quæ a veteribus nonnullis habebatur, quando infanti nomen imponebatur. Vocabatur autem *Lustrica oratio*, quod dies ille *Lustricus*, seu *lustralis* vulgo diceretur. Verum quoniam illud orationis genus penitus apud nos videtur obsolevisse, in illo tractando operam & oleum non perdemus.

§. IX. De oratione nuptiali, sive Epithalamio.

Quid est Epithalamium, seu oratio nuptialis?
R. Epithalamium, ut vox ipsa satis indicat, est oratio, qua alicujus nuptiæ celebrantur. Sic autem appellatur a voce græca θάλαμος, quae *cubiculum nuptialem* significat.

Quot sunt partes Epithalamii?
R. Quatuor: 1. Dicitur generatim & universe de nuptiarum laudibus, & de bonis matrimonii, quo scilicet hominum societas primum cœpit, urbes conditæ sunt, genus humanum propagatur, vitae levantur incommoda, & mutua charitas, atque benevolentia cognationibus & affinitatibus serpit, atque diffunditur.

2. Pars, quae praecipuam quamdam curam diligentiamque desiderat, continet laudes utriusque conjugis. Dicuntur autem laudes illae a parentibus, a patria, ab honoribus, fortunisque, a corporis animique dotibus, & a ceteris illis capitibus, unde laudari homines solent, de quibus fuse diximus supra. Ita Mariam (a) Imperatoris Honorii novam conjugem laudibus in cœlum tollit Claudianus in Epithal.

Salve, sidereae proles augusta Serenae (b),
Magnorum soboles regum, pariturąque reges.
. . . .
Quae propior sceptris facies, quis dignior aula
Vultus erit? Non labra rosae, non colla pruinae,
Non crines aequant violae, non lumina flammae.
. . . .
Aurorae vincis digitos, humerosque Dianae.

Tertio loco laudatur nuptiarum apparatus, atque celebritas; popularium & affinium ptaedicatur laetitia, & aliqua etiam laude solent aspergi, qui ad nuptias convene-re.

(a) *Maria Stiliconis filia nupsit Imperatori Honorio.*
(b) *Serena filia fratris Theodosii Magni, uxor Stiliconis.*

re. 4. Denique præcipuis & faustis ominibus clauditur oratio, & vota Deo Superisque pro felici liberorum ortu, mutuaque conjugum concordia nuncupantur. Ita Statius in Epithal. Stellæ, & Violantillæ:

Eja age, præclaros Latio properate nepotes.
Qui leges, qui castra legant, qui carmina ludant.
Acceleret partu decimum bona Cynthia (a) mensem;
Sed parcat Lucina, precor, tuque ipse Parenti
Parce puer: ne mollem uterum, ne stantia lædas
Pectora; cumque tuos tacito natura recessu
Formarit vultus, multum de matre decoris,
Plus de patre feras.

Pro mutua conjugum concordia sic vota nuncupat Martialis in Epith. Prudentis, & Claudiæ Lib. 4.

Diligat illa senem quondam, sed & ipsa marito
Tunc quoque, cum fuerit, non videatur anus.

§. X. De laudatione Funebri.

Quid est oratio Funebris?

R. Ea est, quæ habetur vel in ipso funere, vel in anniversario funeris die, cujusmodi erant orationes illæ, quæ ad Mausoli sepulcrum quotannis haberi jussit Artemisia, itemque quæ Athenis habebantur in laudem eorum, qui in bello pro patria cecidissent, qualis est oratio Periclis apud Thucydidem.

Quænam est origo hujusmodi Funebrium orationum?

R. Illarum inventor apud Græcos fuit Solon, unus e septem Sapientibus: apud Romanos vero Valerius Publicola, qui collegam suum Junium Brutum, in pugna contra Tarquinios cæsum, funebri oratione prosecutus est, tantoque id populi applausu fecit, ut exinde mos ille obtinuerit, publice laudandi Duces eos, qui in bello cecidissent; & a Romanis mos ille ad ceteras gentes, & ad ipsos etiam Christianos manaverit. Hujusmodi porro laudationibus mendosam factam esse historiam, auctor est Tullius; & post illum Livius, quod nempe supra modum res in illis augeri solerent, & bene multa assentatorie magis quam vere dicerentur, ut fere fit.

Quot partibus constat oratio Funebris?

R.

(a) *Cynthia nomen Dianæ a Cyntho monte in Delo insula, ubi nata est.*

R. Orationem funebrem tribus omnino partibus constare debere: nimirum laude, consolatione, & parænesi, sive adhortatione: Laude mortui, consolatione Parentum, & affinium; Parænesi vero, seu adhortatione ad superstites, ut in mortui vitam atque virtutes, tamquam in exemplar intueantur.

De artificio funebris orationis.

Quodnam esse debet, & undenam ducendum est illius Exordium?

R. Magnam quamdam mœroris, luctusque significationem præseferre omnino debet. Duci autem poterit 1. Ab exclamatione. Tale est Exordium brevis illius, sed perelegantis orationis Tullianæ in morte Crassi Oratoris clarissimi: *O fallacem nostram spem, fragilemque fortunam & inanes nostras contentiones, quæ in medio spatio sæpe franguntur, & corruunt, & ante in ipso cursu obruuntur, quam portum conspicere potuerunt?*

2. Duci potest Exordium a descriptione funebris apparatus, vel a mœsto audientium silentio, quæ res utraque sacrum quemdam horrorem audientibus incutiat. Ita nos olim sumus exorsi funebrem laudationem ill. Ecclesiæ Principis Camilli de Neufville Archiepiscopi & Proregris Lugd. *Quod tristi silentio, tacitaque mæstitia defixos, & rerum a me dicendarum expectatione suspensos esse vos videam (Auditores) arguit illud quidem dolorem vestrum, cujus vim acerbissimam in vestris animis altius insedisse satis intelligo. At hic vester mæror, hæc expectatio tanta, ne mihi vobisque fraudi sit, est omnino quod vereor. Habent hoc nempe magni dolores, ut superbissimus sit illorum sensus, delicatissimumque fastidium: Habent hoc, ut refricando facile recrudescant, neque se, nisi caute admodum, ac molliter interpellari patiantur. Verum opprimar ante licet officii pondere, quam illud deseram.*

3. Duci poterit Exordium a gravi aliquo (a) apophthegmate de fragili caducaque rerum humanarum sorte, quæ nobis, ut cum maxime, ante oculos obversatur.

4. Duci poterit ab adjunctis, quæ forte laudandi mortem circumstetere. Hinc Imperatoris Theodosii M. laudationem funebrem orditur D. Ambrosius: *Hoc nobis motus terrarum graves, hoc juges pluviæ minabantur, & ultra solitum caligo tenebrosior denuntiabat, quod clementissimus Imperator Theodosius recessurus esset e terris. Ipsa igitur recessum ejus elementa mœrebant, Cœlum tenebris obductum, aer perpeti horrens caligine, terra qua-*

(a) Ital. *Detto sentenzioso.*

quatiebatur motibus, replebatur aquarum alluvionibus. Quidni mundus ipse defleret eum principem continuo esse rapiendum, per quem dura mundi istius temperari solerent?

5. Denique abruptum Exordium ad movendam commiserationem longe aptius esse videtur, quam temperatum ac lene. Vide quomodo M. Antonius Muretus in funere (a) Caroli IX. Galliarum Regis exordiatur ex abrupto *Hoc igitur restabat unum afflictis ac pene prostratis infelicis Galliæ rebus, ut Carolus Rex, quo se illa recreabat, ac solabatur uno, de quo cogitans, in quem intuens, omnium quos excepit, acerbitatum memoriam deponebat, cum bonorum animos ad aliquam spem quietis erigere cœpisset, in ipso ineuntis adolescentiæ flore, acerba atque immatura morte raperetur? O fallaces hominum spes! O incerto voto! O lubrico & ancipitia humanæ vitæ curricula!*

Quid facto opus est in Confirmatione?

R. Tribus illis, quæ supra memoratæ sunt, partibus constabit Confirmatio, laude nimirum, consolatione, atque Parænesi: laude mortui, consolatione propinquorum ac amicorum, & Parænesi ad astantes. Quod attinet ad mortui laudes, vide quæ diximus de Panegyrico, a quo nimirum hoc tantum differt oratio funebris, quod audientium voluptatem sequatur & captet Panegyricus; funebris vero laudatio nihil nisi mœrori serviat atque tristitiæ: unde vitandum erit diligenter quidquid lætitiam gaudiumque posset animis ingenerare. Hoc artificium observare poteris in illo Horatii Carmine, ubi (b) Quintilii amici & affinis sui mortem lamentatur.

Ergo Quintilium perpetuus sopor
Urget? Cui pudor & justitiæ soror
Incorrupta fides, nudaque veritas,
Quando ullum inveniet parem?

Mœrentium dolorem utrumque consolabitur. 1. Vitæ ab amico laudabiliter actæ felix recordatio. 2 Honores viventi mortuoque habiti, & omnia quæ virtutem illius testantur, tum publica, tum privata monumenta. 3. Spes minime dubia de immortali ævo, quo ille inter felices animas in cœlo perfruitur, vel aliquando fruiturus est. 4. Filii nepotesque superstites, ad quos paternæ virtutis hæreditas transit.

Quod

(a) *Carolus IX. obiit anno 1574.*

(b) *Quintilius Poeta non contemnendus, Cremonensis dictus a Patria, diversus ab illo Quintilio Varo, qui Legiones amisit in Germania.*

Quod si forte pro patria pugnans occubuerit is, qui laudatur, tunc enim vero poteris vagari liberius in hoc uberrimo dicendi campo, quem tibi aperit Tullius, cum Martiam Legionem, quæ in (a) Prælio Mutinensi fortiter pugnans cecidit, magnificentissime laudat Philippica 13. *Illi impii, quos cæcidistis, etiam apud inferos pœnas parricidii luent: vos vero qui extremum spiritum in victoria effudistis, piorum estis sedem & locum consecuti. Brevis autem vobis vita data est, at memoria bene redditæ vitæ sempiternæ, quæ si non esset longior quam hæc vita, quis esset tam amens, qui maximis laboribus & periculis ad summam laudem gloriamque contenderet?* Et post pauca: *Sed quoniam, Patres Conscripti, gloriæ munus optimis, & fortissimis civibus monumenti honore persolvitur, consolemur eorum proximos, quibus optima hæc est quidem consolatio: parentibus quod tanta Reip. præsidia genuerunt; liberis, quod habebunt domestica exempla virtutis, conjugibus quod viris carebunt, quos laudare, quam lugere præstabit; fratribus, quod in se, ut corporum, sic virtutum similitudinem esse confident.*

Denique adstantibus, earum, quas celebrasti, virtutum recordatione stimulos admovere conaberis.

Quodnam esse debet Perorationis artificium?

R. Hæ sunt Perorationis partes. 1. Æternam apud Superos felicitatem apprecati mortuo. 2. Sempiternam eidem apud posteros exoptare ac polliceri memoriam. 3. Summum illius desiderium in auditorum animis excitare, his, vel similibus Horatii verbis, de eodem Quintilio:

> Quis desiderio sit pudor aut modus
> Tam chari capitis? Præcipe lugubres
> Cantus, Melpomene, &c.

§. XI. De oratione Eucharistica.

Quid est oratio Eucharistica, seu Eucharisticum?

R. Oratio Eucharistica dicitur ea, qua ob acceptum insigne aliquod beneficium gratias agimus alicui; cujusmodi est luculenta illa oratio, qua Ausonius Orator & Poeta Gallus, Imperatori Gratiano, discipulo quondam suo, gratias agit pro Consulatu ab illo accepto. Traxit autem suum illud *Eucharistici* nomen a voce Græca *Εὐχαρεῖν, gratias agere.*

Quot sunt præcipuæ partes Eucharistici?

R.

(a) *In bello contra M. Antonium, in quo Hirtius & Pansa Consules cæsi.*

R. Tres. 1. Significamus lætitiam obortam ex accepto beneficio. 2. Accepti beneficii magnitudinem amplificamus. 3. Gratum & memorem animum pollicemur.

Quodnam esse debet exordium orationis Eucharisticæ?

R. Exordium versari debet in aperto quodam candidoque dicendi genere, & magnam grati animi foras quodammodo erumpere gestientis, significationem continere. Duci autem poterit. 1. A beneficii magnitudine, cui pro eo ac par est, verbis exornando, te imparem profitearis. Sic Tullius in oratione post reditum habita in Senatu: *Si, Patres conscripti, pro vestris immortalibus in me fratremque meum liberosque nostros meritis, parum vobis cumulate gratias egero; quæso, obtestorque, ne meæ naturæ potius quam magnitudini beneficiorum id tribuendum putetis. Quæ enim tanta potest existere ubertas ingenii, quæ tanta dicendi copia, quod tam divinum atque incredibile genus orationis, quo quisquam possit vestra in nos universa promerita, non dicam complecti orando sed percensere numerando?*

2. Duci poterit Exordium ab excusatione diuturni silentii post acceptum beneficium. Hoc pacto Tullius exorditur suum illud eximium Eucharisticum ad Cæsarem pro impetrato M. Marcelli reditu: *Diuturni silentii, P.C. quo eram his temporibus usus, non timore aliquo, sed partim dolore, partim verecundia, finem hodiernus dies attulit; itemque initium quæ vellem, quæque sentirem, meo pristino more dicendi.*

Quid facto est opus in Eucharistici confirmatione?

R. 1. Amplificanda est & in bono lumine collocanda beneficii magnitudo. 2. Laudanda est persona, a qua profectum est beneficium.

Quomodo amplificanda est beneficii magnitudo?

R. Amplificabitur quadrifariam. 1. A persona quæ gratificabitur, si res sit in amplissimo dignitatis gradu collocata. Hinc enim augetur beneficii magnitudo. 2. A persona cui gratificatur, si beneficium sit egenti collatum, si immerenti, si ad plures pertineat. 3. A re, qua gratificatur, si honesta, si opportuna, si exoptata, si difficilis. 4. A ratione & modo; si non ægre, sed libenti animo; si non rogatu alieno, sed sponte; si non redditum sit, sed datum beneficium; si non tarde, sed cito & opinione citius. Ut enim est in veteri Proverbio, *Bis dat, qui cito dat*: & interdum etiam beneficii loco ducitur, si cito negetur. Unde in laudatissimo Epigrammate (a) auctoris incerti, sed veteris:

Cæ-

(a) *Apud Colomesium, & apud Barrhium in Adversariis.*

Cæsaris ad valvas sedeo, sto nocte dieque,
Nec datur ingressus, quo mea facta loquar.
Ite, Deæ faciles, & vestro numine saltem
Dicite divini Cæsaris ante pedes:
Si nequeo placidas affari Cæsaris aures,
Saltem aliquis veniat, qui mihi dicat: Abi.

Quidnam in Peroratione servandum est?
R. Accepti beneficii memoriam nunquam interituram, & trabali, ut ita loquar, clavo figendam esse polliceberis. Ita Ausonius ait ubique sibi occurrere beneficia Gratiani, *in templo, in foro, in curia, in palatio, domi.* Sic etiam Mamertinus ad Imperatorem Julianum: *In referenda gratia, hoc tibi polliceor, semperque præstabo, mihi nec in suggerendis consiliis veritatem, nec in audiendis periculis animum, nec in laboribus perferendis industriam defuturam.* Sed nullum quod sciam, illustrius exemplum afferri potest, quam Eucharisticum Æneæ ad Didonem. Ænid. 1.

O sola infandos Trojæ miserata labores,
Quae nos reliquias Danaum, terraeque marisque
Omnibus exhaustos jam casibus, omnium egenos
Urbe, domo socias. Grates persolvere dignas
Non opis est nostræ, Dido: nec quidquid ubique est
Gentis Dardaniae, magnum quae sparsa per orbem
Di tibi (si qua pios respectant numina, si quid
Usquam justitiae est, mens sibi conscia recti)
Praemia digna ferant.

Vide etiam apud Livium lib. 28. orationem Saguntinorum gratias agentium Senatui Rom. quod eorum causa bellum adversus Hannibalem suscepisset. Vide in Bello Jugurthino orationem Bocchi regis ad Syllam. Habes quoque lectissimam illam epistolam, qua Tullius agit gratias Marcello ob supplicationem sibi ejus opera decretam.

§. XII. De Epinicio & Gratulatione.

Quid est Epinicium?
R. Est gratulatio ob reportatam victoriam. Sic autem nuncupatur a voce graeca *νίκη*, *victoria.*

Quodnam esse debet illius artificium, & dispositio?
R. Exordium, si unquam alias, erit splendidum, floridumque, & hilaritatis plenum ac laetitiae. Videtur autem abruptum magis esse debere, quam temperatum.
In confirmatione amplificabitur 1. Belli necessitas. 2. Belli difficultas. 3. Æquitas in suscipiendo, diligentia

in apparando, virtus in gerendo, celeritas in conficiendo. 4. Enumerabuntur commoda & utilitates victoriae, quae timore populos, direptione urbes, vastitate Provincias liberavit. Laudabuntur fortissimi viri, qui in bello strenue pugnantes cecidere. Ita Virgilius Euryalium Nisumque laudibus in cœlum extollit, Æneid. 9.

Fortunati ambo; si quid mea carmina possunt,
Nulla dies unquam memori vos eximet aevo.
Dum domus Æneae Capitoli immobilem saxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.

Sua etiam laus tribuetur præfectis, ducibusque praecipuis, qui in victoriæ partem aliquam venere. Ita Ruaeus, (a) hisce inscriptionibus Augusti saeculo dignis, consecravit nomen illorum, qui bellum Batavicum una cum Ludovico Magno administraverant.

LUDOVICO PRINCIPI CONDÆO.
TRIBUS AD SENEFUM EXER-
CITIBUS FRACTIS,
HENRICO PRINCIPI TURRENNIO, SERVATIS
REGNI FINIBUS, PULSIS ULTRA
RHENUM GERMANIS, EO-
RUM EXERCITU QUA-
TER CÆSO,
FRANCISCO MARESC. CREQUIO, DELETIS
INCRUENTA VICTORIA GERMA-
NORUM COPIIS, &c.

Peroratio vota continebit, pro victoris incolumitate, gloria, felicitate, postquam Deo O. M. victoriarum largitori & bonorum omnium fonti, grates fuerint, ut par est, rite persolutae.

Quod si non pro victoria, sed pro adepto insigni quoniam honoris ac dignitatis gradu, fiat alicui gratulatio; significabis. 1. Quantam ceperis animo voluptatem ex illius nova dignitate. 2. Quanta sit etiam publica hilaritas, & laetitia. 3. Honoris & gradus amplitudinem verbis extolles. 4. Non casu, non (a) prehensatione & ambitu, non precibus muneribusque, sed meritis rebusque gestis fuisse comparatum hunc honorem, quem multi ambierint, perpauci obtinuerint.

Pertinent etiam ad demonstrativum genus Soteria, Propempticon, Apobaterion, & Epibaterion.

Quid

(a) P. *Carolus de la Rue S. J.*

Quid est Soteria?
R. Soteriam vocamus orationis genus quoddam, quo restitutam alicui sanitatem gratulamur, & pro illius incolumitate & salute grates agimus Superis.

Quid est Propempticon?
R. Est Oratio, qua discedentem aliquem faustis ominibus, votisque prosequimur; cujusmodi luculentum habes exemplum in egregio Horatii Propemptico, ad Virgilium Athenas proficiscentem.

Sic te Diva potens Cypri,
Sic (a) fratres Helenæ lucida sidera,
Ventorumque regat pater,
Obstrictis aliis, præter (b) Japyga,
Navis quæ tibi creditum
Debes Virgilium, finibus Atticis
Reddas incolumem, precor,
Et serves animæ dimidium meæ.

Quid est Apobaterion?
R. Est oratio, quam habemus discedentes ex patria, vel ex alio quodam loco, ubi cum singulari benevolentiæ significatione sumus excepti. Hujus generis est Æneæ discedentis oratio ad (c) Helenum & Andromachem, Æneid. 3.

Hos ego digrediens lacrymis affabar obortis:
Vivite felices, quibus est fortuna peracta
Jam sua: nos alia ex aliis in fata vocamur.
Vobis parta quies: nullum maris æquor arandum:
Arva neque Ausoniæ semper cedentia retro
Quærenda. Effigiem Xanthi Trojamque videtis,
Quam vestræ fecere manus: melioribus opto
Auspiciis, & quæ fuerit minus obvia Grajis.

Quid est Epibaterion?
R. Est oratio, quæ habetur ab illo, qui post longam peregrinationem, domum incolumis redit. Vide Scaligerum lib. 3. Poetices.

CA-

(a) *Castor & Pollux.*
(b) *Japyx ventus flans ab Apulia, quæ olim Japygia dicebatur.*
(c) *Helenus Priami filius, vaticinio clarus, ex captivo factus Epiri Rex ab ipso Pyrrho.*

CAPUT II.

De orationibus, quæ pertinent ad genus deliberativum.

Quænam est materia generis deliberativi?
R. Illius materia sunt res omnes in manu, & arbitrio nostro positæ: Ut enim ait (a) Tullius: *Tollitur omnis deliberatio, si intelligatur quidquam fieri non posse, aut imponatur necessitas. Neque enim quisquam deliberat, qua ratione perpetuo victurus sit, quoniam intelligit sibi moriendi necessitatem incumbere: neque quisquam deliberat quomodo volare possit, scit enim sibi alas non adesse.*

Quisnam est finis generis deliberativi?
R. Honestas, & utilitas.

Quænam orationes spectant ad genus deliberativum?
R. Pertinent ad genus deliberativum suasio, dissuasio, hortatio, dehortatio, conciliatio, concitatio, commendatio, petitio & consolatio.

§. I. De Suasione & Dissuasione.

Quid est Suasio?
R. Est oratio deliberativa, qua ostenditur quid faciendum sit. Dissuasione vero contrarium suadetur.

Undenam ducuntur argumenta Suasioni, vel Dissuasioni propria?
R. Ducuntur ab honesto, ab utili, a necessario, a facili, a jucundo, cum aliquid suadendum est; & e contrariis capitibus, cum est aliquid dissuadendum.

Quid est Honestum?
R. Honestum id intelligimus, inquit Cicero, quod tale est, ut detracta omni utilitate, per se ipsum laudabile sit, & expediendum; v. gr. si quempiam hortemur, ut M. Attilii Reguli exemplo malit ad mortem vel ad vincula reverti, quam datam hostibus fidem fallere. Ita Tullius in Maniliana probat suscipiendum esse bellum Mithridaticum, ut deleatur ignominia, quam Populo R. Mithridates incussit, cum una hora tot civium Romanorum millia jussit occidi. Ex hoc eodem loco Cato apud Lu-

(a) *In Partitionibus.*

Lucanum lib. 9. animos militum accendit sola gloriæ commendatione, ad aggrediendum iter periculosum, ac difficile:

O quibus una salus placuit mea castra secutis
Indomita cervice mori, componite mentes
Ad magnum virtutis opus summosque labores.

Quam orationem claudit pulcra illa sententia:

—— Serpens, sitis, ardor, arena,
Dulcia virtuti: gaudet patientia duris:
Lætius est, quoties magno sibi constat honestum.

Quid vocas Utile?

R. Utile est, quod propter commodum expetitur, sive adjunctam habeat honestatem, ut gloria, honor, dignitas; sive non habeat, ut divitiæ, valetudo, tranquillitas, malorum depulsio, &c. Ex his locis Catilina conjuratos hortatur, apud Sallustium, ad nefarium facinus, quod ille maximum atque pulcherrimum vocat: *Nobis*, inquit, *est domi inopia, foris æs alienum; mala res, spes multo asperior. Denique quid reliqui habemus, præter miseram animam? Quin igitur expergiscimini? En illa, illa quam sæpe optastis, libertas: præterea divitiæ, decus, gloria in oculis sita sunt. Fortuna ea omnia victoribus præmia posuit.*

Curio (a) similiter apud Lucanum lib. 1. specie utilitatis Julium Cæsarem ad bellum civile sic hortatur:

Bellantem geminis tenuit te Gallia lustris,
Pars quota terrarum. Facili si prælia pauca
Gesseris eventu, tibi Roma subegerit orbem.

Quid vocas Necessarium?

R. Necessarium dicitur id omne, sine quo salus, aut dignitas stare non potest. Seu mavis cum Scaligero, necessarium dici, quod ita utile est, ut sine eo res NEC ESSE possit, unde & nomen derivatum est. Hujusce porro loci magna vis est. Multi enim sunt animis adeo segnibus, ut tum quoque cum aliquid honestum & utile esse norunt, tamen si res sit cum magno labore conjuncta, facile terreantur. Apud tales ratio necessitatis est (*b*) compendiosa vis ad persuadendum. Ejusmodi est Ciceronis ar-

(a) *Curio homo linguæ venalis, ut se ære alieno liberaret, Cæsarem ad civile bellum impulit.*

argumentum in 4. Philipp. *Agitur enim non qua conditione victuri, sed victuri ne simus, an cum supplicio, ignominiaque perituri*. Ab hoc potissimum loco, itemque ab honesto Æneam Hector ad fugiendam hortatur, Ænéid. 2.

Heu! fuge nate Dea, teque his, ait, eripe flammis,
Hostis habet muros, ruit alto a culmine Troja.
Sat patriæ Priamoque datum; si Pergama dextra
Defendi possent, etiam hac defensa fuissent.

Quid vocas Facile?
R. Facile illud est, quod sine magno labore, sumptuve, aut molestia, brevi tempore fieri potest: quæ sane omnia maximo sunt ad persuadendum momento. Frustra enim suadetur illud, quod vix, aut ægre admodum fieri posse creditur. Ac propterea, si quis hac de re scrupulus hæreat auditoribus, is ante omnia ex illorum animis omnino erit eximendus. Ita Venerem in suam sententiam conatur allicere astuta Juno, Æn. 4.

Mecum erit iste labor: nunc qua ratione quod instat
(a) Confieri possit, paucis, adverte, docebo.

Quod vocas Jucundum?
R. Jucundum dicitur, quod honestam habet voluptatem vel animi, vel corporis; sic nuncupatum, inquit Tullius, *a juvendo*, quod nempe juvet vel utrumque, vel alterutrum. Hinc ducitur illud argumentum Tullii: *Hoc velim tibi persuadeas, si rationibus meis a te provisum esse intellexero, magnam te ex eo & perpetuam voluptatem esse capturum.*

Quænam in suadendo, vel dissuadendo præcipue spectanda sunt?
R. Tria. 1. Quid sit, de quo deliberetur. 2. Qui sint, qui deliberent. 3. Quis sit, qui suadeat, vel dissuadeat.

Quid spectandum est in re, de qua deliberatur?
R. Quinque illa, de quibus egimus enucleate: an sit honesta, an utilis, an necessaria, an facilis, an jucunda.

Quid spectandum est in iis qui deliberant?
R. Caput artis est nosse penitus animos eorum, qui deliberant, eorumque voluntates ac naturas festine odorari, ut possis ambitiosis splendida, avaris utilia, volu-

(a) Confieri *pro* confici, *vox parum usitata.*

-luptuosis jucunda proponere, & suo, quod ajunt, hamo quemque piscari.

Prudentis ergo Oratoris erit videre, an agat cum regibus, aut viris principibus, apud quos, ut ajebat Parysatis illa, verbis byssinis opus est; an cum nobilibus, quos honesta ac laudabilia tangunt; an cum plebe, bellua multorum capitum, apud quam negotium tractare longe difficillimum est. Neque vero satis est dignitatem spectare; sed habenda est etiam ingenii, morum & ætatis ratio, ut rem facilius possis ad exitus optatos perducere. Jure igitur merito de variis variarum ætatum, conditionum & gentium moribus hic agi solet ab artis Magistris, & in primis ab Aristotele.

§. II. De variis variarum ætatum moribus.

Quinam sunt juvenum, virorum, ac senum mores?

R. Ætatis cujusque mores graphice admodum ita pingit Horatius in Arte poetica.

Imberbis juvenis tandem, custode remoto,
Gaudet equis canibusque & aprici gramine campi,
Cereus in vitium flecti, monitoribus asper,
Utilium tardus provisor, prodigus æris,
Sublimis cupidusque, & amata relinquere pernix.
Conversis studiis, ætas animusque virilis
Quærit opes & amicitias, inservit honori:
Commisisse cavet quod mox mutare laboret.
Multa senem circumveniunt incommoda, vel quod
Quærit, & inventis miser abstinet, ac timet uti;
Vel quod res omnes timide gelideque ministrat;
Dilator (a) spe longus, iners, avidusque futuri,
Difficilis, querulus, laudator temporis acti
Se puero, censor castigatorque minorum.

Juvenes igitur flagrant cupiditatibus, facile & vehementer excandescunt, unde adolescentia quidam quasi rationis æstus appellatur: honestum utili præferunt, aperti sunt, candidi & misericordes; sua enim innocentia ceteros metiuntur. Prodigi sunt & in sumptus effusi; nondum enim egestatem sunt experti: ad risum & dicacitatem sunt propensi.

At dispar omnino est senum ratio. Facile succensent illi quidem, sed non æque parent iræ, quia, ut scite Ho-

(a) *Tardus ad bene sperandum ob timiditatem*, δύσελπις, *ait Aristoteles; vel, ut alii malunt, spem vitæ longam habens.*

Horatius. *Lenit albescens animos capillus, litium & rixae cupidos protervae.* Parum sperant, quia diu vixerunt; pauca moliuntur, præteritis gaudent, facetos ac ridiculos odere, solliciti sunt officiorum exactores, ad rem attenti, lenti, difficiles, suspiciosi: sæpe enim aut se aut alios delusos meminerunt. Præterea queruli sunt morosique, ut ait Tullius, *in fragili corpore odiosa est omnis offensio.*

Denique verbosi sunt & loquaces, quia dicere amant. Unde non inscite Cornelius Gallus, seu potius Maximianus:

Deficit auditor, non deficit ipse loquendo,
O sola fortes garrulitate senes!

Sed facile hoc illorum ætati condonandum, ob egregias virtutes, quibus hoc vitium abunde compensant.

Virilis ætas senectutem inter & adolescentiam interjecta, ac in quodam quasi confinio posita, utriusque virtutum vitiorumque particeps est; & utriusque indolem, velut ex vicinia, trahit. Juventus fortis est, sed intemperans; senectus est temperans, sed timida; virilis ætas fortis est sobriaque. Juventus nimis credula est; senectus nimis suspiciosa; virilis ætas, pro rerum natura, vel confidit, vel diffidit. Juventus quærit honestum potius quam utile; senectus utile magis quam honestum; virilis ætas & honestum simul & utile.

Puerilis denique ætas effervescit facile; mutatur in horas: magnam habet indolem ad virtutem; gloriæ honorique mirum in modum velificatur: Audi Tullium lib. 5. de Finibus: *Quanta sunt puerorum decertantium studia! Ut illi efferuntur lætitia, cum vicerint! Ut pudet victos! Ut se accusari nolunt! Quam cupiunt laudari! Quos illi labores non perferunt, ut aequalium principes sint!*

§. III. De moribus Nobilium, Divitum & Plebejorum.

Quinam sunt Nobilium mores?

R. Nobiles sunt honoris ac gloriae vel maxime studiosi, & si Apuleiana voce uti fas est, sunt in primis *honoripetae.* Solent autem non solum ignobiles aspernari, sed etiam homines novos, qui primi ex sua gente sunt honores consecuti. Ita Metellus contemnebat C. Marium, illique Consulatum invidebat. Unde sic de eo Sallustius: *Inerat contemptor animus, & superbia, commune nobilitatis malum,*

Qui-

Quinam sunt Divitum mores?

R. Divites, si praesertim divitias sunt nuperrime consecuti, contumeliosi ferme sunt ac superbi. Nempe facile sibi persuadent praestare se caeteris, quia divitias possident, quibus venalia sunt omnia. Praeterea solent mollitia luxuque diffluere, ut notat Juvenalis Sat. 6.

Prima peregrinos obscœna pecunia mores
Intulit, & turpi fregerunt saecula luxu
Divitiae molles.

Hanc, quam memoravimus, novorum divitum arrogantiam, scite tangit Cicero, cum de T. Roscio ait: *Qui in sua re fuisset egentissimus, erat, ut fit, insolens in aliena.* Et Maro cum ait de Numano:

Vociferans, tumidusque novo praecordia regno.

Qui sunt denique Plebejorum mores?

R. Germanos plebis mores suis coloribus scite pingunt Sallustius, Horatius, Tacitus, & Seneca, dum aiunt: *plebem esse belluam multorum capitum ..... pluma & vento mobiliorem esse..... opinione duci magis quam veritate .... ire quo itur, non quo eundum est ..... privatis commodis servire potius quam publicae vel honestati, vel cupiditati . . . cupidam esse rerum novarum . . . Denique pessimi argumentum turbam esse.*

De variis Reipublicae formis.

Neque vero in deliberatione satis est aetatis & conditionis cujusque indolem ac studia diligenter spectare. Spectandi praeterea sunt Reipublicae mores, qui scilicet, pro varia (*a*) potitiae forma, solent maximopere variare. Aliter igitur agendum apud Hispanos, & Lusitanos (*b*), quibus rex unus summo cum imperio praeest: aliter apud Helvetios (*c*), apud quos vel plebs, vel optimates dominantur.

Quid

(a) *Reipublicae.*
(b) Portoghesi.
(c) Svizzeri.

Quid est Monarchia? (a)
R. Est unius dominatus communem utilitatem spectans.

Quid est Aristocratia? (b)
R. Est optimatum imperium, cujusmodi erat apud Venetos. Quod si optimates illi pauci sint, & propriæ, non vero publicæ serviant utilitati, vocabitur *Oligarchia* (c).

Quid est Democratia? (d)
R. Est imperium populi, cujusmodi ferme est apud Helvetios. Quod si plebs infima dominetur, vocabitur *Ochlocratia* (e). Addi potest *Anarchia*, quæ solet ex turbulentissimis temporibus exurgere, cum sine rege ceterisque magistratibus fluctuat labefactatum imperium.

De variis variarum gentium moribus.

Varios præterea gentium mores, ingeniumque accurate cognosces, & illorum germanam indolem perspectissimam habebis, ut possis ad illam sermonem accommodare, ut monet Horatius:

Intererit multum (f) Davusne loquatur, an heros,
Colchus, an Assyrus, Thebis nutritus, an Argis.

Quænam igitur est variarum Europæ gentium indoles?
R. Galli sunt humani, hospitales, candidi, urbani, lauti, audaces, bellicosi, mobiles, præcipites, longæ spei impatientes, faciles ad obliviscendas injurias æque ac benefacta, acribus initiis, injurioso fine, & ut ait Florus de veteribus Gallis, primo impetu plusquam viri, secundo non item; magni peregrinatores, unde jure dictum est: *nullum bellum sine milite Gallo.*
Germani sunt simplices, aperti, fortes, animarum prodigi, veri amici, verique hostes, inquit Scaliger (g). Belgæ Batavique medium ferme tenent Gallos inter atque Germanos. Hispani sunt constantes, sedati, lenti in consiliis, laboris ac disciplinæ tolerantes: vile ministe-

(a) *Μόνος solus, & ἀρχός, princeps.*
(b) *Ἄριστοι optimates, et κράτος, imperium.*
(c) Ὀλίγος, *paucus, et ἀρχή, principatus*
(d) Δῆμος, *populus, et κράτος, potentia.*
(e) Ὄχλος, *turba, et κράτος, dominor.*
(f) Davus *persona comica, et nomen servi.*
(g) Ital. *Fiamminghi, ed Olandesi.*

sterium, etiamsi spes magna effulgeat, aversantes. Itali sunt cunctatores, ingeniosi, sapientes, mentis excelsæ ac reconditæ, & ad regendum omnino nati, ut ait Virgilius.

Tu regere imperio pópulos, Romane, memento:
Hæ tibi erunt artes.

Poloni sunt feroces, bellicosi, & quos arte magis, quam vi possis superare; Moscovitæ contra fraudulenti, &c. Longum esset cetera persequi. Plura qui volet, adeat quæ ingeniose & eleganter de præcipuis gentibus disseruit Joannes Barclajus in (a) icone animorum cap. 3. & sex proxime sequentibus. Adeat item (b) Calvidii Læti Callipædiam, ubi versibus elegantissimis diversarum Europæ gentium mores & ingenium diligenter expressit.

Quid denique spectandum est in illo, qui suadet vel dissuadet?

R. Tria maxime in illo spectanda sunt, prudentia, probitas, & benevolentia. Prudentia quidem, *quia iis fidem habere solemus*, inquit Tullius libro de Officiis, *quos plus intelligere ac videre, quam nos, arbitramur.* 2. Probitas, *quia quo quis versutior & callidior, hoc invisior & suspectior, detracta opinione probitatis*, ait idem Tullius, & *si quem, licet peritum ac prudentem ceteroqui, fallacem tamen, & sui potius amantem credamus, quam nostri, ejus consilium penitus aversabimur.*

3. Spectatur in suadente benevolentia: quia ut vel maxime prudens & probus quis credatur, tamen si odisse nos, vel alteri parti melius velle existimetur, nequaquam nobis bene consulere velle judicabitur. Tria hæc complexus videtur Cicero, cum lib. 2. ad Atticum ait: *Nunc mihi & consiliis opus est tuis, & amore & fide. Quare advola: expedita erunt omnia, si te habebo.* Nam consilium ad prudentiam pertinet, fides ad virtutem, amor ad benevolentiam.

§. IV. De Hortatione & Dehortatione.

Quid differt Hortatio a Suasione?

R. Hoc differt, quod suademus ratione & consilio, hortemur vero motu atque impulsu. Unde Suasio proprie pertinet ad intellectum; Adhortatio vero pertinet ad effectum. Suasio docet, eoque plus habet argumen-

(a) Ital. *Pittura, Immagine.*

(b) *Verum nomen, Claudius Quilletus Medicus Gallus, vixit sæculo proxime elapso.*

mentorum: Adhortatio vero inflammat, ac propterea plus habet caloris. Suasio facit, ut scias quid facto sit opus: Hortatio facit, ut velis & ausis; illiusque partes sunt, faces ac stimulos veluti subjicere auditorum animis, illosque ad rem bene gerendam inflammare. Denique Suasio pertinet ad confirmationem: Exhortatio vero conclusioni reservatur.

Quinam affectus sunt in hortatione concitandi?

R. Excitabis 1. Spem & fiduciam. 2. Amorem & desiderium rei, quæ suadetur. 3. Æmulationem alienæ gloriae, quae est potentissimum ad feriendos animos telum. 4. Laudabis virtutem illorum, quos hortaris, illosque hortatu nequaquam indigere dices: ut enim observat Tullius, in excitando & in acuendo, plurimum valet, si laudes eum, quem cohortaris. Ita socios recordatione virtutis inflammat Mnestheus apud Virg. Æneid. 5.

At media socios incedens nave per ipsos
Hortatur Mnestheus: Nunc nunc insurgite remis,
Hectorei socii, Trojae quos sorte suprema
Delegi comites; nunc illa promite vires,
Nunc animos, quibus in Gætulis syrtibus usi,
Jonioque mari, Maleæque (a) sequacibus undis.
Non jam prima peto, Mnestheus, neque vincere certo.
(Quamquam oh!)sed superent, quibus hoc, Neptune, dedisti.
Extremos pudeat rediisse. Hoc vincite, cives,
Et prohibete nefas . . . .

Illustre adhortationis exemplum habes apud Curtium lib. 17. ubi Alexander tercentos juvenes adhortatur, ut invadant praeruptam illam undique abscissam Sogdianorum petram, quae in triginta stadiorum altitudinem eminebat, & quam Arimazes cum triginta armatorum millibus obtinebat.

Alexandri hortatio ad tercentos milites.

Vobiscum, o juvenes, & mei aequales, urbium invictarum ante munimenta superavi: montium juga perenni nive obruta emensus sum: angustias Ciliciae intravi: Indiae, sine lassitudine, vim frigoris sum perpessus: & mei documenta vobis dedi, & vestri habeo. Petra, quam videtis, unum aditum habet, quem barbari obsident, ce- te-

(a) *Malea promontorium in mare procurrens, quod periculosam reddit navigationem.*

tera negligunt, nullæ vigiliæ sunt, nisi quæ castra nostra spectant. Invenietis viam, si solerter rimati fueritis aditus ferentes ad cacumen. NIHIL tam alte natura constituit, quo virtus non possit eniti. Experiendo quæ ceteri desperaverunt, Asiam habemus in potestate. Evadite in cacumen, quod cum ceperitis, candidis velis signum mihi dabitis. Ego copiis admotis, hostem in nos a vobis convertam. Præmium erit ei, qui primus occupaverit verticem, talenta (a) decem: uno minus accipiet qui proximus ei venerit: eademque ad decem homines servabitur proportio. Certum autem habeo, vos non tam liberalitatem intueri meam, quam voluntatem.

Dehortationis vero luculentissimum exemplum habes apud Livium lib. 23. in oratione Calavii civis Campani, qua filium suum Perollam ab Hannibalis cæde dehortatur.

Dehortatio.

Per ego te, fili, quæcumque jura liberos jungunt parentibus, precor, quæsoque, ne ante oculos patris facere & pati omnia infanda velis. Paucæ horæ sunt, intra quas jurantes per quidquid Deorum est, dextras dextræ jungentes, fidem obstrinximus, ut sacratis de mensis (b) essemus. Digressi a colloquio, extemplo in eum armamur. Surgis ab hospitali mensa, ad quam tertius Campanorum adhibitus ab Hannibale es: eam ipsam mensam cruentare vis hospitis sanguine? Hannibalem modo pater filio meo potui placare; filium Hannibali non possum? Unus aggressurus es Hannibalem? Quid illa turba tot (c) libertorum servorumque? Quid in unum intenti omnium oculi? quid tot dextræ torpescentes in amentia illa? Vultum ipsius Hannibalis, quem armati exercitus tremunt, quem horret populus Rom. tu sustinebis? Et si auxilia desint, me ipsum ferire, corpus meum opponentem pro corpore Hannibalis, sustinebis? Atqui per meum pectus petendus ille tibi transfigendusque est. Deterreri hinc sine te potius quam illic vinci. Valeant preces apud te meæ, sicut pro te hodie valuerunt.

§. V.

(a) *Talentum Atticum respondet Realibus, seu Juliis Romanis* 6000.
(b) *Ita genuina lectio, pro ederemus.*
(c) *Melius quam* liberorum, *ut vulgo legitur.*

§. V. De Concitatione, & Conciliatione.

Quid est Concitatio?

R. Est virulentum quoddam orationis genus: quo multitudinis præsertim animi, veluti quodam seditionis flabello concitantur. Exemplum unum afferam ex Tacito, lib. 1. Annalium, ubi ait, fuisse in castris Percennium quemdam gregarium militem, hominem turbulentum & procacem, qui commilitonum seditionem conflare conatus est hac artificiosissima concione: *Cur pauci centurionibus, paucioribus Tribunis, in modum servorum obedirent? Quando ausuros exposcere remedia, nisi novum & nutantem adhuc principem precibus, vel armis adirent? Satis per tot annos ignavia peccatum, quod tricena aut quadragena stipendia senes, & plerique truncato ex vulneribus corpore tolerent. Ne dimissis quidem finem esse militiæ, sed apud vexillum retentos, alio vocabulo eosdem labores perferre*, & paulo post: *Denis in diem assibus animam & corpus æstimari. Hinc vestem, arma, tentoria, hinc sævitiam centurionum, & vacationes munerum redimi; ac Hercule verba, & vulnera, duram hiemem, exercitas æstates, bellum atrox, aut sterilem pacem sempiternam.*

Concitationi opponitur conciliatio, qua vel nobis amorem alicujus conciliamus, vel diffidentes partes in concordiam gratiamque reducere conamur. Sic olim Germanicus Cæsar tumultuantes legiones prudenti oratione sedavit, & Julius Cæsar exercitum compescuit, *Quirites* appellando, pro militibus, quà una voce obortam seditionem repente compressit.

§. VI. De commendatione.

Quot sunt præcipuæ Commendationis causæ?

R. Tres. 1. Causas Commendationis exponemus, idque modeste & verecunde; ut quod bene quis de nobis, aut de nostris meritus sit: quod simus cum illo vel sanguine, vel affinitate, vel amicitia conjuncti: quod perspectissima nobis sit illius humanitas, fides, eruditio, virtus, &c. Addere poterimus, scire nos Horatianum illud Epist. lib. 1.

Quales commendes etiam atque etiam aspice: ne mox
Incutiant aliena tibi peccata pudorem.

Sed viri integritatem & præclaras animi dotes nobis exploratissimas esse. 2. Exponebimus negotium, cujus causa commendatur a nobis quispiam. 3. Orabimus at-

atque obtestabimur, vel dicemus, nos pluribus nolle contendere, ne de ejus, quem rogamus, humanitate diffidere videamur. 4. Denique tum nostro, tum ejus, quem commendamus, nomine, omne grati ac memoris animi officium pollicebimur.

Est & obliquæ Commendationis genus, quo simulamus nos commendare nolle, quem interim vel maxime commendamus, ut si dicas non quidem commendare te alteri Sextium velle; sed orare solum, ut propius hominem noscere ne gravetur. Sperare enim futurum ut, cum gratias agere soleant, qui commendarunt, alter tibi gratias agat, per quem viri tanti notitiam sit consecutus.

§. VII. De Petitione.

Quid est Petitio?

R. Petitio est oratio, qua aliquid postulamus vel pro nobis, vel pro alio. Posterior hæc vocatur intercessio. Utrinsque artificium paucis complexus est Servius, ubi Junonis ad Æolum orationem narrat.

Rhetorum, inquit, est in omni petitione hoc observare. 1. Ut facile præstari possit quod petitur: 2. Ut sit justa petitio: 3. Ut habeat modum, & adhibeatur in illa moderatio: hoc est ut si majora dari non possunt, minoribus certe contenti videamur: 4. Ut sequatur expedita remuneratio. Quatuor hæc observare licet in Junonis petitione: 1. Enim docet rem facili negotio fieri posse:

Æole (namque tibi Divum Pater, atque hominum Rex,
Et mulcere dedit fluctus, & tollere ventos). . .

2. Justam esse petitionem ostendit, dum inimicam gentem insectatur:

Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat æquor.

3. Adhibet moderationem, dum alterutro contenta est:
Incute vim ventis, submersasque obrue puppes:
Aut age diversas, & disjice corpora ponto.

4. Beneficii praemium pollicetur.
Sunt mihi bis septem præstanti corpore Nymphæ,
Quarum, quæ forma pulcherrima, Dejopejam
Connubio jungam stabili, propriamque dicabo.

Quamplurima etiam petitionum exempla suppeditabunt epistolæ Ciceronis: quas inter, sideris instar, elucet elegantissima illa ad Luccejum, quæ est 12. libri 5. ad familiares, qua Luccejum enixe rogat, ut quæ in Consulatu suo gesserat Tullius, ea literis quam primum velit consignare. Eam autem sic orditur: *Coram me tecum . . . .*

§. VIII. De Consolatione.

Consolator, vel minor est, vel æqualis, vel major. Minori cautius & mollius erit agendum. Amorem suum in primis testabitur; & ne de suo plus altero sapere velle videatur, ea quæ dicta opus erunt, ex quodam philosopho, vel alio summæ prudentiæ viro se aliquando audisse profitebitur; Æqualis pro communis amicitiæ jure facere se dicet. Major aget liberius, adeo ut, si quis immoderatius dolorem ferat, audeat etiam increpitare, sed leniter & amice.

Scite omnino argumentum illud tractat Scaliger lib. 5. de Arte Poetica cap 123. *Consolator*, inquit, *aut est major, aut minor, aut æqualis. Magnitudinem intelligo aut imperio, aut dignitate. aut opibus, aut sapientia, aut ætate. Aliter enim consolabitur Nasonem Livia; aliter Liviam Naso. Hoc spectat ad imperium. Dignitas autem etiam sine imperio esse potest. Veluti si pater filium, Ciceronem Pompejus. Opibus, ut si e plebe quempiam clientem suum Crassus. Sapientia, quemadmodum Polybium, aut matrem Seneca. De ætate non opus est exemplis. Major interponet auctoritatem; etiam objurgabit. Sapiens opponet etiam disputationem. Sententiæ huic crebriores. Minor ostendet affectum; sese id a sapientibus accepisse. Æqualis testabitur amicitiam, jus commune benevolentiæ.*

Si mœrentis dolor sit adeo gravis, & adeo recens, ut medicinam videantur respuere, bipartita erit oratio. Priori parte affirmabimus parum idoneos esse nos, qui solemur alium, cum vel ipsi quoque consolatione plurimum egeamus: simulque privati nostri doloris causas afferemus. Addemus non nos modo, sed omnes etiam bonos dolore, quod ipsum tamen qualecumque mœrenti solatium debet afferre: quia scilicet

Levius communia tangunt. *(a)*

Altera vero parte afferemus, quæ leniendo dolori sunt idonea; qualia sunt trita hæc & pervulgata. 1. Vitæ communis conditio, quæ multis malis sit obnoxia. 2. Ejus, quem consolamur, doctrina, virtus, animi magnitudo. 3. Inutilitas & damnum, unde dolor augeatur, non corrigatur. 4. Patientiæ vis, quæ mitiget omnia, juxta illud Venusini Poetæ:

Durum, sed levius fit patientia
Quidquid corrigere est nefas.

5. Quam

(a) *Claudianus.*

5. Quam sit honestum in altissimo divinæ voluntatis consilio semper acquiescere. 6. Quam sit sapiente dignum, quamque laudabile sit ratione consilioque mitigare dolorem illum, qui die ipsa ac tempore tandem aliquando defervescet.

Ad genus judiciale, quod *bellum togatum* jure vocare possumus, pertinent duæ orationum species; accusatio nimirum atque defensio, quæ non alia præcepta desiderant, quam quæ sunt hactenus a nobis allata: cum præsertim veterum judiciorum ratio fuerit prorsus immutata.

Finis Libri Quarti.

ARTIS

RHETORICÆ

LIBER QUINTUS.

DE PRONUNTIATIONE.

Superest Pronunciatio, sive actio; postrema quidem oratoriæ facultatis pars, si ordinem in tractando consideres: sed tanti tamen momenti, ut primas, secundas, & tertias ei Demosthenes merito & jure tribuerit.

Quid est Pronunciatio?
R. Est vocis gestuumque, pro rerum verborumque varietate, apta conformatio. Quanta porro sit illius vis & utilitas, docet Tullius, cum ait, infantes & indisertos homines, actionis dignitate, eloquentiæ sæpe fructum palmamque tulisse; disertos vero bene multos, actionis deformitate, infantes fuisse judicatos. Hinc pronuntiatio recte vocatur ab eodem Tullio: *Quædam corporis eloquentia;* & alibi (a), *sermo corporis,* ab eodem etiam appellatur.

Quot res sunt ad recte pronunciandum necessariæ?
R. Tres: memoria, vox, & gestus. Est enim memoria quasi fundamentum actionis, de cujus vi gratiaque multum depereat necesse est, si memoriter non pronuntietur oratio, & si orator non possit a commentariis oculos & vultum avertere.

Viris tamen principibus, & in publica re vehementer occupatis vitio verti nequit, si recitent e commentario; ut olim Augustus, qui, ne memoriæ subiret aleam, vel in ediscendo sibi tempus abiret, fere de scripto dicebat, ut auctores sunt Suethonius, & Dio. Itemque patrum nostrorum memoria Carolus V. ad Belgii Proceres orationem e scripto recitavit, cum sese regno Bruxellis abdicaret, illudque Philippo filio traderet. Datur quoque eadem venia ægrotis senibusque; aliis vero nequaquam.

§. I.

(a) *Ad Brutum.*

§. I. De Memoria.

Quid est Memoria?
R. Memoria, ut est eloquentiæ pars, definitur a Tullio, *Firma rerum ac verborum recordatio.* Est autem duplex memoriæ genus. Alia est artificialis, alia naturalis.

Quid est artificialis Memoria?
R. Artificium memoriæ a veteribus traditum, constat locis & imaginibus. Loci se habent instar chartæ, imagines vero instar scripturæ. Hanc autem primus apud veteres Simonides prodidisse, apud recentiores R. Ymundus Lullus illustrasse creditur. Ea vero iis, qui memoria valent, minime necessaria est, qui non valent, prorsus inutilis. Tu illam modo exerceto, ediscendis ad verbum, ut ait L. Crassus apud Cic. lib. 1. de orat. quamplurimis & tuis scriptis & alienis: quod facilius fortasse præstabis, si ante quam cubitum eas, attente ea, quae mane voles ediscere, semel, aut iterum legas. Nisi te haec exercitatio juverit, nihil sane in arte, quo possis juvari, reperio.

§. II. De Voce.

Ad Actionis usum ac laudem, maximam sine dubio partem vox obtinet, inquit Tullius de Oratore: *neque tam refert qualia sint quæ dicas, quam quomodo dicantur.*

Quænam igitur circa vocem sunt observanda?
R. Tres hasce potissimum leges diligenter observabis. Prima lex hæc est, ut dilucide, (a) articulatim & sincere pronuncietur, ita ut integra verba, syllabæque omnes proferantur. Nolim tamen syllabatim sic pronunties, quasi si litteras computando annumerares, quod esset molestum ac putidum.

Ad eamdem legem pertinet etiam, ne volubili quadam præcipitique celeritate dicendi incitata feratur oratio: sed vox respiratione recreatur, & spiritus inter dicendum suspendatur identidem, & auditoribus spatium aliquod cogitandi relinquatur.

Secunda lex hæc esto, ut pro argumenti, motuumque præsertim varietate, vox etiam opportune varietur, & utcumque se affectum videri volet Orator, & audientium animos moveri, ita etiam certum vocis sonum adhibeat. Iracundia postulat vocis genus acutum, incitatum, crebro

(a) Ital. *Spiccatamente.*

bro incidens: miseratio & mœror flexibile, plenum, flebile, interruptum: voluptas effusum, lene, tenerum, hilaratum: metus demissum, hæsitans, abjectum, &c.

Præterea mutanda tibi vox erit pro variis orationis partibus. Aliam enim vocem flagitat Exordium, aliam Narratio, aliam Confirmatio, aliam Peroratio.

In Exordio, nisi forte indignatione constat, voce utendum submissa ac verecunda. Nec debet Orator, simul ac dicturus prodiit, (a) perfricare frontem, & in verba statim erumpere. Ceteroqui futurum est, ut feroculum oratorem jure omnes aversentur. Sed oportet, ut paululum cogitatione quasi defixus moretur: idque tum quod auditores hæc oratoris cura delectet; tum ut interea ipse se colligat, & ad dicendum componat. Ita Ulysses apud Nasonem paulisper consistit, oculis in terram defixis, priusquam suam eloquentiam torrentis instar effundat (b):

. . . Oculos paulum tellure moratos
Sustulit ad proceres, expectatoque resolvit
Ora sono, neque abest facundis gratia dictis.

Ab Exordio paulatim insurgit vox: ac in narrando quidem, voce utimur aperta simplicique, qualis fere est in sermone familiari. In Confirmatione & in argumentatione præsertim, voce utimur acriori. In Peroratione demum, quasi parta victoria, vox solet esse excitatior, ut ita ostendat Orator, se niti bonitate causæ, magnamque fiduciam in auditorum probitate, prudentiaque collocare.

§. III. De monotonia & cantu.

Gratæ huic varietati opponitur e diametro unus ille insulsusque vocis tenor, quem Græci *monotoniam* vocant, & qui non modo dicentem enecat, sed etiam audientes exanimat, & unde omnis orationis decor ac venustas deflorescit:

. . . Ut citharœdus
Ridetur, chorda qui semper oberrat eadem,

Inquit Horatius.

Huic, quam tantopere commendamus, varietati opponitur etiam cantus, qui nihil aliud est, si quæris, quam clamosa quædam, & uno ferme tenore subsultans nænia. *Qua*

(a) Ital. *Mostrarsi sfacciato.*
(b) *Metam.* lib. 13.

Qua ratione huic vitio poterit occurri?
R. Huic incommodo remedium adhibebitur. 1. Si pueri rebus humilibus ac quotidianis æquabiliter & rotunde pronuntiandis assuescant; neque vero statim ad tragicam granditatem procurrant. 2. Si eorum, quæ pronuntiant, germanum sensum penitus animadverrant. 3. Si interdum vernacula, non illa inflata tragicaque, sed simplicia & quotidiana pronuntient.

4. Exerceantur aliquandiu in orationibus illis, quæ varios motus ac vocis inflexiones efflagitent; ut videant quid submisse, ac leniter, quid festive, quid atrociter, quid sedate, quid concitatius dicendum sit. 5. Denique ubi illa pronuntiationis quasi tyrocinia posuerint, poterunt citra periculum in rebus grandioribus tragicisque versari.

Tertia circa vocem lex hæc est, ut ea, pro amplitudine loci & auditorum multitudine, vel intendatur, vel remittatur; sed tamen nec ascendat ad supremum, nec ad extremum descendat. Nam vox si ima sit, vim non habet; si vero nimium acuta sit continuaque, delicatas ac teretes urbanorum hominum aures offendet.

Scio equidem hoc esse plebeculæ rudioris ingenium, ut vocalissimum quemque & valentissimum lateribus, ita optimum oratorem judicet, nullamque putet egregiam, nisi quæ (a) *pontem indignetur*, actionem, in qua scilicet & clamosæ fauces, & vox ululans, & rigidi vultus torvitas, & pedum supplosiones, & brachiorum remigatio, & totius corporis dissoluta quædam, intemperansque jactatio, & ilia denique inflata rumpantur.

Ciceroni vero longe alia mens erat. Ajebat enim venustissime, clamosos hujusmodi *latratores* verius quam oratores, similes esse claudorum, qui cum ambulare non possint, ad equum confugiunt. Ita illi, in illa (*b*) Stentorea voce tamquam in jumento, suam omnem apud imperitos fiduciam reponunt; nec magis hoc nomine possunt Oratores dici, quam bajulus possit dici citharœdus.

§. IV. De Gestu.

Vocem subsequi debet Gestus, & varios animi sensus cum illa simul aperire. Qua de re colligemus ex veteribus ea tantum, quæ sæculi nostri moribus sunt accommodata. Multa siquidem ex antiquorum gesticulatione prorsus obsolevisse videmus.

Quid

(a) *Pontem indignatus Araxes*, Virg.
(b) *Stentor quinquaginta hominum clamorem magnitudine vocis adæquabat. Unde ab Homero vocatur, χαλκόφωνος vocem æream habens.*

Quid est Gestus?

R. Gestus, inquit Valla, est actio quædam & quasi pronuntiatio corporis; seu mavis cum Quintiliano: *Gestus est totius corporis motus & conformatio.*

Quid in Gestu generatim & universe cavendum est?

R. 1. Nihil in illo sit effeminatum & molle, nihil nimis exquisitum, aut elegans; nihil quod affectatam quamdam diligentiam artemque redoleat. Monet enim Fabius actionem non esse deliciis nimiaque cura molliendam: & comptis illis delicatisque Oratoribus sæpenumero solet evenire, quod olim Sybaritarum equitatui contigit. Cum enim gens effeminata, & chorearum ad insaniam avida, suos etiam equos ad numerum symphoniamque saltare docuisset; cum deinde in umbraculis in solem ac pulverem contra Crotoniatas hostes fuit illis prodeundum, histriones illi equi, tubarum & martis ignari, motibus compositis, saltibusque numerosis repente lascivientes, se & exercitum totum misere perdiderunt. Ita umbratiles illi oratores ab imis unguiculis ad verticem usque venustuli, quando ex domestica exercitatione, in medium agmen, in pulverem, in clamorem, in castra atque aciem forensem prodeunt, & se & causas suas in magnum quoddam discrimen conjiciunt.

2. Nihil in gestu sit durum, aut agreste, ne dum mollitiem fugimus, in contrarium rusticitatis vitium videamur incidere. Quamquam, si in alterutro peccandum esset, facilius excusaretur rustica quædam simplicitas, quam putidiuscula gestus, vocis, & habitus affectatio.

Quid de totius corporis motu præcipiendum?

R. Præcipitur: 1. Ut status corporis sit celsus & erectus, & trunco magis toto, virilique quadam laterum inflexione se se orator moderetur. 2. Ne in statuæ morem obrigescat, quasi si veru diglutisset, ut facete ajebat Epictetus. 3. Ne crebris & incompositis corporis commotionibus vehementius agitetur, more furentis Sibillæ:

> . . . Cui pectus anhelum
> Et rabie fera corda tument . . .

Vitiosum quippe est huc illuc cursitare: quod olim exprobatum fuit Domitio Afro, qui *non agere, sed satagere*, non illepide dicebatur. Et cum alius quidam non minus actuosus orator multum concursasset in dicendo, facete rogavit eum adversarius Virginius: *Quot demum passuum millia declamasset?* Cassius quoque Severus adversus circumcursitantes hujusmodi oratores solebat poscere lineam, quæ immodicas illorum excursiones prohiberet.

Quid in capitis & oris totius conformatione servandum est?

R. 1. Vitiosa est frequentior capitis jactatio, Mænadum (a) instar, de quibus Catullus, carmine de Berecynthia & Athi. Capita Mænades vi jaciunt hederigeræ, aut instar famosæ illius Messalinæ, de qua Tacitus 11. Annalium: *Ipsa crine fluxo, thyrsum quatiens, juxtaque Silius, hedera vinctus, gerere cothurnos, jacere caput.* Non tamen decet aliquando vel annuendo confirmare, vel abnuendo negare, vel capitis in latus inclinatione languorem, & aversione indignationem; aut alio simili motu, dubitationem, admirationem, & ejusmodi affectus designare. Sed neque capite erimus immobili rigidoque, quod semibarbarum est; ut olim Rufus ille rhetor, de quo ita Ausonius Epigrammate 50.

(b) Rhetoris hæc Rufi statua est, si saxea, Rufus.
Cur id ais? semper saxeus ipse fuit.

2. Capite utemur non demisso, & obstipo (c), vel in cervicem reflexo, sed erecto potius celsoque, quamquam hic quoque modus servandus est, ne audaciæ ac arrogantiæ videatur; & capitis demissio potest aliquando tristitiam, luctum, mœrorem, pœnitentiam, & iræ divinæ placandæ studium perbelle significare.

Sed in ore, vultuque & oculis sunt omnia; animi enim imago quædam vultus est, & oculi sunt indices. Quapropter pro rerum natura, vultum indues modo hilarem, modo mœstum, nunc blandum, nunc minacem. Ita Horatius:

Tristia mœstum
Vultum verba decent; iratum plena minarum:
Ludentem lasciva; severum seria dictu.

Frons exporrecta diffusaque hilaritatis indicium est: contra vero severitas indicatur fronte corrugata, caperataque (d), & superciliis vel contractis, vel etiam inæqualibus. Unde Tullius in Pisonem: *Altero ad frontem sublato, altero ad mentum depresso supercilio respondit ...* Et pro Sextio: *Tanta erat gravitas in oculo, tanta frontis contractio, ut illo supercilio, tamquam Rhadamantus ille niti videretur.* Hinc etiam Petronius Arbiter.

Quid

(a) Ital. *Baccanti.*
(b) Italice sic verte: *questa statua di Rufo Retore, se ella è di sasso, è lo stesso Rufo.*
(c) Ital. *piegato, e cascante sul mento.*
(d) Ital. *aggrinzita.*

Quid me spectatis constricta fronte, Catones?

Et post illum Martialis lib. 1.
Contigeris nostros, Cæsar, si forte libellos,
Terrarum dominum pone supercilium.

Orantem, & aliquid a Deo poscentem indicant oculi in cœlum sublati, ut res ipsa satis loquitur. Unde Cassandra:

Ad cœlum tendens ardentia lumina frustra.

Oculos avertere aversantis est, vel fastidientis, vel negantis. Sic misera Didonis umbra, conspecto apud inferos Ænea:

Illa solo fixos oculos aversa tenebat.

Oculi clausi meditantem & cogitantem animum produnt. Oculos in unum locum defixos habent, qui præ admiratione stupent. Unde Æn. 1.

Dum stupet, obtutuque hæret defixus in uno.

Præterea demissi oculi modestiam pudoremque significant. Sic Andromache Æn. 3.
Dejecit vultum, & demissa voce locuta est.

Quid in Brachii moderatione servandum?
R. Brachia nec deorsum incomposita pendeant, nec immodice projiciantur, nisi in affectu vehementiori. Brachium extensum ac porrectum, potentiam, & auctoritatem, & robur arguit. Contra vero continere ac cohibere brachium, est pudoris ac verecundiæ. Unde Tullius pro Cœlio: *Nobis olim annus erat unus ad cohibendum brachium toga constitutus, ut exercitatione ludoque campestri tunicati* (a) *uterentur.*

Quid circa manus digitosque præcipitur?
R. *Manus, sine quibus trunca esset actio ac debilis, vix dici potest quot motus habeant,* inquit Fabius .... *Nam cæteræ partes loquentem adjuvant: hæ, prope est ut dicam, ipsæ loquuntur. An non his poscimus? pollicemur? vocamus? dimittimus? Minamur? Abominamur? Timemus? Interrogamus? negamus? Gaudium, tristitiam, dubitationem, confessionem, pœnitentiam, modum, copiam, numerum, tem-*

(a) *Alii legunt* uteremur.

tempus ostendimus? Circa manus autem certæ quædam sunt ac definitæ leges, quas sequi oportebit.

1. Manus in Exordio non solet extendi. Ast ubi paulum effervescere cœpit oratio, manus pariter exeritur cum illa, pariterque cum illa deponitur.

2. Pectori manus admovetur, cum de se ipso quis loquitur: at cum alloquitur alium, ad illum extenditur.

3. *Manus sinistra nunquam sola gestum facit*, inquit Fabius: *dexteræ se frequenter accommodat*; sive in digitos argumenta digerimus, causamque, ut olim Hortensius consueverat, partimur in digitis (quem morem hodieque nonnulli non infeliciter imitantur) sive adversas palmas, quasi repellendo, & repudiando objicimus.

4. Solœcismus gestu committitur, cum aliud voce, aliud gestu monstramus; ut Rhetor ille, qui cœlum appellans, tellurem intuebatur, gestuque monstrabat.

5. Urgemus crebra manuum impressione. Supplicamus manibus elatis junctisque. Confirmamus manibus pronis, gravi quodam & decenti motu depressis.

6. Admirantium est manus tollere. Unde Tullius in Academicis Quæstionibus: *Hortensius autem vehementer admirans, quod quidem perpetuo Lucullo loquente fecerat, ut etiam manus sæpe tolleret.* Et ad Cæsarem, Epistolarum libro 7. *Sustulimus manus ego & Balbus.* Huc etiam pertinet illud Catulli, Carmine 53.

> Admirans ait hæc, manusque tollens:
> Dii magni, (a) salaputium disertum!

7. Manu extenta facimus nobis audientiam, indicimusque silentium. Hinc Persius in Satyris:

Fert animus calidæ fecisse silentia turbæ
Majestate manus . . .

Lucanus etiam Libro primo de Cæsare:

. . . Tumultum
Composuit vultu, dextraque silentia jussit.

8. Manus ori admota, tacentis & silentium suadentis habitus est. *Digito compesce labellum*, inquit Juvenalis quo etiam gestu simulacrum Harpocratis effingebant Ægyptii veteres.

9. Solebat Tullius antequam diceret, barbam demulcere, quod hodieque nonnulli solent. Sunt etiam qui aut frontem fricent, aut lacunar intueantur, sed hæc vitiosa sunt.

(a) *Salapusius nomen compositum ex sal & pusius sive pusio, quasi dicas: pusio plenus salis & facetiarum; quod de Calvo dictum ob pusillam staturam.*

sunt. Vitiosum est quoque manus vel supra caput attollere, vel infra pectus demittere, præterquam in summis affectibus.

10. Pectus ferire, aut femur, prope scenicum est.

11. Manus optime a sinistro incipit latere, dextroque deponitur.

12. Hoc esse cavendum, ait Cicero, ne nimiæ sint digitorum argutiæ, neve immodica sit illorum gesticulatio, quo vitio laboravit summus orator Hortensius. *Cum enim,* inquit Agellius, *manus ejus, inter agendum, essent argutæ admodum & gestuosæ, maledictis, compellationibusque probrosis jactatus est; multaque in eum quasi in histrionem, in ipsis causis atque judiciis dicta sunt.*

Has autem omnes, quas hactenus diximus, oratoris virtutes, cura, & labore comparari posse liquet mirabili Demosthenis exemplo, qui cum primam artis suæ litteram (a) dicere nequiret, studio & exercitatione perfecit, ut planissime diceret, & balbutiem, inditis ori calculis, emendavit, exilitatem vocis, ad fluctus maris declamando, illiusque fremitus voce vincendo, sustulit; angustias spiritus, locorum arduorum inter declamandum ascensu, tandem aliquando superavit.

Atque hæc de Pronuntiatione monuisse sufficiat. Reliqua, quæ eodem pertinent, exercitationi relinquimus: cui scilicet plus multo quam præceptis esse tribuendum existimavimus.

Finis Libri Quinti.

(a) *Litteram* R.

INSTITUTIONUM

POETICARUM

AUCTORE

JOSEPHO JUVENCIO

E Societate JESU

LIBER I.

DE POESI SPECTATA UNIVERSE.

M. Cum in omni re, quæ in quæstionem venit, debeat attendi primum quid sit, deinde quæ sint ejus affectiones, ideo Poeseos definitio proferenda: tum de materia illius, forma, ornatu, causa efficiente, fine, ac divisione disputandum.

CAPUT I.

Definitio Poeseos.

D. *Quid Poeseos?*

M. 1. Si vocis vim ac potestatem quæras, Poesis nomen habet ἀπὸ τοῦ ποιεῖν, quod est facere seu fingere; unde ποιητική, ars faciendi seu fingendi, & ποιητής, poeta, id est, fictor, seu effector, quod fabula, quam texit, ab ejus mente tota esse videatur.

2. Si rei significationem spectes, Poesis modo dicitur Ars Poetica, modo dicitur opus aliquod ex arte elaboratum. Juxta primam vocis acceptionem Poesis est *Ars rite conficiendi poematis; sive*, Collectio præceptorum in unum & eumdem finem certo tendentium, nimirum ad unum aliquod opus poeticum perficiendum. Juxta secundam vocis significationem intelligitur Usus & Praxis illorum præceptorum; atque hoc sensu agimus hic de Poesi.

D. *Quomodo definitur hoc posteriori sensu accepta Poesis?*

 M. De-

M. Definitur Ars imitandi Actiones humanas, seu imitatio humanarum Actionum cum fictione.

D. *Imitaturne reipsa omnis Poesis humanas Actiones?*
M. Imitatur utique. De præcipuis poematibus non potest ambigi, Epico, Tragico, Comico. Minora quoque Poemata ad humanas Actiones suo modo referri primario & per se suis locis patebit inferius.

D. Cur potius humanas actiones imitatur Poesis, quam Mores?
M. Ratio hæc petitur ex Philosopho. (*a*). Cum sit Poesis omnis Politicæ & Civilis Disciplinæ pars; civilis autem disciplina habeat pro fine civium felicitatem; hunc certe finem Poesi præstiturum esse necesse est. Jam vero cum felicitas sit in Actione, juxta Philosophos, non in Moribus, qui ad ipsas Actiones, ut ad finem referuntur; plane sequitur, ut, quemadmodum Civilis Disciplina, sic & Poesis non tam ad mores referatur, quam ad Actiones, easque primario & per se imitetur.

D. Num Poesi tam necessario addicta est Fictio, seu Fabula, ut sine illa non possit esse Poesis?
M. Plane dicendum est; ita censet Aristoteles, (*b*), ejusque interpretes, qui vim eamdem ac dignitatem in poesi tribuunt Fictioni, quam Animæ concedunt in homine. Cum autem sublata anima nullus sit homo; sic nec sublata Fictione potest esse ulla Poesis. Ita sentiunt probatissimi Auctores bene multi, Plato in Phædone, Plutarchus libro de audiendis Poetis, &c. Non erit itaque Poeta dicendus is, qui sine Fictione, sicut qui sine Metro scripserit. Ratio patebit utriusque cap. 3. ubi quid nomine Fictionis, seu Fabulæ veniat, exponetur.

CAPUT II.

De Materia Poeseos.

D. *Quæ est Materia Poeseos?*
M. Est id omne, de quo tractat Poesis.
D. Quotuplex est illa Materia?
M. Duplex, una remota, altera proxima.
D. Quænam est Materia remota?
M. Tam longe lateque diffusam Poeticæ, quam Oratoriæ Facultati Materiam assignat Tullius, (*c*) cui Poeta cum Ora-

(a) *Poet. c. 4.*
(b) *Cap. 4.*
(c) 1. *De Orat.*

Oratore in hoc idem est, nullis ut terminis uterque circumscribat, aut definiat jus suum, adeoque possit uterque de rebus omnibus disputare.

D. Quænam est Materia proxima Poeseos?

M. Sunt Actiones humanæ, prout potuere, vel debuere geri.

D. Numquid debent esse vera, quæ in Poeseos materiam assumantur a Poeta?

M. Tenetur aliquando Poeta ea dicere, quæ vere contigerint, aliquando non tenetur. Quamvis enim Poetices, Poesis, & Poema artem faciendi, effectionem, effectumque significet, non eo sensu tamen sunt accipiendæ illæ voces, ut suam sibi semper materiam procreare Poeta debeat; immo in Epopœja, Tragœdia, atque etiam in aliis minoribus poematibus, qualia sunt Genethliaca, Epicedia, Epinicia, &c. subesse debet quasi fundus historiæ, cui magnifice aliquid inædificetur. Potest autem suam sibi condere materiam in Comœdia, aliisque poematibus bene multis; atque etiam debet materiæ, quæ vera sit, novam formam inducere, atque eatenus falsa referre. Curandum autem utrobique diligenter, ut quæ proferentur, sive vera, sive falsa, ea sint omnino verisimilia.

D. Quid vocas verisimile?

M. Est id quod naturali quodam rerum exitu debet, aut certe potest contingere in iis circumstantiis, in quibus dicitur contingere.

D. Itane sunt verisimilia quæ Virgilius narrat in descensu Æneæ ad inferos, de mutatione navium in Nymphas marinas, aliaque hujusmodi?

M. Fuere utique verisimilia, quod ab Heroibus, Diisque & fieri posse, & reipsa fieri aliquando putarentur.

CAPUT III.

De Forma Poeseos.

D. Quæ est forma Poeseos?

M. Est Fictio, seu Fabula. Cum enim Poetica sit ars fingendi, ut vox ipsa sonat, debet certe Fictio sic naturam poeseos constituere, ut eam ab omni alia re discernat atque distinguat: quomodo Forma, quæ vocatur in Physicis, uniuscujusque rei materiam sic perpolit ac perficit, ut ejus naturam plane dicatur constituere. Ita censet passim Aristoteles, qui Fabulam sic Poesi attribuit, ut sine illa Poetam esse nolit.

D. Quid est illa Fictio, seu Fabula?

M. Non una est, eademque vocis illius notio. 1. Significat sermonem quemdam mere fictitium, qualia sunt Æsopica colloquia bestiarum, & inania quædam Ethnicorum commenta. 2. Usurpatur a Philosopho pro Actione ipsa & Materia Poematis, vel etiam pro toto Poemate. 3. Sumitur ab eodem Philosopho pro Structura quadam Poematis, sive, ut loquitur, pro Constitutione rerum, & Compositione in Poemate.

D. Quo sensu Fabula dicenda est Forma Poeseos?

M. Juxta postremam hanc vocis acceptionem. Nam eodem modo de Poetica videtur dicendum, ac de aliis artibus, quæ imitatione perficiuntur: in quibus certa quædam Dispositio & Compositio universe dici debet earum Forma. Sic in statua aurea, aurum est materia; & artificiosa auri dispositio est ultima statuæ forma in genere operis artificiosi. Et ut exemplum proferam, quo non semel usus est Aristoteles, pingatur v. g. Socrates: 1. picturæ materies est Socrates, qui pingi debet; is materiam repræsentat poeseos. 2. Corporis descriptio cum apta membrorum omnium conformatione ac dispositione, est forma; & hæc Fabulæ comparatur. 3. Colorum varietas & contemperatio est ornatus picturæ; & cum Fabulæ ornamentis rite potest conferri. Recte itaque pronuntiavit Aristoteles (a):

Λέγω γὰρ τοῦτον τὸν μῦθον σύνθεσιν τῶν πραγμάτων.
Definio Fabulam esse compositionem rerum.

D. Qualis debet esse illa Fictio, seu constitutio & structura poematis?

M. 1. Exquisitam illam esse jubet universe Horatius, (b) atque etiam in majoribus poematibus magnificam; nec vult poetam dici posse illum, qui talem Formam materiæ non induxerit:

> *Neque enim concludere versum*
> *Dixeris esse satis: neque si quis scribat, uti nos,*
> *Sermoni propiora, putes hunc esse poetam.*
> *Ingenium cui sit, cui mens divinior, atque os*
> *Magna sonaturum, des nominis hujus honorem.*

2. Hæc Structura, ut de illa aliquid magis distincte, singillatimque statuamus, complectitur varia, quæ a Philosopho appellantur, Fabulæ ornamenta, Peripetias, Agnitiones, Episodia, Machinas, graphicam morum expressionem,

(a) *Lib. 6. cap. 4.*
(b) *Sat. 4.*

nem, Sententias, accuratam Dictionem, Numerum poeticum, aliaque omnia, unde mirabile dicendi genus efflorescat; adeo ut nulla sit Fictio, quæ aut omnibus his destituta sit, aut aliquibus saltem instructa non sit ornamentis.

D. Quæ poemata, aut hæc omnia, aut aliquæ saltem sibi vendicant Fabulæ ornamenta?

M. In sublimioribus Poematibus frequentius, parcius in humilioribus sunt usurpanda. Sic Epicum poema, Tragicumque eo omni ornatu debet splendere: aliquo nitere debent minora poemata; vel quæ in genere heroico sunt posita, ut Adhortationes, Laudationes, &c. vel quæ suapte natura simpliciorem, minusque figuratum dicendi habitum requirunt. Verum quæ Fictio cuique illorum, qui cultus ornatusque conveniat, exponetur commodius suis locis, cum de singulis agetur poematum generibus.

D. Licetne in poesi adhibere Fictionem, quatenus vox illa aliquid mere fictitium sonat?

M. Sane licet. 1. Nihil opus est in majoribus poematibus esse usquequaque vera, quæ in Peripetiis, Episodiis, Machinis, &c. proferuntur.

2. Placent maxime, quæ a veteribus sæpe recentioribusque Poetis in Poemate Epico, Tragico, Comico, Bucolico etiam, & Satyrico Fictæ inducuntur personæ.

3. Non sine dignitate ac venustate rebus inanimis spiritus, & mutis vox tribuitur; ut cum Roma, Gallia, Africa loquentes inducuntur; vel Scientiæ, Artes, in personas item conformantur.

4. Suus est etiam in sacris argumentis, neque angustior, quam in profanis, ejusmodi Fictioni locus, ut evincit manifestissime in suo Opere vere aureo de Poemate Frizonius, (a) cujus ex animadversione id unum maxime curandum est, ut moderetur prudentia Fictioni, ne quid vanum, insolens, aut a communi sensu alienum afferatur.

Ex dictis collige 1. Poetæ perinde esse vera ac falsa dicere, modo verisimilia dicat; nisi forte in aliquibus poematibus, quæ supra attigimus, in quibus debet esse vera, quæ profertur, materies, quamvis falsi aliquid in eadem ornanda possit aspergi: quod tamen intra verisimilitudinis septa contineri debet.

Collige 2. quam male jubeantur e Parnasso exulare Poetæ, qui mera commenta in sua carmina non invexerunt, & eo nomine Fabulam non scripsisse dicuntur; quasi vero ipse Virgilius in suo opere absolutissimo Geor-

(a) *Lib.* 1.

Georgicon Poeta non sit appellandus, cum vera dixerit; sed splendide, sed artificiose, sed poetice, adeoque non sine Fictione.

Collige 3. Non esse illum proprie dicendum Poetam, qui tenuiter, ac jejune, servata duntaxat legitima syllabarum, pedumque dimensione rem tractavit: eumque versificatorem appellandum; quod sine Fictione poetica scripserit: quæ ut minimum requirit habitum loquendi aliquem figuratum, floremque eloquentiæ leviter delibatum, versuque exornatum.

D. Quæ sunt pro ornamento Fictionis, seu fabulæ?

M. Septem enumerantur ab Aristotele, Peripetia, Anagnorisis, Episodium, Machina, Mores, Sententia, Dictio: de quibus omnibus sigillatim agendum est.

CAPUT IV.

De Peripetia.

D. Quid est Peripetia?

M. Peripetia a περιπέπτω, *incido*, nihil aliud est, ut vox indicat, quam rerum in statum contrarium lapsus: quapropter definitur ab Aristotele (a) *Eorum, quæ aguntur, mutatio in contrarium*, sive mutatio hæc prospera sit, sive adversa.

D. Da exemplum utriusque Peripetiæ.

M. Exemplum esto prosperæ rerum conversionis. Josephus fratribus suis infelicem suam sortem lugentibus, quis tandem ipse sit, aperit, timoremque excutit; unde efficiuntur illi vere fortunati.

Adversæ vero mutationis exemplum sit istud. Nuntius Corintho missus Œdipum rogat Thebanorum regem, ut Corinthiorum quoque regnum communi omnium consensu post mortem Polybi regis ipsi delatum velit capessere. Corinthum adire abnuit Œdipus, ne forte, quod oraculum præcinuerat, incesto flagitio matris polluendæ, quam putabat esse Meropem Polybi demortui uxorem, periculum subiret. Dat operam Nuntius, ut hoc eum metu liberet: sed simul ea refert, unde cognoscit Œdipus impletum jam fuisse Oraculum, & matrem Jocastam eo flagitio pollutam, & patrem Lajum a se fuisse interfectum; atque hinc tantum concipit mœrorem, ut vagus, & exul effossis sibi oculis, reliquam vitam transigere constituat, in summam proinde prolapsus calamitatem.

D.

(a) *Cap. 9. Poet.*

D. Quot sunt conditiones ad perfectam Peripetiæ formam requisitæ?

M. Tres assignantur. Prima est, ut sit magna illa mutatio rerum ferme omnium fortunarumque, sive ex felici statu ad iufelicem, sive contra.

Altera, ut sit illa mutatio subita & inopinata: ut si præter expectationem ea rerum oriatur perturbatio, ut metus repente lætitiæ, vel terrori lætitia ac terror succedat.

Tertia, ut sit verisimilis ejusmodi rerum conversio. Contra quam præceptionem peccant in primis Romantiorum Auctores: qui nulla habita verisimilitudinis ratione rerum, duntaxat captant delicias: nec fidem facere curant, modo lectorum animos admirabilitate rei teneant & delectent. Habes eximiam Peripetiæ formam apud Virgilium, (a) ubi Trojanis in Italiam appulsis cum fauste omnia, atque ex sententia cederent, dimissis a Latino rege cum bonis verbis, atque amplis muneribus Legatis, pactaque Æneæ Lavinia, Juno irarum plena, omnia commutat, perturbatque, summaque in rerum tranquillitate summum derepente bellum excitat.

CAPUT V.

De Anagnorisi.

D. Quid est Anagnorisis?

M. Anagnorisis, latine *Agnitio*, dicitur ab Aristotele (b) *ex ignorantia in cognitionem mutatio*; id est personarum Agnitio; ex qua amicitia oritur, vel inimicitia inter eos, qui felices esse debent, vel infelices. Unde colliges per hoc Fabulæ ornamentum 1. Intelligi personarum inter se agnitionem. 2. Amicitiam vel inimicitiam. 3. Felicitatem, vel infelicitatem ex illa agnitione nasci.

D, Da Exemplum Agnitionis?

M. Orestes Iphigeniæ frater ad aram mactandus præsente sorore, quam non agnoscebat, ait simili fato perire se, ac sororem, quam Dianæ immolatam fuisse credebat. His illa auditis fratrem agnoscit; inito deinde inter se consilio aufugiunt, & morti se Orestes, & fœdo homines immolandi ministerio Iphigenia se subducit.

D. Quotuplex est Agnitio?

M. Duplex, una dicitur simplex, duplex altera: ut si in

(a) *Æneid. Lib.* 7.
(b) *Cap.* 9. *Poet.*

in allato modo exemplo Iphigenia tantum agnoscat Orestem, simplex erit; si Orestes quoque agnoscat Iphigeniam, duplex erit Agnitio.

D. Utra præstat alteri?

M. Sane duplex; atque illa in primis magni facienda est, quæ admixtam habet Peripetiam. Historia Josephi, de qua in superiori capite, duplicem continent Agnitionem, & mirabilem Peripetiam.

Varias Agnitionum species, sive modos late prosequitur ex Philosopho Daniel Heinsius libro de Tragœdiæ constructione (a).

CAPUT VI.

De Episodio.

D. Quid est Episodium?

M. 1. Si vocis etymon spectes, est insertum quiddam in carminis Fabulam: cum idem sonet ac adjectum aliquid ad cantum.

2. Si definitionem quæras, est *Actio adjectitia, apta & necessaria quodammodo connexione cum Actione primaria conjuncta.*

D. Explica quæso singulas Voces.

M. 1. Dicitur Actio, neque enim Descriptiones, Comparationes, & Narrationes aliquot dici debent Episodia. Sic tempestatis descriptio in 1. Æneid. v. g. non est Episodium, sed in 2. Trojæ excidium, & in 3. Æneæ pegegrinatio ex omnium sententia sunt Episodia, quia habent suas Actiones.

2. Dicitur Actio adjectitia, qua voce secernitur ab Actione primaria, cujus ne pars quidem esse debet Episodium, sine quo potest esse Actio primaria. Sic potuit Æneas Italiæ applicare, Turnumque vincere omissa Excidii Trojani narratione; item & præterita errorum suorum expositione: quæ duo sunt Episodia.

3. Dicitur ejusmodi Actio apte conjuncta cum Actione primaria: ut neque petita longius, neque affectata studiosius, neque contorta violentius esse debere Episodia significetur.

4. Præcipitur, ut necessitate aliqua cum primaria Actione connectatur; ut indicetur, sic esse cum Actione illa connectendum Episodium, ut sine aliqua culpa præteriri non posse videatur. Numquid debuit v. g. Virgilius, qui *Arma virumque* canebat, *Trojæ qui primus ab oris Italiam*

(a) *Cap. 7.*

liam fato profugus, Lavinaque venit littora, suo operi Trojæ incendium non intexere? Num debuit hoc in aula Didonis silere, quod jam per totum orbem fama vulgaverat? Qui potuit ipsa Dido de iis suum hospitium non interrogare, *quorum pars magna* fuerat? Qui vero potuit Æneas Reginæ de se quam optime meritæ, præsertim roganti, narrationem hanc denegare? Debet itaque semper subesse causa aliqua Episodia attexendi, quamquam non ubique par esse debeat.

D. Numquid Philosophus damnat Episodia, cum ait, (a) nihil esse insulsius Actionibus Episodiicis?

M. Appellat eo loci Episodia, quæ neque verisimiliter, neque necessario cum Fabula conjuncta sunt: quæ certe eo nomine sunt rejicienda, quantumvis habeant aliunde admirabilitatis, quod parum ad rem, aut nihil faciant.

CAPUT VII.

De Machina.

D. Quid est Machina?

M. 1. Si vim vocis quæras, Machina dicitur in Poesi quodcumque auxilium extraordinarie collatum. Nam cum Deos Tragædi tamquam e cælo delapsos producebant, vel homines e theatro offerebant adhibita Machina: auxilium illud aut a Diis præstitum, aut alio quovis modo, sed extraordinario, ut supra humanas vires exhibitum, Machina solebat appellari.

2. Si rei definitionem postulas, Machina dici potest *Actio, vel actionis modus quidam viribus humanis superior, qui nodo difficili solvendo adhibeatur.*

D. Explica singulas voces.

M. 1. Dicitur *Actio*. Sic apud Homerum irato Achille, miles discessum parabat; retinendus tamen erat: en Minerva, Junonis impulsu in terras delapsa, susceptum redeundi consilium discutit.

2. Dicitur *vel actionis modus*, cum videlicet Deus latet, & occulta quadam efficientia juvat hominis actionem. Sic Juno Turnum, & Venus Æneam passim juvant apud Virgilium.

3. Dicitur *humanis viribus superior*. Ecquid enim Deus aliquis excitetur, si virtus humana sufficiat? Recte itaque monet Horatius: (b)

Nec Deus intersit, nisi dignus vindice nodus Incideret.

Homerum certe reprehendit Aristoteles, quod Minervam

(a) *Cap. 8. Poet.*

(b) *In Arte Poet.*

vam e cœlo deduxerit, milites ut moraretur: quod opera, consilioque viri prudentis effici potuisset.

D. Quandonam igitur adhibenda est Machina?

M. Cum opus est sciri aliquid v. gr. aut eorum, quæ præterita sunt, aut futura, quod sine Deorum ope sciri omnino non possit: aut aliquid est agendum, quod suapte natura vires humanas excedat: tunc enim licet ad Superorum auxilium confugere. De Machina recurret mentio in Carmine Epico & tragico.

CAPUT VIII.

De Moribus.

D. Quid intelligis per Mores ornandæ Fabulæ servientes?

M. Quod Greci ἤθος, Latini Mores dixerunt, qua voce non tam mores, quam eorum proprietas, & cujusque indoles & ingenium designatur. Mores autem diversi esse solent in singulis pro habituum, affectuum, nationum, ætatum, & fortunæ diversitate, v. gr. ex habitibus dicitur aliquis justus, mitis, temperans; ex affectibus, amans, iratus; ex natione, Græcus, Romanus; ex ætate puer, juvenis, vir, senex: ex fortuna victor, vel victus. Ita morum voce usus est Horatius:

Ætatis cujusque notandi sunt tibi mores.

Itaque per mores Fabulæ intelligo ejusmodi morum graphicam expressionem.

D. Quales debent in Poesi Mores exhiberi?

M. Exhibendi sunt Boni, Convenientes, & Æquabilis tenoris.

D. Quomodo Mores Bonos exprimet Poeta?

M. Si Mores illos effingat qui virtutis amorem, ac vitii odium ingenerent: eoque revocet pravos Mores, si quos exhibere necesse sit (a). Ita fit mentio in Æneide Sinonis, & Mezentii, quo majori sint odio, execrationeque eorum mores pessimi. Cum enim sit ille præstitutus omni poesi finis, ut mores jucunde instituat; sane liquet a suo fine plane aberrare Poetam, qui malos mores in suum opus de industria velit inducere, ac celebrare. Non debent itaque mores pessimi in viro principe accurate depingi, minime vero omnium in Heroe.

D. Quomodo describit poeta Mores Convenientes?

M. Quando virtutem cuique tribuit, quæ ipsi convenit; &

(a) *Arist.* 1. *cap.* 2.

& sic feminæ non tribuet fortitudinem, quæ congruat Achilli, aut prudentiam, quæ sit propria Nestoris.

D. Quomodo Mores erunt æquabilis tenoris?
M. Si sic effingantur, ut non discrepet aliquis a seipso. Ajax certe discreparet v. g. si mores primum Ajacis, ac post paulo Ulyssis referret. Ea de re sic præcipit Horatius:

Si quid inexpertum scenæ committis, & audes
Personam formare novam; servetur ad imum
Qualis ab incepto processerit, & sibi constet.

CAPUT IX.

De Sententia.

D. Quid est Sententia?
M. Duplex hujus vocis notio est apud Philosophum, (a) cui 1. Sententia dicitur *Gnome*: estque pronuntiatum aliquod de re aliqua universe. 2. Dicitur *Dianœa*, & eo sensu est vis animi, quæ explicat tum naturam rei, tum eas, quæ ipsi congruunt, affectiones; cujus est proinde demonstrare quæ latent, dissolvere quæ nexa sunt, motus animorum ciere, augere quæ sunt exigua, & quæ grandia, minuere. Utroque modo ad fabulæ ornamentum pertinet Sententia; nihil est tamen, quod de illa juxta secundam hanc vocis acceptionem hic agamus, cum tractentur hæc in Rhetoricis; sed satis fuerit juxta primam acceptionem in Sententiam inquirere.
D. Quomodo definitur eo sensu accepta Sententia?
M. Est *simplex pronuntiatum universe de vita recte informanda.* Hinc patet triplicem esse Sententiæ dotem. 1, Esse unam. 2. Dici universe. 3. Esse moratam.

D. Quomodo erit una simplexque Sententia?
M. Si non diffundatur in plura, quæ illam efficiant quodammodo multiplicem. Ita posset hæc Horatii Sententia, *pulvis & umbra sumus*, sic explicari ac dilatari, ut illius causæ afferrentur quamplurimæ: adhiberentur similitudines, comparationesque: unde non tam una aliqua, quam plures existerent Sententiæ.

D. Quomodo erit universe dicta?
M. Si libera sit, ac soluta a loco, tempore, persona aliisque adjunctis, quæ res afficiunt singulares. Tali est hæc Horatii, *dulce & decorum est pro patria mori.*
D.

(b) *L. 2. Rhet. cap. 4. §. 19. poet.*

D. Quomodo erit morata?

M. Si vitam recte informet. Talis est allata jam Sententia, qua pietas erga patriam sic prædicatur, ut vitæ propriæ dicatur anteponenda.

D. Quodnam est discrimen Sententiam inter, & acute dictum?

M. Sententia pugna caret & conflictu; Acute dictum vero totum est in eo conflictu. Exempla subjicio de Sententia pura, de acute dicto pure, & de utroque mixto.

Sententia pura illa est, quæ dicti quidem amplitudinem habet, ac majestatem, sed contentione caret; sic dicitur apud Senecam: (a)

Cogi qui potest, nescit mori.

Acute dictum pure est contentio sine sententia. Tale est apud eundem Senecam illud Hecubæ: (b)

Ille tot regum parens
Caret sepulcro Priamus, & flamma indiget,
Ardente Troja.

Sententia mixta est, cui annexa est contentio; tale est illud: *Avaro tam deest quod habet, quam quod non habet.* Seposita enim contentione, viget tamen Sententiæ vis & dignitas; idemque est, ac si diceretur, *Avarus nemo dives.*

CAPUT X.

De Dictione.

D. Quid est Dictio?

M. Dictio (c) universe describi potest dicendi ratio, quæ animi sensa declarat, quo demum cumque modo id fiat. Atque hac latius patenti notione Dictio omnis, sive oratoria, sive poetica, aut alia quæcumque attingitur.

D. Quænam est igitur Dictio Poetica?

M. Est illa dicendi ratio, quæ soli Poesi convenit: ac proinde quæ & communes omni Dictioni, & proprias, sibique uni addictas dotes vindicat.

D. Quæ sunt illæ dotes Dictionis Poeticæ?

M. Tres vulgo assignantur, ad quas cæteræ omnes facile revocantur. 1. Perspicuitas. 2. Majestas. 3. Numerus.

D.

(a) *Her. fur.* (b) *Iro.* (c) *Arist. cap. 4. Poet.*

D. Quomodo Dictio poetica erit perspicua?

M. Cum Dictio poetica, ut quævis alia ex verbis constet, ac sententiis: ideo & in verbis, & in verborum contextu quærenda est illa perspicuitas.

D. In quo posita est verborum Perspicuitas?

M. In vocabulorum propriorum, & rei exprimendæ maxime accommodatorum usurpatione. Itaque fugienda sunt verba obsoleta, atque ex antiquitatis ruderibus effossa: adhibenda quæ versantur in sermone, & consuetudine quotidiana, atque in primis quæ clarissimorum auctorum usu non trita minus, quam splendida; afferenda quæ ejus rei verba sunt, de qua loquemur.

D. Quomodo in sententiis, sive in verborum contextu perspicuitas elucebit?

M. Si neque abrupti pendentesque sensiculi, neque oblongæ, exitumque non invenientes inducantur periodi; si neque, cum dicitur, vel incisim, vel membratim, vel periodice, laboret intricata Dictio. Nam & Poetis, ut Oratoribus, sua sunt incisa, sua membra, suæ verborum sententiarumque comprehensiones, & clausulæ, tam aperte, quam concinne concludentes.

D. Jam vero qui cultus, qui splendor convenit Poeticæ Dictioni?

M. A proprio dicendi genere, vulgarique recedendum esse Poetæ statuit Aristoteles (a) cui consentit omnino Horatius: qui ait, (b) non satis esse ad Poetæ nomen pro dignitate sustinendum *puris versum perscribere verbis*, & scribere *sermoni propriora*, si desit *si magna sonaturum*. Quamobrem postea posuit:

Idcirco quidam Comœdia, nec ne Poema
Esset, quæsivere, quod acer spiritus, & vis
Nec verbis nec rebus inest: nisi quod pede certo
Differt sermoni sermo merus.

D. An eadem semper, eaque sublimis dicendi ratio ususpatur a Poetis?

M. Cum tria sint apud Poetas, uti apud Oratores genera dicendi, tenue, grande, medium, miscentur illa sæpe inter se, ac temperantur in pluribus poematibus, distinguuntur tamen aliquando, ac plane secernuntur; atque adeo non sublimem ex æquo dicendi formam omnia requirunt. Quæ tenue, quæ grande, quæ medium di-

(a) *Cap.* 21.
(b) *Satyra* 4.

dicendi genus postulent, notabitur inferius, cum varias, poematum attingemus species. Nunc satis fuit statnere universe haud vulgarem esse debere poeticam Dictionem, sed sublimem, sed grandem, sed majestate plenam.

D. Unde comparatur hujus Dictionis majestas?
M. Præter ea quæ diximus, duo insuper ad eam majestatem conferunt plurimum. 1. Si apposita, quæ vocant, nomina, sive Epitheta aliquid eximii præferant. 2. Si quæ occurrunt tritæ, ac vulgares loquendi formæ, mutentur in alias exquisitiores, ac reconditiores.

D. Quando apposita nomina, sive Epitheta aliquid eximii præferant?
M. Si adhibeantur ea, non ut impleatur duntaxat, sed etiam ut ornetur versus; si contra quærantur ea, quæ vim ac dignitatem vocibus, quibus attribuuntur, adjiciant.

D. Qui numerus poeticæ Dictioni convenit?
M. Numerum ab oratorio longe diversum indicit Aristoteles, qui numerus *μέτρον* græce, latine *dimensio* appellatur.

D. Quid requiritur ad illum Numerum?
M. Duo requiruntur maxime. 1. Ut religiose servetur legitima pedum dimensio. 2. Ut numerus ille rebus ipsis, quæ celebrantur, sit in primis accommodatus.

D. Quomodo legitima servabitur pedum dimensio?
M. Servabitur: 1. Si prosodiæ syllabarum, ac pedum ratio habeatur, quæ omnis disciplina traditur a Grammaticis.

2. Si versus solutus non sit, & sine cæsura, qualis est hic Ennianus:

Sparsis hastis longis campus splendet & horret.

3. Si crebriora continenter in versu non subsultent monosyllaba, ut in hoc Ovidiano:

Si quis, qui, quid agam forte requirat, erit.

Vel contra grandiorum vocabulorum continuatio non inducatur; ut enim minutiores voculæ humilitatem, sic grandiora vocabula tumorem in versum inducunt.
D. Quomodo numerus rebus ipsis accommodabitur?
M. Si pedes ita coagmententur, ut verba rebus ipsis quasi concinere videantur. Atque ideo observandum est qui numeri ad lætitiam & celeritatem, qui ad moram, diffi-

difficultatem, molem, & tristitiam, qui vero faciant ad lenitatem; & exempla ponenda in versu omnium spectatissimo, exametro, locaque adducenda ex poetarum principe Virgilio.

D. Qui numeri valent maxime ad lætitiam & celeritatem?

M. Valent ad id numeri fluentes ac liberi, cùm ipsa carmina decurrunt expedita perpetuis, aut frequentibus Dactylis; raris, aut molliusculis elisionibus:

Inde ubi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes,
Haud mora, prosiluere suis; ferit æthera clamor
Nauticus, adductis spumant freta versa lacertis.
. . . . Trepidusque repente refugit.
Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.

D. Qui pedes ad moram, difficultatem, molem, tristitiam, & majestatem faciunt?

M. Faciunt ad hoc crebri spondaei, elisiones, verba longiora:

Luctantes ventos, tempestatesque sonoras,
Monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademptum.
Amissum Anchisen flebant, cunctæque profundum
Pontum aspectabant flentes.
Illi inter sese magna vi brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe massam.

Item excurrit aliquando hypermetrum carmen, & rerum granditatem ipsa syllabarum redundantia demonstrat:

Et magnos membrorum artus, magna ossa, lacertosque
Exuit.
Jamque iter emensi, turres ac tecta Latinorum
Ardua cernebant juvenes.

Exit quoque versus in monosyllabam cum energia in sequentibus exemplis: *Procumbet humi bos. Mole sua stat. Tota nituntur opum vi. Subsedit aquæ mons.*

D. Qui pedes faciunt ad lenitatem carminis?

M. Lenissime fluit alternorum dactylorum & spondæorum contemperatione.

Flectit equos, curruque volans dat lora secundo
Sidoniam picto clamydem circumdata limbo.

Neque pedum tantum, sed litterarum etiam ratio haben-

benda est: cum aliæ suavitatem concilient, asperitatem induant aliæ, quædam granditati serviant & amplitudini. Primum elementum A nescio qua mollitie carmen exhilarat; quare a sapientissimo Poeta libentissime frequentatur.

> *Mollia luteola pingit vaccinia caltha*
> Vel, *mista rubent ubi lilia multa*
> *Alba rosa.*

Potuisset *luteolis calthis* scribere, & *multis rosis*. E. & I. sonum habent exilem. V. vastitatem sonat: *Vastos volvunt ad littora fluctus. Verat æquore vortex*. Litera O omnium lenissima, maximeque sonora est. R. carmini affert asperitatem, ideoque dicitur littera canina: hanc sæpius usurpavit Virgilius agens de Cane inferorum:

> *Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci*
> *Personat, adverso recubans immanis in antro.*

Quam apte dicitur! *ergo ægre rastris terram rimantur*. Sed hæc sufficiant, ex quibus capi possit conjectura cæterorum: est enim eadem ratio pedum in aliis carminum generibus, ubi metrum rebus aptari debet, ut in versu heroico.

CAPUT XI.

De causa efficiente Poeseos.

D. Quæ est causa efficiens Poeseos?

M. Mens Poetæ certis imbuta præceptis, & arte instructa omnem efficit Poesin.

D. Igitur Poetica appellanda est Ars?

M. Sane appellanda est. Quia Poetica est *facultas animi, quæ certis quibusdam, & non errantibus præceptis ad finem suum tendit, opusque perficit*: quæ est Artis notio.

D. Num Furor aliquis poeticus, quod ajunt, requiritur ad efficiendam poesin?

M. Requiritur utique, si modo bene intelligatur, quid veniat furoris illius nomine.

D. Quid est ille Furor?

M. Est quidam impetus vehementior, quo cum impellitur animus, furere dicitur; oriturque ille impetus a variis animi perturbationibus, quæ undecim numerantur: Amor, Desiderium, Gaudium, Odium, Fuga, Dolor, Ira, Spes, & Desperatio, Audacia, Timor. Neque existimandum est afflari divinitus, ut fabulantur poetæ, hu-

jusmodi Furorem; verum cum vehementius solito his agitur, quos appellavi, motibus, qui poetice scribit, & in rei cujuspiam maxima contentione fertur contemplationem, calorem concipit, vi cujus sic loquitur, ut a sensibus alienatus esse videatur.

D. *Quandonam opus est illo Furore?*
M. Nihil opus est illo Furore, cum Poeta Fabulam instruit suis partibus; nihil, cum aliquid sedate ac considerate in primis canendum est; sed in aliquibus orationibus, narrationibus, descriptionibus, objurgationibus, querelis, &c. commode aliquando accidit ille Furor.

D. *Utra plus confert ad Poesin Ars, an Natura?*
M. Parum certe sine Arte Natura, parum Ars sine Natura conferret. Ars enim sine Natura tristis est & exsucca: Natura sine Arte vasta & inculta. Ita sentit Horatius, cum ait:

Natura fieret laudabile Carmen, an Arte,
Quæsitum est. Ego nec studium sine divite vena,
Nec rude quid prosit video ingenium; alterius sic
Altera poscit opem res, & conjurat amice.
Qui studet optatam cursu contingere metam,
Multa tulit, fecitque puer, sudavit, & alsit, &c.

Quare quod vulgo dici solet, nasci poetas, sic intelligendum est, ut multæ dotes a natura requirantur ad poesin, quæ tamen arte debent perfici.

D. *Qui fuere poeseos Inventores?*
M. De hoc certi nihil afferri potest. Orpheus certe, Linus, Musæus, aut Homerus inventores Poeseos dicendi non sunt, sed illustratores, ante quos constat floruisse Poetas.

CAPUT XII.

De fine Poeseos.

D. *Quid est finis Poeseos?*
M. Est jucunda morum Institutio. Nam eo tendit Poeta, ut doceat delectando, juxta illud Horatii (a):
Aut prodesse volunt, aut delectare poetæ,
Aut simul & jucunda, & idonea dicere vitæ.
Et paucis interjectis versibus:
Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci,
Lectorem delectando, pariterque monendo.
D. *Explica quæso singulas responsionis voces.*

M.

M. 1. Cum Finis sit id, cujus gratia aliquid fit, sitque alius Arti, alius Artifici propositus, non agitur hic de fine Artificis, qui est multiplex: cum possit Poeta scribere vel ut famam aucupetur, vel ut aliquem demereatur vel ut gratiam alteri reponat, vel ut opes comparet. Verum agitur de fine Artis, propter quem est illa instituta; ac proinde ad quem suapte natura collimat.

2. Dicitur ille Finis esse *morum institutio*: quia Civilis Facultas cum ad perfectum civitatis statum, civiumque felicitatem tota collimet, & Ars poetica ad Civilem illam Facultatem, ut pars illius eximia, pertineat: plane sequitur poesin omnem ad ejusmodi felicitatem referri. Cum autem ejusmodi felicitas per optimam morum informationem comparetur, ad eum finem instituta est poesis, ut hoc modo mores informet; atque etiam cum id commode obtineatur, actiones humanas celebrando, in quibus sita est felicitas, ut superius tradidimus; hinc factum est, ut actiones celebrando, mores instituat.

3. *Jucunda* appellatur *morum informatio*, propter naturam poeseos, cujus ornatus omnis multas habet delicias. Et sane debuit in hoc poesis, ut in multis aliis, a Philosophia, quæ ad mores pertinet, discrepare: ut austere & jejune Philosophia; jucunde vero, ac plane magnifice mores Poesis instituat.

D. Nonne fines sibi propositos peculiares, ac diversos habent singula poeseos genera? quomodo igitur poesis habere dicitur pro fine jucundam morum institutionem?

M. Habent utique suos diversos fines, ut dicetur inferius; sed huic primo Fini subjectos sic, ut singuli omnes ad eum demum referantur: v. g. Epica Poesis ex fine suo ad id instituta est, ut Viros Principes admirabili dictione ad virtutes comparandas incitet; Tragica, ut quasdam animi perturbationes componat ac perpurget, sed isthæc ad ineundam quoque morum institutionem referuntur. Neque etiam alio tendunt Comoediæ sales ac joci, quam ut derisa palam vitia, ludibrioque in scenis habita, evitentur diligentius; sicque suo modo ad hanc morum informationem alia Poeseos genera revocantur, ut patebit clarius ex dicendis inferius.

CA-

CAPUT XIII.

De Divisione Poeseos.

D. Quomodo dividitur Poesis?
M. Cum Poesis omnis, ut initio diximus, aut fere omnis in imitatione posita sit; optima erit illa Poeseos divisio, quæ a diverso genere imitationis petetur.

D. Quotuplex est imitandi genus?
M. Triplex vulgo assignatur. Nam in poematibus vel Poeta per se ipse narrat aliquid, & sermonem alterius refert sine ullis personarum inter se colloquiis; vel non ipse narrat, sed alios tantum loquentes, & quasi negotiantes inducit; vel & ipse narrat aliquid, & alios inducit loquentes agentesve. Atque ex tribus his Imitationis generibus, totidem petuntur genera poeseos.

D. Qui vocas primum genus?
M. Narrativum, vel Enunciativum, quo genere continentur v. gr. tres primi libri Georgicon, & prima pars quarti, ubi semper ipse narrat Virgilius.

D. Qui vocas secundum genus?
M. Dramaticum, sive Activum, quo genere comprehenduntur Tragicae & Comicae Fabulae; item Eclogae, ubi inducuntur agentes inter se Pastores.

D. Qui vocas tertium?
M. Mixtum appellatur, in quo Poeta ipse narrat, atque etiam personas inducit agentes. Ad hoc genus pertinent Ilias & Odyssea Homeri, Æneis Virgilii, & alia id genus Poemata. Ad hæc tria genera facile revocantur, ut patet, omnes elegiæ, odæ, satyræ, aliaque poemata.

D. Nonne alia est divisio poeseos?
M. Alia est maxime vulgaris in poemata multum aliunde inter se discrepantia. Celebrantur in primis Epopœia, Tragœdia, Comœdia, Satyra, Elegia, Ode, Epigramma, &c. Unde Poetæ Epici, Tragici, Comici, Satyrici, Elegiaci, Lyrici, Epigrammatarii appellati: de quibus singulis, aliisque momenti alicujus poematis deinceps agendum erit.

INSTITUTIONUM POETICARUM

LIBER II.

De Epopœja.

M. Cum principem inter Poemata locum obtineat Epopœja, de illa nobis modo agendum est. Illius naturam ac varias affectiones ut exponamus, definitio primum illius proferenda est, deinde examinanda Materia quam statuemus esse Actionem; cujus dotes singulas prosequemur; tum Forma explicanda, & apta partium tradenda Dispositio, ubi de Propositione, Invocatione, Narratione, & Epilogo poematis Epici, quantum satis erit, disputabitur.

CAPUT I.

Definitio Epopœjæ.

D. *Quæ vis & potestas hujus vocis, Epopœjæ?*

M. Ut locutio omnis oratio est, antonomastice tamen Oratio appellatur ornatissima, qua utuntur Eloquentes; sic *Epos*, quod generatim Verbum significat, addictum est speciatim Poesi: atque ab illa communi significatione contractum est ad Poema, quod vocatur Heroicum. Item ποιεῦντε Græce idem est ac latine *facere*, vel *fingere*. Hinc fit, ut Epopœja secundum vim vocis sit quasi fictio, seu scriptio poematis Epici, quod Heroicum dicitur.

D. *Quomodo definitur Epopœja?*

M. Definitur *Imitatio Actionis unius, totius, veræ, verisimilis, illustris, felicis, & a nobili persona profecta narratione dramatica, & versu hexametro, quæ Viros Principes ad primarias virtutes excitet, atque adhortetur.*

D. *Explica, quæso, singulas voces.*

M. 1. Dicitur *Imitatio*, quia poesis omnis, aut quæ saltem spectatissima est, ut Epica, in imitatione posita est.

2. Dicitur *Actionis imitatio*, quia Actiones humanæ sunt materia pöeseos, ut supra docuimus (a).

3. Di-

(a) *Lib. 1. cap. 2.*

3. Dicitur *Actionis unius, totius, veræ, verisimilis, illustris, felicis, & a nobili persona profectæ*; quibus verbis designatur materia Poematis Epici: ratione cujus partim convenit cum aliis poematibus, partim ab iisdem discrepat, puta a Comœdia, cujus materia est Actio vulgaris, & plerumque obscura.

4. Dicitur *imitatio actionis narratione dramatica insignis*, eo sensu, ut nec poeta semper ipse narret, sed personas loquentes, agentesve sæpe etiam inducat; quod jucundius multo vitæ rite instituendæ hoc pacto præcepta tradat.

3. Dicitur hæc imitatio *versu exametro exornata*: quod necessario illud requiratur ad Epicum Carmen, juxta illud Horatii:

Regis gesta, Regumque, Ducumque & tristia bella,
Quo scribi possent numero, monstravit Homerus.

5. Dicitur *imitatio Actionis, quæ Viros Principes ad primarias virtutes incitet*: quibus verbis attingitur Epopœjæ finis. Ad id enim illa instituta est, ut omnium animos, sed Principum præsertim ad præclara facta accendat, ad eaque quasi viam sternat, ponendo ob oculos illustrem quandam actionem, de qua in capite proxime consequenti.

CAPUT II.

De Materia Epopœjæ.

D. *Quæ est materia Epopœjæ?*
M. Est Actio personæ nobilis, una, tota, vera, verisimilis, illustris, ac felix.

D. *Quare debet esse actio personæ nobilis?*
M. Quia cum finis ille sit Epopœjæ propositus, ut Viros Principes ad præclara facta accendat: debet certe proponi personæ actio, quam imitari sit gloriosum. Certum est autem sibi laudi vertere Principes, non plebejas, aut obscuras personas, sed nobiles, atque illustres imitari. Sit itaque illa Actio insignis alicujus v. gr. Herois, qui Principum animos laudis studio incensos ad sui admirationem, imitationemque rapiat.

D. *Quem vocas Heroem?*
M. Antiqui fabulantur Heroas esse quoddam genus Deos inter & homines; natos illos vel ex Dea aliqua, & mortali viro, ut Achillem, & Æneam: vel ex Deo, & muliere mortali, ut Herculem. Jam vero Heros vi-

rum extraordinarium sonat: in quem tria hæc maxime dicuntur confluere. 1. Corporis habitudo firma, ac laborum patiens. 2. Animus præsens, erectus, & robustus quodammodo, cui ab optima corporis temperatione accedat magnitudo. 3. Divina quædam vis, & efficientia, qua qui afflatur, supra hominem & sapere & posse videtur.

§. I. Actio Feminæ in materia Epopœjæ.

D. Itane Actio Epopœjæ debet esse Herois, ut non possit esse Femina, quæ dicatur Heroina?

M. Actionem Feminæ esse posse materiam Epopœjæ affirmant aliqui, negant alii. Utriusque partis rationes subjicio.

Qui affirmant ajunt, 1. non obesse Feminæ animum, qui virili similis est, ejusdemque naturæ; huic posse esse armorum usum; atque etiam Feminas aliquando & corporis firmitate, & laborum patientia viris præcellere. 2. Feminæ actionem esse sæpe materiam Tragœdiæ: quidni & Epopœjæ? 3. Feminæ actione ad præclara facta accendi posse Viros Principes, quibus turpe sit ea non posse agere, quæ femina gesserit. 4. Feminas a præstantissimis Poetis inductas esse in Epopœja, & maximis celebratas laudibus propter fortitudinem bellicam, puta Chlorindam a Tasso, a Virgilio Camillam. 5. Excitari a Deo posse Heroinam quamdam, cui belli alicujus summa committatur, quæ habeat omnes Herois dotes, nullos habeat sexus defectus.

Qui vero negant Actionem feminae esse posse materiam Epopœjae, respondent. 1. Animorum quidem sexum esse nullum: at femineum corpus esse imbecillius, cujus contagione languet animus: neque rebus bellicis perfecte tractandis idoneas esse feminas, quibus Aristoteles curam rei domesticæ attribuit: arma vero, & ea, quae non modo extra civitatem, sed etiam extra privatos parietes fieri necesse est, viris concedit.

Reponunt 2. Actionem feminae convenire Tragœdiae, non item Epopœjae: quia finis hic est Tragœdiae, ut excitentur, purgenturque quidam animi affectus; qui finis tam facile obtinetur, sive viri, sive feminae celebretur Actio. At Epopœjae cum sit ille finis, ut ad ardua quaeque, & praeclara facta accendant Viros Principes, huic rem imparem esse feminae Actionem; unde

Negant 3. Actionem feminæ talem esse posse, quam velint Viri Principes imitari. Esto possit illa feminae Actio incitare Viros Principes ad arduum aliquid suscipiendum: sed actione illi feminea movebuntur tanquam argumentum, quod vocant *a minori ad majus*: quod tur-

pe sit viro, maxime principi, illud non aggredi, quod femina fortiter gesserit: at enim non erit haec Actio exemplaris loco, quod sibi proponant Viri Principes imitandum.

Observant 4. Nullam unquam feminae Actionem a praestantissimis poetis in materiam Epopœjae fuisse assumptam; celebratas quidem a Tasso, & Virgilio feminas; sed in Episodia quasi contrusas illas fuisse; atque etiam in pœnam temeritatis obscura morte fuisse mulctatas, ne fuso imbelli, indignoque sanguine virum aliquem fortem contaminarent. Sic Chlorinda, de nocte, & ab imprudenti Tancredo perimitur apud Tassum; ab ignobili viro occiditur Camilla apud Virgilium. Atque etiam fictitiae illae Heroinae non stant ab Heroe Epopœjae; immo ipsi adversantur, ut Chlorinda quae Mahometanis, & Camilla quae Turno militabat. Adde quod unam Camillam uno in libro pugnantem adducit Virgilius, quae Venatorem, & Sacerdotem interimat, Heroem nullum.

Notant 5. Actionem feminæ a Deo excitatæ, quæ nullos habeat sexus defectus, non esse aptam Epopœjæ: quod solvatur hoc pacto. Actio primaria per machinam, quod vitiosum in primis esse contendunt. Verum ne quid modo dicam de solutione per machinam, de qua postea in Forma Epopœjæ: belle reponant huius secundæ sententiæ patroni de Actione Heroinæ ordinariae, at non extraordinariæ, & per miraculum a Deo excitatæ procedere quæstionem. Atque hae sunt utriusque partis rationes, quae suum utrimque pondus, suamque, quamvis forte non ex aequo, videntur habere probabilitatem.

§. II. Actio Epopœjae quomodo Una.

D. Quo sensu Actio Epopœjae debet esse Una?

M. Eo sensu, ut sit illa Actio per se simplex, nec dividi possit in plures Actiones primarias. Sic Virgilius Trojae ruinam, & multiplicia sui Herois facta contexnit in Æneide, quae sunt quidem variae per se Actiones; sed habet tamen unam, simplicemque Actionem, eamque primariam, quae est in Italia Religionis, Regnique per victoriam de Turno constitutio: unde pendet Herois felicitas, ad quam caeteras omnes retulit, tamquam Actiones secundarias.

D. Quare una debet esse Actio Epopœjæ?

M. Hanc affert rationem Aristoteles, quod omnes artes, quae imitatione aliquid perficiunt, ad unum quid in primis absolvendum allaborent, cujus gratia alia esse videantur: talis v. gr. Pictura, quae unum aliquid in unaquaque tabella sic perpolit, ut caetera ad id referri omnia satis intelligantur.

D. Qui Poetae contra Epopœjae peccant unitatem?
M. 1. Qui multas Actiones unius, ejusdemque Herois primarias uno poemate complectuntur. Reprehendit certe Aristoteles eos, qui ab Hercule, vel Theseo res omnes praeclare gestas uno eodemque opere definiri posse putaverunt. Vitio vertitur Statio quod in Achilleide Herois sui vitam persequi velit integram; canit enim initio poematis:

Magnanimum Æacidem, formidatamque Tonanti
Progeniem, & patrio vetitam succedere cœlo,
Diva, refer. Quamquam acta viri multum inclyta cantu
Maeonio, sed plura vacant. Nos ire per omnem
Sic amor est, Heroa velis, Scyroque latentem
Dulichia proferre tuba, nec in Hectore tracto
Sistere, sed tota juvenem deducere Troja.

2. Qui duas diversas Actiones primarias, quod uno eodemque tempore contigerint, una Epopœja velit celebrare, esto id concedatur Historiae, et Epopœjae non licet.
3. Qui plures Heroas inducunt, quibus eandem ex aequo gloriam tribuant. Plures adsint, esto, uno in poemate Heroes: modo unus caeteris videatur praecellere, cujus sit Actio primaria. Sic Pallas & Tarchon Æneae nihil officiunt gloriae, quamvis fortiter pugnet uterque, atque unus multum conferat ad victoriam de Turno reportandam.

§. III. Actio Epopœjae quomodo Tota.

D. Quo sensu Actio Epopœjæ debet esse Tota?
M. Eo sensu vult esse Totam Aristoteles, ut sit in ista Initium, Medium, & Finis.

D. Quid intelligis per Initium, Medium, & Finem Actionis?
M. Per Initium intelligo causas, & consilia Actionis suscipiendae: per Medium, causarum illarum effectus omnes accipio, & effectuum difficultates ad felicem exitum perducendorum; per Finem vero illarum omnium difficultatum solutionem interpretor.

D. Rem pone in exemplo.
M. Exemplum est in Æneide. (a) Æneas incensa Troja in eam regionem, unde majores sui venerant, vocantibus fatis, collecta Trojanorum manu conferre se consti-

(a) Cap. 5.

stituit: *Ecce initium.* Post multos terra marique exantlatos labores, Junone totam Trojanorum gentem dirissimis odiis ubique prosequente, in Italiam tandem appellit. Amice a Latino rege accipitur, atque etiam in generum arciscitur. Ægre admodum id ferens Turnus, Dauni Rutulorum regis filius, qui jamdudum Laviniæ Latini filiæ nuptias ambiebat, grave bellum movet contra Æneam, quocum sæpe pugnat, & atrociter; *en Medium.* Sed victor tandem Æneas Turno occiso, & Laviniam & regnum obtinet: *en Finis.* Reliqua sunt in Episodiis.

D. Quid itaque Maphæus Vegius librum adjecit Æneidi in quo dolorem Rutulorum, Dauni fletum de morte filii, nuptias Laviniæ, & Æneæ apotheosin prosecutus est?

M. Vitiose nimirum, & inepte egit: cum id satis intelligatur consecutum, & multa circa duo postrema insinuet Virgilius in suo corpore absolutissimo.

D. An ideo perfecta dicenda est, quod tota sit Actio Epopœjæ?

M. Cum Tota sit illa actio, cui nulla pars deest; perfecta ut sit, requiritur præterea, ut partes inter se apte cohærcant, accedatque rerum omnium perfectio, & absolutio. Quare præcipit Philosophus, ut poeta, qui Fabulam recte velit constituere, non tantum eam non incipiat temere, aut finiat, sed etiam formis traditis insistat. Verum & hæc, & quæ ab eodem traduntur de magnitudine Actionis, commodius, cum agetur de Forma Epopœjæ; tractabuntur.

§. IV. Actio Epopœjæ Vera, & Verisimilis.

D. *Quo sensu debet esse Vera Actio Epopœjæ?*

M. Eo sensu, ut Poeta teneatur proferre Actionem, quæ vere contigerit; quam tamen sic ornabit, ut ornamentis studeat magis verisimilitudini, quam veritati.

D. Quare Actio Epopœjæ debet esse Vera?

M. Quia nemo ad præclare aliquid gerendum incitabitur proposito aliquo consimili facto, quod certe tamen cognoverit esse falsum; ac proinde fine suo excideret Epopœja, si falsa induceretur Actio primaria. Idem plane de Tragœdia dicendum est, cujus Actio ut illustris, sic vera debet esse, ut moveat.

D. Quo sensu debet esse Verisimilis Actio Epopœjæ?

M. Eo sensu, ut quod narratur, credi facile possit contigisse. Nihil præcipit studiosius Philosophus, quam ut verisimilitudinis habeatur ratio.

peret, hominem illa ad simile quid suspiciendum, aut gerendum impellat?

§. V. Actio Epopœjæ quomodo Illustris, & Felix.

D. Quo sensu debet esse illustris Actio Epopœjæ.
M. Debet esse illustris vel ratione sui, vel ratione personarum. Illustris est ratione sui Actio Æneidos, ubi inter alia agitur de fundatione Imperii, & constitutione Religionis, juxta illud:

Dum conderet urbem
Inferretque Deos Latio: genus unde Latinum,
Albanique Patres, atque alta mœnia Romæ.

Illustris est ratione personarum Actio Odysseæ, quæ Viris non admodum illustribus potest convenire; illa enim sic habet. Ulysses classe amissa, occisis sociis, multiplices iniquissimi maris tempestates expertus, multos annos domo abfuit, rem illius domesticam interea proci decoquebant, ejus uxoris nuptias ambiebant, Telemachum filium insidiis petebant; reversus ille procos ex insidiis occupat, atque interficit. Quid hic illustre præter personas?

D. Quare illa Actio debet esse Illustris?
M. Quia cum Epopœjae Viros Principes ad præclara facta debeat incitare, proponi debet illustris Actio, quam illi imitentur.

D. Quo sensu debet esse felix illa Actio?
M. Eo sensu ut felici semper terminetur exitu. Nam præterquam quod sæpe Actio tota non erit, quæ infelici claudetur exitu; si præterea Heros misere pereat, aut grandi aliqua calamitate sub finem excipiatur, concitabit illa indignationem, ac dolorem; verum ad imitationem sui minime commovebit, & sic Epopœjæ finis non comparabitur. Debet itaque Actio primaria felicem sortiri exitum: quamvis nihil opus sit Heroas inducere usquequaque, & in omnibus adjectitiis actionibus fortunatos.

CA-

CAPUT III.

De Forma Epopœjæ.

D. *Quæ est Forma Epopœjæ?*

M. Cum Forma poeseos universe sit fictio, seu constitutio, & compositio rerum, quae tractantur in poesi; sic Epoeœjæ Forma erit earum rerum Compositio, quae soli conveniat Epopœjae; posita illa in quodam cultu, ornatuque Actionis, qualem in superiori capite descripsimus: adeo ut illa Forma nihil aliud sit, quam Actio suo modo composita, culta, ornata.

D. *Quid requiritur ad illam Formam, sive Actionis compositionem?*

M. Requiritur ut Forma illa, Fabula, Compositio, (eodem enim recidunt haec vocabula) sit una, magna, splendida, in suas partes rite distributa, & certo quodam ordine disposita; quibus verbis attinguntur 1. Fabulae epicae dotes. 2. Partes. 3. Dispositio, de quibus omnibus breviter disputandum est.

§. I. Fabulæ Epicæ Dotes.

D. *Quæ sunt dotes Epicæ Fabulæ?*

M. Tres in primis memorantur. Unitas, Magnitudo, Majestas.

D. *Quomodo erit una illa Fabula, quæ res adeo dispares, diversasque complectitur?*

M. Erit illa una, si tanta sit illarum rerum omnium inter se connexio, ut in unum aliquid videantur coalescere; si, cum loco movetur aliquid, aut resecatur, non bene sibi constet Fabula. Laudat Homerum Philosophus (a): quod sive natura duce, sive arte in Odysseam non conclusit ea Ulyssis facta, quae alia ex aliis non satis penderent. Ea certe laude florere dicenda est Æneis: cui si v. gr. Trojani excidii, vel Æneae per septem annos peregrinationis narrationem detrahas, a Didone tam apposite expetitam, ut quis, ac quantus vir tenderet in Italiam, plane liqueret: vel si ludorum celebritatem, qui ad posteros transmitti deberent, subducas; vel si descensum ad Inferos, ubi tam multa de Romano, quod fundaturus erat, Imperio didicit Æneas, silentio praetermittas; aliquid certe in ea Fabula desiderari sentias.

D.

(a) *Cap. 6.*

D. Quomodo Magna erit Fabula Epica?

M. Philosophus (*a*) Epopœjam comparat cum animali, quod quamvis elegans, si pusillum est, bellum vocari potest, non pulcrum: si praeter modum excreverit, monstrum fiet; debet videlicet naturali florere magnitudine. Ita se habet Poema, quod nec brevius, nec longius esse oportet; sed ita temperatum, ut oculos magnitudine impleat, non fugiat.

Quae cum universe dicta sint, proprie magis ac definite aliquid de justa Epopœjæ magnitudine statuendum est: monendumque in primis aliam esse Actionis, aliam Fabulae magnitudinem; de pluma non ago hoc loco, quae in eo sita est, ut habeat Actio Initium, Medium, & Finem, ut supra docuimus (*b*): sed de altera institutam esse quaestionem, ac proinde videndum, quae sit illa magnitudo Fabulae. Duplicem igitur illam fecit Philosophus: unam Actionis, quam vocat, non nudae, aut suo carentis ornatu, sed compositae; alteram Quantitatis.

D. Quænam est magnitudo Actionis compositæ?

M. In eo posita est, ut uno circiter anno gesta fuerit, quae est Actio primaria: sic Iliadi annum dedit Homerus ex animadversione Mambruni, (*c*) Odysseae tantum quinquaginta dies idem attribuit, Æneidi quatuor menses supra unum annum concessit Virgilius. Sed Episodia, aliaque adjectitia ornamenta nullius definiuntur temporis limitibus; cum Ilias novem annis, Odyssea undeviginti res gestas comprehendat, & Æneis quidquid interduxit ab heroicis Æneae temporibus ad aetatem Augusti Imperatoris.

D. Quænam est magnitudo quantitatis?

M. Posita est haec in numero versuum, qui ad dena fere millia excurrit in Æneide, duodena excedit in Odyssea; octo, vel novem Tragœdias vulgo dicitur æquare versum numero Epopœjae. Sed de hoc argumento redibit sermo inferius, cum de magnitudine dramatis disputabitur.

D. Unde arcessetur majestas Epicæ Fabulæ?

M. Ex triplici potissimum capite. 1. Ex mirabili peripetiarum, agnitionum, episodiorum, machinarumque contextu. 2. Ex narratione dramatica, cum personas loquentes, agentesve adducet Poeta. 3. Ex dictione illustri ac splendida, de qua diximus superius (*d*).

§. II.

(a) *Cap.* 5.
(b) *Cap.* 2. §. 3.
(c) *Dissert. perit.* q. 7. n. 7.
(d) 1. *l. cap.* 10. §. 3.

§. II. Fabulæ Epicæ Partes.

D. Quæ sunt partes Fabulæ Epicæ?
M. Duæ assignantur, Nexus nimirum, & solutio.

D. Quid est Nexus Fabulæ?
M. Est ea pars, quæ ab initio Fabulæ ad eam usque partem excurrit, qua transit Poeta ab infelicitate ad felicitatem in Epopœia, vel contra a felicitate ad infelicitatem in Tragœdia.

D. Quid est Solutio?
M. Est altera pars Fabulæ, quæ ab illo transitu usque ad finem pertinet: v. g. quidquid in Homeri Iliade certamen antecedit, quo decertavit cum Hectore Achilles, in Nexu ponitur: ipsum vero certamen est in Solutione; item in Æneide, quæcumque Æneæ, & Turni monomachiæ præmittuntur, sunt in Nexu, ipsa monomachia in Solutione est.

D. Quid potissimum observandum est circa Nexum Fabulæ?
M. Ne varia sic texantur episodia, quæ in Nexum cadunt potissimum, ut animum auditoris delectando longius aberrent ab Actione primaria, aut a fine poematis sint prorsus aliena.

D. Quid observandum est circa Solutionem Fabulæ?
M. Primum, ut si qua sint in Solutione episodia, ne longius petantur illa, sed sponte quasi oblata, & e re nata esse videantur; alterum, ut ea sint brevia in primis; quandoquidem in Solutione ad finem anhelat auditoris animus, quem proinde longioribus episodiis morari minime convenit.

D. Licetne adhibere Machinam in Solutione Fabulæ?
M. Alii negant, affirmant alii. Qui negant, suam 1. ex eo capite tuentur sententiam, quod solutio facta per machinam Epopœjæ fini maxime officiat. Nam qui poterit ad Actionis imitationem vir Princeps impelli, cui se sentiat plane imparem: cum intelligat auxilio se plusquam humano ad simile aliquid suscipiendum indigere? 2. Auctoritatem obtendunt Aristotelis, qui vult fieri Solutionem non per machinam, sed ex verisimili, id est, ratione naturali, qua res exire solet.

Qui vero affirmant, ajunt nihil obstare, quominus per machinam solvatur Epopœjæ Fabula: 1. ad imitationem Actionis posse impelli viros Principes, in qua extremo quidem

dem numinis alicujus auxilio adjuvatur heros, dum otiosus ille heros non remaneat, sed præstet per se plurimum, unde feliciter cedat præclare factum. 2. Sic clausisse Epopœjas præstantissimos poetas: esse v. g. machinam in Odysseæ clausula, quæ Minervæ ope solvitur; esse in Æneide, ubi Turni cædes Jovis ductu & auspicio, atque etiam Furiæ ministerio conficitur. 3. Aristotelis præceptionem maxime locum habere in Tragœdia, in Epopœja non item: ratio est, quia in Epopœja cum lateat magis machina, quam in Tragœdia, ubi machina Dei e cœlo delapsi in theatrum producebatur; magis certe animos feriebat subjecta oculis ea machina in Tragœdia, quam suscepta auribus in Epopœja; ac proinde minus erat ferenda in Tragœdia, quam in Epopeja. Vide Frizonium, qui tam fuse, quam docte eo de argumento agit in poetica, in dissertatione de narratione (a).

§. III. Fabulæ Epicæ Dispositio.

D. Quænam est Fabulæ Dispositio?

M. Duplex est illa Dispositio, una rerum, partium altera.

D. Quænam est Dispositio rerum?

M. Intelligitur illa Dispositio e celeberrima inter magni nominis in re poetica auctores orta dudum contentione: quorum alii volunt rerum, prout contigere, servari ordinem naturalem; alii contendunt eumdem debere perturbari: unde quaestio extitit, an poeta, ut historicus, hunc servare debeat narrandi ordinem: ut quodcumque primum contigerit, narret primum, & in ultimum locum conjiciat quae postremo facta sunt; vel contra, an debeat relicto naturali ordine pro arbitratu suo a mediis, aut etiam postremis auspicari.

D. Quid statuis ea de re sentiendum?

M. Eodem puto utramque recidere sententiam, ac proinde non tam de re hic, quam de voce disputari; nimirum quo nomine appellanda sit ejusmodi narratio, ambigitur: cum in id omnes consentiant optime fuisse institutum narrandi ordinem ab Homero, Virgilioque usurpatum, rerumque permixtionem perbelle cadere: verum alii contendunt non ideo perturbari ordinem dicendi naturalem, alii perturbari volunt. Quae ut concilientur inter se, dicendum videtur, non perturbate narrari, si spectetur sejuncta ab episodiis Actio primaria; perturbate ve-

(a) *Lib. 2.*

vero narrari, si omnia simul accipiantur, neque a primaria Actione secernantur episodia.

D. Jam vero quis ordo partium servandus est in Fabula Epica?

M. Posteaquam poeta Actionem, qualem descripsimus, animo informavit, personarum mores, & officia excogitavit, episodia, peripetias, agnitiones, & machinas commentus est, & suum cuique locum destinavit, ad opus tandem aggreditur. 1. Proponendo quid canendum suscipiat. 2. Invocando numen aliquod, cujus afflatu arduum opus perficiat. 3. Rem totam narratione prosequendo. Denique epilogum aliquando, sive perorationem attexendo. Unde 4. Epopœjæ partes existunt: Propositio, Invocatio, Narratio, & aliquando Peroratio, de quibus omnibus modo nobis agendum est.

CAPUT IV.

De Propositione Epopœjæ.

D. Quid est Propositio Epopœjæ?

M. Est prima pars poematis Epici, in qua poeta breviter proponit, & summatim, quid in reliquo poemate sit dicturus.

D. Quæ sunt dotes illius Propositionis?

M. Quod Rhetores in Orationis exordio præcipiunt, ut apposite, ut breviter, ut verecunde contexatur, idem omnino de Propositione Epopœjæ, quæ est ejus Exordium, dicendum est.

D. Quomodo apposite præmittetur Propositio?

M. Si non vage, sed proprie, congruenterque argumento prætexatur, id est, si rei caput designetur primis versibus. Talis est Propositio Æneidos:

Arma, virumque cano, Trojæ qui primus ab oris
Italiam fato profugus, Lavinaque venit
Littora.

D. Quomodo brevis erit Propositio?

M. Si non excurrat latius in iis, quæ parum ad rem faciunt; ea enim tantum adhibenda sunt, quæ valeant ad docilitatem, & attentionem comparandam cum aliqua, si opus est, benevolentia. In legem brevitatis peccat Jovianus Pontanus in principio Uraniæ:

Qui cælo radient ignes, quæ sidera mundo
Labantur tacito, stellis quibus emicet ingens
Signifer, &c.

Ubi

Ubi vides crebram ejusdem rei expressionem, ignes, sidera, stellas, cœlo, mundo tacito &c. quæ omnia eodem recidunt. Quanto aptius est initium Georgicon Virgilii:

Quid faciat lætas segetes, quo sidere terram
Vertere, Mæcenas, ulmisque adjungere vites
Conveniat: quæ cura boum, qui cultus habendus
Sit pecori, atque apibus quanto experientia parcis,
Hinc canere incipiam.

Hic nihil redundat, sed libri Georgicon singulis fere numeris, aut incisis designantur.

Verum alia est prorsus ratio Panegyricorum, ubi exordimur aliquando a descriptione; vel, proposita quæstione, latius excurrimus, ut videre est apud Claudianum in panegyricis.

D. Quomodo verecunde & modeste fiet Propositio?

M. Si absit omnis ingenii, doctrinæque jactatio, omnis granditas, ac tumor, & exquisitior ornatus. Cyclicum poetam, seu circumforaneum, qui carmen in corona ad gloriam aucupandam recitabat, acriter reprehendit Horatius, quod sic exorsus fuisset:

Fortunam Priami cantabo, & nobile bellum.

adjungit mox:

Quid dignum tanto feret hic promissor hiatu?
Parturient montes, nascetur ridiculus mus.

Deinde prædicat Homerum, qui modestius Odysseam incipit, & paulatim assurgit magnificentius:

Quanto rectius hic qui nil molitur inepte?
Dic mihi, Musa, virum capta post tempora Trojæ,
Qui mores hominum multorum vidit, & urbes.
Non fumum ex fulgore, sed ex fumo dare lucem
Cogitat, ut speciosa dehinc miracula promat
Antiphatem, Scyllamque, & cum Cyclope Charybdim,

Initium Pharsaliæ affectatius videtur & tumidius:

Bella per Æmathios plusquam civilia campos,
Jusque datum sceleri canimus, populumque potentem
In sua victrici conversum viscera ferro,
Cognatasque acies & rupto fœdere regni
Certatum totis concussi viribus orbis
In commune nefas, infestisque obvia signis
Signa, pares aquilas, & pila minantia pilis.

Quæ

Quæ carmina, ut nihil dicam de voce *plusquam* initio poematis usurpata, tam vasta sunt, sonantia, tumida, ut fateatur Scaliger se videri sibi audire Lucanum, non tam canentem, quam latrantem. Nihilo fuit verecundior Statius in principio Achilleidos.

Magnanimum Æacidem, formidatamque Tonanti
Progeniem, & patrio vetitam succedere cœlo,
Diva, refer.

Ubi versu primo sexies literam *a* repetitam habes, tres continuas voces tetrasyllabas, quæ negotium facessant pronuncianti.

C A P U T V.

De Invocatione Epopœjæ.

D. Quid est Invocatio in Poemate Epico?

M. Est ea pars Poematis Epici, in qua numen aliquod invocatur, cujus afflatu Carmen, quod per se arduum est & humano ingenio majus habetur, tandem perficiatur. Quæ Invocatio attentionem & admirationem commovet; atque etiam summam operi conciliat auctoritatem, ut quasi divinitus, quæ canuntur, postmodum efferantur.

D. Estne semper adhibenda Invocatio?

M. Cum grave aliquod describitur poema, illa adhibetur; in minoribus vero poematibus, maxime in panegyricis frequenter omittitur.

D. Sejungiturne Invocatio a Propositione?

M. Sejungitur aliquando, aliquando cum illa involvitur. Latini Epici ut plurimum sejungunt; sic apud Virgilium post hanc propositionem, *Arma, Virumque cano, &c.* sequitur invocatio, *Musa, mihi caussas memora, &c.* Græci vulgo Invocationi Propositionem implicant; sic Homerus orditur Iliadem: *Iram cane Dea Pelidæ Achillis, &c.* Sic Odysseam, *Virum mihi dic musa, &c.* Atque etiam apud Latinos Lucretius, Statius, Vida, & Virgilius ipse in eclogis invocationem cum Propositione permiscent. Id autem fit opportune, cum opera principibus inscribuntur viris, quos honorifice statim appellamus.

D. Repeciturne Invocatio in decursu Poematis?

M. Repetitur, cum res gravior dicenda occurrit; ac cum comparatur attentio, cum significatur tanti rem esse, ut opus sit divino quodam afflatu ad eam pro dignitate exponendam.

D. Qui sunt invocandi in poemate?

M. Ethnico Poetæ profana, & commentitia numina li-

liceat invocare; at Christiano divinus Spiritus, Christus Servator, Virgo Deipara, Angelus tutelaris, aut is, cujus res gestæ canuntur, Vir sanctus implorandus est. Item si res præclare gestas Ducis alicujus, aut Principis scribimus, aut si illi opus dicamus, commode ille potest invocari, uti exemplo suo docuit Virgilius 1. Georgic. his luculentis carminibus:

Tuque adeo, quem mox quæ sint habitura Deorum,
Concilia, incertum est, urbesve invisere, Cæsar,
Terrarumque velis curam &c.

Sic Lucanus Neronem in Pharsalia, Valerius Flaccus initio Argonauticon, & Statius initio Thebaidos Domitianum invocant. Atque hic observandum est, licere Poetæ Christiano in sacro poemate Musas usurpare pro poetica facultate, pro sacro impetu, atque enthusiasmo, Jovem pro cœlo, Neptunum pro mari, pro bello Martem; adeoque hæc aliaque his similia hoc sensu accepta posse poematibus de Christianis mysteriis scriptis inseri.

CAPUT VI.

De Narratione Epopœjæ.

D. Quid est Narratio Epopejæ?
M. Est pars, seu potius corpus poematis, cui Propositio & Invocatio quasi facem præferunt, parantque attentionem, & docilitatem. Cum autem non tam verum, quam verisimile poetæ sit propositum; sic non tam rei gestæ, quam velut gestæ expositio dici debet hæc Narratio.

D. Quid est spectandum maxime in illa Narratione?
M. Cum tam late pateat, ut totum poema exhauriat, cadunt in illam quæ hactenus omnia de Epopœja, atque etiam de poesi universe sumpta diximus. Quare addenda sunt aliqua dumtaxat circa proprias, quæ vulgo assignantur, illius dotes.

D. Quæ sunt illæ dotes?
M. Tot Epicæ, quot oratoriæ Narrationi dotes tribuuntur, **Brevitas**, Perspicuitas, Probabilitas & Suavitas.

D. Quo sensu narratio Epica debet esse brevis?
M. Eo sensu, ut crebriores, prolixioresque digressiones ne adhibeantur, maxime si ad rem parum faciunt. Arguitur Catullus, quod dimidium poematis de nuptiis Pelei, & Thetidos in descriptione vestis, Ariadnæque fabu-

bula consumpserit. Fabulae epicae, qualem descripsimus, servetur magnitudo, quae longior non erit, si nihil adducatur inane, quod recidi possit. Nam ut acute Martialis:

Non sunt longa, quibus nihil est, quod demere possis,
Sed tu, Coschoni, disticha longa facis.

D. Quomodo debet esse Perspicua narratio?

M. Si alludatur quidem ad fabulas, & historias, si usurpentur hellenismi, seu formae loquendi a Graecis desumptae; sed ita tamen, ut a quovis non imperito facile intelligantur: si vocabula obsoleta, & ex altissimis antiquitatis ruderibus effusa, ac proinde obscura vitentur. Sane ut quisque disertissimus est, ita loquitur apertissime; sed sat multa eo de argumento tradidimus supra in Dictione Poetica.

D. Quomodo debet esse Probabilis illa narratio?

M. Eo sensu, ut sit verisimilis: nihil debet magis curare poeta, ut jam saepe docuimus. Itaque, quod recte monet Horatius:

Ficta voluptatis causa sint proxima veris,
Nec quodcumque volet, poscat sibi fabula credi.

In locis temporibusque notandis, maxime vero in effingendis personis, hujus verisimilitudinis habenda est ratio:

Aetatis cujusque notandi sunt tibi mores,
Mobilibusque decor naturis dandus, & annis,

inquit idem Horatius, qui varios hominum mores luculenter ibidem describit. Ubi tamen velim advertas, non tam arctis circumdari terminis probabile, ut locus non sit admirabili, quod in poemate spectatur in primis.

D. Quomodo Suavis erit narratio Epica?

M. Si elegantia, & jucunditate verborum sonantium, leniumque floreat, quod de oratione monet Tullius: si neque asperos habeat concursus, neque disjunctos atque hiantes; si sit circumscripta non longo anfractu, sed ad spiritum vocis apto: si eodem semper tenore non decurrant carmina. Item suavis erit, si intexantur hypotyposes, suspensiones, metaphorae, exclamationes, & admirationes; si interponantur motus animorum, mores, & colloquia personarum, obliquae orationes, exitus inopinati, dolores, laetitiae, metus, cupiditates, iracundiae pro rerum varietate. Sed nihil ad suavitatem accommodatius est, quam idonea rebusque ipsis consentanea modulatio numerorum, de qua egimus in Dictione Poetica.

CA-

CAPUT VII.

De Epilogo Epopœjæ.

D. *Apponiturne Epilogus, & quasi peroratio Epopœjæ?*

M. Apponitur, non semper quidem, sed aliquando tamen & Epopœjæ, & aliis poematibus; atque etiam interdum in ipso decursu operis post aliquod nobile factum. Ita Virgilius in 9. Æneid. narrata Nisi, & Euryali celeberrimi paris amicorum cæde, rem hoc Epilogo sive epiphonemate concludit:

Fortunati ambo si quid mea carmina possunt,
Nulla dies unquam memori vos eximet aevo,
Dum domus Ænea Capitoli immobile saxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.

In fine saepius suorum operum Epilogum usurpant poetae variis modis. Nam aliquando indicant ea, quae cecinerunt, & temporis, loci, aetatis, occupationum suarum aliquam mentionem attexunt. Ita Virgilius in fine Georgic.

Haec super arvorum cultu, pecorumque canebam,
Et super arboribus: Caesar dum magnus ad altum
Fulminat Euphratem bello, victorque volentes
Per populos dat jura, viamque affectat Olympo.
Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
Parthenope, studiis florentem ignobilis oti,
Carmina qui lusi pastorum, audaxque juventa,
Tityre, te patulae cecini sub tegmine fagi.

Aliquando gratulantur, & immortalitatis spe sibi blandiuntur. Sic Ovidius in fine Metamorphoseon canit:

Iamque opus exegi, quod nec Iovis ira, nec ignes,
Nec poterit ferrum, nec edax abolere vertustas.
Cum volet illa dies, quae nihil nisi corporis hujus
Ius habet, incerti spatium finiat aevi;
Parte tamen meliore mei super alta perennis
Astra ferar, nomenque erit indelebile nostrum.

In eumdem sensum librum tertium carminum claudit Horatius:

Exegi

Exegi monumentum ære perennius,
Regalique situ pyramidum altius,
Quod nec imber edax, aut aquilo impotens
Possit diruere, aut innumerabilis
Annorum series, & fuga temporum.
Non omnis moriar, &c.

Modestius suam Thebaida affatur Statius in fine:

Durabisne procul, dominoque legere perstes,
O mihi bissenos multum vigilata per annos
Theba? jam cæptæ præsens tibi fama benignum
Stravit iter, cæpitque novam monstrare futuris.
Jam te magnanimus dignatur noscere Cæsar,
Itala jam studio discit, memoratque juventus.
Vive precor, nec tu divinam Æneida tenta,
Sed longe sequere, & vestigia semper adora.
Mox tibi si quis adhuc prætendit nubila livor,
Occidet, & meriti post me referentur honores.

Epilogum Epopœiae minime necessarium esse demonstrant Ilias, Odyssea, & Æneis, quae ipsa narrationis absolutione concluduntur.

IN-

INSTITUTIONUM POETICARUM

LIBER III.

De Dramate.

M. Epicam Poesin excipit proxime Dramatica: de qua sic disputabimus, ut in poema Dramaticum universe primum, deinde singulas ejus species inquiramus, ac pro instituto dicendi ordine, definitionem, materiam, formam, partes, finem, aliasque, quæ ipsum tum generatim, tum singulatim afficiunt, proprietates breviter exponamus.

CAPUT I.

Definitio Poematis Dramatici.

D. Quid est poema Dramaticum?

M. 1. Si vocis etymon spectes, a voce græca *δρᾶν* latine *agere*, dicitur Poema Dramaticum, quod totum sit in actione: unde Actores vocantur ii, qui eo in poemate colloquuntur.

2. Si rei definitionem quæras, est *Imitatio Actionis unius, totius, justæ magnitudinis, veræ, vel falsæ, verisimilis, insignis, vel vulgaris, felicis, vel infelicis; quæ metro & harmonia, non narrando, sed agendo, vel quosdam animi affectus excitat & perpurgat, vel vitæ privatæ exemplum proponit.*

D. Explica, quæso, singulas voces.

M. 1. Dicitur *Imitatio actionis*, quia cum Poesis in imitatione actionum humanarum sit posita, ut initio docuimus, species quoque illius singulæ ejusmodi actiones imitantur.

2. Dicitur *Actionis unius, totius, justæ magnitudinis, veræ, vel falsæ, verisimilis, insignis, vel vulgaris, felicis, vel infelicis:* quibus verbis partim Dramatica Poesis cum Epica convenit, cujus Actio est una, tota, magna, vera, verisimilis, illustris, ac felix: partim ab eadem discrepat, cum Actio Dramatica possit esse falsa & vulgaris, si scribatur Comœdia; infelix, si Tragœdia.

3. Dicitur Poema Dramaticum *imitari metro & harmoniæ:* quia inducuntur personæ colloquentes inter se, non so-

soluta, sed vincta oratione, cui cantus in certis quibusdam locis adjicitur.

4. Dicitur *non narrando, sed agendo imitari*: quia nihil ipse poeta exponit, aut commemorat, ut in Epopœja: sed productis in scenam personis sermonem tribuit, easque inter se agentes, negotiantesque exhibet.

5. Dicitur *vel excitare ac purgare affectus, vel privatæ vitæ exemplum proponere*: quibus verbis, tum officium, tum finis poematis illius attingitur. Excitat enim, ac purgat affectus Tragœdia, vitæ privatæ proponit exemplum Comœdia; mores utraque, ut omnis poesis, recte instituit.

CAPUT II.

De Materia Poematis Dramatici.

D. Quænam est materia poematis Dramatici?
M. Est Actio una, tota, magna, vera, vel falsa, verisimilis, insignis, vel vulgaris, felix, vel infelix.

D. Quo sensu debet esse Una, & Tota illa Actio?
M. Eo sensu, ut nec in plures actiones primarias dividatur, nec suo initio, medio, ac fine careat, ut supra docuimus.

D. Quo sensu debet esse Magna?
M. Eo sensu, ut eo usque crescere possit ac debeat, donec tandem pro rerum natura, quæ aguntur, necessario, vel commode mutatio inferatur in Fabula implexa; & in simplici juxta naturalem rerum exitum finis imponatur, qui supremus est Actionis terminus: qualis sit ille, patebit ex dicendis inferius.

D. Quomodo erit Vera, vel Falsa?
M. Si vere contigerit, aut non contigerit; quando autem, & quatenus veritas, vel falsitas Actioni Dramaticæ conveniat, dicetur postea, cum agetur de Tragœdia, & Comœdia (a).

D. Quo sensu debet esse Verisimilis?
M. Eo sensu, ut nihil afferatur, quod sit præter naturalem rerum ordinem, spectatis circumstantiis, in quibus dicitur illa actio contigisse.

D. Quomodo Actio illa Insignis erit, vel Vulgaris?
M. Talis erit vel ratione sui, vel ratione agentium per-

(a) *Cap.* 8. & 12.

personarum. Quid conveniat Tragœdiæ, quid Comœdiæ, explicabitur inferius (*a*).

D. Quomodo erit Felix, vel Infelix illa Actio?
M. Ratione exitus felicis, vel infelicis solet hic appellari felix, vel infelix Actio; adeoque felix est, quæ licet multas contineat turbas, fortunato tamen exitu concluditur; & contra infelix illa est quæ quamvis prospere admodum in decursum succedat, luctuoso tamen fine terminatur. Quatenus autem Actioni Tragicæ, vel Comicæ congruat felicitas, aut infelicitas, suis locis exponetur.

CAPUT III.

De forma Poematis Dramatici.

D. Quid est forma Poematis Dramatici?
M. Est Fabula, sive compositio Actionis, in qua, ut Epica, considerandæ sunt Dotes, Partes, & Dispositio.
D. Quæ sunt Dotes Fabulæ Dramaticæ?
M. Prima est Unitas, altera Simplicitas, tertia Magnitudo.

§. I. Unitas & Simplicitas Fabulæ Dramaticæ.

D. In quo posita est Unitas Fabulæ Dramaticæ?
M. In tanta partium omnium, rerumque diversarum inter se connexione, ut in unum aliquid videantur coalescere.

D. Quomodo simplex esse debet Fabula Dramatica?
M. Geminam tribuit huic voci notionem Philosophus, qui (*b*) Fabulam simplicem modo duplici, modo opponit implexæ. Fabula simplex, quæ duplici opponitur, est ea, in qua oritur unus status eorum, de quibus est Fabula; qui e felicibus infelices, aut contra ex infelicibus felices existunt. Duplex vero ea est, in qua alii felices, infelices alii evadunt, uti fit in Odyssea, ubi felix Ulysses, Proci infelices, & in Æneide felix Æneas, Turnus infelix efficitur. Atque hoc sensu simplicem Fabulam esse vult Aristoteles (*c*) in Dramate; aut saltem longe anteponit duplici; quod multo magis valeat ad affectuum commotionem. Commoventur enim illi vehementius, cum grandi

(a) *Cap. 9.* (b) *Cap. 1. Poet. cap. 2.*
(c) *Cap. 9.*

di omnes, nullo excepto, excipiuntur, calamitate. in Tragœdia; in Comœdia vero placet magis, qui lætus est omnibus Actoribus, ac fortunatus exitus.

Fabula simplex, quatenus opponitur implexæ, ea est, quæ est una & continua sic, ut sine peripetia, id est sine manifesta in contrarium mutatione, aut agnitione ad finem deducatur. Fabula vero implexa ea est, quæ cum peripetia sive mutatione, aut agnitione, aut utraque simul ad finem usque procedit.

D. Da exemplum utriusque Fabulæ, simplicis, & implexæ.

M. Habes simplicem Fabulam in Ajace Sophoclis, & Hercule furente Senecæ, & alibi passim multis in locis. Ibi enim nihil accidit præter expectationem; v. g. Ajax plenus animi & contemptus impatiens furit; posteaquam vero ad se redit, præ pudore sibi mortem consciscit: eodem fere modo Hercules se gerit, nisi quod superstit.

Fabulæ implexæ eximium habes exemplum apud Senecam in Œdipo: ubi cum Œdipum missus Corintho Senex adiisset, ut significaret, Regem ipsum Corinthiis pronuntiatum esse, atque hac ratione gratissimum illi nuntium afferre se existimaret, contrarium effecit. Paulatim enim intellexit ille, se & parricidam, & incestis Jocastæ matris implicatum nuptiis; atque hinc subito, & præter omnium expectationem factus est infelicissimus. Ubi vides mirabilem peripetiam, simul & agnitionem. Atque hæc Fabula, quæ implexa dicitur, longe præstat simplici, juxta mentem Philosophi, qui præcipit Fabulam Dramaticam esse simplicem, quatenus videlicet illa duplici, non vero quatenus implexæ opponitur.

§. II. Magnitudo Fabulæ Dramaticæ.

D. Quænam est justa Magnitudo Fabulæ Dramaticæ?

M. Quod oculis evenire solet, cum corpus videmus, idem plane accidit memoriæ, cum dramaticam Fabulam excipimus (a). Ut enim quæ altiora sunt, oculorum conspectum, sic memoriæ captum, quæ sunt longiora, facile excedunt: utriusque vero facultatis vim, quæ sunt minutiora, fugiunt. Atque hinc factum est, ut quemadmodum in omni corpore, sic qualibet in Fabula dramatica justa quædam debeat esse magnitudo, quam uno quasi intuitu complecti possit auditor: ne distracto in plura, aut obruto rerum multitudine animo remittant, ac frigeant, qui concitabuntur affectus. Quæ lex pro

(a) *Arist. cap.* 5.

pro Tragicis posita, valet etiam pro Comicis: ubi per affectuum commotionem privatae vitae rite instituendae ratio quaeritur.

D. Quænam est igitur illa Magnitudo?
M. Praeter assignatam superius magnitudinem Actionis, quae materiae locum tenet, duplicem insuper facit illam Philosophus: unam Actionis compositae, quae Forma est, seu Fabula; alteram, quam vocat quantitatis.

D. Quænam est magnitudo Actionis compositæ?
M. In eo posita est, quæ dicitur Actio primaria, ut uno Solis ambitu contineatur (a), id est, ut unum diem naturalem, vel nullo modo, vel parum certe excedat, atque etiam ut breviori temporis spatio, puta duabus, vel tribus horis, possit definiri: imo eo perfectior, & convenientior erit illa Actio, quo magis accedet ad tempus, quo solet in scena exhiberi. Sed latius multo possunt excurrere, quae adhibentur Episodia: quamvis & rariora, & breviora esse oportebit, quam quae adjiciuntur in Epopœja, ne rerum multitudine ac varietate animus distrahatur, atque obruatur; sic in dramate, ut ad primariam actionem non satis attendat, minusque concipiat, qui debent hinc oriri potissimum affectus. Atque eo sensu accipienda sunt Philosophi verba, cum Tragœdiam inter & Epopœjam id quoque assignant discriminis, ut certo quodam tempore Tragœdia, nullo definiatur Epopœja.

D. Quænam est magnitudo Quantitatis?
M. Quantitas illa posita est in numero versuum, ad ducentos trecentosve supra mille, atque etiam apud Recentiores ad duo millia recensentur: haec autem lex optima fuerit, ut inter ternas & senas horas exhibeatur Drama; adeo ut nec brevius sit, nec longius: non brevius quidem, ne forte locus non detur concitandis, ut par est, affectibus; non etiam longius, ne possit usurpari illud Plautinum: *Lumbi sedendo, & oculi spectando dolent.* Jam vero quæ sint partes Fabulae dramaticæ, aut quae illarum dispositio, patebit ex dicendis capite proxime consequenti, & ex capite 11.

CA-

(a) *Arist. cap.* 5.

CAPUT IV.

De Partibus Poematis Dramatici.

D. *Quæ sunt partes Poematis dramatici?*

M. Cum Poema dramaticum ex materia constet, quæ est Actio, quam descripsimus, & forma, quæ est eadem Actio composita, excultaque, de qua modo egimus; hinc factum est, ut modo materiæ, modo formæ, modo utriusque simul habita ratione, in suas partes varie soleant Auctores illud poema distribuere. Sex omnino Dramatis in suas partes reperio divisiones.

D. *Affer, quæso, & explica illas omnes divisiones.*

M. Prima divisio est in *Diverbium & Choricum*, quæ omnium maxime generalis est; nam quidquid est in Dramate, ad hæc duo genera revocatur, ut geratur, aut canatur. Diverbium itaque est ea pars Dramatis, in qua colloquuntur, aguntve inter se, qui dicuntur Actores. Choricum vero dicitur illa pars, in qua iidem actores, vel alii concinunt aliquid cum Dramate connexum, de quo postea.

Altera divisio in *Nexum & Solutionem* tam late patet, quam prima: quamvis alio modo Drama partiatur. Nexus in Dramate, ut habet Aristoteles (a), est totum id, quod a principio ad ultimam usque pertinet partem, ex qua fit mutatio fortunæ: hac autem mutatione felicitati infelicitas in tragœdia, & felicitas infelicitati succedit in Comœdia. Solutio vero a mutationis principio ad finem usque protenditur. Sic in Œdipo Senecæ quidque antecedit illum locum, ubi se tandem & patris interfectorem, & matris maritum agnoscit Œdipus, unde summa oritur infelicitas, est in Nexu; reliqua sunt in Solutione. Sed de Nexu & Solutione quantum satis est dictum superius (b) in Fabula Epica.

Tertia divisio (c) fit in *Prologum, Episodium, Exodum, & Choricum*. Prologus præcedit primum cantum: dicituque ea pars continere quasi semina omnium, quæ dicenda sunt in reliquo dramate: adeo ut Actorum nemo producat in Scenam, qui non sit cognitus in Prologo, vel de vultu, vel de nomine, vel de alio quovis modo. Quod tamen de illis debet intelligi, quorum res hic agitur præcipue; potest enim a domesticis, amicisve de novo aliquid induci.

Epi-

(a) *Cap. 16. Poet.*
(b) *Lib. 2. cap. 3. §. 2.*
(c) *Arist. cap. 1. 10.*

M

Episodium hoc loco, juxta Aristotelem, continet tres Actus intermedios, adeoque tam primariam Actionem, quam secundarias, sive adiectitias comprehendit. Ubi notari velim, & actionem illam primariam, & secundarias etiam esse Actoris primarii: quamvis hæ quoque actiones adjectitiæ possint esse illorum, qui sunt post primarium Actorem nobiliores, qui vocantur ideo Actores Episodici. Exodus est quintus Actus, ubi Catastrophe, de qua mox, sicuti & de Choro capite proxime consequenti.

Quarta divisio fit in *Protasin, Epitasin, Catastasin, & Catastrophen.*

Protasis, quæ significat præstitutionem, & præordinationem, est Dramatis initium, in quo proponitur summa rei sine exitus declaratione, ut animus auditoris suspensus teneatur; nam si præsciretur Fabulæ exitus, non sic placerent, quae postea dicerentur.

Epitasis, quae rei constitutionem significat, vel, ut alii interpretantur, exagerationem, est ea pars, quae Protasim proxime consequitur, & in qua turbae excitantur, totaque rei negotiatio magis ac magis involvitur, diciturque Latinis nodus erroris.

Catastasis est ea pars, in qua continuatur rerum perturbatio: ostenditur tamen quomodo possint illae postea explicari, unde a multis Catastasis confunditur cum Epitasi.

Catastrophe, quae subversionem sonat, est ea pars, in qua totum negotium dissolvitur, cum Actor primarius a felicitate transit ad infelicitatem, vel contra. Ad extremum drama, si ita fieri possit, illa est rejicienda, quo magis auditoris animus suspendatur, ac delectetur.

Quinta divisio fit in quinque Actus; qui sic appellantur ab actione, cujus sunt partes: quare tot sunt illi Actus, quot habet Actio diversas partes, & præcipuas. Quinque recensentur. Primus argumentum exponit, at non rei exitum; secundus rem proprie deducit in actum; tertius turbas ciet; quartus viam ostendit, qua res implicite dissolvantur; quintus impedita artificiose expedit. Quare nec plures, nec pauciores esse jubet Horatius:

Neve minor, neu sit quinto productior actu
Fabula, quæ posci vult, & spectata reponi.

D. Estne semper eadem Actuum magnitudo?

M. Augetur illa, vel minuitur pro ratione rerum, quae tractantur, quae possunt esse magis minusve graves, populoque jucundae. Jam vero Actus in varias Scenas distribuuntur.

D. Quid vocas Scenam in Actu?

M. Scena dicitur pars Actus, in qua una, vel plures per-

personæ colloquuntur: designatur autem personarum vel adventu, vel interventu, vel abitu.

D. Quot sunt Scenæ in uno Actu?

M. Plures sunt pro ratione rerum, quæ possunt esse graviores, vel jucundiores; pauciores olim adhibebantur, jam ad tresdecim, & amplius numerantur.

D. Quot sunt Actores in Dramate?

M. Plures esse quam quatuordecim, vetant Artis Magistri: qui, si prodeant simul in Scenam, tres tantum, aut quatuor ad summum loqui permittuntur. Ita præcipit Horatius:

Nec quarta loqui persona laboret.

Sexta divisio (a) fit in *Fabulam, Mores, Sententiam, Dictionem, Melodiam, & Apparatum.* Fabula, quam diximus esse constitutionem rerum, & Actionem compositam, ~~instar animæ obtinet in dramate~~; & continet Actiones, mores, affectus, peripetias, agnitiones, ac reliqua, quæ vocantur Fabulæ ornamenta; quare non tam pars Dramatis, quam ipsum Drama debet appellari.

D. Quomodo itaque Mores, Sententia, & Dictio cum Fabula dicuntur Drama ex æquo partiri?

M. Quia inter Fabulæ partes sic eminent, ut Drama partiri cum ipsa dicatur ab Aristotele.

D. Quid hic intelligis per Mores, Sententiam & Dictionem?

M. Morum nomine docuimus intelligi indolem, & ingenium cujusque: diximusque requiri bonos, convenientes, & æquabilis tenoris. Sententia significat sensus, qui genuini Morum partus esse solent, ac proinde debent esse illis in primis accommodati. Dictio est dicendi ratio, quae Dramati conveniat: de qua in Tragœdia & Comœdia.

D. Quo sensu Melodia, & Apparatus dicantur esse partes Dramatis?

M. Quia quamvis extra Drama esse censeantur, ad ejus tamen splendorem cum conferant plurimum (sicut ad commotionem affectuum) duae quoque Dramatis partes vocantur a Philosopho. (*b*) Quare de aliis cum egerimus superius, de his quoque modo agendum est.

CA-

(a) *Arist. cap.* 4.
(b) *Cap.* 4.

CAPUT V.

De Choro in Dramate.

D. Quid est Chorus in Dramate?

M. Est pars Fabulae, quae sequitur, vel etiam praecedit Actum cum concentu. Dicitur 1. Pars Fabulae eo sensu, quo dictum est jam in fine proxime superioris capitis. 2. Sequi Actum, aut etiam praecedere: quod Actui soleat postponi, raro praeponi. 3. Cum concentu, quod, qui chorum agunt, concinere soleant, atque etiam aliquando loquantur.

D. Quid canitur a Choro?

M. Non canitur quidlibet, sed aliquid cum Fabula conjunctum, & affine argumento, quod tractatur. Nam vel ferebant judicium de iis, quæ agerentur in Fabula, vel favebant bonis, & lugentibus, vel monebant iram esse fraenandam, insanosque motus coercendos, vel lugebant cum miseris, vel Superos deprecabantur. Chori officia expressit Horatius his versibus.

Actoris partes Chorus, officiumque virile
Defendat: non quid medios intercinat Actus,
Quod non proposito conducat, & hæreat apte.
Ille bonis faveatque, & consilietur amicis,
Et regat iratos, & amet peccare timentes.
Ille dapes laudet mensæ brevis, ille salubrem
Justitiam, legesque, & apertis otia portis.
Ille tegat commissa, Deosque precetur & oret,
Ut redeat miseris, abeat fortuna superbis.

CAPUT VI.

De Scenico Apparatu.

D. Quid est Apparatus Dramatis?

M. In Fabulae partibus reponitur a philosopho Apparatus ille, qui recte dici potest ornatus ille omnis, quo & Scenae & Personae instruuntur ad exhibendam ex arte Fabulam.

D. Qualis debet esse Scenæ ornatus?

M. Per Scenam hic intelligitur locus, ubi exhibentur Dramata: de quo difficile est aliquid praecipere, ob multiplicem Dramatum varietatem. Agebantur ludi scenici in theatro, quod in modum hemicycli erat: in eo tria spectabantur maxime, Scena, Orchestra, Proscenium. Scena est

est frons theatri ab uno cornu ad alterum cum coopertura. Orchestra locus est, in quo spectatores Drama intuebantur. Proscenium item locus ante Scenam porrectus, in quem Actores dictari prodibant. Scena itaque altior erat pulpito, pulpitum proscenio, proscenium orchestra.

D. Qualis debet esse Personarum ornatus?

M. A diverso vestium genere diversas quoque sortiebantur appellationes Dramata, sive Fabulæ. Palliatae vocabantur Graecorum Fabulae, quod Pallio Graeci Actores uterentur; Latinorum togatae, quod togas illi adhiberent, dicebantur item apud eosdem Latinos praetextae, Fabulae, quae Regum, Principum, & Virorum illustrium actiones imitabantur: quod personarum istiusmodi esset prætexta; togatæ tantum vocabantur, quae actiones privatorum hominum exhibebant, quia toga erat vestis popularis, juxta illud Horatii, *vel qui prætextas, vel qui docuere togatas*. De vestium forma, ornatuque in Dramate nihil certi jam potest afferri, quod varientur vestes pro diversitate regionum, ac personarum, quæ in Scenam inducuntur.

Postquam ea protulimus, quae ad Drama spectant universe, nunc de Tragœdia, & Comœdia, quae sunt ejus partes, videamus.

CAPUT VII.

Definitio Tragœdiae.

D. Quid est Tragœdia?

M. 1. Secundum vim vocis Tragœdia est cantus ob hircum: deducitur enim a vocabulis τραγός *hircus*, & ᾠδή *cantus*: quod Tragœdia prius fieret cantando in honorem Bacchi, cui hircus vinearum hostis mactabatur, sive quod hircus praemium esset certantibus, juxta illud Horatii:

Carmine qui tragico vilem certavit ob hircum.

Deducitur etiam Tragœdiæ vox, juxta alios, a nomine τρὺξ, *Fæx*: quia ora faecibus perliniebant Actores ante usum personarum ab Æschylo repertum, juxta haec Horatii carmina.

Ignotum Tragicæ genus invenisse Camænæ
Dicitur, & plaustris vexisse Poemata Thespis,
Quæ canerent, agerentve peruncti fæcibus ora.

2. Definitur (a) Tragœdia: *Imitatio Actionis unius, to-*

(a) *Arist. cap. 3.*

totius, verae, verisimilis, & insignis, quae metro, & harmoniae, non narrando, sed agendo misericordiam ciet, ac terrorem, ut affectuum expiationem, seu purgationem inducat.

D. Duplica, quaeso, singulas definitionis partes.

M. 1. Dicitur *Imitatio Actionis*; quia poesis, maxime Dramatica, actiones humanas imitatur, ut diximus superius.

2. Dicitur *Actionis unius, totius, verae, verisimilis, insignis*: quibus verbis notatur materia Tragœdiae, quae partim convenit cum Epopœia, & Comœdia, partim ab iisdem discrepat. Nam materia Epopœjae est Actio, quae habet quidem omnes illas dotes, sed debet insuper felici exitu terminari: quod in Tragœdiam non cadit, quae saepius infelicem, raro admodum felicem habet exitum. Comœdiae vero Actio vulgaris est, & obscura.

3. Dicitur *metro, & harmonia perfici Tragedia*; quod sermonem non qualemcumque, sed metro adstrictum, ut alia poeseos genera, requirat; item & harmoniam, seu cantum, qui ad affectuum commotionem faciat in primis.

4. Dicitur *non narrando, sed agendo* exhiberi Tragœdia: quia cum sit poema dramaticum, tota debet esse in Actione: quo pacto ab Epopœja discrepat, quae partim in rerum narratione, partim in actione sita est, Poeta modo narrante per se, modo alios narrantes, agentesve inducente.

5. Dicitur *excitare misericordiam, & terrorem, ut affectuum expiationem purgationemque inducat*; quibus verbis Tragœdiae finis attingitur: de quo postea pluribus.

CAPUT VIII.

De Materia Tragœdiae.

D. Quid est Materia Tragœdiae?

M. Est *Actio una, tota, vera, verisimilis, insignis, & infelix* (a).

D. Quo sensu Actio Tragœdiae debet esse una?

M. Eo sensu 1. Ut sit quaedam Actio primaria, quae in plures alias dividi non possit. 2. Ut omnia, quae sunt illius Actionis primariae, in uno eodemque loco facta esse videantur, in eodem cubiculo, v. g. in eadem domo, in eadem urbe, in iisdem castris, unde Tragœdiae apponi solet: Scena est Romae, vel Corinthi, vel Athenis, vel ali-

(a) *Arist. cap.* 5.

alibi ubi res gesta est. Sed quomodo Actio debeat esse una & Tota, diximus alias (a).

D. Quomodo debet esse Vera & Verisimilis Actio Tragœdiæ?

M. Eo sensu, ut vere contigerit Actio primaria: alioqui non multum moveret Tragœdia, si falsa esse crederentur quae referrentur in scena; crederentur autem esse falsa, si talia essent; quia sunt Actionis insignis, quae non solet ignorari. Non ita dicendum de Episodiis, quae cum sint actiones adjectitiae, per se saepe non adeo spectabiles, nihil opus est esse vera.

D. Possunt ne esse falsa Actionis primariæ, quæ dicuntur Adjuncta?

M. Duplex genus est hujusmodi Adjunctorum. Primum est eorum, quae sunt per se spectatissima, atque illa tam vera esse debent, quam ipsa Actio, cujus Adjuncta sunt: non licet, v. g. fingere, a patre filium, vel a filio matrem fuisse interfectam, nisi fide historiæ id constet; pro falso enim habetur, quod istiusmodi est, nisi consignetur Historiæ monumentis, quæ non debuit illud omittere. Alterum genus est eorum, quæ sunt minus spectabilia, adeoque non solent, aut certe non debent necessario in Historia notari: quæ si verosimilia sint, facile vera esse credentur. Peccabit itaque contra hanc praeceptionem, qui Caesarem naturali morte, non violenta extinctum induxerit: non peccabit qui eundem singulos interfectores alloquentem exhibuerit; quod primum, non item alterum Historia notare debuerit. Qua ratione debeat esse Verisimilis Actio Tragœdiae, satis indicatum est superius cap. 3. in materia Dramatis universe spectata.

D. Quo sensu insignis, erit illa Actio?

M. Insignis erit non ratione tantum personarum, quae inducuntur; sed etiam, & quidem praecipue, ratione sui. Nimirum id requirit propositus Tragœdiæ finis; cum melius multo cientur affectus, purgenturque, quando illustriores inducuntur personae, quae a summa felicitate ad felicitatem maximam deveniunt, ut inferius (b) docebitur. Insignem certe, notamque vult esse Horatius hanc Actionem:

Rectius Iliacum Carmen deducis in Actus:
Quam si proferres ignota, indictaque primus.

Quamquam & suus sit in Tragœdia, ut in Epopœia, lo-

(a) Lic. 2. cap. 2. §. 2, & 3.
(b) Cap. 10.

locus personis ignobilioribus, seu iis, quae Auctores Episodici appellantur.

D. Quo sensu debet esse Actio Tragœdiæ infelix ?

M. Eo sensu 1. Ut sit Actio illa plena luctus, & terroris. 2. Ut infelici plerumque terminetur exitu: quia misericordiam & terrorem debet concitare, ut animi affectus ex fine suo purget.

D. Quomodo delectabit, quæ plena luctus erit Tragœdia ?

M. Non quidem res ipsae tragicae voluptatem afferent, ut notavit Aristoteles (a), sed excellens illarum delectabit imitatio. Nam eorum, quae vel fugimus, vel detestamur, imagines, ut ferarum formas, & cadaverum affabre factas non sine laetitia intuemur: quod insitum sit a natura hominibus imitari, ut idem observavit Philosophus. Adde quod tantae calamitatis expertes nos esse. ac doceri, quae cavere oporteat, non mediocriter gaudeamus.

D. Numquid licet aliquando felici exitu claudere Tragœdiam ?

M. Quamvis satius sit exitum Tragœdiae esse terribilem, & inexpectata felicis fortunae in luctuosam mutationem stupendum; volunt aliqui tamen licere ab ea lege deflectere in gratiam auditorum, qui domum redire malint laeti, quam tristes; adeoque indignius habitum, v. g. primarium Actorem expedire se posse e magna, quam incurret, calamitate; atque id unum inquiti contendunt, ut luctuosa sit tota Tragœdiæ facies, ad illius finem obtinendum.

CAPUT IX.

De Forma Tragœdiae.

D. Quænam est forma Tragœdiæ ?

M. Est Fabula, sive compositio Actionis Tragicae.

D. Qualis debet esse illa Fabula, sive Compositio ?

M. Debet esse una, simplex, justae cujusdam magnitudinis, in suas partes rite distributa, & variis Fabulae ornamentis conspicua: quae dotes explicatae sunt superius, cum egimus universe de Forma Dramatis.

D. Quid speciatim præcipitur circa Fabulam Tragicam ?

M. Ut Fabula illa sit implexa, id est, ut annexam habeat peripetiam, vel agnitionem, vel utramque simul, atque etiam vult talem esse Philosophus (b), ut ex peri-

pe-

(a) *Poet. cap. 2.*
(b) *Arist. cap. 11.*

petia & agnitione oriatur maxima affectuum perturbatio, unde tres Fabulæ illius partes designavit, peripetiam, agnitionem, & perturbationem.

D. Qualia debent esse ornamenta Fabulæ Tragicæ?

M. Peripetiæ, & Agnitiones, ut diximus, sunt adhibendæ, concitandi affectibus cum primis idoneæ. 2. Inferenda Episodia pauciora, & breviora, ut supra monuimus. 3. Machinæ usurpandæ, modo non in solutione Fabulæ, sed in nexu, ut docuimus. 4. Circa Mores præcipitur non tantum ut boni sint, convenientes, & æquabilis tenoris, sed etiam graviores, severioresque pro rerum, quæ inducuntur, natura. Unde matronæ gravi confertur Tragœdia apud Horatium:

Effutire leves indigna Tragœdia versus,
Ut festis matrona moveri jussa diebus
Intererit satyris paulum pudibunda protervis.

De eadem sic habet Ovidius. (a)

Omne genus scripti gravitate Tragœdia vincit.

5. Aspergendæ Sententiæ, quæ graves personas deceant; qua cautione superius tradidimus. 6. Dictio tam gravis esse debet, quam res ipsae, quæ tractantur; versus jambicus trimeter usurpandus, quem vocat post Aristotelem Horatius *alternis aptum sermonibus*: quod ille numerus familiaris sit, & in omnem facile sermonem incurrat. Demittit tamen se decenter Tragœdia, uti se attollit Comœdia, ut idem observavit Horatius:

Interdum tamen & vocem Comœdia tollit,
Iratusque Chremes tumido delitigat ore;
Et Tragicus plerumque dolet sermone pedestri.

CAPUT X.

De Fine Tragœdiæ.

D. Quis est Finis Tragœdiæ?

M. Finis Tragœdiæ est concitare quosdam animi affectus ad reliquos omnes purgandos. Hanc affectuum expiationem, purgationemque, quam vocat, Tragœdiæ, ut finem, indicit Aristoteles: cui consentiunt alii, qui ea de re scripsere Authores. Atque hic finis tam accurate, quam dilucide breviterque discutiendus est: cum exquisitus ab eo tum argumentorum, tum personarum, qui solet hic præcipi, delectus, atque adeo optima pendeat Fabulæ Tragicæ constitutio. Quare disquirendum. Qui

a se-

(a) 2. *Trist. lib.* 1. *cap.* 9.

affectus in Tragœdia. 2. A quibus. 3. Quomodo debeant concitari.

§. I. Qui affectus concitentur in Tragœdia.

D. *Qui affectus concitantur in Tragœdia?*
M. Misericordia & Terror, quorum opera purgantur omnes alii Affectus: unde Scena appellata est quædam quasi palæstra humanorum affectuum, ubi præparantur illi, & perficiuntur.

D. *Quomodo purgant alios Affectus Misericordia, & Terror?*
M. Misericordia tangimur, cum videmus aliquem grandi aliqua calamitate pressum, præsertim immerentem: timemusque, ne quid simile nobis contingat, quod alteri nobis quodammodo æquali accidit; & sic misericordia parit timorem, cautumque præstat, quem afficit, ne gerat aliquid, unde tanta sibi miseria proveniat. Item ad objectam gravis infortunii speciem terror incussus, ejusmodi vitandi mali desiderium injicit: quo desiderio efficitur, ut affectibus moderemur, qui sunt veræ omnium germanæque caussæ nostrarum calamitatum.

§. II. A quibus concitentur affectus in Tragœdia.

D. *Quinam debent concitare Misericordiam, & Terrorem in Tragœdia?*
M. Multo melius Actores, qui neque improbi, neque admodum probi sunt, sed inter illos medii, & qui cum amicis rem habebunt, aut consanguineis, illos affectus commovebunt.

D. *Quare minus commovebunt, qui sunt improbi?*
M. Quia ut improborum felicitas indignationem parit; sic non parit infelicitas misericordiam, aut terrorem; non misericordiam, quia dignum existimat quisque Improbum calamitate, qua premitur; non terrorem, quia nemo sibi eventurum putat, quod improbi culpa factum esse videt; terreatur, esto, qui scelestum affligi scelestus aspicit: sed vulgo non sunt aut censentur improbi, qui adsunt spectatores, adeoque non est existimandum, improbi calamitate illos esse perterrendos.

D. *Non poterunt igitur Improbi in scenam produci?*
M. Poterunt utique, ut jam præmonuimus, sed ea adhibita cautione, ut, si minus misericordiam, terrorem saltem vel probis spectatoribus incutiant: quod sane fiet, si non tam ex culpa, quam ex errore humano lapsi videantur.

D.

D. Quare minus apti sunt movendæ commiserationi, incutiendoque terrori, qui sunt maxime probi?

M. Quia qui probus est in primis, cum sit infelix, non misericordiam, cum solam pariat indignationem, eamque maximam, si abominando facinore tollatur e vivis; non terrorem, quia, ut tradit Aristoteles, nemo sibi propter probitatem idem eventurum esse putat, cujus præmium est felicitas.

D. Non licebit ergo probos in scenam producere?

M. Constat Christianos Martyres datos esse aliquando feliciter in theatrum, uti & viros alios probos, qui semel aut amore ducti impotentius, aut ira abrepti vehementius cæco quodam impetu mortem aliis intulerunt. Quare lex illa, quæ improbos, probosque arcet a theatro, pro optima tragœdiæ forma posita est: nec quidquam aliud voluit Philosophos, cum sic præcepit, quam quid sit ea in re præstantissimum indicare.

D. Quem facis actorem medium probum inter & improbum?

M. Is est, juxta eumdem Philosophum, qui nec virtute, nec vitio admodum excellit, qualem Œdipum fuisse accipimus: cujus neque magnæ virtutes, neque summa vitia commemorantur, quæ abripere in contrarium affectus auditoris solent.

2. Qui peccat imprudens, ac proinde nec viri boni nomen meretur, quia illius officium est transgressus: nec contra improbi, quia inconsulto peccat. Sic idem Œdipus, cum parricidium summum esse crimen non ignoraret, Lajum tamen misere per ignorantiam peremit. Debet etiam summa ille dignitate præcellere: ut hac ratione major calamitas terrorem simul, & commiserationem augeat.

D. Quare amicos inter, & consanguineos res geri debet in tragœdia?

M. Quia 1. si inimicus inimicum occidat, nulla excitabitur commiseratio, nisi quatenus factum ipsum communi humanitatis recordatione commovet: atque etiam facile ferent homines in alio, quod essent ipsi quoque facturi. 2. Si nec amicus, nec inimicus alteri mortem inferat, sed ignotus ignoto; cum hoc agat sine affectu, nec ipse movebit affectus. 3. Si nec affinitate, aut sanguine conjunctus occidat, non adeo commovebit. Quare praestat, ut inter amicos, & cognatos res geratur, ut si frater fratrem, parens filium, filius parentem aut occidat, aut invadat. Ab ami-

amicis enim ista cum fient, movebunt commiserationem: a consanguineis atrocia etiam videbuntur, ut cum Clytemnestra Orestes, Eriphylem tollit Alcmæon.

§. III. Quomodo concitentur Affectus in Tragœdia.

D. Quomodo concitantur Affectus in Tragœdia?

M. In hoc variant Tragœdi: (a) apud quos vel committit Actor facinus, vel non committit; iternm vel committit ignarus rei, vel conscius; item sic committit, ut factum vel post, vel ante agnoscat; item ante agnoscat, ut animum mutet, priusquam id conficiat, aut pœnitentiam agat.

Atque ex his variis modis concitandorum affectuum ortæ sunt variæ species Tragœdiarum: quatuor celebrantur in primis. 1. Est quando agnoscitur qui occiditur, ut cum Medea liberos occidit. 2. Quando agnoscitur post mortem, qui occisus est: ut cum Œdipus Lajum sua manu peremptum audit. 3. Quando agnoscitur eo tantum momento, quo perire debet, & periculo eripitur, sicut cum Iphigenia agnitum Orestem morti subducit. 4. Quando agnoscitur, qui periturus est, & ad mortem quæritur, nihil tamen conficitur: ut cum Æmon apud Sophoclem stricto ense parentem insequitur, neque tamen quidquam agit.

D. Licetne oculis objicere atrociora spectacula, quibus sanguis effunditur, & horror animis incutitur?

M. Non licet: neque enim debent induci in theatrum aut incredibilia quædam, ut sunt metamorphoses; aut fœda aspectu, aut visu atrocia, juxta illud Horatii:

Nec pueros coram populo Medea trucidet,
Aut humana palam coquat exta nefarius Atreus,
Aut in avem Progne mutetur, Cadmus in anguem:
Quodcumque ostendis mihi sic, incredulus odi.

D. Quæ referri poterunt quæ oculis non licebit subjicere?

M. 1. Prænunciabuntur gerenda vel ab eo, qui facinus patraturus est, vel ab aliquo alio. 2. Postquam gesta fuerint, narrabuntur, quod Nunciorum munus esse solet; sic præceperat Horatius:

. . . . . . Non tamen intus
Digna geri, promes in scenam, multaque tolles
Ex oculis, quæ mox narret facundia præsens.

D. An.

(a) *Arist. cap.* 12.

D. An non licebit aliquid ob oculos ponere, quod speciem aliquam habeat crudelitatis?

M. Licebit vincula, ipsumque demortui principis cadaver deferre in medium ad commovendum auditorem; item verbera, aliaque sævitiæ instrumenta licebit coram exhibere, at non pereutere, aut perimere, nisi post scenam id fieri simuletur.

CAPUT XI.

Præceptorum usus in scribenda Tragœdia.

D. Traditas hactenus de Tragœdia præceptiones, quæso te ad usum ut revoces, & scribendæ Tragœdiae unum aliquod paradigma proponas?

M. Si velis ex arte Tragœdiam scribere, nudam primum ac sine ullo ornamento delineabis Actionem, quæ est materia Tragœdiæ, deinde ad fabulam, quam voles inducere, attendes, videbisque, sitne simplex, an implexa; si implexa, an peripetiam simul, & agnitionem, & qualem utramque admittat, & cum superioribus an bene cohæreat; an terror ex rebus oriatur, ac commiseratio, aut quomodo possit aliunde commoveri; tum personas conquires, quarum ipse habitus, affectusque animo indues; Episodia postmodum excogitabis. Postquam sic fuerit constituta fabula, quid in nexu, quid in solutione inducere necesse sit, examinabis: nam in nexu, non in solutione debent esse episodia, neque etiam prolixa illa, aut otiosa, sed brevia, & cum actione primaria rite connexa. Si simplex fuerit fabula, curabis artificiose ut desinat: sin implexa, agnitionem ut habeat, & peripetiam elegantem, & quæ tragicos affectus, seu perturbationes ipsa per se excitare possit.

D. Profer, quaeso, exemplum tum simplicis, tum implexae fabulae.

M. Fabulæ simplicis exemplum sit Troadum Tragœdia apud Senecam, quæ sic habet. Græci, expugnata Troja, Calchantem consulunt, quo pacto salvi domum pervenire, ac faventes sibi Deos reddituri habere possint. Calchans Polyxenam, & Astyanacta necandos esse pronuntiat: atque id conficitur. Reliqua sunt episodia, apte illi fabulæ intexta: sic episodium est Agamemnonis cum Pyrrho colloquium, quod ex Calchantis de mactanda Polyxena consilio nascitur: item episodium est tota illa scena, in qua ab Ulysse quæritur Astyanax, ac tandem invenitur: quod pariter e consilio de præcipitando Astyanacte oritur.

Ea-

Fabulæ implexæ exemplum esto Œdipi tragœdia apud eumdem Senecam. Œdipus disquirens quis sit Laji interfector, se & illius filium, & interfectorem, atque etiam Jocastæ matris suæ maritum esse agnoscit: quare effossis sibi præ pudore & ira oculis, abit in exilium, & Jocasta se gladio confodit. Hæc est Actio primaria, ad quam non spectat necessario Œdipi in Prologo de pestilentia sermo: quamvis cum eadem apte cohæreat. Item ejusdem Œdipi cum Creonte, & Tiresia colloquium, tum prolixa illa inferorum descriptio; umbrarumque evocatio sunt episodia, nisi forte cum nominatim de Laji cæde agitur; Œdipi autem, & Senis, & Phorbantis ex parte colloquium ad mutationem paulatim deducunt; ad nexum tamen referri possunt, reliqua sunt in solutione: ubi est peripetia, & agnitio mirabilis.

CAPUT XII.

De Comœdia.

D. *Quid est Comœdia?*

M. Comœdia secundum vim vocis est paganus cantus: κώμη enim græce significat *pagum* latine, & ᾠδὴ *cantum*; sic appellata, quod in pagis habuerit originem: vel, ut alii volunt, a Como hilaritatis, ac temulentiæ Deo dicta est Comœdia, quasi κωμῳδεῖν sit, *canere Como digna.*

D. *Quomodo definitur Comœdia?*

M. Definitur: *Imitatio dramatica actionis unius, totius, civilis, aut privatæ, & vulgaris, stylo populari exhibita, & læto semper exitu terminata, ad proponendum vitae privatae exemplum.* Atque hæc definitio Comœdiæ materiam, formam, & finem attingit; de quibus breviter admodum agendum est; cum satis ea sint exposita in Materia, Forma, & Fine poematis dramatici, universe spectati, & alibi passim pluribus in locis.

D. *Quid habes circa Materiam Comœdiae?*

M. Est actio, cujus jam recensitæ sunt in definitione, & superius explicatæ in materia dramatis variæ affectiones. Veritatem, vel falsitatem admittit illa, quia privati hominis est actio, obscura per se, & ignota; neque imitatur res illustres, & terribiles, aut admirabiles, sed civiles & privatas; ut avaritiam senum, fraudes servorum, & similes; quæ alios sollicitudine, lætitia alios impleant: quare debet esse insuper jocularis, ut delectet, & ea vitia exagitare, quæ risum potius, quam misericordiam moveant.

D. Quid

D. Quid præcipis circa Formam comœdiæ?

M. Præter ea, quæ dicta sunt in Forma poematis dramatici, curandnm est, ut intexantur: 1. quædam peripetiæ, non quæ magnos, ac vehementes, sed remissiores, lenioresque cieant animorum motus. Agnitiones, non eæ, unde oriantur maximæ perturbationes; sed quæ levioribus de causis ortæ, non admodum moveant: ut in Plautinis comœdis, quæ fit e crepundiis, nonnumquam apta. 4. Mores solutiones, & jocis, salibusque conditi; in quibus magno opus est delectu, videndumque, ne frigidi sint, multo minus obscœni, quod jure in Plauto reprehendit. Horatius:

At nostri proavi Plautinos & numeros, &
Laudavere sales: nimium patienter utrumque.
Ne dicam stulte mirati; si modo ego, & vos
Scimus inurbanum lepido seponere dicto.

5. Sententiæ rariores, ac vix aliæ, quam pertinentes ad vitam quotidianam,& in frequentiori usu positæ, ut sunt trita, ac vulgaria proverbia. 6. Dictio apta rebus, adeoque non grandis, ut in tragœdia: sed contra humilis, suavis, & mediocri ornatu contenta; quamvis possit aliquando altius assurgere, cum graviores affectus exprimendi sunt, ut ait Horat.

Interdum tamen & vocem Comœdia tollit,
Iratusque Chremes tumido delitigat ore.

Adeoque metrum optimum erit, quod proxime accedit ad solutam orationem.

D. Quid statuis circa Finem comœdiæ?

M. Vult Philosophus, comœdiæ esse, ex inimicis amicos efficere; quod universe dictum esse oportet, ut cum pater filio reconciliatur; aut cum fraude aliqua, vel casu ex ipsa actionis natura exorto a se invicem disjuncti duo homines mutuo in gratiam redeunt. Sed istud est officium comœdiæ potius, quam Finis, qui in eo positus est, ut vitæ privatæ exemplum proponatur, ut inde mores quisque suos corrigat.

Ex dictis collige, a tragœdia potissimum differre comœdiam: 1. Materia: tragœdia res grandiores, comœdia tractat humiliores. 2. Personis: in tragœdia nobiles sunt, in comœdia humiles, & obscuræ. 3. Dictione: grandior est in tragœdia, vulgaris in comœdia. 4. Exitu: funestus esse solet in tragœdia, in comœdia felix est atque hilaris.

D. Quid

D. *Quid si personae illustres inducantur in scenam, quae fabulam comicam peragant?*

M. Non erit haec Tragoedia, aut Comoedia, sed tertium Dramatis genus ortum ex utraque, quod appellabitur Tragicomoedia, cujus finis est semper laetus, personae partim illustres, partim vulgares; res modo ludicrae, modo tristes. Amphitrionem vocat Tragicomoediam Plautus, ubi sic loquitur in Prologo Mercurius:

Faciam ut commixta sit Tragicomoedia.
Nam me perpetuo facere, ut sit Comoedia,
Reges quo veniant, & dii, non par arbitror.
Quid igitur? quoniam hic servus quoque partes habet,
Faciam proinde, ut dixi, Tragicomoediam.

IN-

INSTITUTIONUM POETICARUM

LIBER IV.

De reliquis Poematibus.

M. Post Epicam, & Dramaticam poesim celebrantur multa minora poemata, quorum alia sic a se invicem differunt, ut singula singulas, easque maxime diversas constituant species, ut Elegia, Epigramma, Satyra, Ode &c. alia vero cum sint ut plurimum in genere heroico, majorem habent inter se conjunctionem, ac veluti affinitatem, quamquam ad Oden quoque referri possint, cum commode canantur ad lyram: sunt hæc Ephitalamia, Genethliaca, Epicedia, Epinicia, Soterica, Protreptica, Parænetica, &c. de quibus omnibus breviter modo, pro dicendi instituto, disputabimus.

CAPUT I.

De Elegia.

D. *Quid est Elegia?*

M. Elegia prope est *funebris cantus*, a flebili lugentium sono sic dicta, qui crebro ἐ' ἢ λέγειν *he! he!* *ingeminant.*

D. *Quæ est materia Elegiæ?*

M. Est proprie res funebris, & tristis; unde Ovidius in mortem Tibulli canit:

Flebilis indignos Elegeia solve capillos:
Ah! nimis ex vero nunc tibi nomen erit.

Et 5. Tristium:
Flebilis ut noster status est, ita flebile carmen.

Factum est tamen deinde, ut non tantum res funebres, ac tristes, sed res quoque lætæ, amores, vota, preces, gratulationes, & convicia elegiaco carmine scriberentur, ut videre est apud ipsum Ovidium. De materia primisque Elegiæ auctoribus sic statuit Horatius:

Versibus impariter junctis querimonia primum,
Post etiam inclusa est voti sententia compos.
Quis tamen exiguos elegos emiserit author,
Grammatici certant, & adhuc sub judice lis est.

D. *Quæ*

D. Quæ est forma Elegiæ?

M. Forma Elegiæ est ipsius constitutio, & compositio, seu quædam eorum, quæ canuntur elegiace, dispositio; de qua sic præcipi potest, ut poema illud tersum sit, lene, perspicuum, dictio mollis, & æquabilis, morata, tenera, affectibus plena, & delicata quadam suavitate condita. Quamquam pro ratione rerum, quæ celebrantur, magnifice etiam procedat Elegia: ut quæ apud Propertium scripta est in Actiacam victoriam, & alibi passim apud Auctores probatissimos.

CAPUT II.

De Epigrammate.

D. Quid est Epigramma?

M. Si vocis etymon attendas, est inscriptio quævis: ἐπιγράφειν enim græce est *inscribere* latine. Si definitionem quæras, dicitur breve poema cum simplici cujuspiam rei, vel personæ, vel facti indicatione; aut aliquid ex propositis deducens.

D. Quotuplicis generis est Epigramma?

M. Multiplicis, ut indicat definitio: aliud enim simplex est, quod simplici rei, personæ, aut facti indicatione continetur, ut sunt inscriptiones denariorum, & statuarum, ut ista clypei:

Æneas hæc de Danais victoribus arma.

Alterum compositum dicitur, quod in ratione ducenda colligendaque, & quasi in argumentatione positum est.

D. Quæ est materia Epigrammatis?

M. Sunt res universæ, personæ, facta, quæ exornari, reprehendi, fieri, probarive possunt.

D. Quæ est ejus forma?

M. Est ipsa ratio tractandi Epigrammatis, quod solet scribi carmine vel hexametro, vel elegiaco, vel phaleucio, vel jambico.

D. Quid est finis?

M. Est communis omni poesi, delectare docendo, seu landet, seu vituperet poeta, qui ab hoc fine non debet recedere.

D. Quot sunt Epigrammatis dotes?

M. Tres numerantur præcipue. Brevitas, perspicuitas, & acumen.

CA-

CAPUT III.

De Satyra.

D. *Quid est Satyra?*

M. Satyra videtur nomen ducere a Satyris, Diis petulcis, lascivis, & dicacibus; qui inter actus Tragœdiarum, ac postea Comœdiarum inducti in theatrum, non tantum sermone parum verecundo, libero, aculeato, vultu, ac corpore risum movebant: verum etiam cives improbos nominatim carpebant; unde Satyra ab aliquibus ad poema dramaticum revocatur. Videtur etiam dicta Satyra, quasi Satura, quod varium complectatur argumenti genus. Quare definitur Satyra *Poema jocosum, liberum, & aculeatum, ad reprehendendos, corrigendosque mores corruptos.*

D. Quæ est materia Satyræ?

M. Dici potest turpitudo risu digna, vel odio: exagitant enim Satyrici Poetæ, Inertes, Parasitos, Deformes, Loquaces, Ingratos, Ambitiosos, Prodigos, Avaros, &c. Materiam Satyræ his duobus verbis definivit Juvenalis:

Quidquid agunt homines, votum, timor, ira, voluptas,
Gaudia, discursus, nostri farrago libelli.

D. Quæ est forma Satyræ?

M. Est ipsius constitutio, & compositio, in qua illinendæ sunt quibusdam suavitatibus objurgationes, ut aequiore animo excipiantur: adeoque versutum, sagax, callidum, disertum, acutum ingenium requiritur. Amat Satyra crebras sententias, acutas, & acres, puritatem, & elegantiam in verbis, remissos, mollioresque numeros, dictionem submissam, quotidianæ locutioni similem: unde Horatius, qui in Odis usque adeo numero studuit, ut idcirco numerosus vocetur ab Ovidio, idem tamen in Satyris numerum illum neglexit, non quia aliter non potset, sed quia hunc neglectum Satyris putaret convenire. Nullæ certæ partes in hoc poemate assignantur: aliquando insinuatio, sæpius abruptum, & incitatum principium adhibetur.

D. Quid est finis Satyræ?

M. Est objurgando, & irridendo absterrere homines a vitiis, & ad virtutem incitare. Videndum tamen, ut loci, ac sales satyrici careant obscœnitate, ne, dum amicos vult purgare Poeta, ad morum turpitudinem invitet.

CA-

CAPUT IV.

De Poemate Lyrico.

D. Quid est Poema Lyricum?
M. Dictum est Poema Lyricum a lyra, quæ inter organa musica celebris est, adhibeturque ad hujusmodi carmen concinendum. Quare vocatur etiam illud poema Ode, & Melos, id est cantus, unde Poetæ Lyrici, & Melici.

D. Quæ est materia Poematis Lyrici?
M. Longe, lateque patet hæc materia: continet enim laudes Deorum, & hominum, vota, preces, exhortationes ad virtutem capessendam, ad vitia fugienda, deplorationes calamitatum, desideria, conquestiones; fontium, montium, villarum, aliorumque locorum amœniorum laudes & descriptiones; deliberationes item, & invitationes, aliaque innumera, quæ brevi poemate concludi possunt, comprehendit. Nam, ut docet Horatius:

Musa dedit fidibus Divos, puerosque Deorum,
Et pugilem victorem, & equum certamine primum,
Et juvenum curas, & libera vina referre.

D. Quæ est forma Poematis Lyrici?
M. Est ipsa compositio, seu ratio scribendi illius poematis: ubi notandum est, quod est Epopejæ gravitas; Tragœdiæ vehementes affectus, Comœdiæ jocus, Elegiæ mollities, Satyræ acerbitas, Epigrammatis acumen, idem esse poemati lyrico suavitatem. Quare debent adhiberi verba florida, polita, non sine majestate induci sententiæ, vitari litterarum collisiones duriores, aliaque observari, quæ diximus facere ad suavitatem Narrationis Epicæ, & ad dotes dictionis poeticæ.

D. Quot sunt versuum genera in Odis?
M. Sunt sane quamplurima, quæ suas ducunt appellationes vel ab Auctoribus, ut Alciaci ad Alcæo, Sapphici a Sappho, Asclepiadei ab Asclepiade, &c. vel a metris, quibus constant, ut Trochaici a Trochæo, Dactylici a Dactylo, Anapæstici ab Anapæsto &c. sed illorum metrorum leges a Grammaticis petendæ sunt.

D. Quid est Strophe, Antistrophe, & Epodus?
M. Ode dividebatur in Strophen, Antistrophen, & Epodum. Strophe erat pars illa Odæ, quam Chorus in lustranda ara, in Deorum laudem modulabatur, progrediendo ab oriente in occidentem. Antistrophe vocabatur

tur

tur, cum Chorus revertebatur canendo ab occidente in orientem. Epodus fiebat, cum in medio consistebat Chorus, & quod supererat carminis, persolvebat. Verum jam nomine Epodi intelligitur illud genus carminis, in quo singulis versibus singulæ clausulæ subjiciuntur, & veluti accinuntur, idque fere alio genere carminis, & plerumque breviori: cujusmodi sunt pleraque apud Horatium in libro Epodon, jambico bimetro post heroicum, aut trimetrum jambicum statim succedente.

D. Quid est Ode distrophos, tristrophos, & tetrastrophos?

M. Ode dicitur distrophos, quæ plures habet strophas, seu, clausulas, quarum singulæ continent duo carmina: quæ clausulæ strophæ dicuntur, quod post duos versus ad duos alios reverti oporteat, ut in hac Ode Horatii: v. g.

Sic te Diva potens Cypri,
Sic fratres Helenæ, lucida sidera.

Post hæc duo carmina, eodem modo duo alia succedunt:

Ventorumque regat pater,
Obstrictis aliis, præter Japyga.

Et sic deinceps ad finem Odæ. Ita dicitur illa Ode tristrophos, quæ continet plures strophas, sive conversiones, quare singulæ habent tria carmina: & tetrastrophos, cujus singulæ strophæ quatuor includunt versus.

D. Quid est Ode monocolos, dicolos, & tricolos?

M. Ode dicitur monocolos, seu uniformis, quæ unius ejusdemque generis habet carmina. Talis est prima Ode Horatii:

Mæcenas atavis edite regibus,
O & præsidium, & dulce decus meum, &c.

cujus omnia carmina sunt asclepiedica. Dicitur Dicolos, quæ habet strophas, quarum carmina sunt duplicis generis: tricolos, cujus strophæ continent carmina triplicis generis.

CAPUT V.

De Hymno, Parodia, & Carmine Intercalari.

D. Quid est Hymnus?

M. Est Ode ad Dei laudes, virorumque illustrium celebrandas instituta: ὑμνεῖν enim græce est *celebrare* latine.

Q. Quid est Parodia?

M. Est imitatio versuum, ubi sententia tamen ad contrarium sensum detorquetur, Istud genus carminis frequen-

frequentavit in primis Joannes Baptista Masculus, profanos sensus ad religiosa fere argumenta convertens. *Sarbievius* item Odas Horatii aliquot improbas ad pietatem traduxit per parodiam.

D. Quid est carmen intercalare?

M. Intercalare carmen, quod & Regium dicitur, est illud, in quo post aliquod versuum intervallum, idem semper recurrit, ut apud Virgilium in Eclogis ille versus sæpius usurpatur:

Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus;

& ille deinde:

Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.

CAPUT VI.

De Eclogis, Sylvis, & Diris.

D. Quid est Ecloga?

M. Ecloga, quæ & Bucolicum Carmen a Bubulco, & Pastoricium a Pastore dicitur, est imitatio rusticarum actionum stylo mediocri, & suavi, vel per meram enunciationem, vel per dramaticam personarum effictionem. Eclogæ vocantur a delectu, & concinnitate sermonis; *ἐκλέγειν* enim græce est *seligere* latine. Cum autem Bucolicum Carmen initio inconditum esset, ut plurimum, puriora quædam, elegantioraque seligebantur: unde huic generi carminum indita est appellatio.

D. Quæ sunt leges hujus poematis?

M. Tractantur in eo vota, gratulationes, altercationes, pollicitationes, conquestiones, gaudia: sed videndum, ut omnia agrum redoleant. Dicendi character debet esse humilis, frequentes adhibendæ comparationes ex agris deductæ, jucundæ item descriptiones inserendæ. Hexametrum carmen adhibendum, modo ne adsit granditas, neve longiore ambitu circumducatur. Ducem habes in hoc genere poeseos, ut in heroico, Virgilium, qui quanto sublimior videtur in Æneide, tanto se submissius de industria deprimit in Bucolicis.

D. Quid vocas Sylvas?

M. Sunt carmina subito calore effusa, neque anxia cura castigata. Sylvæ dicuntur, quod oblatam quasi temere materiam ex tempore, & stylo veloci percurra, & tractet poeta, dum calor menti insidet. Statius certe initio suarum sylvarum libellos, qui subito calore, & quadam festinandi voluptate sibi fluxerunt, sylvas vocat, additque illa poemata solum habere gratiam celeritatis.

D. Quid intelligis per Diras?

M. Diræ sunt quoddam carminis genus, quo quid-

quid

quid furoris, imprecationum, querelarum, conviciorum in mentem venit, effundit Poeta. Sic Dido Æneam apud Virgilium, Medea Jasonem apud Senecam diris prosequuntur.

Expeditis, de quibus libri hujus initio, variis carminum generibus; illud unum superest, ut de poematibus, quæ ad heroicam poesim commode revocantur, quamvis ad lyram quoque venuste cani possint, breviter disseramus: sunt hæc Epitalamia, Genethliaca, Epicedia, &c.

CAPUT VII.

De Epithalamio, Genethliaco, Epicedio.

D. **Q***uid est Epithalamium?*

M. Est poema pro nuptiali pompa conscriptum, sic dictum a vocibus græcis ἐπὶ de, & θάλαμος, *nuptiale cubiculum.*

D. Quomodo conficiendum est illud poema?

M. Laudes conjugum celebrandae, faustum augurium capiendum, fructus illarum nuptiarum praedicandus, vota concipienda pro connubii felicitate, & futura prole. Consule poetas, qui scripsere Epithalamia, Catullum, Statium, Claudianum, &c.

D. Quid est Genethliacum?

M. Est carmen, quod nascentibus accinitur: γενέτλη enim graece est *nativitas* latine, unde Genethliacon natale carmen.

D. Quomodo scribendum est hujusmodi carmen?

M. Parentum virtutes celebrantur, spes de puero excitantur, variae loci ac temporis notantur circumstantiæ.

D. Quid est Epicedium?

M. Est carmen funebre, quae Naenia Romanis, Graecis Epicedium dicitur ab ἐπί & κῆδος, *cura*, quae mortuis praecipue debet impendi.

D. Quæ sunt leges Epicedii?

M. Narrantur demortui laudes, pompa funebris describitur, conditur Epitaphium, poeta denique appreca-tur æternitatem.

CAPUT VIII.

De Epinicio, Eucharistico, Propemptico.

D. **Q***uid est Epinicion?*

M. Est carmen pro reportata victoria conscriptum, sic dictum ab ἐπὶ & νίκη, *victoria*. A variis circumstantiis loci, temporis, hostium multitudinis &c. celebranda est victoria; observanda tradita posterius impera-to-

toriae prudentiae & fortitudinis monumenta; exponendum qui fructus ex victoria consequantur, vota precesque pro patriæ, victorisque incolumitate fundendæ. Habes passim apud Auctores exempla, quæ in hoc genere carminis imiteris.

D. Quid est Eucharisticum?

M. Est poema, quo gratias alicui agimus ob praestitum beneficium, sic dictum ab *εὐχαρίστειν, gratias agere:* debet eo in carmine prædicari acceptum beneficium, dantis humanitas, & beneficentia extolli, accipientis necessitas non debet omitti, item miscenda vota in gratiam dantis.

Hujus carminis passim exempla suppetunt apud Authores.

D. Quod est Propempticum carmen?

M. Propempticum *προπέμπω, deduco,* est carmen in gratiam aliquo abeuntium scriptum; in quo vota concipiuntur eorum causa, vel ad avertendum malum aliquod, vel ad bonum aliquod, ac præcipue fortunatum iter apprecandum. Talis est Ode Horatii (a) in gratiam Virgilii Athenas navigaturi, quæ sic habet:

Sic te Diva potens Cypri,
Sic fratres Helenæ, lucida sidera,
Ventorumque regat pater,
Obstrictis aliis, præter Japiga;
Navis, quæ tibi creditum
Debes Virgilium, finibus Atticis
Reddas incolumem, precor,
Et serves animæ dimidium meæ.

Egregia habet Vallius (b) hujus generis poemata, quibus amicos, atque unum in primis sub Amyntæ persona in Indiam proficiscentem prosequitur, quæ tu consule.

C A P U T IX.

De carmine Soterico, Protreptico, & Parænetico.

D. *Quid est Sotericum carmen?*

M. Est carmen pro salute recepta, & victo gravi aliquo periculo: dicitur Sotericum, quod σωτηρία græce *salutem* sonet latine; in eo debet expendi periculi magnitudo, in eo subeundo fortitudo, in vitando solertia, vel felicitas, bona ex vitato exorta celebrari. Habes ab solutissima hujus carminis exempla apud Frizonium in qua-

(a) *Lib.* 1. *Od.* 3. (b) *Heroi. Lib.* 3.

quatuor Odis, quas ad Franciam, ad Christianissimum Regem, Augustissimam reginam Matrem, post recuperatam regis sanitatem inscripsit, quarum prima sic incipit:

Pæane ovantes junge lyræ modos,
Et martiales, Francia, laureas:
Defuncta fatali periclo,
Magnifici rea surge voti, &c.

D. Quid est carmen Protrepticum?

M. Idem est atque Adhortatorium carmen a verbo *προτρέπω*, *adhortor*, cum scilicet alios ad aliquid suscipiendum impellimus. Nihil est usitatius ejusmodi carmine apud poetas. Formam habet illius exquisitam Frizonius in sacra expeditione ad Principes Christianos:

Surgite magnanimi Proceres, quos æthere ab alto
Increpuere sacrum spirantia classica martem, &c.

Quæ Carmina, si qua alia, vim habent ad promovendos animos, ducitur enim adhortario ab Ottomanici hostis ferocitate, successu funeste felici, ab amplitudine regionum ab eo devastatarum, ab Solymeæ urbis sanctitate ab eo tam fœda servitute oppressæ, a futuræ victoriæ certis conjecturis &c.

D. Quid est carmen Paræneticum?

M. Est Monitorium carmen, a *γρίός*, *admoneo*, sic dictum, in quo præcepta sapientiæ continentur. Sic poeta pro suo officio alios monet: v. g. ne se periculis temere objiciant, ne majora viribus suscipiant, ne quid aliud aggrediantur, cujus ipsos postea pœnitere possit. Habes ejusmodi carmina passim apud poetas tum veteres, tum recentiores, ac proinde nihil opus est, festinanti præsertim, exempla proferre.

INSTITUTIONUM POETICARUM

LIBER V.

Exempla varia, & Observationes ad Artem Poeticam spectantes, complectens.

CAPUT I.

Poetarum Latinorum præstantiorum nomina, ætas, & stylus.

Cum Poesis lectione summorum poetarum & imitatione potissimum comparetur, juvat cognoscere, quinam poetæ frequentius & accuratius legendi, quinam obiter & strictim volvendi, aut etiam omnino præterundi sint. Id ex indice, quem subjicio, patebit.

MARCUS ACCIUS PLAUTUS, natione Umber, patria Sarsinas, obiit anno urbis conditæ quingentesimo, septuagesimo, qui fuit mundi termillesimus octingentesimus septuagesimus. Non temere legendus est, propter nequitias, & impuros amores: atque adeo propter sales invenustos, quibus scatent ejus comœdiæ.

P. TERENTIUS, auctor est Latinitatis tersissimæ; non legatur tamen, nisi repurgatus. Ortus est Carthagine, in Africa, anno U. C. 560. In pingendis hominum moribus, & arte coagmentadæ fabulæ, ceteros vincit Comicos.

TITUS LUCRETIUS CARUS insignis est ob Latinum sermonem, & sententiarum gravitatem: versus habet paulo horridiores, interdum obscœnos, & impios. Scripsit Physica. Romæ natus est anno ejusdem urbis 658.

CAJUS VALERIUS CATULLUS, Veronensis, novem post Lucretium annis ortus scripsit Odas, Elegias, Epigrammata, &c. Sermo bene Latinus est; versus aliquando duriores, sæpe obscœni.

P. VIRGILIUM annus U. C. 684. edidit, futurum olim principem Latinæ poeseos: patria tanti viri, Andes vicus prope Mantuam.

Q. HORATIUS FLACCUS quinque post Virgilium annis editus Venusii in Apulia, omnia ingeniose, splendide, luculenter scripsit, non pauca tamen habet lutulenta, & inquinandis moribus, nisi delectus habeatur, opportuna.

AL-

ALBUS TIBULLUS, & SESTUS AURELIUS PROPERTIUS, nati sunt circa annum U. C. 710. hic in Umbria, ille Romae, uterque poeta melior, quam castior, atque idcirco ablegandus a puerorum scholis, nisi quis forte locus bene repurgatus excerpatur.

P. OVIDIUS NASO patriam habuit Sulmonem, urbem Pelignorum in Italia anno U. C. 711., amœnus vates, copiosus, ingeniosus, & illaborata facilitate gratus, utinam aeque castus & modestus; quamobrem periculose legitur non solum in iis libris, ubi nequitiam aperte profitetur, sed in Metamorphosibus, epistolis, &c. Tristia, & libri de Ponto minus habent periculi.

MANILIUS, incertum quo anno natus, recte in extrema Augusti tempora rejicitur, cui suum opus videtur dedicare. Scripsit Astronomica, versatus satis concinne, ac faciliter in argumento per se horrido, & intentato.

PHÆDRUS, origine Thrax, Libertus Augusti: floruit sub Tiberio. Lucet in eo nativus quidam latini sermonis lepos, aureo Augusti saeculo dignissimus. Vide quae de illo, & aliis nonnullis poetis scripsit P. Franc. Vavassor Soc. Jesu, in suo de Ludrica dictione libro. Multa quoque de poetis disserit erudite Possevinus noster in suae Bibliothecae parte 2. lib. 17. Addi solent ad Phaedri calcem Avieni fabulae. Is Theodosio senore imperante vixit, hoc est, annis post Phaedrum circiter 350. Ejus latinitas immane quantum a Phædri nitore discrepat.

SENECA, patria Cordubensis, Lucii Annaei Senecae philosophi, ut multis placet, filius, vixit Neronis aevo. Artem tragicam ignorat: Ampullata sunt ejus carmina, plerumque tamen plena spiritus & ardoris, latinitas non ignobilis in sententiis, & orationibus, quas actoribus suis & heroibus affingit, modum vix tenet: multo praestantior futurus, si temperare ingenio suo, quam indulgere maluisset.

MARCUS ANNÆUS LUCANUS, Senecae philosophi fratris filius, patria item Cordubensis, historiam civilis belli Caesarem inter & Pompejum versu scripsit elato, & saepe turgido, nonnumquam acri & ingenioso. Cur illi poetae nomen abrogent eruditi, & oratoribus, vel historicis annumerandum censeant, intelligitur ex iis, quae de poesi diximus. Non enim poematis sui materiam quasi facit, & rerum variarum inventione, ac mutatione illustrat, sed acceptam ab historia ornate prosequitur. Multos fallit ambitiosus ille sententiarum tumor, & argutiarum fucus, ad pompam potius & fastum, quam ad veritatem comparatus.

PETRONIUS ARBITER, civis Romanus praedives, Neronis familiaris, ejus flagitia descripsit, versibus im-

purissimis, & argumento convenientibus, uterque dignus oblivione, & execratione.

A. PERSIUS FLACCUS, Volterranus, eodem Neronis tempore Satyras scripsit, sed multo conditas sale: tuto legi, pauca si demas, possunt.

SILIUS ITALICUS, ab Italica, Bœticae Hispaniae urbe, sic appellatus, ultimo Neronis anno consulatum gessit, iterumque sub Domitiano poema composuit de secundo bello Punico. Virgilium, cujus cultor insignis erat, imitari studuit ac sequi: multum abest, quin assequatur.

P. PAPINIUS STATIUS, Neapoli, ut verius creditur, oriundus, sub Nerone, & Domitiano scripsit Silvas, Thebaidem, & Achilleidem, stylo saepe confragroso & obscuro. Ejus Silvae sunt amœniores, & cultiores.

C. VALERIUS FLACCUS, Setinus, edidit libros octo Argonauticon, quos Vespasiano dedicavit. Statio purior & melior est.

MARCUS VALERIUS MARTIALIS, Bilbilitanus, Romæ annis quinque & triginta vixit, usque ad Trajani tempora, cum in Hispaniam suam rediit: mores & ingenium perpolire potest ejus lectio, si obscœna deleas epigrammata.

DECIUS JUNIUS JUVENALIS, Aquinas, poeta doctus, & eloquens, majestatem, & aculeos, interdum declamatorios, habet: minus Horatio politus ac pressus, Persio uberior est. Cave illum, nisi expurgatum legas.

CLAUDIANUS fuisse Alexandrinus fertur; sub Theodosio magno, ejusque liberis claruit, a quibus ei statua in Romano Foro posita. Poeticos spiritus ingentes, & meliore saeculo dignos habet, ac, si tumoris nonnihil detrahas, vix ulli poetarum latinorum, præsertim in iis, quae postremo loco scripsit, secundus est.

AURELIUS PRUDENTIUS, sub eodem Theodosio, in rebus Christianam fere pietatem & religionem spectantibus operam posuit, barbaro saepe, licet ingenioso & erudito carmine.

Quintiliani Judicium de Poetis Latinis habes libro ejus Institutionum X.

CA-

CAPUT II.

De Stylo Poetico.

Stylus vocatur propria quædam dicendi, seu scribendi forma. Sunt enim qui breviter & strictim loquuntur, & scribunt; sunt qui fundunt latius orationem solutam perinde, ac vinctam: alii magnifice & splendide, alii nitide ac parce amant scribere; in quo suam quisque indolem fere sequitur. Hinc styli tanta varietas, præsertim in poetis, qui genio plusculum indulgere solent. Oritur etiam illa e variis carminum generibus. Alius enim stylus convenit Epopœjæ, & versui Heroico: alius Tragico, & Comico; alius Lyrico: suus est Epigrammati, suus Elegiæ, suus Dithyrambo, &c. Quis autem singulorum istorum sit proprius, aliunde cognosci melius nequit, quam in poetis ipsis legendis. Caput est legere optimos in unoquoque genere: exempli causa Virgilium in Heroico poemate, quem recentiores quidam egregie sunt imitati, ut Sannazarius, Bembus, Heinsius, & alii, quorum carmina extant collecta in libello, cujus titulus est, *Deliciæ Heroicæ Poeseos*: item Jacobus Vallius, Carolus Ruæus: & in Elegiaco, Ovidius, Sidronius Hoschius, &c. in Comico, Terentius: in Tragico, Seneca, Petavius, Malapertius, &c. in Lyrico, Horatius, Sarbievius, Jovius, &c. in Epigrammate, Martialis: in Sylvis, Statius, &c. Consule Quintilianum libro præsertim 12. cap. 10. ubi de stylo, ejusque diversis formis agit; & P. Nicolaum Caussinum in suis divinæ & humanæ eloquentiæ Parallelis Libro XI. Sed præcepta, haud multum juvant. Optimum Stylum consequeris, si multum & attente legeris, & diligenter scripseris.

CAPUT III.

De Variis Versuum generibus.

Præter usitatos versus, Hexametrum, Pentametrum, & Jambicum, qui nihil, aut parum difficultatis habent, alii quidam sunt reconditiores, partim a Comicis, partim a Lyricis vatibus usurpati: de utrisque pauca observabimus.

§. I. De Versibus Comicis.

Cum poesis ad delectationem maxime comparata sit, uti versibus debet, quæ est oratio omnium suavissima. Tragici utuntur Jambicis perfectis, iis nempe, qui in

 pe-

pedibus paribus Jambos habent, nempe in 2. 4. & 6. in imparibus vero Spondæos, vel Anapæstos, Dactylos, aut Jambos, quia omnes isti pedes plus habent gravitatis, & dignitatis. Comici utuntur Jambicis imperfectis, idque satis habent, si in fine sit pes Jambus; in aliis locis adhibent promiscue Jambos, Spondæos, Dactylos, Tribrachos, Anapæstos, qui locum habent in Jambicis perfectis. Prætcrea utuntur Amphimacro seu Cretico, qui constat duabus extremis syllabis longis & media brevi, ut *Pamphilum, ambiunt*. Interdum Proceleusmatico, sive duobus Pyrrichiis, hoc est quatuor brevibus, quia quatuor breves respondent duabus longis, e quibus constat Spondæus; cui locus est in Jambico versu. Exemplum Proceleusmatici habes in Andria Act. I. Sc. I. sub finem:

Mala mens-malus ani-mus, quem-quidem ego-si sensero.

in hac enim scena sunt omnes Senarii, sive Trimetri. Itaque in secundo pede est Proceleusmaticus.

Item in eadem Andriani Act. 3. Sc. 3. in primo pede:

Tibi generum firmum, & filiæ invenies virum.

Utuntur etiam Comici versibus Jambicis dimetris, id est, qui quatuor tantum pedes habeant; nam antiqui vocabant duos pedes, unam mensuram: interdum Tetrametris, id est qui habeant quatuor mensuras, sive qui constent octo pedibus; unde octonarii, & quadrati appellantur.

Interdum totis quatuor, aut sex, aut octo pedibus non constat illorum versus, sed deest aliquando una syllaba in principio, aut in fine; & ii versus vocantur Catalecti, sive desinentes, & penduli & semimutili: ut *Musæ Jovem cane-bant*, est Dimeter Catalectus, deest enim ultima syllaba: item, *Non-ebur-neque au-reum*, deest enim prima syllaba. Observandum hic tantum est, eum pedem, qui proximus est syllabæ relictæ, & pendenti, Jambum esse oportere.

Aliquando deest unus pes, iique versus vocantur Brachycatalecti, sive mutili, ut

Musæ-Jovis-natæ,

est dimeter Brachycatalectus, deest quippe pes quartus. Hoc idem in Tetrametris contingit; v. g. in illo:

Vos

Vos-precor-vulgus-silen-tum, vos-que-fe ra-les-Deos,

deest prima syllaba. Quod si metiaris aliter, ac velis deesse syllabam in fine potius quam in principio, facies Trochaicum versum, qui nempe Trochæum pedem pro Jambo, iisdem locis atque Jambicus, ponit:

Vos pre-cor vul-gus si-len-tum vosque, -fera-les Deos-

Sic in Adelphis, Act. 3. Sic. 2.

Cæte-ras rue-rem, agerem, -raperem, tunderem & pro-sterne-rem.

Dividi etiam alites potest prior versus, si ponatur amphimacer in principio:

Vos precor-vulgus silen-tum, &c.

Et tunc decrit ultimus pes, eritque Tetrameter Brachycatalectus. Quemadmodum illi versus Andriæ, Act. 4. Sc. 1., qui Muretum, Scaligerum, Erasmum, & cæteram eruditorum familiam adeo torserunt, dici commode possunt Trimetri Brachycatalecti. Sic eos metire:

Hoccine-credibi-le est aut-memora-bile.
Tanta ve-cordia in-nata cu-iquam, ut-fiet.

Facessent enim ii, qui ut suum quemdam, quem sibi fingunt ipsi, numerum inveniant, tollunt, mutant, vellicant miseros versus, irato Terentio, & veteribus libris reclamantibus.

In quibusdam sive Dimetris, sive Tetrametris abundat syllaba una vel pes unus, vocanturque Hypercatalecti, sive Hypermetri, qui nempe habent aliquid supra communem mensuram. Ita longior est iste una syllaba:

Musa-soro-res-sunt-Minerva.

Ad inveniendum quoque numerum Comicorim versuum, juvabit observare quæ sequuntur.

1. Sæpissime litteram S elidi, ita ut legendum sit magi, pro magis; sati, pro satis, &c. Sexcenta sunt exempla, immo interdum ex trito S, vocalis præcedens eliditur. Sic in Andria:

Bonum in-genium-narras-adole-scentis, op-timum.

ita ut *centis op*, Spondæus sic *cent' op*; nisi malis Amphimacrum ponere. In eadem Andria:
Semper enim dicta est ejus atque habita est soror.
Quo in versu voce, *est ej' at*, sunt tres longæ; Item,

Sed quid opus est verbis?
Sed quid op' est verbis?

2. Voces quasdam dissyllabas in unam syllabam concrescere; v. g. *fuit, fiet, puer, rei, eho, meus, tui, sus, suo, deus, &c.* Sic metire versum Andriæ, Scena I. Act. 1.

Liberi-us vi-vendi, fuit-potes-tas, nam an-tea.

Nonnulli volunt esse Amphimacrum in voce *liberius*, in qua duæ mediæ sillabæ coeant in unam, quasi si esset Librius: alii Dactylum, si expungatur S, *Libriu.* Sic illum ejusdem Comœdiæ, qui est in Act. 4. Sc. 1.
Ut malis gaudeat a-lienis, atque ex incom-modis.
in *gaudeat*, duæ ultimæ syllabæ in unam brevem coalescunt, quasi *gaudat* legeretur: in *alienis* duæ mediæ concrescunt in unam longam. Sic verba *quiesco, melius, potius*, pro dissyllabis ponuntur, *grandiuscula* pro trissyllabo: Ita Virgilius vocem *stellio* dissylabam posuit, Horatius *pituita* trissylabam. Contra vero voces quædam monosyllabæ in duas syllabas porriguntur, ut *jam* quasi esset *i-am.*

3. Saepe vocales non elidi, cum in sequenti voce occurrunt aliis, neque litteram M.

4. Voces *illum, illam, eccum, eccam, &c.* aliquando primam habere brevem, quia olim cum unica littera L, & C, scribebantur, *ilum, ecum.*

5. M. & R. in media dictione interdum elidi. Sic in Andria, Act. 1. Sc. 2.

Enimvero, Dave, nihil loci est segnitiæ, &c.

Primus pes anapaestus est. Littera vero M. in fine interdum eliditur ante consonantem. Andria, Act. 3. Sc. 2.
Certe eni-m scio non-satis me-pernosti, &c. ubi primus pes dactylus, *Cert' eni.*

6. Vocales quasdam corripis quae non eliduntur, v. g. in Andria, Act. 4. Sc. 4.
Reliquit me homo-atqu' abi-it.
ubi *me* breve est, quia non eliditur more Graeco. Et Sc. 6.

Quæ

Quæ se in-honores-te opta-vit, &c.

voces illæ, *quæ se in...* Dactylum efficiunt.

Nonnulli ut hiatum hunc effugiant, addi volunt, Plautino more, litteram D. *Reliquit med homo.*

7. Nota, *eho, hem,* & alias quasdam id genus interjectiones, extra metrum aliquando censendas, neque, cum metiri voles versum, annumerandas aliis vocibus.

§. II. De versibus Lyricis.

Lyricroum vatum poemata vocantur Odae, quae vox græca significat cantilenam, quia Odæ ad Lyram, sive citharam vulgo canebantur. Odae istae proprium quoddam carminis genus habent, imo constat aliquando e tribus plane diversis. Ab inventoribus vulgo nomen sortiuntur. Sic Ode Alcaica dicitur, cujus auctor Alcaeus, Poeta Graecus: Sapphica, quam invenit Sappho, &c. Singula Odarum, & versuum, e quibus componuntur, genera breviter percurro.

Primum genus Odarum est earum, quibus sunt omnes versus Choriambici Asclepiadei Tetrametri: qualis est apud Horatium Od. Lib. 1. *Mæcenas, atavis, &c.* Vocantur Choriambici, quia in illis praecipuum locum obtinet pes Choriambus, qui componitur ex Choraeo, sive Trochaeo, & Jambo, id est, longa & brevi, & longa. Asclepiadei vocantur ab auctore: inventus enim fertur iste versus a quodam Asclepiade. Tetrametri denique, quia pedes 4. habent, quorum 1. est Spondaeus, 2. & 3. Choriambus, 4. Pyrrichius, constans e 2. brevibus.

Mæce-nas atavis-edite-Regibus.

Potest etiam aliter idem versus dividi, si nempe interponatur caesura in medio.

Mæce-nas ata-vis-edite-Re-gibus.

Porro cum Ode unius generis versibus ita constat, vocatur Monocolos; quae vox graeca significat, esse partes omnes unius formae ac speciei. Quando duplicis generis sunt versus in Ode, vocatur illa Dicolos: quando triplicis, Tricolos; quadruplicis, Tetracolos, &c.

Rursum, quando versus iidem & ejusdem generis recurrunt; si alternis id fiat, id est, si post alterum quem-

quemque versum; vocatur Ode Distrophos (quae vox graeca id significat); si post tertium quemquam versum, Tristrophos; si post quartum, Tetrastrophos, quia ille ordo versuum, qui identidem revertitur, Graecis est *Strophe*.

Denique si pes nullus, nulla syllaba desit, aut abundet, versus vocatur Acatalectus; si desit una syllaba, vocatur Catalectus; si pes totus desit, Brachycatalectus; si abundet unus pes, Hypercatalectus, vel Hypermeter.

II. Genus Odarum, est earum, in quibus primi quinque tres versus sunt Hendecasyllabi (hoc est undecim syllabarum) Saphici (a Sapho inventi) Acatalecti, sive quibus nihil deest; Pentametri, sive quinque pedibus constantes, quorum 1. est Trochaeus, 2. Spondaeus, 3. Dactylus, 4, & 5. Trochaei. Quartus autem quisque versus est Adonius (ab Adone inventus) Dimeter, hoc est, 2. constans pedibus, nempe Dactylo & Spondaeo. Talis est Ode lib. 1. apud eumdem Horatium:

Jam sa-tis ter-ris nivis atque-diræ.

Similes sunt duo sequentes; quartus:

Terruit-urbem.

Tota Ode est Dicolos Tetrastrophos.

III. Genus. Ode Dicolos Distrophos, in qua primus quisque versus est Choriambicus Glyconius (ab Glycone inventore) Acatalectus, Trimeter, id est, pedes ternos habens: quorum primus est Spondaeus, 2. Choriambus, 3. Pyrrichius. Secundus vero quisque versus est Asclepiadaeus, de quo dictum est in primo genere Odarum. Talis est Ode 3. Lib. 1.

Sic te-Diva-potens-Cypri,
Sic fra-tres Hele-næ lucida-sidera.

IV. Ode Dicolos Distrophos, in qua primus quisque versus est Dactylicus, Archilochius, Heptameter. Dactylicus dicitur, quia in eo maxime regnat pes Dactylus: Archilochius, quia inventus, & usurpatus ab Archiloco poeta Graeco Lyrico: Heptameter, quia 7. constat pedibus, quorum 4. primi sunt Dactyli, mixti tamen ad arbitrium, ut in versu Heroico fit Spondeis; tres postremi semper sunt Trochaei. Secundus vero quisque versus Jambicus, Hexameter, Catalectus constans 6. pedibus, demta una

syllaba. Primus est Spondaeus, vel Jambus, 2. Jambus, 3. Spondaeus, 4. 5. 6. Jambi. Talis est Oda 4. Lib. 1.

Solvitur-acris hi-ems gra-ta vice-veris- & Fa-voni.
Trahunt-que sic-cas ma-chinæ-cari-nas.

Secundus versus aliter explicari potest, nempe interposita in medio versu caesura, & sic tres pedes ultimi erunt Trochaei.

Trahunt-que sic-cas-ma-chi-næ ca-rinas.

V. Ode Tricolos Tetrastrophos, in qua primi quique duo versus sunt Asclepiadei; qualis est in primo genere explicatus. Tertius autem quisque, Pherecratius, auctore Pherecrate sic dictus; Heroicus, quia videtur esse pars versus Heroici, seu Hexametri; Trimeter, quia tres pedes habet, Spondaeum, Dactylum, Spondaeum. Quartus quisque est Glyconius: de quo dictum in 3. genere. Talis est Ode 12. lib. 1.

O na-vis refe-rent-in mare-te novi-
Fluctus: o. quid a-gis ?-fortiter-occupa.
Portum :-nonne vi-des, ut
Nudum-remigi-o latus.

VI. Ode Dicolos Tetrastrophos. Primi quique tres versus sunt Asclepiadei, quartus Glyconius. Talis est Ode 5. libr. 1.

Scriberis, vario, &c.

VII. Dicolos Ditrophos. Primus versus est Hexameter; secundus est Dactylicus Alcmanius, Tetrameter. Dicitur Dactylicus, quia freqnentiores in eo sunt Dactyli; Alcmanius, quia inventus ab Alcmane, Graeco poeta; Tetrameter, quia 4. habet pedes, nempe similes 4. ultimis versibus Heroicis Hexametris. Talis est Ode 6. lib. 1.

3. *Lauda-bunt ali-i cla-ram Rhodon-aut Miti-lenem.*
Aut Ephe-sum, bima-risve Co-rinthi, &c.

VIII. Ode Dicolos Distrophos. Primus quisque versus est Aristophanius, Dimeter, constans e duobus pedibus, nempe Choriambo, & Bacchio. Pes autem Bacchius ita dicitur, quia in hymnis Bacchi sæpe adhibebatur; constat ex una brevi, & 2. longis. Talis est versus Odæ 7. lib. 1. *Ly-*

Lydia dic per omnes.

Aristophanis appellatur, ab anthore illius Aristophane, poeta Comico, apud Graecos celeberrimo. Secundus quisque versus est Alcaicus, (ab Alcaeo inventus) Tetrameter; quia 4. pedes habet. Primus est Epitritus. 2. & 3. Choriambus, 4. Bacchius.

Te Deos o-ro, Sibarim-cur properes-amando.

Porro pes Epitritus ita vocatur, quia supra syllabas, unam habet. Quadruplex est: 1. ex Jambo, & Spondaeo compositus, ut *voluptates*, 2. ex Trochaeo, & Spondaeo, ut *concitatas*: 3. e Spondaeo, & Jambo, ut *communicant*. 4. e Spondaeo, & Trochaeo, ut *expectare*. Potest hujus Odae primus versus aliter dividi, nempe:

Lydia-dic per-omnes.

IX. Ode Alcaica Tricolos Tetrastrophos. Dicitur Alcaica, quia inventa fuit ab Alcaeo, Lyrico poeta clarissimo. Primi quique duo versus sunt Jambici Senarii Brachycatalecti, qui appellari quoque possunt Dactylici Pentametri Catalecti. Constant illi ex Jambo, vel Spondaeo, deinde Jambo, postea Spondaeo, tum Anapaesto, denique Jambo. Si aliter metiaris, ac esse Dactylicos velis, constabunt ex Jambo, vel Spondaeo, tum Jambo, caesura, & duobus Dactylis. Talis est Od. 8. lib. 1.

Vides-ut al-ta stet-nive can-didum.
Vides-ut al-ta-stet-nive-candidum.

Tertius quisque versus est Jambicus dimeter, sive 4. pedibus constans: (nam in versibus Jambicis, una mensura duos pedes complectitur) Ypercatalectus, sive abundans una syllaba, post 4. pedes.

Silvae-labo-rantes-gelu-que.

Quartus quisque versus est Dactylicus Alcaicus, constans pedibus quatuor, duobus Dactylis, & duobus Trochaeis,

Flumina-constite-rint a-cu-to.

X. Ode Monocolos, in qua sunt omnes versus Choriambici Alcaici Pentametri; qui constant e Spondaeo, tribus Choriambis, & Pyrrichio. Talis est Ode 10. lib. 1.

Tu ne-quaesieris-scire nefas-quem mihi, quem-tibi.
Potest etiam dividi versus iste aliter, caesuris interpositis.

Tu-

Tù ne-quæsie-ris-scire ne-fas quem mihi, quem tibi.

XI. Ode Dicolos Distrophos, in qua primus quisque versus est Jambicus dimeter Catalectus; constat enim 4. pedibus; sed una syllaba deest, nempe prima. Talis est Ode 15. lib. 2.

Non-ebur-nequ' au-reum.
Si velis pendulam, & abundantem syllabam in finem versus rejicere, facies ex Jambico Trochaicum, & sic metieris:

Non e-bur nequ'-aure-um.
Secundus versus est Jambicus Trimeter Catalectus, constans 6. pedibus, dempta una syllaba.

Mea-reni-det in-domo-lacu-nar.
XII. Ode Dicolos Distrophos: in qua primus quisque versus est Heroicus Hexameter; secundus quisque est Dactylicus Dimeter Hipercatalectus, constans 2. Dactylis & syllaba. Talis est Ode 6. lib. 4.

Diffu-gere ni-ves, rede-unt jam-gramina-campis
Arbori-busque co-mæ.

XII. Ode Dicolos Distrophos: in qua primus versus est Jambicus Trimeter, sive sex pedibus constans; secundus Jambicus dimeter, duabus constans mensuris, sive pedibus 4. Ejus generis est Ode 1. Epodon.

Ibis Libur-nis in-ter al-ta na-vium,
amice pro-pugna-cula.

Alium quoddam genus est huic simile: in quo, pro versu primo Jambico, ponitur Heroicus Hexameter.

Mollis i-nertia-cur-tan-tam dif-fuderis-imis-obli-vio-nem sen-sibus.
XIV. Ode Dicolos Distrophos: in qua primus quisque versus est Heroicus Hexameter: secundus vero Archilochius Hexameter Hypercatalectus, constans 4. Jambis, 2. Dactylis, & una syllaba. Talis est Ode 10. Ep.

Horrida tempes-tas Cœ-lum contra-xit, & imbres:
Nives-que de-ducunt Jovem:
Nunc mare-nunc sil-væ.

Quidam hanc Oden faciunt Tricolon Tristrophon, & secundum versum in duos secant: quorum primus est Jambicus Dimeter.

Nives-que de-ducunt-Jovem.

Alter est Dactylicus Archilochius, de quo dictum in duodecimo genere.

Nunc mare-nunc syl-væ.

Huic affine est generi aliud, in quo Dactylicus Archilochius praeponitur Jambico Dimetro; & in primo loco, pro Heroico Hexametro, ponitur jambicus Trimeter.

Petti,-nihil-me si-cut an-tea, juvat-scribere versiculos.
Amo-re per-culsum-gravi.

In quo genere quidam duos illos versus in unum conflant hoc modo.

Scribere-versicu-los-amo-re per-culsum-gravi.

XV. Ode Dicolos Distrophos: cujus primus quisque versus est Heroicus: secundus vero Jambicus. Talis est Od. 11. lib. Epod.

Altera-jam teri-tur bel-lis ci-vilibus-ætas;
Suis-et ip-sa Ro-ma vi-ribus-ruit.

Ultimum genus est earum, in quibus sunt omnes versus Jambici Trimetri. Talis est Ode 17. lib. Epod. *jam jam efficaci, &c.*

§. III. De aliis quibusdam usitatiorum versuum generibus. Ex lib. IV. Prosodiæ Bononiensis P. Jo: Baptistæ Riccioli.

Anapesticum Archilochium carmen est constans quatuor pedibus; quorum quilibet potest esse Anapæstus, aut spondæus: primus vero & tertius etiam dactylus. Sit exemplum ex Seneca in Herc. fur. c. 1.

Turbine magno spes sollicitæ
Urbibus errant, trepidique metus
Ille superbos aditus regum
Durasque fores expers somni
Colit, ac nullo fine beatus.
Componet opes, gazis inhians,
Et congesto pauper in auro est.

Qui quidem Seneca admisit secundo loco, sed raro, tribrachum & dactylum; & in illo Medeæ versu 311. in fine dactylum sic:

Non.

Non erat usus..Nondum Plejadas.
Idem in choro ejusdem Medeæ separatum Adonium subjecit.

De Glyconio. dictum est supra. Constat spondæo & dactylis duobus. At Seneca choro 4. Œdipi tricies ponit choræum primo loco: quod & sæpe fecit Catullus: rarius vero Horatius, ut in illo: *Ignis Iliacas domos*. Immo Seneca aliquando 2. loco posuit spondæum.

Anacreonticum constat tribus jambis & syllaba: recipit tamen primo loco spondæum ac anapæstum, & raro tribrachum. Utitur hoc Theocritus Idyll. 27. Anacreon vero sæpissime: ex quo illud latinitate donatum accipe:

O ter quaterque felix
Cicada, quæ supremis
In arborum viretis,
Roris parum ut bibisti,
Cantare dulce gaudes.

Jambicum Archilochium dimetrum acatalectum constat quatuor jambis; recipit tamen primo & tertio loco spondæum; raro autem anapæstum, aut tribrachum. Habes exempla passim in Horatio lib. epod. ubi jambis trimetris subjicit dimetros sic:

Beatus ille, qui procul negotiis,
Ut prisca gens mortalium,
Paterna rura bobus exercet suis
Solutus omni fœnore, &c.

Utitur hoc Ecclesia in Hymnis. Tale est illud Sabbati ante Domin. Passionis ad Vesperas:

Vexilla Regis prodeunt,
Fulget Crucis mysterium,
Qua vita mortem pertulit,
Et morte vitam protulit.

Jambicum Hipponacteum constat quinque pedibus dissyllabis, & una in fine syllaba: quorum secundus, quartus, & quintus sunt jambi: primus vero & tertius vel jambi, vel spondæi. Tale est illud elegantissimum.

Ternos vetusti congios falerni
Uno die conviviis peractis
Hausit potentum Romuli nepotum
Regnator audax, arbiterque regum.
Exinde plebs Quiritium vocavit
Non Claudium Tiberium Neronem,
Sed Claudium Biberium Meronem.

Jam-

Jambicum senarium, seu archilochium acatalecticum, si purum est, constat solis jambis; si mixtum, requirit locis paribus, idest, secundo, quarto, & sexto, jambum; imparibus vero, præter jambum, excipit anapestum, tribrachum, spondæum & dactylum: immo secundo & quarto non recusat tribrachum. Tragicum vero, ut sit gravius, non debet, nisi rarissime, constare ex puris jambis; Comicum autem, modo in fine retineatur fere semper jambus, reliquis quinque locis recipit jambum, spondæum, anapæstum, tribrachum, dactylum. Exempla sint jambici puri ex Catullo.

Phaselus ille, quem videtis, hospites,
Ajunt fuisse navium celerrimus.

Tragici vero jambici ex Senecæ Herc. fur. act. 2.

O magne Olympi rector, & mundi arbiter,
Jam statue tandem gravibus ærumnis modum.

Comici denique Jambici exemplum sit ex Terentio in Andria:

Qui utramvis recte norit, ambas noverit.
Accusant, quos hic noster auctores habet.
Perduxere illuc secum, ut una esset mecum.
Nihil ista opus est arte ad hanc rem, quam paro,

Et in Eunuchi prologo:

Si quisquam est, qui placere se studeat bonis
Quamplurimis, & minime multos lædere,
In his Poeta hic nomen profiteri vult suum.

Phalecium hendecasyllabum est, & constat spondæo, dactylo, & tribus choræis. Martial. lib. 1.

Hic est, quem legis, ille quem requiris,
Toto notus in orbe Martialis,
Cui, lector studiose, quod dedisti
Viventi decus atque sentienti,
Rari post cineres habent Poetæ.

Admittit tamen aliquando prima in sede jambum, ut apud Catullum pene tricies; apud Martialem fortasse nonnisi semel in illo libri 3. Epigr. 21.

Veterno resinaque pigriores.

Apud eumdem Catullum primo loco videbis choræum, & qui-

quidem duodecies: & ibidem dactylum bis, anapæstum semel. Apud Senecam vero in Œdipi 2. Choro anapæstum secundo loco.

De *Sapphico* item dictum est paragrapho superiore. Hic addam nonnulla. Solis saphicis Catullus, Seneca, Statius usi sunt, Adonio non interjecto. Secunda sede, pro spondæo, Sapho inventrix, & Catullus non semel, & Seneca choræum adhibuere. Sic exemplum ex Catullo.

Otium, Catulle, tibi molestum est.
Seu Sacas Sagittiferosque Parthos.

Quid? quod Sapho quarto loco spondæum, raro tamen, posuit, ut docet Gretserus, & secundo loco dactylum; quod fecit Seneca in choro actus 3. Medeæ, & in choro actus 3. Troadis sic:

Sumere innumeras solitum figuras,
An ferax varii Lapidis Carystos.

Immo idem Seneca, teste Martino Delrio, primo loco admisit spondæum, dactylum, & anapæstum; & secundo Jambum.

Scazon, seu Choriambicum carmen est jambicum senarium, sed claudicans, quia loco ultimi jambi habet spondæum, ita tamen ut penultimo loco sit jambus. In cæteris servat leges jambici senarii, atque adeo in secunda & quarta sede habet jambum vel tribrachum: in prima & tertia jambum, aut spondæum, aut etiam anapæstum, & dactylum, quia tempore sunt compares spondæo; quum duæ breves uni longæ æquivaleant; & tribrachum, quia compar est jambo. Pro exemplo sit illud Persii:

Nec labra fonte prolui caballino,
Nec in bicipiti somniasse Parnasso
Memini, ut repente sic Poeta prodirem.
. . . Quod si dolosi spes refulserit nummi
Corvos Poetas & Poetridas Picas
Cantare credas Pegaseium melos.

Hoc *melos* torquet Grammaticos: est enim jambus in ultima sede contra leges Scazontis. Manutius, Emmanuel, & Gretserus putant imitatione Græcorum productam primam in μέλος sicut ab Homero producta fuit in hymnis. Politianus legendum censet *nectar*. Alii alia.

Trochaicum Alemanium dimetrum est & acatalectum, constatque quatuor trochæis: recipit tamen secundo & quarto loco spondæum & primo loco pyrrichium. Tale illud Ecclesiæ:

Pange lingua gloriosi. Tale & illud Catulli :

Age, cuncta nuptiali.

Trochaicum Hipponacteum est tetrametrum acatalecticum, & constat octo pedibus, quorum impares sunt trochæi ; reliqui aut trochæi, aut spondæi : apud Comicos vero , omnibus locis recipit compares spondæo , nempe anapæstum & dactylum : & compares trochæo , nempe jambum & tribrachum , excepto ultimo. Sit exemplum purioris :

Pelle tonsis terga Ponti , vela tende , jam pergamus.

Trochaicum , Galliambicum , tetrametrum est , constatque vel trochæis , vel partim trochæis, partim Pyrrichiis, & raro admittit pedes his compares. Exemplum est illud Catulli :

Super alta vectus Atys celeritate maria.

Alia versuum genera , quæ sunt innumerabilia, si velis cognoscere, adito Servium, & Terentianum in Centimetro : Nebricensem lib. 8. cap. 8. Despauterium lib. 5. Scaligerum in Poetica , lib. 2. &c. Pauca modo de Dithyrambo subnectam.

§. IV. De Dithyrambo.

Dithyrambus canebatur in honorem Bacchi , a quo nomen est sortitus . Bacchus enim ab antiquis dictus est Dithyrambus , quasi duabus januis in lucem emissus . Fabulas consule. Bacchum igitur, India perdomita , redeuntem in Græciam Satyri cum Mænadibus comitati sunt. Hi vino graves , & mente ac voce parum constantes , Carmina sine modo ac numero victori Baccho decantabant. Illos imitati poetæ , & entheo furore correpti , carmina quædam audaci , tumido , vario stylo , scripsere , quo canere modo ebriosi solent , permixtis in unum versibus omnis generis & metri. Hæc origo Dithyramborum, & forma. Exemplum habes in Seneca Tragœdo , post secundum Actum Tragœdiæ , cui nomen fecit *Oedipus* : Chorus, qui actum illum sequitur, merus est Dithyrambus : *Effusam redimite comam.*

Vates recentior partam de Turcis victoriam anno 1716. hoc genere carminis celebravit . Quos enim effert laetitia, ii mentis & vocis aegre sunt compotes.

Sur-

Surge, Phœbe, pone curas,
Sume plectra, funde laetum
Ore carmen, usitatis
Parce modis agitare cantus.
Clio docta cur moratur?
Cur Thalia lenta cessat?
Otiosa cur sonorum
Turba monte torpet alto?
Huc adeste, convolate,
Queis Apollo labra sacro
Fonte tingit; huc adeste:
Turca mari fugit atque terra.
Huc proterva turba, Fauni;
Huc, amœna turba, Nymphae,
Ferte serta, ferte flores,
Turca mari jacet, atque terra.
Ferte sistra, barbitosque,
Fistulasque, tibiasque,
Et canendo, lusitando,
Saltitando, praedicate,
Turca mari fugit atque terra.
Audiat Æther,
Gaudeat Æther,
Te Duce, Clemens,
Roma triumphet;
Turca mari jacet atque terra.
Itala festis
Æra resultent
Undique templis,
Turca mari fugit atque terra,
Audiat Ister,
Litora multo
Flore coronet.
Plaudat Iberus,
Et Tagus almam
Vertice flavo
Nectat olivam;
Tum sua Nereo
Laetus uterque
Gaudia portet.
Turca mari fugit atque terra.
Curre, fama, clange, clama,
Gaudiaque extremum, & plausus, & carmina longe
Differ in orbem.

§. V. De Symbolo Heroico.

Symbolum Heroicum, Italis vulgo *Impresa*, Gallis, *une divise*, definitur picta metaphora, sive imago quae-

quaedam picta, significans rem aliam non pictam, propter utriusque similitudinem, addita voce seu sententia, quae utriusque connexionem ostendat. Exempli causa: Sol pictus cum hac epigraphe, *Sufficit Orbi:* recte designat Imperatorem aliquem Romanum, v. gr. Caesarem Augustum: sicut enim sol satis habet lucis ad orbem totum collustrandum, & caloris ad fovendum, sic Augustus satis habuit sapientiæ ad gubernandum orbem, & potentiae ad continendum. Figura picta, corpus symboli appellatur: Verba seu sententia, dicitur anima: Ut enim homo constat ex anima & corpore, ita symbolum heroicum componitur ex figura & verbis. Ubi nulla intercedit similitudo inter figuram pictam & rem illa significatam, nullum est symbolum proprie ac vere dictum. Itaque illud Caroli V. *Plus ultra*, sententia est, non symbolum. Inter figuras, e quibus symboli corpus constat, negant periti locum esse humano corpori vivo: Statuam, quæ corpus repraesentet, adhiberi posse non negant, v. g. si statuam ponas, quam sculptor crebris ictibus format, politque, & addas: *Perficitur dum cæditur:* Recte sic exprimas virum probum, qui rebus adversis ad virtutem proficit.

Figurae sumuntur e rebus naturalibus, iisque vulgo notis, non fabulosis, aut peregrinis.

Voces, quae figurae adduntur, & ejus similitudinem cum re significata indicant, non solum Latino Graecoque sermone, sed etiam vulgari & vernaculo scribi possunt. Placent in primis hemistichia, sive partes primae, aut ultimae alicujus versus, v. g. Hexametri. Videndum ut voces illae sint paucae, clarae, & accommodatae rei quae significatur. Interdum optativo efferuntur modo; nonnumquam infinito: fere semper indicativo.

Res significata exprimi non debet in ipsis, quae Lemma, sive Epigraphen componunt, verbis; sed generali quodam efferri modo, qui conveniat figurae significanti, & rei significatae. Sic: pone lucernam, adde, *Lucet, & ardet:* significabis S. Joannem Baptistam, aut quemvis Apostolicum virum; quod enim proprie convenit lucernae, ut ardeat & luceat, hoc per metaphoram congruit viro Apostolico. Aliquando figura ipsa loquens inducitur. Sic idem vir Apostolicus virtutum fama & prodigiorum peccatores blande trahens significabitur, si magnetem pingas cum hoc lemmate, seu inscriptione: *Ad me dura traho.*

Placet milites laudare, quos Regis praesentis exemplum accendit ad rem bene gerendam? Pinge pullos aquilae, solem adversum intuentes, cum hoc lemmate: *Crescunt vires animique videndo.* Vir dives & probus insigni ali-

qua

qua dignitate auctus, notabitur flumine majori alveo decurrente, *Utilior, quo major.* Princeps femina ad solium evecta signabitur picta luna & plena: *In publica commoda crevit.*

Victoriam de Turcis anno 1715. felicissime reportatam, CLEMENTIS XI. Pontificis Maximi auspiciis, precibus, & consiliis, ita describit Romanus vates. Exhibet regem apum, qui aculeo carere dicitur, fucos alveari abigentem: Subjicit haec verba: *Vincit inermis.*

D. In quo Emblema discrepat a symbolo Heroico, cui videtur esse simillimum?

M. In hoc maxime discrepat, quod Emblemate significantur quaecumque ad virtutem, pietatem, & mores pertinent: neque tam religiose observantur in eo leges Symbolis heroicis praescriptae. De voce si quaeris, Emblema, Graeca vox, significat elegans opus, arte & manu elaboratum, quod mensae, pavimento, vasis, & parietibus inseritur & immittitur: quales sunt figurae Hieroglyphicae, tesselatae imagines, & alia id genus.

CAPUT IV.

Acrostichis, Anagramma, Gryphus, &c.

§. I. De Acrostichide.

D. Quid est Acrostichis, & quomodo fit?

M. Acrostichis Graeca vox est, & significat breve poema, in quo primae cujusque versus litterae nomen aliquod, sive sententiam, exhibent. Exempli causa si S. Carolum laudare velis, primi carminis prima Littera erit C, secundi A, tertii R, quarti O, quinti L, sexti U, septimi, S, ita primae cujusque Versus litterae, seorsim sumptae, dabunt vocem *CAROLUS*. Sic nomen Sacrum JESU offerret Acrostichis.

I lle, sacrum cujus legis hoc in carmine nomen,
E Virginis castae sinu,
S ervator mundi, nostrum productus in orbem
U t omnibus vitam daret,
S e moriens totum indulsit mortalibus aegris.

Sic in omnium Sanctorum laudem vates recentior hanc sententiam Acrostichide explicuit:

Vivite felices, quibus est fortuna peracta
Jam sua; nos alia ex aliis in bella vocamur.

ivi-

V ivite felices, quibus est fortuna peracta
I am sua, securam cœlestes ducite vitam.
V alles Elysias laeti, saltusque beatos
I ncolite; aeternis eja indulgete choreis,
T ellure optata tandem, portuque potiti;
E repti ex undis pelagi, ridete furentes
F luctus & ventos, tempestatesque sonoras,
E t quicquid saevum Neptunia monstra minantur.
L actantes Scyllam effugisse, trucemque Charybdim;
I rasque undisoni horrendas, rabiemque tridentis,
C antibus aetheriam mulcete perennibus aulam:
E t Paeana simul canite, aeternumque triumphum,
S uccis ambrosiae saturati, & nectaris haustu, &c.
Ille, sacrum cujus nomen tibi carmine pinx I
E missus alto ex aether E, &c.

Totum hoc carminis genus laboriosum & exiguae frugis.

§. II. De Anagrammate.

D. Quid vocas *Anagramma*?

M. Anagramma fit, cum ex alienius nomine eruitur aliqua sententia in ejus laudem, aut vituperationem, servatis nominis litteris, sed vatis arbitrio transpositis. Licet unam, alteramve addere, aut mutare litteram Exempla subjicio. Logica, *Caliga*. Ursula, *Laurus*. Calvinus, *Lucianus*. Corpus, *Porcus*. Sacramentum Eucharistiae, *Chara ceres in JESUM mutata*. Ignatius de Lojola *O ignis a Deo illatus*. Sic lusit vates in Galenum: Galenus, *Angelus*.

Angelus es: bonus anne malus, Galene? salutis
  Humanae custos; Angelus ergo bonus.
Humanam tamen heu! quoties, Galene, salutem
  Arte mala turbas! Angelus ergo malus.

Gregorius decimus quartus.

Murus custodiaque gregis.

Ni dominus alto cinxerit muro domum,
Cingentis est vanus labor.
Nisi sit ovilis tutor & custos Deus,
Frustra excubat pastor vigil.
Gaudere fas est, missus e cœlo *gregi*.
Et *murus & custodia*.

Vir pie ingeniosus, & ingeniose pius, centum anagrammata pura in laudem immaculatae Conceptionis Deiparae ante aliquot annos deprompsit ex illis verbis *Ave Maria gratia plena*. Pura vocantur anagrammata, in quibus nulla mutatur littera, nulla additur, vel demitur.

§. III. De Gripho, Logogripho, & Inscriptione.

D. Rescire cupio quid sibi velint istæ voces, quibus nostræ vulgo. scholæ personant, Griphus, Logogriphus, &c.

M. Griphus aliud nihil est, quam aenigma scripto adumbratum, sed obscurius tamen & intricatius, adeo ut negotium facessere homini, etiam acuto, possit. Nomen invenit a voce graeca *βριφὸς*, Latine *rete*, quia explicantes implicat, irretitque; sic appellatur etiam quaelibet obscura propositio, praesertim jocosa & ludicra. Suppeditabit exempla P. Laurentius *Le Brun* in sua Eloquentia Poetica.

Logogriphus non versatur in rebus ipsis, erudito vocum, aut eolorum velo tegendis, sed in ipsis vocibus celandis, earum syllabas, aut litteras resecando, trajiciendo, & varie commutando. Sic in voce, *Ovis*, si demas primum elementum, restabit *vis*, unde natus versiculus:

Imbellis tota est, caput exime, vix erit illi.

Sic a verbo *navem* si tollas primam, & ultimam litterulam, habebis *Ave*: unde aliquis ad amicum scribens ajebat:

Mitto tibi navem prora puppique carentem.

In vocabulo *Aper* invenies *pera*, *aer*, *par*. Hujusob[illegible]ritatis acumen quia in meris vocibus consistit, logogriphus appellatur, quasi dicas, vocis ambages & lusus.

Griphus vocantur figurae, voces, litterae, quae sua dispositione, numero, actione, vel colore, verborum, sensuum, parœmiam, aut aliud quidpiam exprimunt, non sine aliquo sale. Ita Cupidinem aliquis pinxit, qui Orbem terrarum ligat, cum hoc lemmate: *omnia vincit amor*. Hoc genus facile in pueriles ineptias excidit.

D.

D. Libenter aliquid audirem de Inscriptione, quam a te prætermissam esse miror.

M. Non est illa tantum opus Poetarum, sed etiam Oratorum, etsi versum non respuat. Duplex illius dos: Brevitas & Perspicuitas. Optima est quae necessaria personae, loci, temporis, & modi adjuncta paucis complectitur. Parco exempla congerere, quæ tot collecta voluminibus leguntur.

FINIS.